

ДЗЮБЛЮК ОЛЕКСАНДР ВАЛЕРІЙОВИЧ
МИХАЙЛЮК РОКСОЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКІВ
ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ
КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ

Монографія

Тернопіль

2009

Рекомендовано до друку

Вченою радою Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 7 від 25 листопада 2009 р.)

Рецензенти:

Вовчак Ольга Дмитрівна, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи Університету банківської
справи Національного банку України (м. Київ),

Луців Богдан Любомирович, доктор економічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки)
Тернопільського національного економічного університету,

Міщенко Володимир Іванович, доктор економічних наук, професор,
директор Центру наукових досліджень Національного банку України

У монографії розглядаються основні теоретичні засади фінансової стійкості комерційних банків та обґрунтовуються методичні основи механізму управління фінансовою стійкістю як форми її практичного забезпечення в сучасних умовах ринкової трансформації. Аналізуються сучасні підходи до організації моніторингу фінансового стану банків у розрізі систем оцінки фінансової стійкості банків у зарубіжній та вітчизняній банківській практиці. Визначаються пріоритетні напрямки макроекономічної стабілізації вітчизняної банківської системи в період кризових явищ в економіці країни. Обґрунтовуються особливості управління тими банківськими ризиками, котрі найбільше впливають на фінансову стійкість банків, запропоновано комплекс заходів щодо вдосконалення функціонування систем ризик-менеджменту з метою мінімізації впливу кредитного та інших ризиків на фінансову стійкість комерційних банків. Відображено практичні рекомендації щодо оптимізації процесу державного регулювання і банківського нагляду в механізмі управління фінансовою стійкістю комерційних банків.

Книга розрахована на викладачів і студентів економічних вузів, наукових працівників, фахівців банківських установ, а також усіх, хто цікавиться проблемами діяльності комерційних банків та забезпечення їх стабільного

розвитку в ринкових умовах.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Фінансова стійкість банків як необхідна умова їх стабільного розвитку в умовах ринкової економіки	10
1.1. Економічна роль і зміст діяльності комерційного банку в умовах ринкової трансформації	10
1.2. Концептуальні засади фінансової стійкості банків	25
1.3. Поняття механізму управління фінансовою стійкістю банків	44
Розділ 2. Практичні засади забезпечення фінансової стійкості банків	65
2.1. Системи моніторингу фінансового стану банків у світовій банківській практиці.....	65
2.2. Аналіз та оцінка фінансової стійкості комерційних банків в Україні.....	89
2.3. Стратегія управління ліквідністю та прибутковістю комерційних банків.....	103
Розділ 3. Діяльність органів державного регулювання у забезпеченні стабільного розвитку банківського сектору	125
3.1. Монетарна політика центрального банку та її вплив на фінансову стійкість банківської системи країни.....	125
3.2. Державне регулювання і нагляд у механізмі управління фінансовою стійкістю банків.....	149
3.3. Макроекономічна стабілізація вітчизняної банківської системи в період кризових явищ.....	165

Розділ 4. Основні напрями оптимізації механізму управління фінансовою стійкістю

банків	183
4.1. Перспективи вдосконалення методів управління фінансовою стійкістю комерційних банків	183
4.2. Підвищення якості банківських активів у кризових умовах.....	198
4.3. Система управління банківськими ризиками та їх вплив на стійкість комерційних банків	213
Список використаних джерел	233
Додатки	257

ВСТУП

Передумовою повноцінного функціонування ринкової системи господарювання є наявність ефективно діючої та цілісної інфраструктури. Важливе місце серед усієї сукупності складових елементів останньої належить кредитним та фінансовим інституціям, зокрема банкам, фондовим і валютним біржам, страховим, інвестиційним компаніям, кредитним спілкам. Усі вони – активні учасники грошового обігу, належна організація грошових потоків якого забезпечує безперервність процесу суспільного відтворення.

Проте ключовою ланкою з перерахованих фінансових інституцій є банки. Саме їм належить пріоритетна роль у мобілізації тимчасово вільних коштів суб'єктів господарювання, в спрямуванні необхідних обсягів грошових капіталів у найприбутковіші галузі економіки, що в кінцевому результаті приводить до підвищення матеріального добробуту населення країни. Так, загальний стан економіки країни свідчить про активність діяльності банків. Проте не варто забувати й те, що належний стан банків підтверджує економічний розвиток суспільства у цілому.

В умовах економічної глобалізації, коли у тій чи іншій частині світу час від часу спалахують валютні, банківські та фінансові кризи, загострюється

питання щодо забезпечення у кожній країні стабільного економічного розвитку, який значною мірою залежить від надійності банківського сектору. Визначальними факторами при формуванні довіри з боку вкладників, партнерів, інвесторів до банків є фінансова стійкість та стабільний розвиток останніх. Зокрема, і фінансова стійкість, і стабільний розвиток мають бути не лише короточасними досягненнями банків, а їх стратегічними завданнями, від чого, в свою чергу, залежатиме динамічність ринкових перетворень та підвищення соціальних стандартів.

Проблема забезпечення та зміцнення фінансової стійкості банків – не породжена сьогоднішнім, вона має корені й у минулому, складна та до кінця не розв'язана. Вона є у розвинутих країнах ринкового типу, набула загальнонаціонального значення і для України, що значною мірою зумовлено специфікою розвитку вітчизняних банків. Зокрема, порівняно короткий період їх діяльності, необхідність працювати в умовах підвищеного ризику, що пов'язано з економічною та політичною нестабільністю у країні, а також порівняно з банками провідних ринкових країн незначні обсяги власного капіталу. Саме тому ефективне управління і забезпечення власної фінансової стійкості має бути обов'язком та основним стратегічним завданням кожного комерційного банку.

Дослідженням даної проблематики займалися як зарубіжні, так і російські та вітчизняні науковці. Зокрема аналізу, оцінці та шляхам забезпечення фінансової стійкості банків значну увагу приділили такі зарубіжні науковці як Е. Дж. Долан, Р. Дж. Кемпбелл, Р. Л. Міллер, П. С. Роуз, Дж. Ф. Сінкі, Дж. К. Ван Хорн. Ними обґрунтовано місце фінансової стійкості у фінансовому менеджменті, її показники та критерії. Також значні напрацювання російських науковців: Л. П. Белих, М. З. Бора, В. В. Іванова, С. І. Кумок, Ю. С. Масленченкова, Г. С. Панової, Л. С. Сахарової, О. Б. Ширінської, Г. Г. Фетисова, якими визначено основні фактори, методи оцінки й аналізу фінансової стійкості.

Даним аспектам приділили увагу й такі вітчизняні науковці як

О. Д. Вовчак, Ж. М. Довгань, О. Д. Заруба, А. М. Мороз, М. І. Савлук – при розгляді загальних питань фінансового аналізу діяльності банків та менеджменту; В. В. Вітлінський, В. П. Пантелєєв та С. П. Халява, Н. М. Шелудько – при дослідженні теоретичних аспектів та проблем регулювання фінансової стійкості банків; Л. А. Ключко, С. А. Святко, Є. В. Склеповий, Л. Ю. Петриченко, Р. І. Шіллер – при визначенні складових стійкості, розгляді питань аналізу та оцінки фінансової стійкості банку; В. М. Кочетков – при обґрунтуванні методологічних та організаційних засад управління фінансовою стійкістю банків.

Варто зазначити, що досі нема єдиного загальноприйнятого тлумачення поняття “фінансова стійкість” комерційного банку та чіткого, цілісного механізму управління останньою. Зазначене обумовлює необхідність ґрунтовного дослідження як у теоретичному, так і в практичному плані базових аспектів управління фінансовою стійкістю комерційних банків.

Метою даного монографічного дослідження є обґрунтування теоретичних засад фінансової стійкості комерційних банків та розроблення основ механізму управління фінансовою стійкістю як форми її практичного забезпечення в сучасних умовах. Відповідно до цієї мети визначено сукупність основних завдань, спрямованих на її досягнення:

- обґрунтування економічної ролі та змісту діяльності комерційних банків в умовах ринкової трансформації;
- з’ясування сутності фінансової стійкості комерційного банку;
- визначення методичних основ механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків;
- визначення базових характеристик фінансової стійкості комерційного банку;
- аналіз методів оцінки фінансової стійкості комерційних банків у зарубіжній та вітчизняній банківській практиці;
- формулювання стратегії управління ліквідністю та прибутковістю банку;
- визначення основних методів управління фінансовою стійкістю банків;

- обґрунтування пропозицій щодо реструктуризації проблемних кредитів у кризових умовах;
- дослідження взаємозв'язку між банківськими ризиками та фінансовою стійкістю, а також формування комплексної системи управління банківськими ризиками;
- формування та обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення процесу державного регулювання і банківського нагляду.

Таким чином, основним методологічним принципом побудови монографічного дослідження є послідовний аналіз базових понять і елементів, котрі відображають зміст діяльності банків в контексті спрямування комплексу заходів на забезпечення свого стабільного розвитку та фінансової стійкості в ринкових умовах господарювання. Зокрема, у процесі дослідження використані: 1) метод аналізу та синтезу при визначенні функцій банку й оцінки економічної ролі комерційних банків у системі кредитних відносин, а також при дослідженні систем і методів оцінки фінансової стійкості комерційних банків; 2) метод індукції та дедукції при з'ясуванні сутності фінансової стійкості комерційного банку; 3) методи концептуально-логічного аналізу при формуванні основних засад механізму управління фінансовою стійкістю комерційного банку; 4) коефіцієнтний та інтегральний аналіз при дослідженні фінансового стану банків.

Перший розділ роботи присвячено висвітленню особливостей сучасного комерційного банку, обґрунтовується предмет та мета діяльності, аналізуються його базові функції та операції, які в кінцевому підсумку визначають зміст банківської діяльності в цілому. Визначається необхідність забезпечення комерційним банком власної фінансової стійкості зважаючи на високоризиковий характер його діяльності. Розглядається суть стійкості, надійності, стабільного розвитку, як ознак, що характеризують стан та діяльність комерційного банку. Обґрунтовуються напрямки до визначення сутності фінансової стійкості та пропонується розглядати її як складову загальноекономічної стійкості банку. Поряд із фінансовою стійкістю, як іншої

складової загальноекономічної стійкості визначається зміст організаційної стійкості. Формулюються власний підхід до визначення механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків, визначаються основні засади його функціонування, а також виділяються відповідні блоки й елементи даного механізму. Аналізується специфіка діяльності суб'єктів управління фінансовою стійкістю комерційних банків, обґрунтовується процес управління фінансовою стійкістю банків з урахуванням відповідних методів та інструментів. Окрема увага приділена визначенню сукупності базових характеристик та факторів, що визначають та впливають на фінансову стійкість банку.

У *другому розділі* книги аналізуються сучасні підходи до організації моніторингу фінансового стану банків у розрізі систем оцінки фінансової стійкості банків у зарубіжній банківській практиці. Обґрунтовується застосування базових методів оцінки фінансового стану комерційних банків у вітчизняній практиці, а також здійснюється оцінка фінансової стійкості банків за допомогою коефіцієнтного методу та методу рейтингування. З метою досягнення об'єктивної оцінки фінансової стійкості українських банків пропонуються поєднувати два напрямки оцінки, зокрема на макроекономічному рівні та на рівні окремого комерційного банку. Також обґрунтовується комплекс фінансових показників щодо оцінки фінансової стійкості банків. На основі системного підходу визначається сукупність методів, заходів та етапів щодо управління ліквідністю та прибутковістю комерційного банку, пропонується розглядати цей процес у вигляді відповідної документально зафіксованої стратегії, застосування на практиці якої підвищить ефективність менеджменту активів та пасивів банку.

Предметом розгляду *третього розділу* монографії є обґрунтування дієвості грошово-кредитної політики Національного банку України в контексті впливу на ефективність функціонування економіки у цілому та фінансову стійкість банківської системи зокрема. Оцінюється ефективність, послідовність і доцільність застосування облікової ставки, норм обов'язкового резервування, механізму рефінансування як базових інструментів грошово-кредитного

регулювання на основні характеристики фінансової стійкості банків. Формулюються пропозиції органам державної влади, Національному банку України щодо вдосконалення державного регулювання і нагляду за діяльністю банківської системи з метою підвищення рівня її фінансової стійкості. Визначаються пріоритетні напрямки макроекономічної стабілізації вітчизняної банківської системи в період кризових явищ в економіці країни.

У *четвертому розділі* обґрунтовуються основні шляхи оптимізації механізму управління фінансовою стійкістю банків, зокрема пропонуються найпрогресивніші методи, які спрямовані на підвищення рівня капіталізації, поліпшення якості активів та фінансового менеджменту банку, оптимізацію управління активами і зобов'язаннями. Формулюються базові напрямки та заходи щодо реструктуризації проблемної заборгованості банків з урахування досвіду світової та вітчизняної банківської практики. Аналізуються особливості управління тими банківськими ризиками, котрі найбільше впливають на фінансову стійкість банків, визначаються рекомендації щодо вдосконалення функціонування систем ризик-менеджменту з метою мінімізації впливу кредитного та інших ризиків на фінансову стійкість комерційних банків.

Результатом вирішення комплексу поставлених у монографії завдань є розробка цілісної концепції функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків та визначення основних шляхів її зміцнення у ринкових умовах господарювання. Таким чином обґрунтовані у монографічному дослідженні рекомендації, на думку авторів, можуть бути використані як основа системи оптимальних фінансових рішень, із одного боку – на рівні комерційного банку, а з іншого – на рівні органів державного регулювання з метою визначення рівня фінансової стійкості банківської системи та її забезпечення.

РОЗДІЛ 1

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЇХ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Економічна роль і зміст діяльності комерційного банку в умовах ринкової трансформації

За своєю природою банки пов'язані з грошовими та кредитними відносинами. Саме на основі цих відносин і зародилося таке специфічне утворення як банк. Ці відносини – головна сфера діяльності банків, які призначені забезпечувати їх належну організацію. Роль банків в організації грошових та кредитних відносин є пріоритетною порівняно з іншими фінансовими інститутами. Банки, перебуваючи у центрі економічних відносин, що набувають грошово-кредитного характеру, не лише на мікроекономічному рівні перерозподіляють вартість між господарюючими суб'єктами, а й забезпечують належні умови регулювання грошових і кредитних відносин в економіці країни загалом.

Центральний банк виступає головним організатором грошових та кредитних відносин на макроекономічному рівні, визначає основні умови їх ефективного здійснення в економіці. А комерційні банки призначені забезпечити безпосередньо реалізацію цих відносин шляхом взаємодії з економічними суб'єктами в різних галузях господарства на мікроекономічному рівні.

Із приводу застосування терміна “комерційний банк” у ході даного дослідження виявилися певні труднощі щодо законодавства, оскільки в Законі України “Про банки та банківську діяльність”, подається тлумачення лише дефініції “банк”. А саме, банк визначений як “...юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності наступні банківські операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних

умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб” [2]. Хоча зміст даного визначення та окремі його положення, зокрема “... на підставі ліцензії НБУ..., залучення у вклади грошових коштів фізичних... осіб... відкриття і ведення банківських рахунків фізичних... осіб” дають підстави стверджувати, що запропоноване визначення відображає базові аспекти функціонування саме комерційного банку, діяльність котрого спрямована на отримання доходу. У зв’язку з тим, що предметом нашого дослідження є механізм управління фінансовою стійкістю комерційних банків, вважаємо за необхідне вживати термін “комерційний”, який вказує на специфіку банків другої ланки. Центральний банк розглядатимемо тільки як регулятор діяльності комерційних банків щодо забезпечення фінансової стійкості банківської системи.

Науковці протягом різних періодів здійснили ґрунтовні теоретичні й практичні дослідження сутності, економічної ролі та діяльності комерційних банків. Опрацювавши наукову літературу з згаданої проблематики, зазначимо, що вагомий внесок у дослідження даних питань зробили відомі українські й російські вчені А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко [60], В. І. Колесніков, Л. П. Кролівецька [29], О. І. Лаврушин [73], А. М. Мороз, М. І. Савлук [210], О. М. Петрук [177], О. Б. Ширінська [243], а також зарубіжні дослідники А. В. Колеман, Дж. Х. Хемпел, Д. Дж. Сімонсон [257], П. С. Роуз [206], Т. М. Хаврілескі [256], Е. Дж. Долан, К. Д. Кемпбелл, Р. Дж. Кемпбелл [78], Р. Л. Міллер [135].

Комерційні банки – це особливе явище в економіці. Банківська діяльність настільки різноманітна, що розуміння її змісту може залежати від тієї сторони банку, яка є у відповідний момент предметом розгляду.

Банківську діяльність розглядають зазвичай як набір посередницьких операцій на грошовому ринку, котрі виконують спеціальні інститути (банки), як виняткову діяльність на підставі закону і під особливим наглядом органів державного регулювання. Зокрема, в Законі України “Про банки та банківську діяльність” банківську діяльність визначено як: “залучення у вклади грошових

коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб” [2]. Тобто, банківська діяльність розглянута як сукупність кредитних, депозитних та розрахункових операцій. Зрозуміло, що розуміння змісту банківської діяльності не вичерпується переліком операцій, які здійснюють банки на грошовому ринку.

Зміст банківської діяльності визначається: по-перше, особливостями комерційного банку як суб'єкта цієї діяльності; по-друге, предметом банківської діяльності; по-третє, метою банківської діяльності.

Для встановлення особливостей комерційного банку необхідно звернутися до розуміння його сутності. Суть банку як вітчизняні, так і зарубіжні науковці та економісти трактують по-різному.

Зосередження уваги багатьох науковців в здебільшого на переліку операцій та фінансових послуг, що здійснює банк, спричинило думки щодо визначення його сутності. Відсутність єдиного розуміння у даному випадку обумовлена значною кількістю операцій, що виконують комерційні банки, і з кожним роком їх коло поповнюється новими, більше притаманними спеціалізованим фінансово-кредитним інститутам. Це значною мірою зумовлено тенденціями глобалізації на фінансовому ринку, зростанням потреб суб'єктів господарювання, що, в свою чергу, призводить до значного розширення традиційних сфер діяльності банків. Із іншого боку, саме порівняно широка диверсифікація операцій та послуг дає банкам змогу бути конкурентоспроможними на фінансовому ринку, обслуговувати значну кількість клієнтів, а також залишатися рентабельними навіть в умовах несприятливої ринкової кон'юнктури.

Окремі автори розуміння сутності банку зводять, зокрема, до надання останнім комплексу фінансових послуг. А саме, Дж. Х. Хемпел, А. В. Колеман, Д. Дж. Сімонсон визначили банк як “фінансового посередника між суб'єктами економічних відносин, для надання їм різноманітних фінансових послуг у максимально можливих межах” [257, с. 5]. Близькою до цієї є думка П. С.

Роуза, що потрактував банк як “фінансовий інститут, котрий пропонує широкий набір послуг” [206, с. 3]. Недоліками даних тлумачень є певна нечіткість, оскільки до, так би мовити, “широкого набору послуг” можуть бути зараховані й такі, що притаманні не лише банкам, а й іншим фінансово-кредитним інститутам, і це, в свою чергу, ускладнює правильне трактування суті банків.

Ряд авторів визначили банк із точки зору операцій, що він виконує. Зокрема, американський учений Т. М. Хаврілескі потрактував банк як “фінансовий інститут, котрий здійснює мобілізацію вільних коштів з метою подальшої їх передачі позичальникам” [256, с. 193]. Дане визначення дає підстави стверджувати, що суть банку як фінансового інституту зводиться до виконання останнім депозитних та кредитних операцій, котрі справді є першоосною діяльності банку, проте повністю суть даного поняття не обґрунтовують.

У “Словнику банківських термінів” зазначено, що банком є “кредитно-фінансова установа, яка зосереджує тимчасово вільні кошти (грошові вклади), надає їх у строкове користування у формі кредитів (позик), стає посередником у взаємних виплатах і розрахунках між підприємствами, установами чи окремими особами, регулює грошовий обіг у країні, включаючи випуск нових грошей” [217, с. 65]. Наступне визначення, що наведене у “Сучасному економічному словнику”, схоже до попереднього, де банком у загальному розумінні вважають установу, що “акумулює грошові кошти та заощадження, надає кредити, здійснює грошові розрахунки, облік векселів, емісію грошей і цінних паперів, операції із золотом, іноземною валютою, інші операції” [219]. Обидва визначення – це перелік операцій, що здійснює банк, друге лише доповнене операціями з цінними паперами, іноземною валютою, які, в свою чергу, не мають пріоритетного значення при формуванні дефініції “банк”.

На думку С. В. Мочерного, банк – це “... кредитно-фінансова установа, яка здійснює фінансове посередництво, залучаючи і нагромаджуючи вільні грошові кошти підприємств, організацій, населення, перерозподіляє їх,

надаючи кредити” [83, с. 19]. Близьким до визначення С. В. Мочерного є твердження П. С. Єщенка, який відзначив, що банки – це “... підприємства, що виконують посередницькі функції при здійсненні платежів і кредитних операцій між суб’єктами економічної діяльності” [60, с. 151]. Однак у даних визначеннях не зафіксовано головну відмінність банків від спеціалізованих фінансово-кредитних установ, яка полягає в проведенні банком розрахункових операцій. Необхідно враховувати й те, що спеціалізовані фінансово-кредитні установи (страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні та фінансові компанії, кредитні спілки) також залучають та розміщують кошти, проте здійснювати розрахункові операції їм законодавчо заборонено. Проведення розрахунків між суб’єктами господарської діяльності є прерогативою тільки банків, окрім деяких видів розрахунків, що може здійснювати клірингова палата.

Проте ще не обов’язково, виконуючи кредитні, чи депозитні, чи розрахункові операції, деяка юридична особа отримує статус банку. Особливість полягає в тому, що банком вважають тільки ту юридичну особу, котра здійснює депозитні, кредитні та розрахункові операції сукупно, одночасно. Це певною мірою створює можливість виокремити зі загальної сукупності фінансових інститутів саме банківську інституцію.

Так, визначальна роль депозитних, кредитних та розрахункових операцій вказує на їх пріоритетність у діяльності комерційних банків. Зокрема, вплив банків на розвиток економіки виявляється насамперед у тому, що вони забезпечують потреби у грошах та кредитах. Так, за дев’ять років грошова маса в Україні зросла у більш як 15 разів, монетизація ВВП – з 22,4 до 52,3%, залучені ресурси банків збільшились у майже 43 рази, зросли кредити, надані на розвиток економіки, – у 37 разів. Зазначимо, що суттєві позитивні зміни відбулись в структурі кредитів, а також значно зросли їх обсяги (табл. 1.1).

Дані цієї таблиці свідчать, що протягом аналізованого періоду (2000–2008 рр.) як абсолютна величина кредитних вкладень в економіку, так і їхня питома вага у ВВП щороку зростали порівняно швидкими темпами. Так, обсяг

кредитів, спрямованих на розвиток економіки України, наприкінці 2008 р. становив 734022 млн. грн., що на 71% більше ніж на кінець 2007 р. За останніх дев'ять років обсяг кредитування збільшився у 37 разів. При цьому обсяги короткотермінових кредитів зросли майже у 14 разів.

Таблиця 1.1

**Основні макроекономічні показники та обсяги кредитів,
наданих на розвиток економіки України протягом 2000–2008 рр.¹**

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008²
1. Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	170070	204190	225810	267344	345113	441452	544153	720731	949864
2. Темпи зростання порівняно з попереднім роком, %	105,9	109,2	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,9	102,1
3. Обсяги кредитних вкладень (усього), млн. грн.	19574	28373	42035	67835	88579	143418	245230	426867	734022
4. Короткотермінові кредити, млн.грн.	16060	22218	30185	37282	40575	54823	86197	131505	222033
5. Довготермінові кредити, млн.грн.	3514	6156	11849	30553	48003	88601	159033	295363 ³	511988
у т. ч.									
від 1 до 5 років	-	-	-	-	-	-	-	181311	278581
більше 5 років	-	-	-	-	-	-	-	114052	233407
6. Темпи зростання порівняно з попереднім роком, %	162,0	145,0	148,0	161,0	131	162	171	174	172
7. Відношення обсягів кредитних вкладень до ВВП, %	11,5	13,9	18,6	25,7	25,6	33,7	45,7	59,2	77,2

Примітки:

1. Складено за даними “Бюлетеня НБУ” [42, 43].

2. Дані за січень-грудень 2008 року.

3. Дані до січня 2007 року включають кредити, надані зі строком погашення від 1

року до 5 років і більше 5 років.

Позитивним у сфері кредитування реального сектору економіки є звичайно, зростання довготермінових кредитних вкладень у 145 разів. Зокрема, необхідно звернути увагу на те, що в 2004 р. вперше зафіксовано переважання довготермінових вкладень над короткотерміновими на 7428 млн. грн.

Якщо враховувати галузеву структуру кредитних вкладень, то у них домінують кредити спрямовані у промисловість і торгівлю, зокрема 113713 млн. грн. і 155818 млн. грн. відповідно (на кінець грудня 2008 р.). Водночас обсяги кредитних вкладень у сільське господарство, транспорт і будівництво були порівняно незначними – 28812 млн. грн., 15990 млн. грн., 39274 млн. грн. відповідно.

Недостатній рівень забезпечення позиками галузей, які потребують інвестицій на порівняно триваліші терміни, відображає ситуацію, що характеризується нестабільністю становища на фінансовому ринку і, як наслідок, вищим ступенем ризиків, що супроводжують довготермінове інвестування коштів. У такому аспекті структура кредитів за галузями економіки відображає орієнтацію банків більшою мірою на сфери економічної діяльності зі швидким оборотом капіталів і, відповідно з більшим доходом. Зазначимо, що дану пріоритетність зумовлюють також особливості структури ресурсної бази банків (табл. 1.2).

Як видно з табл. 1.2, з 2002 р. спостерігається збільшення питомої ваги коштів населення як основного суб'єкта формування кредитних ресурсів, що певною мірою свідчило про підвищення довіри до банків.

Дані табл. 1.1 і табл. 1.2, свідчать про те, що банки безперечно стимулююче впливають на економічний розвиток країни. Однак починаючи з кінця 2008 року він обмежений рядом об'єктивних чинників, зокрема впливом фінансової кризи, який спричинив підвищення рівня ризиків кредитування виробничої сфери, зниження рівня заощаджень населення, виникнення проблем із банківською ліквідністю та платоспроможністю.

**Джерела формування ресурсної бази
комерційних банків України (млн. грн.).**

Джерела формування ресурсної бази	01.01. 2001 р.	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2004 р.	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.
1. Власний капітал банків	6450	7915	9983	12882	18421	25451	42566	69578	119263
2.Зобов'язання банків	30662	39676	59913	87352	115927	188427	297613	529818	806823
3. Темпи зростання порівняно з попереднім роком, %	135,1	129,3	151,0	145,7	132,7	162,5	157,9	178,0	152,3
4. Кошти суб'єктів господарської діяльності	13071	15653	19703	27987	40128	61214	76898	111995	143928
5. Кошти фізичних осіб	6649	11165	19092	32113	41207	72542	106078	163482	213219

Примітка. Складено за даними “Бюлетеня НБУ” [42, 43].

Проте, необхідно все ж відзначити, що пріоритетність кредитних операцій, зважаючи на обсяги кредитних вкладень в економіку, зумовлює значні кредитні ризики у діяльності банків. Зважаючи на вагу депозитних операцій, переважною більшістю коштів комерційного банку є чужі (залучені та запозичені), що, з одного боку, свідчить про низьку частку власних коштів у пасивах, а з іншого – зумовлює значну суспільну відповідальність останнього за ефективне управління акумульованими грошовими ресурсами вкладників та кредиторів.

Далі зупинимося на тих аспектах діяльності банку, які мають власну специфіку, особливостях, що сприятимуть виокремленню банку з-посеред інших фінансових інституцій.

Зокрема, важливе питання при аналізі суті банку – визначення його функцій. У загальному, функція (“functio” – виконання, здійснення) –

специфічна дія певного суб'єкта, яка є проявом його сутності. При розгляді функцій також трапляється багато розбіжностей та спірних питань. Зокрема, функції банку ототожнюють із його операціями, що призводить до певної плутанини.

Деякі автори до переліку функцій банку вводять наступні: “управління та зберігання цінних паперів, купівля та продаж іноземної валюти, надання консультаційних послуг з різних питань (консалтинг), видача гарантійних зобов'язань” [29, 86, 134, 128]. Також, як зазначив О. М. Петрук, банкам притаманна “емісійно-засновницька функція” [177, с. 16].

Необхідно зазначити, що той чи інший процес, який належить до переліку функцій, має бути притаманним не загальній сукупності економічних інститутів, а саме банку. Погоджуємося, що “функція банку – це те, що характерно саме для банку, а не іншим економічним суб'єктам” [73, с. 316]. Тому посередництво у купівлі та продажу цінних паперів, іноземної валюти, довірительство та інші окреслені не можуть належати до функцій банку, оскільки не відображають його специфіку банку як особливого економічного суб'єкта.

На нашу думку, до функцій, що визначають сутність банків, варто віднести наступні:

- функція грошово-кредитного посередництва;
- функція випуску (емісії) платіжних засобів.

Основою *функції грошово-кредитного посередництва* є роль банку як посередника між суб'єктами господарювання, при виконанні ним трьох базових операцій: депозитних, кредитних та розрахункових. Зазначимо, що взаємодія банку як грошово-кредитного посередника зі зовнішнім економічним середовищем, зокрема з економічними агентами, відбувається тоді, коли банк виступає як:

- посередник між кредиторами (вкладниками) та позичальниками;
- посередник у розрахунках між платниками й отримувачами коштів.

Банк як посередник між кредиторами та позичальниками акумулює вільні

кошти – шляхом відкриття кредиторам, вкладникам (власникам коштів) відповідних рахунків та подальшого розміщення цих нагромаджених грошових засобів серед позичальників (підприємства, держава, приватні особи), надаючи їм кредити. Банк служить ніби консолідуючою ланкою тимчасово вивільнених із грошового обороту засобів, із метою подальшого їх використання для задоволення фінансових потреб позичальників на відповідних умовах. Оскільки малоімовірно, що інтереси кредитора (бажання розмістити свої кошти на вигідних, гарантованих умовах, на визначений термін, за відповідну плату) співпадатимуть із інтересами позичальника (отримати необхідну суму кредиту в потрібний момент). Слід зазначити, що в результаті банк задовольняє і свої інтереси – отримує від зазначених операцій дохід у вигляді маржі.

Посередництво банку між кредиторами та позичальниками відбувається як своєрідний процес “торгівлі” зобов’язаннями та вимогами на грошовому ринку. Зокрема, банк, залучаючи кошти на вклад, створює зобов’язання у вигляді депозиту, далі надаючи кредит – вимогу до позичальника.

Банк як посередник у розрахунках забезпечує належну організацію процесу безготівкових розрахунків між підприємствами, організаціями та іншими суб’єктами економічних відносин. Необхідність забезпечити безперервність розрахунків потребує від банків розроблення методологічних засад організації розрахунків задля їх вдосконалення та відповідного контролю. Слід зазначити, що банки з метою підвищення надійності, оперативності та мінімізації своїх витрат і часу застосовують електронні системи розрахунків. Як відомо, господарський процес у країні неможливий без добре відлагодженої системи грошових розрахунків, саме тому банки як організатори цих розрахунків мають дуже важливе значення.

Таким чином, під час реалізації функції грошово-кредитного посередництва банки перерозподіляють грошові кошти та капітали між економічними суб’єктами та різними галузями економіки, спрямовуючи гроші у ті сфери суспільного виробництва, де виникає дефіцит капіталу. Банки здатні до трансформації термінів, розмірів грошових ресурсів та фінансових ризиків у

процесі грошово-кредитного посередництва, що значною мірою розширює коло можливостей суб'єктів господарювання в суспільному виробництві.

Особливістю розглянутої функції є також те, що банки, будучи посередниками в процесі кредитування та розрахунках своєї клієнтури, перетворюються на своєрідний механізм створення платіжних засобів. Справа в тому, що кошти, які залучив банк і при подальшому використанні їх у процесі кредитування не втрачають своїх власників (зокрема, право користування даними коштами зберігається за їх вкладниками). Вкладники можуть продовжувати витрачати свої кошти (задоволення потреби у ліквідних коштах), однак позичальники також витрачають ті ж гроші, в той самий час.

Функція випуску (емісії) платіжних засобів полягає в спроможності банків у процесі діяльності створювати додаткові засоби платежу, здійснюючи позичкові та розрахункові операції (дана функція безпосередньо пов'язана з функцією грошово-кредитного посередництва та є її логічним продовженням). Комерційні банки випускають гроші у безготівковій (депозитно-кредитній) формі. Суть депозитно-кредитної емісії полягає у наступному: позику, що надають клієнтові, зараховують на його поточний рахунок. Клієнт (позичальник) у межах даної суми має змогу готівкою чи за допомогою безготівкових платіжних інструментів здійснювати розрахунки з клієнтами інших банків, що зумовлює збільшення їх ресурсної бази. Грошова маса збільшується у тих випадках, коли банки здійснюють видачу позик, і відповідно зменшується при їх поверненні. Емісія платіжних засобів має значний вплив на стабільність грошової одиниці, а також на ефективність виробництва суспільного продукту. Дана функція є специфічною, оскільки притаманна саме банкам, що відрізняє їх від інших фінансових інститутів.

Для визначення особливостей та подальшого з'ясування суті банку розглядатимемо банк із інституційної точки зору, зокрема, що ж вважати банком – інститут чи підприємство. Категорія “підприємство” охарактеризована як “самостійний господарюючий суб'єкт з правами юридичної особи, який на основі використання трудовим колективом майна

виробляє і реалізує продукцію, виконує роботи, надає послуги” [37, с. 501].

Зупинимося на визначенні банку як підприємства. Використання терміну “підприємство” у дефініції сутності банку має позитивний зміст. Характеризуючи банк із даної точки зору, основну увагу зосереджують на його діяльності як виробничого суб’єкта. Банківській діяльності притаманний ступінь ризику, банк є юридично та економічно самостійним суб’єктом, та, у свою чергу, банківський капітал активно обслуговує процес виробництва й обігу в суспільстві. З урахуванням даних ознак діяльність банку як підприємства практично нічим не відрізняється від діяльності інших підприємств.

Проте, навіть будучи схожим на підприємство, банк має певні відмінності, особливості. Це зокрема, специфічність банківського капіталу, характеристика його діяльності, особливості банківських послуг. Персонал банку – люди особливої професії, технічні засоби призначені для теж особливих операцій.

Зокрема, є необхідність постійної аналітичної та оперативної роботи працівників банку, враховуючи постійні зміни параметрів функціонування фінансових ринків, що може бути викликано економічними, політичними чи соціальними причинами. Також слід зазначити, що клієнтура банку доволі різноманітна, вона пов’язана з практично всіма галузями господарства, яким у свою чергу, притаманна певна специфіка цілей та інтересів. Це потребує від персоналу банку, зокрема від його керівництва, високого професійного рівня та мобільності в операційній діяльності й прийнятті фінансових рішень. Банк як підприємство є лише його певною формою, але не сутністю.

На нашу думку, для визначення сутності банку найдоцільніше вживати поняття “інститут”. У “Великому економічному словнику” інститут як узагальнююче поняття витлумачений як “... та чи інша форма суспільного устрою” [37, с. 501]. Термін “інститут” найчіткіше підкреслює суспільне призначення банку і зобов’язує його не тільки мати інтереси, пов’язані з отриманням прибутку, а й орієнтуватися також на некомерційні цілі. Зокрема,

зміцнення свого іміджу, прагнення до успіху, досягнення соціальних та етичних цілей у стосунках із законодавчою владою, органами нагляду, забезпечення згоди з клієнтами, акціонерами та конкурентами, досягнення стійкого і стабільного розвитку.

Із урахуванням викладеного зазначимо, що особливостями банку є наступні: 1) на відміну від інших фінансових інституцій банк – та юридична особа, яка виконує депозитні, кредитні та розрахункові операції сукупно, одночасно, вони – для нього визначальні; 2) пріоритетність кредитних операцій зумовлює значні кредитні ризики для банків; 3) зважаючи на вагу депозитних операцій, переважною більшістю коштів банку є залучені та запозичені, що, з одного боку, свідчить про незначну частку власних коштів у пасивах, а з іншого – зумовлює суспільну відповідальність останнього за ефективне управління акумульованими грошовими ресурсами; 4) реалізація банками функції грошово-кредитного посередництва передбачає наявність тісного зв'язку зі широким колом суб'єктів господарювання, інвестування коштів у різні сектори економіки й трансформацію значних ризиків; 5) функція емісії платіжних засобів – специфічна, притаманна лише банкам; 6) використання терміну “інститут” при визначенні сутності банку наголошує на його суспільній відповідальності й необхідності отримання не лише комерційного зиску.

Предметом банківської діяльності є грошові кошти, а також похідні від них фінансові інструменти. Зокрема, в науковій літературі їх поділяють на три основні групи: 1) вклади та інструменти розміщення капіталу (вклади “до запитання”, строкові вклади, банківські цінні папери); 2) інструменти обігу: а) зовнішні (готівка, безготівкові розрахунки, “електронні гроші”), б) внутрішні (міжбанківські перекази, кліринг); 3) боргові й гарантійні інструменти (кредити юридичним особам, кредити фізичним особам). Діяльність, пов'язана з тільки фінансовими інструментами, надає банківській діяльності специфічності, в основі якої – суть та функції грошей.

Основною метою банківської діяльності є отримання прибутку, що утворюється як різниця між відсотками та іншими доходами, котрі одержують

за активними операціями, та відсотками й іншими видатками, що банк виплачує відповідно до залучених грошових ресурсів. Саме мета отримання прибутку – спонукає банки до вдосконалення традиційних і впровадження нових банківських операцій і технологій, що створює можливості до підвищення рентабельності діяльності, та водночас, до збільшення її ризиковості.

На основі викладених аспектів визначення змісту діяльності комерційних банків переконуємося в тій важливій ролі, яку вони виконують у системі грошово-кредитних відносин, та підвищеній ризиковості їх діяльності.

Саме тому визначаємо зміст діяльності комерційного банку, з точки зору його функціонування як високоризикового грошово-кредитного інституту, зважаючи на незначну частку власних коштів, орієнтацію на комерційні потреби, значні обсяги та високий ступінь ризику кредитних вкладень, а також інвестування коштів у різні сектори економіки, що передбачає наявність тісного взаємозв'язку зі широким колом контрагентів.

На відміну від існуючих підходів, ми розглядаємо діяльність комерційного банку в контексті його ризиковості та суспільно-економічної відповідальності, що зумовлює необхідність останнього дбати про стабільний розвиток і забезпечувати власну фінансову стійкість.

Прогнозуючи розвиток комерційних банків, зазначимо, що майбутнє все ж таки за останніми – як суспільними грошово-кредитними інститутами. Так, банки з часом змінюються, але залишаються найпристосованішими до здійснення кредитних операцій, збереження і нагромадження капіталу. За банками залишиться інформаційна концентрація даних про грошові потоки і запаси, за ними збережеться й завдання мінімізувати час обігу та введення у грошовий оборот усіх вільних коштів.

Головними завданнями для банків сьогодні й на перспективу є створення для підприємств реальних можливостей залучення в господарський оборот додаткових грошових коштів, підвищення рівня капіталізації, необхідність трансформації фінансових ресурсів у інвестиції для економіки. Майбутнє комерційного банку – в розвитку партнерських відносин із клієнтами,

орієнтація зусиль на задоволення їх потреб та обов'язково – забезпечення власної фінансової стійкості.

Специфіка розвитку вітчизняної банківської системи, зокрема досить короткий період функціонування банків, необхідність працювати в умовах підвищеного ризику, що пов'язано з економічною та політичною нестабільністю країни, порівняно з банками провідних ринкових країн незначні обсяги власного капіталу, відсутність достовірних кредитних історій позичальників, що значно ускладнює механізм кредитних операцій, також свідчить про підвищену необхідність для українських банків ефективно управляти ризиками.

Варто також зауважити, що майже кожний п'ятнадцятий вітчизняний комерційний банк перебуває на стадії ліквідації у зв'язку з порушенням банківського законодавства та з інших вагомих причин, зокрема й спричених впливом фінансово-економічної кризи (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Зареєстровані, діючі та виведені з Державного реєстру банки України
протягом 2000-2009 рр.**

№ за/п	Назва показника	01.01.2001	01.01.2002	01.01.2003	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.07.2009
1.	Кількість зареєстрованих банків	195	189	182	179	181	186	193	198	198	198
2.	Кількість банків, виведених із Державного реєстру з (початку року), у т. ч. :										
	– у зв'язку з реорганізацією	–	3	2	1	1	–	–	1	1	–
	– у зв'язку з ліквідацією	9	6	10	7	3	1	–	–	6	–
3.	Кількість банків, що перебувають на стадії ліквідації	38	35	24	20	20	20	19	19	13	9
4.	Кількість діючих банків	153	152	157	158	160	165	170	175	184	187

Примітка. Складено за даними “Бюлетеня НБУ” [42, 43].

Випадки банкрутства банків, – зумовлені зазвичай кризою фінансового стану та є кінцевим результатом порушення фінансової стійкості, також дають привід замислитися над проблемою її забезпечення й ефективного управління. Банкрутство хоча б одного великого банку, не кажучи вже про ланцюгову реакцію банкрутств у банківській системі, має, безумовно, негативні соціально-економічні наслідки як для економіки країни, так частково і для економік країн-партнерів. Саме тому фінансова стійкість банківської системи загалом та окремого комерційного банку має бути як предметом жорсткого контролю з боку органів банківського регулювання й нагляду, так і об'єктом особливої уваги з боку суспільства.

Зазначене обумовлює важливість і актуальність дослідження фінансової стійкості комерційних банків як необхідної умови нормального розвитку всієї економіки.

1.2. Концептуальні засади фінансової стійкості комерційних банків

Концепція (від лат. *conceptio* – розуміння, система) – визначений спосіб розуміння певного предмета, явища чи процесу; основна точка зору на предмет, центральна ідея для його розгляду [193].

Під “концептуальними засадами” фінансової стійкості комерційного банку слід розуміти систему поглядів, сукупність базових понять (концепт) та вихідних принципів, що є визначальними при з'ясуванні сутності фінансової стійкості.

Перш ніж перейти до обґрунтування поняття “фінансової стійкості” комерційного банку необхідно, на нашу думку, дослідити основні теоретичні аспекти категорії “стійкості”.

Термін “стійкість” поширений не лише в економіці, його застосовують і він є об'єктом вивчення у природничих, гуманітарних та технічних науках протягом багатьох років. Зокрема, в екології “стійкість” розглядають як “здатність екосистеми зберігати свою структуру і функціональні особливості

під впливом зовнішніх факторів” [122, с. 308].

У “Словнику української мови” стійкість визначена “як здатність витримувати зовнішній вплив, протидіяти чомусь; довго зберігати і виявляти свої властивості, не піддаватися руйнуванню, псуванню і т. ін.” [218, с. 710]. Поняття стійкості застосовують також для характеристики стану механічної рівноваги твердого тіла, “стан рівноваги можна вважати стійким, якщо тіло, виведене з нього, повертається у той самий стан. Об’єкт має здатність витримувати вплив зовнішніх факторів, діяти, незважаючи на деякі трансформації, що відбулись, оскільки саме завдяки стійкості значного впливу на початковий стан не було спричинено” [248, с. 44]. Тлумачення стійкості як характерної ознаки стану окремої системи розглядають “як здатність виконання своїх функцій якоюсь системою під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів” [36, с. 1210]. Схожі за змістом визначення наведені також у деяких енциклопедичних виданнях [247, с. 557–558; 38, с. 1257]. У техніці стійкість визначають як “здатність діючого механізму чи комплексної системи автоматично поновлювати свій усталений стан і функціональні особливості після раптового порушення останнього будь-яким зовнішнім чи внутрішнім фактором ” [230, с. 406].

В економічній теорії “стійкість” розглядають як одне з понять концепції економічної рівноваги, згідно з котрою досягнення та утримання рівноважного стану в економіці належить до найважливіших мікро- і макроекономічних завдань. Із даної концепції випливає, що економічні суб’єкти намагаються перевести економічну систему в оптимальний стан, розглядаючи його як рівноважний, котрий у даному контексті асоціюється з поняттям стійкості. У “Великому економічному словнику” категорія “стійкість” потрактована “як сталість, постійність, непідвладність ризику втрат і збитків” [37, с. 770].

Таким чином, у загальному розумінні сутність поняття **“стійкість”** (firmness, stability) можна розуміти, на нашу думку, як *характеристику стану рівноваги (об’єкта, системи), що відображає здатність зберігати певні властивості, функціональне призначення незмінним, незважаючи на можливі*

ризиків, вплив зовнішніх факторів та внутрішні трансформації (випадкові чи передбачувані).

Аналіз наукових розробок щодо діяльності комерційних банків та ознак, які її характеризують, дає змогу зазначити, що поширені у банківській практиці фінансові категорії “надійність”, “стабільність”, “стійкість” ототожнюють, розглядають одна через іншу. Проте чіткого обґрунтування, розподілу, схеми взаємозв’язку між ними немає.

Зокрема, сутність поняття надійності розглядають як “стійкість” банку до змін на фінансовому ринку і здатність без затримок виконувати зобов’язання (щодо безпеки коштів, надання позикових коштів за укладеними кредитними договорами, здійснення платежів за виданими гарантіями, авальованими векселями та ін.)” [33, с. 13].

На нашу думку, надійність є не лише кількісною оцінкою основних параметрів діяльності комерційного банку, а більше – його суб’єктивною характеристикою з боку певних соціальних груп (клієнтів, партнерів та службовців), упевненістю даних суб’єктів у тому, що банк виконає всі зобов’язання. Надійним є банк, який має відповідний рівень довіри до себе, міцні взаємини з іншими фінансовими установами, підприємствами, організаціями, який сприяє реалізації інтересів клієнтів, партнерів та службовців. Надійність безпосередньо залежить від стійкості, надійним може бути лише міцний, стійкий банк, який стабільно розвивається. Варто зауважити, що важливою умовою забезпечення надійності комерційного банку є наявність у нього надійної клієнтури.

“Стабільність” та “стійкість” – також близькі між собою поняття, котрі, безумовно взаємопов’язані, проте не тотожні.

Зокрема, у науковій праці В. В. Іванова наведене наступне визначення стійкості банку – як “стабільності його діяльності в світлі середньо- та довготермінової перспективи” [92, с. 28]. Ю. С. Масленченков розглядає поняття стійкості банку через призму стабільного економічного середовища, як наголошено “стійкість кредитної організації визначається стабільністю

економічного середовища, в якому вона діє. Як ринкова категорія, стійкість відображає стан кредитного закладу в ринковому середовищі, забезпечує цілеспрямованість його руху в поточній і прогнозованій перспективі” [130, с. 26]. Слід зауважити, що не завжди та не всі кредитні організації в стабільному економічному середовищі є стійкими, оскільки забезпечення стійкості стану, зумовлене крім зовнішніх чинників, рядом внутрішніх факторів.

На відміну від стійкості, яка передбачає здатність системи протистояти силі, стабільність потрактована як “незмінність, тривале збереження певного стану чи рівня” [228, с. 276]. Зазначимо, що саме критерій стійкості застосовують до складних динамічних систем, котрі постійно перебувають під впливом випадкових факторів і працюють за деякої невизначеності. Враховуючи той факт, що банк функціонує в умовах постійних, певною мірою непередбачуваних змін ринкової економіки, його можна вважати динамічною системою. Як динамічна соціально-економічна система банк здатний до поступального розвитку і постійного відтворення. У процесі комерційної діяльності він прагне забезпечити позитивну динаміку таких показників, як прибутковість, достатність капіталу, ліквідність, мінімізація ризиків, розширення спектру послуг та поліпшити обслуговування клієнтів. Зазначене обумовлює необхідність застосування при характеристиці банку терміну “стабільний розвиток”, а не “стабільність”, яка за суттю свідчить про сталість, незмінність і не передбачає динамічного руху.

Отже, зазначимо, що стійким є той банк, який здатний витримати максимальний, граничний рівень непередбачуваних втрат, за котрого він зберігає стан ефективного функціонування. А стабільний розвиток, у свою чергу, передбачає спроможність банку з плином часу забезпечити зменшення даних втрат, належну швидкість їх подолання, створюючи тим можливість для досягнення та підвищення рівня стійкості.

Таким чином, стійкість є фундаментальною, внутрішньою характеристикою, завдяки якій забезпечують життєздатність, стабільний розвиток комерційного банку в межах заданої траєкторії та відповідно до

обраної стратегії в умовах конкурентного ринку, незважаючи на силу впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Варто зазначити, що розглянуті поняття надійності, стабільного розвитку та стійкості є ознаками комерційного банку й обумовлюють його здатність до: 1) ефективної реалізації притаманних функцій та виконання своєї ролі в економіці, незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, що перешкоджають їх здійсненню; 2) чіткого та оперативного здійснення операцій із обслуговування клієнтів; 3) виконання своїх зобов'язань перед акціонерами та клієнтами, за умов обов'язкового дотримання параметрів і нормативів, встановлених у національному законодавстві й світовій банківській практиці; 4) реалізації інтересів усіх учасників фінансових відносин (акціонерів, власників, клієнтів); 5) збереження вкладів юридичних та фізичних осіб; 6) власного розвитку відповідно до ринкових тенденцій та з урахуванням ймовірних ризиків; 7) конкурентної боротьби, до реалізації свого потенціалу в діловому співробітництві.

Таким чином, надійність є ширшим поняттям і поєднує в собі поняття стійкості та стабільний розвиток, характеризує банк як фінансову інституцію, грошово-кредитний інститут у загальному; стабільність – здатність до постійного динамічного розвитку; стійкість – його внутрішній стан (рис. 1.1).

Необхідно додати, що визначити притаманність даних ознак банкові можна лише з плином часу, оскільки їх набувають завдяки його ефективній та скоординованій діяльності. Добра робота банку значною мірою залежить від професійного рівня та компетентності керівництва. Оскільки той чи інший банк неспроможний сам впливати на зовнішні чинники (чи то економічні, чи соціально-політичні), він має більше орієнтуватися на забезпечення внутрішньої збалансованості структурних елементів.

Для обґрунтування поняття “фінансова стійкість”, зупинимося на деяких її трактуваннях, що відображені в окремих наукових працях і мають важливе значення при дослідженні теоретичних аспектів даної категорії. Зазначимо, що, проаналізувавши підходи до визначення сутності фінансової стійкості,

виокремимо кілька напрямів, відповідно до яких:

Рис. 1.1. Взаємозв'язок ознак, що характеризують стан та діяльність комерційного банку.

1. Фінансову стійкість розглядають як відповідність сукупності критеріальних (оптимальних) значень певних фінансових показників.
2. Фінансову стійкість аналізують як динамічну категорію “системи трансформації ресурсів та ризиків”.
3. Фінансову стійкість ототожнюють із ліквідністю і платоспроможністю.
4. Фінансову стійкість ототожнюють із прибутковістю.
5. Фінансову стійкість розглядають як складову загальної стійкості комерційного банку.

Перший напрямок. Г. С. Панова, О. Д. Заруба, С. А. Святко, Р. І. Шиллер обґрунтовують фінансову стійкість комерційного банку з точки зору ключових параметрів, що характеризують окремі аспекти його фінансового стану [158, 173, 89, 212]. Ю. С. Масленченков, В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський фінансову стійкість розглядають як “відповідність (невідповідність) діяльності банку основним плановим (нормативним) узагальнюючим показникам, що

синтезують характеристики економічних складових фінансової стійкості: обсягу й структури власних засобів, рівня доходів і прибутку, норми прибутку на власний капітал, достатності ліквідності, мультиплікативної ефективності власного капіталу, створення банком доданої вартості” [130, с. 30; 54, с. 62]. Схоже за змістом визначення фінансової стійкості запропонував Р. І. Шіллер [89, с. 34]. Необхідно зазначити, що повна орієнтація на планові показники, а саме відповідність (невідповідність) останнім при визначенні фінансової стійкості є певною мірою некоректною, оскільки їх не обов’язково точно розраховують.

Другий напрямок. Відповідно до даного напрямку фінансова стійкість – це “динамічна, інтегральна характеристика спроможності банку як системи трансформування ресурсів і ризиків, повноцінно (з максимальною ефективністю і мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища” [216, с. 142; 240, с. 43; 241, 113, 114]. Слід зауважити, що дане визначення видається дещо абстрактним, оскільки в ньому чітко не пояснено, у чому ж суть “повноцінної трансформації ресурсів та ризиків”. Окрім цього, незрозумілим є причетність до таких важливих параметрів банківської діяльності, як ліквідність і платоспроможність, котрі безпосередньо стосуються визначення фінансової стійкості банку. З урахуванням того, що банк – складна динамічна система, яка постійно розвивається, варто погодитися з тим, що фінансова стійкість є динамічною категорією.

Третій напрямок . У працях Н. Г. Антонова, М. А. Песселя, В. Г. Андреева, Н. Н. Захарова поняття “фінансової стійкості” ототожнюється з ліквідністю та платоспроможністю [22, с. 81; 96]. Так, дані показники справляють значний вплив на фінансову стійкість, оскільки, лише маючи достатній рівень ліквідності та платоспроможності, банк можна вважати фінансово стійким, проте ототожнювати дані поняття недоцільно, оскільки “фінансова стійкість” – ширше поняття. Зокрема, як зазначає В. В. Вітлінський, “платоспроможність – це, в свою чергу, складова частина показника фінансової

стійкості банку. А ліквідність та прибутковість – показники (критерії), що деталізують поняття платоспроможності комерційного банку” [57, с. 49]. Зауважимо, що стан неліквідності є порівняно небезпечним для банку, оскільки може призвести до втрати довіри з боку вкладників та кредиторів банку. У подальшому цей спричиняє неплатоспроможність, що свідчить про кризову ситуацію для банку. Ліквідність лежить в основі платоспроможності. Низька ліквідність призводить до внутрішніх порушень фінансового стану банку і в кінцевому підсумку негативно відображається на його стійкості щодо зовнішніх факторів. Окрім того, забезпечення платоспроможності банку слід узгоджувати з метою утримувати достатній рівень ліквідності, а також відповідно темпам нарощування активів і пасивів, обсягу власного капіталу.

Четвертий напрямок. На думку деяких авторів, зокрема В. В. Пантелєєва та С. П. Халяви, Л. П. Белих поняття фінансової стійкості деякою мірою ототожнюється з прибутковістю банку [174, 31]. Зокрема, як зазначив Л. П. Белих, “рівень фінансової стійкості визначають прибутковість банку та його здатність виплачувати дивіденди за акціями”. В. В. Пантелєєв та С. П. Халява наголосили, що “своєрідним відображенням стійкого перевищення доходів над витратами і є фінансова стійкість”. Так, прибуток має безпосереднє відношення до фінансової стійкості, сприяє підвищенню її рівня, оскільки дає змогу нарощувати капітал, покривати певні збитки. Проте ототожнення даних понять не розкриває сповна зміст фінансової стійкості, що є ширшим поняттям. Слід зауважити, що для визначення впливу рівня прибутковості на фінансову стійкість необхідно враховувати періодичність, обсяги та джерела отримання прибутку, а не лише констатацію факту прибутку як такого. Оскільки, по-перше, для забезпечення фінансової стійкості пріоритетне значення має саме стабільність отримання прибутку; по-друге, як відомо, високі прибутки асоціюються з підвищеним рівнем ризику, щоб в свою чергу, ставить під загрозу фінансову стійкість комерційного банку; по-третє, банки мають дотримуватися раціонального механізму розподілу прибутку, зокрема на поповнення резервних і страхових фондів, що теж є важливим фактором при

забезпеченні фінансової стійкості.

Сплата дивідендів у цілому також ще не є свідченням фінансової стійкості банку, оскільки часто високі дивіденди, як і високі ставки за строковими депозитами пропонують проблемні банки – для залучення більшої кількості інвесторів. Зокрема, дивіденди виплачують за рахунок нерозподіленого прибутку, отже базою тут служить прибутковість банку, що є важливим компонентом забезпечення фінансової стійкості. Банки мають обов'язково зберігати баланс між часткою виплати дивідендів та рівнем капіталізації прибутку, що безпосередньо відбивається на достатності капіталу як факторної ознаки стійкого фінансового стану комерційного банку.

П'ятий напрямок. Деякі науковці розглядають фінансову стійкість як складову стійкості (стійкості в широкому розумінні) банку, до якої, окрім фінансової, введено капітальну, комерційну та організаційно-функціональну стійкість [130, 89, 244, 233]. Зокрема, капітальну стійкість вважають базовою у забезпеченні загальної стійкості, її основою є власний капітал банку, що може слугувати опорою у кризових ситуаціях (створення резервів для непередбачуваних збитків, повернення депозитів). Він – основа ефективного функціонування та джерело розвитку банку. Виконує, як відомо, три важливі функції: захисну, оперативну та регулюючу. Організаційно-функціональна стійкість відображає адекватність структури банку обраній стратегії розвитку та ринковій кон'юнктурі.

У даному сенсі погоджуємось із наведеними у наукових працях твердженнями [130, 89, 244, 233] про доцільність розглядати фінансову стійкість комерційного банку як складову загальної стійкості банку і, вважаємо за необхідне, зважаючи на те, що нема чіткого визначення даного поняття, ввести та обґрунтувати суть поняття *загальноекономічна стійкість комерційного банку*, під якою ми схильні розуміти *системну якісну характеристику стану комерційного банку, що обумовлений дотриманням збалансованості, взаємозв'язку і взаємоузгодженості складових елементів: фінансових (власного капіталу, активів та зобов'язань, ліквідності,*

платоспроможності, прибутковості, ризиків) й організаційних компонентів (організаційна структура, кадровий потенціал, інформаційні технології та рівень контролю і банківської безпеки), котрий відображає здатність витримувати непередбачені втрати й забезпечує досягнення тактичних і стратегічних цілей та високі соціально-економічні результати функціонування.

До складових елементів загальноекономічної стійкості комерційного банку, не варто, на нашу думку, відносити капітальну стійкість, оскільки схилиємося до думки, що якісні ознаки капіталу є вирішальними саме при визначенні фінансової стійкості банку. Щодо комерційної та функціональної стійкості, то їх змістове навантаження обумовлює саме організаційні аспекти у напрямку відлагодженої системи ринкових взаємозв'язків банку (комерційна стійкість) та у формуванні асортименту продуктів і послуг банку (функціональна стійкість). Тому, вважаємо за доцільне для уникнення зайвої кількості складових елементів загальноекономічної стійкості банку виокремити у ній *організаційну* та *фінансову стійкість* банку, і зосередити на них увагу (рис. 1.2).

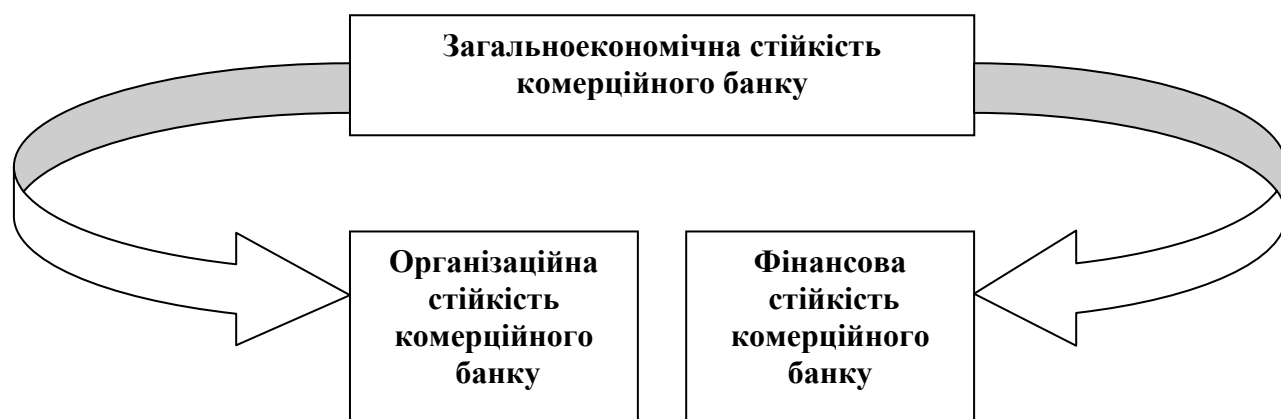

Рис. 1.2. Структура загальноекономічної стійкості комерційного банку.

Під поняттям **“організаційна стійкість”** комерційного банку вважаємо за доцільне розуміти *якісну характеристику організаційних аспектів діяльності банку, котрим притаманна здатність збереження структури та функціональних особливостей, незважаючи на випадкові чи передбачені*

трансформації.

Зокрема, організаційна стійкість комерційного банку передбачає: 1) відповідність організаційної структури: по-перше, функціональному призначенню банку; по-друге, асортименту банківських продуктів та послуг, який визначається рівнем спеціалізації чи універсалізації банку; по-третє, стратегічним і тактичним цілям розвитку; по-четверте, її гнучкість й адаптивність до змін ринкової кон'юнктури; 2) належну організацію міцних і надійних зв'язків із іншими суб'єктами ринкової інфраструктури, зокрема взаємини з державою, міжбанківські відносини, взаємозв'язки з клієнтами, дебіторами та кредиторами; 3) організацію високоякісного менеджменту, компетентність та досвід адміністрації, професійність кадрового потенціалу; 4) організацію систем контролю, які б відповідали нормам законодавства, зокрема внутрішній аудит, внутрішньобанківський контроль та контроль за діяльністю персоналу банку (чіткість виконання обов'язків і правомірність дій).

Подальше дослідження поняття фінансової стійкості зумовлює необхідність зосередити увагу на “фінансовому” аспекті даного поняття. Попереднє з'ясування сутності терміну “стійкість” дало змогу визначити його як поняття, що характеризує стан банку. Відповідно, це вказує на те, що термін “фінансова стійкість” характеризує стан фінансових ресурсів банку.

Термін “фінанси” (finance) розглядають як “грошові кошти, елемент господарського обороту, гроші, грошові відносини” [161]; фінанси (від лат. *financia* – готівка, дохід); як “загальний економічний термін, котрий визначає як грошові ресурси, фінансові ресурси, що розглядають у їх створенні, розподілі та перерозподілі, так й економічні відносини, обумовлені взаємними розрахунками між суб'єктами господарювання” [195]. Щодо фінансових ресурсів, то в загальному значенні під ними розуміють грошові кошти, запаси, джерела і можливості отримання доходів, якими володіють фізичні та юридичні особи.

Стан фінансів (фінансовий стан) певного економічного суб'єкта визначається “наявністю в нього фінансових ресурсів, забезпеченістю

грошовими ресурсами, необхідними для господарської діяльності, підтримки нормального режиму роботи і життя, здійснення грошових розрахунків з іншими економічними суб'єктами” [196].

Саме тому фінансова стійкість є відображенням стійкого фінансового стану комерційного банку, тобто поняття “фінансова стійкість” та “стійкий фінансовий стан” – тотожні й далі за текстом вживатимемо їх у саме такому розумінні.

Проведене дослідження поняття “фінансова стійкість” комерційного банку дає нам змогу визначити **фінансову стійкість** комерційного банку як *якісну характеристику його фінансового стану, котрий відзначається достатністю, збалансованістю та оптимальним співвідношенням фінансових ресурсів і активів за умов підтримання на достатньому рівні ліквідності й платоспроможності, зростання прибутку та мінімізації ризиків, і котрий здатний витримати непередбачені втрати і зберегти стан ефективного функціонування. Стійкий фінансовий стан забезпечує спроможність комерційного банку ефективно працювати, досягати окреслених цілей, протидіючи різноманітним ризикам у процесі діяльності на ринку фінансових послуг, а також зберігати та поновлювати життєздатність в разі раптового її порушення.*

Варто додати, що загальноекономічну стійкість комерційного банку, зокрема та фінансову, забезпечують урівноваженим і збалансованим зростанням основних позитивних параметрів (статутного капіталу, резервів, активів, рівня ліквідності, платоспроможності та прибутковості) й зниженням негативних параметрів (ризиковості, неякісних проблемних активів, нерівноваженості між активами і пасивами) відповідно до визначених тактичних та стратегічних цілей функціонування комерційного банку. Це, в свою чергу, унеможлиблює виникнення нерівноважених станів та диспропорцій у системі показників його діяльності й створює можливості банку витримувати вплив негативних факторів, ефективно, без суттєвих змін функціонувати в умовах динамічного середовища та внутрішніх

трансформацій.

Зважаючи на використання термінів “ліквідність” і “платоспроможність” у визначенні поняття “фінансова стійкість” та ту важливу роль, яку вони відіграють у забезпеченні стійкого фінансового стану комерційного банку, вважаємо за доцільне продовжити дослідження цих понять.

Ліквідність комерційного банку тісно пов’язана з поняттям “платоспроможності”. Платоспроможність (solvency) – важливий чинник щодо забезпечення фінансової стійкості банків, визначає можливості виконання останніми своїх функцій, зокрема грошово-кредитного посередництва (з точки зору виконання платежів за дорученням клієнтів, а також поповнення грошової маси платіжними засобами).

Як зазначив Є. Є. Іонін, відомо два аспекти проблеми визначення понять ліквідності й платоспроможності: науковий (охоплює різноманітність точок зору на формулювання цих понять, їхня сутність, співвідношення та наповненість чинниками, що впливають на них) і практичний (спрямований на методику розрахунку показників та введення запропонованих значень і їхнього тлумачення) [95, с. 30]. Щодо практичного підходу, то є проблема термінологічної єдності, яка полягає у тому, що коефіцієнти ліквідності й платоспроможності за однакових методів розрахунку мають різну назву.

Т. Т. Ковальчук, М. М. Коваль під платоспроможністю розуміють “достатність власного капіталу банку для виконання грошових зобов’язань” [106, с. 32]. Як бачимо, акцентовано на власному капіталі банку як гарантійному фонді покриття всіх його фінансових зобов’язань, проте сповна зміст поняття “платоспроможність” не розкрито.

Професор О. І. Лаврушин трактує платоспроможність “як здатність банку в строк та в повній сумі відповідати за своїми зобов’язаннями (перед вкладниками – розрахунок за депозитами, акціонерами – виплати за дивідендами, державою – сплата податків, персоналом – заробітна плата)” [73, с. 445]. Тобто, платоспроможність обумовлює можливість банку вчасно оплатити вимоги за прийнятими раніше зобов’язаннями. Основним критерієм

платоспроможності є достатність на визначену дату коштів на кореспондентському рахунку для виконання платежів, у т. ч. й за рахунок прибутку.

Так, платоспроможність є доволі містким поняттям, що охоплює не лише здатність відповідати за борговими зобов'язаннями, а й кредитоспроможність банку, змістове наповнення якої передбачає здатність банку до надавати кредити позичальникам в обсягах, що відповідають їх потребам; і податкоспроможність – здатність до виконання банком податкових зобов'язань. Ліквідність і платоспроможність є не тотожними поняттями не лише через сутнісне навантаження слів, а й у змістовій частині, платоспроможність – ширше поняття, ніж ліквідність.

Тобто, *платоспроможність є здатністю банку здійснювати всі необхідні платежі як у готівковій, так і в безготівковій формах відповідно до зобов'язань та вимог клієнтів.*

Якщо комерційний банк має недостатню ліквідність, то, відповідно, він уже автоматично не буде платоспроможним (окрім окремої дати, на яку сума абсолютно ліквідних активів буде не меншою за обсяги короткотермінових зобов'язань). Тому ліквідність можна розглядати як необхідну та обов'язкову умову платоспроможності, як засіб її забезпечення, контроль за виконанням котрої перебирає не тільки банк, а й певний орган зовнішнього контролю і нагляду.

Ліквідність відіграє важливу роль як у діяльності комерційних банків загалом, так і в забезпеченні належного рівня їх фінансової стійкості зокрема. Банки мають щоденно підтримувати достатній рівень ліквідності, професійно управляти останньою, що є необхідною умовою їх самозбереження та виживання.

Щодо етимології терміну “ліквідність” (від латинського “liquidus” – текучий, рідкий, той, що розтікається), то в буквальному значенні даний термін означає здатність змінювати свою форму. З економічної точки зору – легкість реалізації, продажу, перетворення цінностей (активів) у грошові кошти

(готівку) [112, с. 98; 70, с. 56; 171, с. 41]. Зрозуміло, що банкам, як й іншим суб'єктам господарської діяльності, необхідні кошти у ліквідній формі, тобто такі активи, що могли б бути легко перетворені у готівку з незначним ризиком втрат або ж взагалі без ризику.

Відзначимо, що навколо поняття ліквідності (liquidity) завжди точилися дискусії серед науковців та економістів. Зважаючи на різноманітність та кількість підходів щодо трактування, вважаємо за необхідне визначити два базових напрямки, що відображають дискусійне розуміння дефініції “ліквідності”:

1. Визначення ліквідності як здатності відповідати за зобов'язаннями [60, 29, 73, 83, 54, 57, 30, 53, 56, 71, 27, 59, 162, 246, 111, 69].

2. Визначення поняття “ліквідність” як “запас”, “потік” та “прогноз” [73, 106, 70, 94].

Аналіз даних підходів свідчить на те, що йдеться про структурну побудову банківської ліквідності, тобто кожний із зазначених підходів є структурною частиною загального змісту ліквідності банку і займає відповідне місце у понятті ліквідності з точки зору своєї “ієрархії”. На нашу думку, варто детальніше охарактеризувати дані підходи.

1. Порівняно поширеним визначенням ліквідності є те, де ліквідність розглянута як здатність відповідати за зобов'язаннями перед клієнтами за допомогою ліквідних активів, що є у розпорядженні банку, а також коштів із нижчим рівнем ліквідності та коштів, запозичених на грошовому ринку. Зокрема, Є. А. Лебедев запропонував наступне визначення: “поняття ліквідності комерційного банку означає можливість банку своєчасно та у повноті забезпечити виконання боргових та фінансових зобов'язань перед усіма контрагентами” [29, с. 438]. Ліквідність комерційного банку деякі науковці розглядають як “здатність перетворювати фінансові чи матеріальні активи у грошові кошти з метою вчасного виконання зобов'язань перед вкладниками” [60, 83, 57, 53, 56, 71].

Професор О. І. Лаврушин визначив поняття “ліквідність” як “здатність

забезпечити своєчасне виконання в грошовій формі своїх зобов'язань за пасивом” [73, с. 445]. В іншій праці автор навів ідентичне за змістом визначення ліквідності банку, зокрема як “здатності своєчасно і без втрат виконати свої зобов'язання перед вкладниками і кредиторами” [30, с. 140].

Ліквідний банк має постійно розпоряджатися такою кількістю грошових коштів (насамперед коштів у касі), щоб їх було достатньо для своєчасного виконання зобов'язань перед клієнтами за їх розрахунково-платіжними операціями, а також щодо повернення депозитів (кредитів) вкладникам (кредиторам) відповідно до термінів договору. Крім цього, банкові необхідний резерв коштів у вигляді високоліквідних активів для збереження своєї ліквідності під час виникнення непередбачуваних та надзвичайних обставин (наприклад, у випадку одночасного дострокового вилучення депозитів, стихійного лиха у районі місцезнаходження банку).

2. Зважаючи на часовий інтервал розрахунку, ліквідність можна розглядати як: 1) “запас” (стаціонарна ліквідність), котру визначають на певний момент часу як можливість відповідати за зобов'язаннями “до запитання”; 2) “потік” (поточна, динамічна ліквідність) визначають як можливість за певний період часу відповідати за даними зобов'язаннями; 3) “прогноз” – здатність відповідати за своїми зобов'язаннями на перспективу.

Розуміння ліквідності як “запасу” зводиться до ліквідності банківського балансу і до оцінки його активів, що можна швидко та з мінімальними втратами перетворити на готівку. Тобто, такий підхід дає змогу розуміти ліквідність як запас коштів. Варіант визначення ліквідності як “запасу” характерний одноманітністю, і йому притаманні наступні риси: 1) визначення ліквідності на основі залишків за активними та пасивними статтями балансу, на визначену дату; 2) рівень ліквідності оцінюють за фактом минулого періоду. Даний підхід характеризує ліквідність як здатність банку за рахунок використання високоліквідних коштів виконати зобов'язання за пасивом

Ліквідність як “запас” зазвичай оцінюють на основі розрахунку показників, аналізу їх динаміки та порівняння з нормативними значеннями.

Проте, недоліком даного підходу є, на нашу думку, те, що він не враховує можливі зміни в структурі й термінах активів банку.

Оскільки ліквідність на певну дату не є гарантом ліквідності в майбутньому, то відповідно до уваги беруть “динамічну” ліквідність (ліквідність як “потік”). У даному випадку враховують здатність банку виконувати зобов’язання не лише за рахунок ліквідних коштів у запасі, але й активно залучати кошти зі зовнішніх джерел (міжбанківські кредити, кредити центробанку тощо). Зауважимо, що стан банківського балансу не дає змогу визначити, чи здатний банк до залучення коштів ззовні. Відповідно, оцінка ліквідності як “потіку” є широкою та потребує постійної уваги з боку менеджменту банку до позицій ліквідності, а не лише на визначену дату. Варіант “потіку” характеризує ліквідність, як здатність банку погасити зобов’язання за рахунок запасу ліквідних активів, а також здатність отримати кредит у необхідний момент.

Зокрема, в Інструкції “Про порядок регулювання та аналіз діяльності банків в Україні” ліквідність банку визначена як “здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов’язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками й сумами виконання зобов’язань банку, а також строками й сумами інших джерел та напрямів використання коштів” [3]. Даний підхід характеризує ліквідність як “потік”.

Отже, поняття “ліквідність як запас” характеризує ліквідність балансу банку, а поняття “ліквідність як потік” характеризує поняття ліквідності банку.

Особливо важливого значення набуває оцінка перспективної ліквідності – “прогнозу”, тобто визначення її на майбутній період. Отже, з метою оцінки сукупної ліквідності варто розглядати постійну (стаціонарну) ліквідність – “запас”, поточну (динамічну) – “потік” та перспективну – “прогноз” і, чим вищий рівень перспективної ліквідності, тим, відповідно, фінансово стійкіший є банк.

Слід зазначити, що всі наведені визначення відрізняються між собою

наповненням, проте основний зміст полягає у тому, що комерційний банк, будучи ліквідним, має здатність до своєчасного перетворення своїх активів у готівкові кошти з метою розрахунку за зобов'язаннями, передумовою чого є необхідність банку зберігати відповідність (баланс) між статтями активу та пасиву (за сумами, термінами розміщення та обсягами й термінами залучення).

*Отже, відповідно до першого підходу **ліквідність** можна визначити як можливість швидкого та безперешкодного використання активів банку, а також мобілізації грошових коштів із зовнішніх джерел на прийнятних умовах для своєчасного та повного виконання зобов'язань.*

*Другий підхід дає змогу визначити **ліквідність** як здатність банку підтримувати ліквідність балансу, залучати додаткові кошти ззовні, а також здатність постійно підтримувати оптимальну структуру вхідних та вихідних грошових потоків.*

Варто зауважити, що фінансово стійкі комерційні банки, які приділяють значну увагу підтримці своєї ліквідності, не пропонують високих відсотків за депозитами, на відміну від тих банків, котрі володіють нестабільною ресурсною базою та пропонують значно вищі відсотки, і в подальшому прагнуть до вкладення коштів у прибутковіші й відповідно зумовлені високим ризиком фінансові проекти. Саме такі високоризикові операції можуть поставити під сумнів ліквідність, платоспроможність та фінансову стійкість комерційного банку в цілому.

Банк може відчувати проблеми з ліквідністю не лише у зв'язку з поведінкою вкладників, іншою не менш важливою стороною є вибір оптимального рішення при вирішенні дилеми “прибутковість – ліквідність” у контексті загальнобанківської стратегії й тактики.

Чим вищий рівень фінансової стійкості комерційного банку, тим більше він незалежний від несподіваних змін на фінансовому ринку, від змін ринкової кон'юнктури. Для забезпечення стійкості банк має бути гнучким, оперативним, мобільним. Слід відзначити, що важливе місце тут має і тип політики (консервативна чи агресивна), що здійснює банк. Кожній із них притаманні

певні переваги та недоліки. Зокрема, консервативна політика є менш прибутковою, але водночас її проведення передбачає і менший рівень ризиків. При агресивному типі політики – навпаки: банк має бути вдвічі обережнішим, щоби не зашкодити власній стійкості. Водночас дана політика може швидше привести до поліпшення фінансового стану банку. Безумовно, ступінь ділової активності банку відображається на величині та динаміці його рентабельності.

Варто зазначити, що всі питання, пов'язані зі забезпеченням фінансової стійкості, необхідно вирішувати на докризовому етапі. Кризовий стан, банкрутство є антиподами “стійкості”. Поліпшити своє фінансове становище, подолати кризову ситуацію банк може за рахунок внутрішньої мобілізації власних ресурсів або ж за допомогою зовнішнього втручання з боку органів банківського нагляду та регулювання, зокрема шляхом переведення банку в режим фінансового оздоровлення.

Також необхідно додати, що на практиці абсолютно фінансово стійких комерційних банків нема, все відносно, проте кожен із них має прагнути до поліпшення власного фінансового стану, що в кінцевому підсумку позитивно відобразиться на рівні фінансової стійкості банківської системи у цілому. *Фінансову стійкість банківської системи ми визначаємо як певний інтегральний показник, що характеризує спроможність системи та її складових економічних підсистем функціонувати і розвиватися відповідно до загальноекономічного та соціально–політичного становища держави.* Стійкий фінансовий стан банківської системи, крім цього, характеризується підвищенням рівня прибутковості банківського сектору економіки, збільшенням обсягів реалізації та асортименту банківських продуктів в умовах розширення кола банківської клієнтури, а також зростанням рівня капіталізації комерційних банків.

Отже, в результаті дослідження поняття “фінансова стійкість” банку, можемо сформулювати його концептуальні засади фінансової стійкості, зміст яких, на нашу думку, полягає у наступному:

- вихідними поняттями при з'ясуванні сутності фінансової стійкості є

“стійкість”, “фінансові ресурси”, “фінансовий стан”;

- поняття стійкості слід розглядати у взаємозв’язку з такими важливими ознаками банку, як надійність і стабільний розвиток;
- поняття фінансової стійкості – складова загальноекономічної стійкості банку;
- базовими у загальноекономічній стійкості банку є поняття “фінансова стійкість” та “організаційна стійкість”, що перебувають у взаємозв’язку і є взаємозалежними;
- визначальними поняттями фінансової стійкості банку є “ліквідність” і “платоспроможність”.

1.3. Поняття механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків

Управління фінансовою стійкістю комерційних банків передбачає об’єктивне визначення її поточного й бажаного стану, скоординоване управління фінансовими ресурсами банківської установи, вибір таких управлінських рішень, котрі сприяли б забезпеченню фінансової стійкості. Зокрема, це може бути впорядковано та відображено у сформованому цілісному механізмі. Саме таким механізмом є, на нашу думку, механізм управління фінансовою стійкістю банків як форма її практичного забезпечення.

Зауважимо, що під час вивчення основних праць, присвячених питанням фінансової стійкості банків, ми не натрапили на поняття “механізм управління фінансовою стійкістю” комерційних банків, тому виникає необхідність теоретично обґрунтувати це поняття, визначити його складові елементи, принципи та основні засади функціонування.

Необхідність і мета наявності механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків зумовлена проблемою практичного забезпечення фінансової стійкості банків як на макро-, так і на мікроекономічному рівні для їх належного функціонування та стабільного розвитку, з одного боку, а також, щоби створити базові передумови до виконання банками своїх функцій,

реалізації ролі в економіці з іншої, що позначається на надійності банківської системи в цілому, на економічному розвитку країни та швидкості ринкових перетворень у процесі суспільного відтворення. Мета і необхідність його існування – необхідна і важлива умова до розкриття сутності даного механізму. Суть механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків значною мірою обумовлена змістом поняття “фінансова стійкість”.

Поняття “механізм” традиційно розуміють як “спосіб функціонування певної системи, тобто реалізації функцій її окремих елементів” [68, с. 17].

Таким чином, *механізм управління фінансовою стійкістю комерційних банків* може бути визначено, на нашу думку, як *сукупність методів та інструментів управління, що суб’єкти управління застосовують і спрямовують на забезпечення фінансової стійкості комерційних банків. Механізм управління фінансовою стійкістю є цілісною системою взаємопов’язаних елементів, що відображають відповідні заходи банківського менеджменту з управління фінансовою стійкістю комерційних банків.*

Визначимо методичні основи сутності механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків:

1. Механізм управління фінансовою стійкістю охоплює, крім об’єкта управління, управлінські суб’єкти (зовнішні та внутрішні). Зокрема, зовнішні на макроекономічному рівні, що представлені законодавчими, фінансово-контрольними і державними органами регулювання, центральне місце серед яких належить Національному банку України. Також – внутрішні суб’єкти на мікроекономічному рівні, що представлені керівництвом комерційного банку та органами управління фінансовими ресурсами та ризиками.

2. Окрім використання методів, що застосовують суб’єкти управління фінансовою стійкістю банків, у даному механізмі значне місце належить інструментам управління. До даних інструментів слід віднести економічні й адміністративні, що застосовують органи банківського нагляду, регулювання та контролю для забезпечення фінансової стійкості банків. Важливе місце належить впливу грошово-кредитної політики центрального банку,

встановлення економічних нормативів діяльності банків, вимог щодо створення страхових та резервних фондів, ліцензування банківської діяльності, аудиту, підвищення прозорості фінансової звітності банків, окрім цього, вживання відповідних заходів щодо реорганізації та реструктуризації проблемних банків.

3. Важливу роль у процесі управління фінансовою стійкістю відіграють організаційна структура банку, а також рівень зв'язків як між елементами структури, так і з клієнтами, акціонерами банку. Зокрема, від того наскільки забезпечена єдність інтересів, взаємоузгодженість та цілеспрямованість дій управлінців, залежатиме ефективність процесу управління фінансовою стійкістю. Тобто, робота даного механізму значною мірою зумовлена рівнем організаційної стійкості банку.

4. Механізм управління фінансовою стійкістю не є статичним утворенням, а постійно перебуває у динамічному розвитку. Необхідно враховувати конкретні економічні умови, в яких функціонує банк і відповідно до змін в економічному середовищі вносити корективи до механізму управління фінансовою стійкістю, здійснювати адаптаційні заходи.

5. Результативність функціонування даного механізму залежить також від ступеня впорядкованості його елементів, їх взаємодії та спрямованості щодо досягнення основної мети.

Важливою умовою ефективного функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків є дотримання останніми комплексу принципів, до яких слід віднести, на нашу думку, наступні:

- принцип єдності дій і засобів досягнення мети суб'єктами управління даного механізму;
- принцип комплексності процесу управління фінансовою стійкістю, який охоплює перераховані етапи;
- принцип єдності тактики і стратегії у процесі управління фінансовою стійкістю для забезпечення його безперервності;
- принцип взаємозв'язку і взаємообумовленості елементів механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків, який полягає у тому, що

функціонування окремого елемента зумовлює особливості дії іншого, а взаємний вплив та цілеспрямованість усієї сукупності елементів забезпечує результативність процесу управління фінансовою стійкістю;

– принцип гнучкості механізму та процесу управління фінансовою стійкістю банку, що дає змогу адаптуватися до можливих змін на фінансовому ринку.

При визначенні структури даного механізму зауважимо, що між поняттями “склад” та “структура” будь-якої системи є певна відмінність. Зокрема, склад – це елементи, блоки, тобто те, з чого складається механізм. Структура – це взаємозв’язки між ними, рівень взаємодії, що забезпечує механізм як цілісну модель, котра має змогу зберігати свої властивості, безперервність процесу функціонування, незважаючи на зовнішні та внутрішні зміни.

Для чіткого розподілу функціональних обов’язків суб’єктів управління та методів регулювання фінансовою стійкістю необхідно виділити у механізмі управління фінансовою стійкістю банків відповідні блоки та елементи. Кожний блок даного механізму складається з певних елементів, які, в свою чергу, йому підпорядковані та визначають зміст того чи іншого блоку (рис. 1.3).

На нашу думку, складовими блоками механізму є наступні:

1. Суб’єкти механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків;
2. Об’єкт механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків;
3. Процес управління фінансовою стійкістю комерційних банків, що охоплює наступні елементи: а) методи управління (планування, аналіз, оцінка, регулювання та контроль); б) інструменти управління.

Перший блок даного механізму охоплює суб’єктів управління, якими є відповідальні особи чи групи осіб, органи банківського регулювання, котрі уповноважені приймати управлінські рішення та вживати відповідні заходи, щодо здійснення регулювання, контролю за всіма стадіями процесу управління фінансовою стійкістю банків. Суб’єкти управління мають відповідати за ефективність та безперервність функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків. Від компетентності управлінців, якості менеджменту залежатиме рівень фінансової стійкості кожного банку.

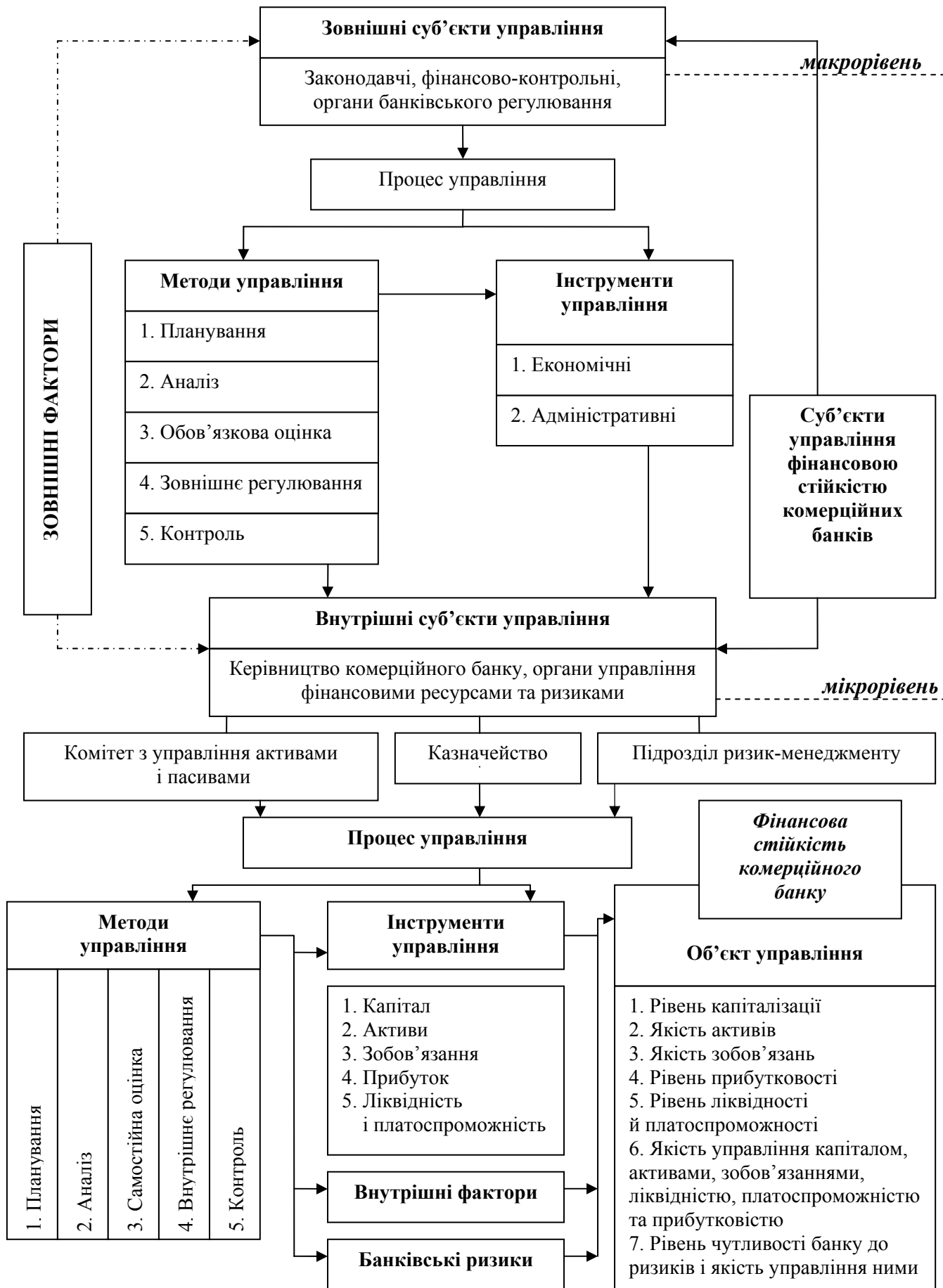

Рис. 1.3. Механізм управління фінансовою стійкістю комерційного банку.

Складовими елементами даного блоку є наступні: по-перше, на мікроекономічному рівні, тобто рівні окремого комерційного банку (суб'єкти внутрішнього управління) – члени Правління банку і Ради директорів, особи, які обіймають керівні посади, команда менеджерів, котрі мають безпосереднє відношення до процесу управління фінансовими ресурсами та ризиками банку; по-друге, на макроекономічному рівні (суб'єкти зовнішнього управління) головним суб'єктом управління виступає центральний банк, зокрема Національний банк України, що виконує функції регулювання і нагляду за діяльністю банків відповідно до Законів України “Про банки і банківську діяльність” та “Про Національний банк”.

Слід додати, що у більшості країн ринкового типу регулюючі й наглядові функції виконують, крім центральних банків, також спеціальні установи, підпорядковані міністерству фінансів, або ж незалежні установи, що підзвітні парламенту. Зокрема, діють наступні наглядові установи, які створені міністерством фінансів та знаходяться тісно співпрацюють із центральними банками: Федеральне відомство з контролю за банками (Німеччина); Бюро банків (Японія); Комітет банківської регламентації, Комітет кредитних установ і Банківська комісія, між якими розподілені регулятивно-наглядові повноваження (Франція).

Другий блок механізму охоплює *об'єкт управління*, яким є фінансова стійкість комерційного банку, котра визначається через наступні характеристики: 1) рівень капіталізації; 2) якість активів; 3) якість зобов'язань; 4) рівень платоспроможності та ліквідності; 5) рівень прибутковості; 6) якість управління капіталом, активами й зобов'язаннями, платоспроможністю, ліквідністю і прибутковістю; 7) рівень чутливості банку до ризиків і якість управління ними.

Рівень капіталізації. Надзвичайно важливою характеристикою, за якою ми можемо судити про фінансову стійкість окремого комерційного банку, є рівень його капіталізації. Саме достатній обсяг власного капіталу (як грошові кошти, так і виражене у грошовій формі ліквідне майно) забезпечують

економічну самостійність, прибуткову діяльність на ринку фінансових послуг, що в кінцевому підсумку позитивно позначається на фінансовій стійкості комерційного банку. Хоча власний капітал банку й займає незначну частку в загальній сукупності ресурсів банку, проте відіграє визначальну роль в процесі його діяльності.

Під власним капіталом можна розуміти різноманітні фонди, що банк створив для забезпечення своєї фінансової стійкості та здійснення комерційної діяльності. Структура власного капіталу є неоднорідною за якісним складом та змінюється протягом року залежно від різних факторів, а також значною мірою обумовлена якістю активів, раціональним використанням та розподілом прибутку. Власний капітал банку охоплює основний та додатковий капітал.

До основного капіталу (капіталу першого рівня) відповідно до нормативних актів [3] належать: а) фактично сплачений зареєстрований статутний капітал; б) розкриті резерви, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку банку (резерви, що банк оприлюднив у фінансовій звітності).

Додатковий капітал (капітал другого рівня) охоплює резерви під стандартну заборгованість інших банків, резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків, результат переоцінки основних засобів, прибуток поточного року, субординований борг, що враховують до капіталу.

Національний банк України встановлює обов'язкові вимоги щодо мінімального розміру регулятивного капіталу, яких мають дотримуватися комерційні банки. Зокрема, на 2009 рік були встановлені вимоги до мінімального регулятивного капіталу (Н1) банків, розмір якого має становити 10 млн. євро. Банки, які мають регулятивний капітал менший, ніж 10 млн. євро, зобов'язані збільшити його розмір відповідно до таких вимог:

а) розмір регулятивного капіталу яких більший, ніж 8 млн. євро:

до 01.07.2009 - 9 млн. євро;

до 01.07.2010 - 10 млн. євро;

б) розмір регулятивного капіталу яких менший, ніж 8 млн. євро:

до 01.01.2010 - 7 млн. євро;

до 01.01.2011 - 8,5 млн. євро;

до 01.01.2012 - 10 млн. євро [3].

Зазначимо, що позитивною тенденцією є постійне нарощення банківськими установами власного капіталу (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Капітал комерційних банків України протягом 2000–2008 рр.

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1. Капітал, млн. грн.	6450	7854	9981	12882	18420	25445	42526	69578	119263
2. Сплачений статутний капітал, млн. грн.	3666	4576	6003	8116	11605	16111	26372	42873	82454
3. Частка сплаченого статутного капіталу в загальному обсязі капіталу, %	56,8	58,3	60,1	63,0	63,0	63,3	62,0	62,0	69,1

Примітка. Складено за даними “Бюлетеня НБУ” [42, 43].

Понад 55% власного капіталу становить статутний капітал комерційних банків, і протягом 2000–2008 рр. спостерігається динаміка збільшення цієї частки.

Резервний фонд банку формують із чистого прибутку (після оподаткування), його розмір має становити не менше 25% регулятивного капіталу (котрий розраховують як суму основного та додаткового капіталу за мінусом балансової вартості окремих активів) [2]. Резервний фонд призначений для поглинання непередбачуваних збитків, що виникають у процесі банківської діяльності, а також для забезпечення стабільного функціонування банку.

Резерви на покриття ризиків за кредитними, операціями з цінними паперами та іншими створюють із метою покриття збитків та підтримки фінансової стійкості банку. Величина резервів значною мірою залежить від якості активів банку. Слід відзначити, що дані групи резервів перебувають у

постійному русі, оскільки їх використовують на покриття поточних витрат.

Визначальна роль власного капіталу в процесі діяльності банку та у підтримці його фінансової стійкості обумовлена значною мірою значенням його базових функцій: захисної, оперативної та регулюючої [30, с. 73]. Зміст даних функцій підтверджує те, що власний капітал – основа комерційної діяльності банку, він забезпечує його самостійність і гарантує фінансову стійкість.

Окрім цього, за допомогою власного капіталу банк може нейтралізувати збитки, зберігаючи платоспроможність, а також створюють можливість отримання додаткових ресурсів для підтримання ліквідності.

Достатність капіталу або капітальна адекватність обсягу здійснюваних операцій – важливий індикатор фінансової стійкості комерційного банку і завжди актуальна тема наукових дискусій [21, 77, 213, 76, 229].

Як зазначили Е. Рід і Р. Коттер, достатність капіталу – це “... здатність банку компенсувати втрати та попереджати банкрутство...” [197, с. 187]. З даного визначення випливає, що саме достатній обсяг капіталу дає банкові змогу функціонувати незалежно від певних збитків. Власний капітал має відповідати розміру активів із урахуванням ступеня їх ризику. З урахуванням інфляційних процесів, політичної нестабільності, розширенням масштабів банківської діяльності та підвищенням ризиків комерційні банки повинні прагнути до збільшення власного капіталу. Варто зазначити, що надто великий обсяг власного капіталу негативно позначається на результатах діяльності банку. Саме тому необхідно зберігати оптимальне співвідношення між власним капіталом та іншими параметрами діяльності банку. Достатність капіталу залежить від якості активів, якості управління та від сукупності ризиків.

Величину власного капіталу банків регулює централізовано НБУ через встановлення мінімальних вимог (нормативів) до розмірів та достатності капіталу, зокрема, використовуючи нормативи адекватності регулятивного капіталу банку (Н2) й адекватності основного капіталу (Н3). У випадку недотримання вимог щодо достатності капіталу НБУ може вжити деяких

заходів, а саме рекомендувати банкам обмежувати виплату дивідендів акціонерам, викуп власних акцій.

Підтримка достатнього рівня власного капіталу комерційними банками – важлива умова стабільності банківської системи країни і захисту від ризиків. Саме тому банківське законодавство країн із ринковою економікою переконливо вимагає щоби комерційні банки мали чітко визначений обсяг власного капіталу та постійно його нарощували. Слід зазначити, що вітчизняні банки відчують дедалі більшу потребу в підвищенні рівня капіталізації і постійно намагаються це робити. На практиці комерційні банки застосовують різні методи поповнення власного капіталу як базову умову своєї фінансової стійкості.

Зазначимо, що сума необхідного капіталу залежить від величини ризику, який приймає банк. Банк постійно вирішує завдання, чи збільшувати свій капітал залежно від ступеня ризику.

Якість активів. Важливими характеристиками фінансової стійкості комерційного банку є якість активів і якість зобов'язань банку. Якість активів характеризують неоднаково, зокрема, визначають дохідність активів, рівень ризику, частку працюючих активів, рівень диверсифікованості, частку непрацюючих та неприбуткових активів. Поняття “якість активів” відображає саме ступінь (величину) закладеного в активах ризику.

Якість активів обернено пропорційна до частки безнадійних та неповернутих коштів за кредитними операціями. Щодо ризикових активів, то треба, щоб їх частка не була як надмірно високою, так і надмірно низькою, оскільки це негативно впливає на фінансову активність банку.

Таким чином, якість активів може бути оцінена з точки зору рівня їх ліквідності, ризикованості та рентабельності. Активи аналізують, по-перше, ділячи їх на такі групи: 1) ліквідні активи; 2) працюючі активи; 3) неліквідні активи; по-друге, визначаючи динаміку активів у цілому й окремих їх видів за певний період. Звичайно негативним є збільшення частки непрацюючих активів та, відповідно, зменшення робочих активів. Далі, здійснення аналізу полягає у

тому, що оцінюють рівень ризику працюючих активів. Зазначимо, що це є необхідністю при визначенні достатності обсягу сформованих резервів, а також для оцінки ефективності управління активами.

При оцінці якості активів особливу увагу слід приділити аналізу та управлінню кредитним портфелем і портфелем із цінними паперами. Зокрема, вони потребують належної оцінки з точки зору їх ризикованості. Крім того, необхідно дати оцінити обсяг сформованих під кредитні ризики резервів та визначити їх достатність.

На якість активів впливають: 1) зміст і характер кредитної та інвестиційної політик комерційного банку; 2) рівень диверсифікованості активних операцій; 3) ефективність управління проблемними кредитами. Звичайно ж, структура та якість активів позначається на рівнях його ліквідності й платоспроможності. Також важливими умовами є не лише кількісне зростання активів, а й якісні зміни, зокрема зменшення частки непрацюючих та проблемних активів.

Якість активів визначають за наступними ознаками: 1) величиною (обсягом) високоліквідних та ліквідних активів; 2) обсягом неякісних активів – прострочені кредити, дебіторська заборгованість, неліквідні цінні папери, нерухомість, що не реалізують; 3) ступенем ризикованості кожної з груп активів; 4) розміром процентного доходу та простроченої заборгованості за кредитами (дані параметри опосередковано характеризують якість кредитного портфеля); 5) величиною активів, що не дають прибутку або дають його дуже мало; 6) ступеня знецінення активів, вкладених у цінні папери; 7) рівнем іммобілізації активів; 8) величиною штрафів, пені у банку за різні порушення; 9) позицією банку на ринку гарантій, застав та інших позабалансових статей.

На зростання активів впливають чітке планування діяльності банку, здатність до нарощення капітальної бази, ризиковість та спрямованість дивідендної політики.

Зазначимо, що якість активів визначають насамперед повним чи потенційно повним поверненням кожного активного фінансового інструменту в

обумовлені договором терміни, а також отриманням додаткової вартості даних активів у вигляді відсотків, дивідендів й інших доходів. Зрозуміло, що структура і якість активів значною мірою визначає рівень ліквідності та платоспроможності банку. Високоякісні активи забезпечують належний рівень банківського прибутку.

Якість зобов'язань. В умовах підвищення банківської конкуренції виникають певні труднощі щодо залучення банками додаткових коштів. Практичного значення набувають така оцінка, аналіз та управління зобов'язаннями банку, за яких забезпечують співвідношення у певних пропорціях між власними і залученими коштами. Велика частка власних коштів та невеликий обсяг коштів клієнтів можуть стати наслідком недостатньо активної позиції банку на ринку. Рівень процентних ставок за залученими ресурсами має бути меншим від величини процентних ставок за активними операціями. Виникає необхідність високоякісної структури залучених коштів, що дає змогу передбачити потребу в ліквідних коштах з метою погашення зобов'язань. На основі залучених коштів визначають структуру портфеля активів як за термінами, так і за ступенем ризику.

Якість зобов'язань оцінюють стабільністю поповнення ресурсної бази, вартістю залучених коштів, чутливістю до змін процентних ставок та рівнем залежності від позичок на міжбанківському ринку кредитних ресурсів. Варто зауважити, що зобов'язання банку аналізують залежно від термінів залучення та розмірів зобов'язань. Завдяки аналізу можна визначити динаміку кожного з елементів сукупності зобов'язань банку. Збільшення частки термінових депозитів поліпшує ліквідність банку, проте впливає на зниження рівня прибутковості. Депозити до запитання є найдешевшим видом залучених ресурсів, що відповідно позначається на рівні прибутковості банку. Проте значна їх частка може негативно позначитися на рівні його ліквідності. Витратність цього виду ресурсів – 1–2% річних за залишками на рахунках клієнтів.

Якість пасивів можна характеризувати з точки зору:

- **Строковості.** Вважають, що стійкішим є банк, що має переважну частку довготермінових залучених коштів;

- **Стабільності.** Тобто, стабільнішими є залучені кошти, тим стійкіша основа для розвитку активних операцій. Також чим нижчі відсоткові ставки за залученими коштами, тим відповідно банк має більше шансів отримати вищий прибуток.

- **Платності.** Чим більшою є величина плати за залучені кошти, тим стабільніші дані ресурси і стійкіший банк.

- **Ступеня концентрації.** Необхідно уникати концентрації залучених коштів на одного клієнта, оскільки зняття даних коштів може призвести до погіршення фінансової стійкості банку.

Отже, при аналізі структури зобов'язань комерційного банку необхідно враховувати наступне: 1) частку стабільних залишків на поточних рахунках, строкових вкладів та депозитів до запитання, обсяг яких має становити 70%; 2) строковість використання залучених коштів, що дає змогу оцінити політику банку в сфері управління ресурсами: довготермінові чи короткотермінові вклади переважають у даному банку; 3) ступінь залежності від ринку міжбанківських кредитів, частка яких має не перевищувати 5%.

Необхідно зазначити, що від 2003 р. частка вкладів фізичних осіб переважає щодо обсягу коштів суб'єктів господарювання. Використавши кошти населення як кредитний ресурс, його можна було б спрямовувати на інвестування перспективних галузей економіки. Слід відзначити, що потенційні можливості залучення коштів населення – значні [124, с. 23]. У населення є вільні кошти, але необхідні стимулюючі фактори для їх залучення у банківський сектор, що сприяло б підтриманню фінансової стійкості на належному рівні.

Водночас необхідно, щоб із розвитком ринкових відносин частка строкових депозитів, а також цінних паперів власного боргу зростала, оскільки у ринковій економіці саме ці види ресурсів переважають у ресурсній базі банківських установ.

Зазначимо, що для підвищення якості активів та зобов'язань виникає необхідність управління активами й пасивами, що пов'язано між собою і перебуває у взаємозалежності. Управління пасивами спрямоване на залучення найстабільніших та найдешевших ресурсів, на відміну від основної мети управління активами, яка полягає у найдорожчому розміщенні коштів, що в кінцевому підсумку відображається на рівні прибутку комерційного банку. Управління активами базоване на портфельному підході, що передбачає досягнення максимальних доходів за умови мінімізації ризиків. Управління активами обмежене вимогами щодо підтримки ліквідності, а з іншого боку – ціновою конкуренцією на фінансовому ринку.

Структура залучених і запозичених коштів має бути адекватною структурі активів, тобто їх слід узгоджувати між собою за термінами та сумами розміщення і залучення. Це значною мірою відображається на ліквідності балансу і на рівні фінансової стійкості комерційного банку.

Кожній групі пасивів має відповідати тип активів, щоби зберігався принцип узгодженості між ліквідністю та прибутковістю. Також важливим напрямком в оптимізації структури пасивів є розроблення нових продуктів та послуг, відповідно до потреб, а також для розширення клієнтської бази і завоювання нових сегментів на ринку банківських послуг.

Підтримання постійного балансу між потребами у ресурсах та можливостями їх придбання за принципом достатності (обсяг мобілізованих на грошово-кредитному ринку коштів має бути не меншим, але й не більшим, ніж потрібно для розміщення коштів у найприбутковіших операціях) – важлива умова забезпечення фінансової стійкості банку.

Варто зауважити, що управління активами і пасивами потребує інтегрованого підходу, зокрема, це забезпечує формування оптимальної структури балансу та створення захисту від ризиків, спричинених значними коливаннями параметрів фінансових ринків. Основною ідеєю управління активами і пасивами є нерозривна єдність між активами, зобов'язаннями й капіталом в отриманні високого прибутку в межах допустимого рівня ризику.

Застосовуються ряд методів до управління активами й пасивами: структурне балансування, управління гепом, імунізація балансу, управління дюрацією, хеджування та інші.

Рівень прибутковості банку. Рівень прибутковості – одна з важливих характеристик фінансової стійкості комерційного банку. Зокрема, як зазначено у праці Е. А. Тарханової, “прибуток є об’єктивним чинником, який відображає стан життєвого циклу виробничих та фінансових структур у процесі проходження ними кожного етапу їх розвитку: становлення, піднесення, зрілості та спаду” [225, с. 77].

Зростання прибутку сприяє поповненню резервних фондів, із метою покриття збитків від проведення кредитних операцій, позитивно позначається на можливості підвищувати рівень дивідендних виплат акціонерам. Окрім того, у випадку підвищення прибутковості, зростає курс акцій банку, він має здатність до здійснення додаткової емісії цінних паперів, що дає змогу поповнювати капітал, тим самим підвищуючи рівень його достатності й у кінцевому підсумку позитивно відображається на стійкості фінансового стану банку. Також варто додати, що прагнення банку до надприбутків призводить до зростання рівня ризикованості, та, відповідно, негативно впливатиме на фінансову стійкість. Зокрема, надприбутки ще не є свідченням стійкого і стабільного розвитку банківського бізнесу країни, а навпаки, мають деякою мірою зворотне значення (наприклад, середній рівень рентабельності банків зарубіжних країн – 5–7%).

Комерційний банк має здійснювати гнучку політику щодо формування переліку послуг, які він надає, враховуючи можливості отримання прибутку. При цьому банкові слід враховувати:

- фактичний попит на банківські продукти та послуги у відповідний момент й у певному регіоні;
- зміни попиту у перспективі, враховуючи при цьому рівень попиту на нові нетрадиційні послуги;
- ступінь готовності банків до нових операцій, надання послуг;

- рівень рентабельності послуг, що надають і запланованих.

Необхідно зауважити, що український ринок банківських послуг динамічно зростає, в середньому на 40–50% в рік. Для порівняння: у Центральній та Східній Європі – в середньому 20–25%, в країнах Євросоюзу – 4–7%.

З метою отримання максимально можливих прибутків кожний банк має відповідно до зазначених правил формувати свій продуктовий ряд та вибирати найприбутковіші послуги й зосереджувати свої зусилля на їх впроваджені. Проте задля підтримки статусу універсального банку не слід ігнорувати надання менш прибуткових послуг, оскільки не є винятком, що ситуація може змінитися на протилежну.

Ліквідність тісно пов'язана з прибутковістю банку. Зрозуміло, що питанням отримання прибутку відводять центральне місце у діяльності банку. З цього приводу К. Р. Макконелл та С. Л. Брю зазначили: “банк ір має дві мети, що конфліктують між собою. Одна мета – прибуток комерційного банку, котрий, як й інші підприємства, прагне до прибутку, а з іншого боку – комерційний банк має прагнути до безпечності. Для банків безпека значною мірою обумовлена ліквідністю, зокрема такими ліквідними активами, як готівка і надлишкові резерви. Досягнутий компроміс визначає відносний розмір активів, котрі дають дохід, щодо високоліквідних активів” [126, с. 290].

Зрозуміло, що найліквіднішим активом є готівка, вкладення в яку прибутку не дають, відповідно банк збільшує частку активів, що дають дохід, але відповідно зменшується частка високоліквідних активів. Тобто, маємо ситуацію, що є характерною для будь-якого економічного суб'єкта: бажання максимізувати прибуток та мінімізувати ризик, у той же час, дохідність будь-якого активу прямо пропорційна ризику, і завжди доводиться обирати оптимальний варіант, зважаючи на ці два аспекти.

Високий рівень прибутковості пов'язаний із високоризиковими операціями, що впливає на зниження банківської ліквідності. Політика банку має полягати в тому, щоби досягти рівноваги (оптимального співвідношення)

між ризиком та прибутком. Підвищення прибутковості банківських операцій, що не залежить від порушення вимог ліквідності, залежить від ретельного співвідношення граничних витрат за залученими коштами і доходів від кредитних та інвестиційних операцій.

Можливе виникнення ситуації, коли банк ліквідний, проте неприбутковий, і навпаки, є ймовірність неліквідності банку, але прибутковості. Варто зауважити, що остання ситуація можлива у тому випадку, коли банк має прибуток, але необхідний деякий час для перетворення активів із однієї форми в іншу з метою виконання поточних зобов'язань перед клієнтами банку в певний момент. Довготермінова неліквідність призводить до неприбутковості.

Проблему “ліквідності–прибутковості” можна розглядати з точки зору короткотермінової та довготермінової стратегії. Короткотермінова рівновага передбачає співвідношення між ліквідністю та прибутковістю, зокрема, чим вища є ліквідність, тим нижчі прибутковість та ризик. Довготермінова рівновага передбачає, що чим вища ліквідність, тим міцніший та стійкіший фінансовий стан банку. Таким чином, проблема “ліквідність–прибутковість” тільки тоді, коли її розглядати в короткотерміновому періоді, протягом якого банк переводить ліквідні активи у дохідні операції, тим самим погіршуючи статичну та можливо короткотермінову ліквідність. Проте у випадку надійності даних операцій поліпшується довготермінова ліквідність. Таким чином, при застосовуванні комплексного підходу до управління ліквідністю дилема “ліквідності–прибутковості” дещо втрачає проблематичність та підлягає вирішенню. Необхідно забезпечити гнучке управління ліквідністю, що передбачає підтримку такого співвідношення між активами і пасивами з різним ступенем ліквідності, за якого забезпечують рівень ліквідності, достатній для виконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами без погіршення стану його прибутковості.

Якість управління капіталом, активами, зобов'язаннями, платоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю. Питання банківського

менеджменту загалом та фінансового зокрема завжди були предметом розгляду серед широкого кола науковців, зважаючи на значимість управлінського аспекту в діяльності банків [49, 40, 155, 87, 88].

Зокрема, менеджмент банку має забезпечувати створення і належне функціонування відповідних організаційних підрозділів (Комітету з управління активами та пасивами, Казначейства банку), компетенцією яких є професійне управління активами й пасивами банку, його ліквідністю і прибутковістю. Дані організаційні підрозділи банку мають орієнтуватися на поліпшення ряду показників, зокрема кількісних (екстенсивних) – нарощування обсягу банківських продуктів та послуг, зростання власного капіталу банку, збільшення розмірів кредитного, інвестиційного та портфеля цінних паперів, збільшення резервів та прибутку; якісних (інтенсивних) – ефективність використання власного капіталу, якість активів і пасивів, забезпечення достатнього рівня ліквідності та прибутковості.

Рівень чутливості банку до ризиків і якість управління ними. Здатність комерційного банку регулювати ризики, його можливості нівелювати негативний вплив факторів, що породжують ризики, відображають зміст даної характеристики фінансової стійкості. Банк має забезпечити формування ефективно діючої системи управління ризиками та виконання послідовності всіх етапів процесу управління ризиками.

Третій блок механізму представлений *процесом управління* фінансовою стійкістю комерційних банків, котрий має місце та специфічні особливості, як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні. Процес управління передбачає застосування певних методів, основними з яких є:

1. *Планування* – передбачає необхідність постановки цілей, визначення тактики і стратегії досягнення основної мети (забезпечення фінансової стійкості банку). Зважаючи на те, що стратегічною метою комерційного банку в даному випадку є забезпечення фінансової стійкості, то саме фінансове планування в механізмі, що розглядаємо слід спрямовувати, на нашу думку, на перетворення

стратегічної мети у конкретні (абсолютні та відносні) значення фінансових показників через використання відповідних інструментів. Планування ґрунтоване на результатах попередньо здійсненого аналізу в сукупності факторів, що впливають на об'єкт управління даного механізму, зокрема внутрішніх факторів, факторів зовнішнього середовища, банківських ризиків. Вплив факторів зовнішнього середовища на фінансову стійкість комерційних банків є значним, і банки не мають змоги визначати характер їх впливу. В даному випадку, для банків важливим виявляється здатність протистояти негативному впливу зовнішніх факторів.

Щодо внутрішніх факторів фінансової стійкості банків, то зазначимо, що науковці пропонують різний їх перелік, зокрема В. М. Коваль [105, с. 6] визначив наступні: “достатність капіталу, якість активів і пасивів, дохідність, ліквідність”. І. М. Васькович подав ширший перелік внутрішніх факторів, а саме: “адекватність капіталу банку, якість активів банку, рівень рентабельності, ліквідність балансу банку, кваліфікація кадрів, місія банку, стратегія банку та якість банківського менеджменту” [51, с. 42]. Необхідно відзначити, що фактори, котрі впливають на фінансову стійкість комерційного банку, не можуть бути водночас показниками чи характеристиками фінансової стійкості. Це нелогічно, оскільки фактор не може впливати сам на себе. З урахуванням різноманітних класифікацій факторів, що розглянуті у деяких наукових працях [233, 129, 51], зовнішні та внутрішні фактори класифіковано у відповідні блоки, кожний із яких відображає особливості впливу на фінансову стійкість комерційного банку (додаток А).

Дані фактори необхідно розглядати у комплексі, як єдину систему, що обумовлюватиме можливості ефективного функціонування банку в динамічному економічному середовищі.

Вплив ризиків на фінансову стійкість комерційного банку є також значним. Серед ризиків, що найбільше впливають на фінансову стійкість комерційного банку, є кредитний, відсотковий та ризик ліквідності. Зрозуміло, що банки в процесі діяльності пов'язані не лише з даними ризиками, вагоме

значення мають й інші ризики (операційний, валютний, ринковий), проте на кредитний, відсотковий та ризик ліквідності звертають увагу найбільше, оскільки щоденно мають із ними справу.

2. *Аналіз* основних елементів, що визначають стійкий фінансовий стан комерційного банку. Аналіз дає змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки різних аспектів діяльності банку. Саме за допомогою аналізу можна швидко розрахувати, як змінюються фінансові показники, що визначають рівень фінансової стійкості та відповідно до цього прийняти обґрунтоване управлінське рішення, спрямоване на її забезпечення.

3. *Оцінку та регулювання* фінансової стійкості комерційних банків здійснюють за допомогою комплексу прийомів та методик. Слід підкреслити, що можна виділити напрямки оцінки фінансової стійкості комерційних банків та регулювання нею: по-перше, пряме (зовнішнє) регулювання й обов'язкова оцінка; по-друге, саморегулювання (внутрішнє регулювання) та самостійна (ініціативна) оцінка.

Зовнішнє регулювання – це регулювання банківської діяльності за допомогою інструментів прямого та опосередкованого впливу з метою забезпечення стійкого фінансового стану комерційних банків. Дану функцію, як відомо, відповідно до законодавства виконує центральний банк, використовуючи обов'язкові економічні нормативи, що дають змогу регулювати та оцінити відповідність (невідповідність) окремих фінансових позицій банку нормам, а також виявити можливі ознаки незадовільного фінансового стану комерційного банку. А оцінка фінансової стійкості передбачає застосування відповідних систем та методик оцінки фінансового стану банків. Зрозуміло, що за допомогою економічних нормативів належна оцінка фінансової стійкості банків неможлива, це, відповідно, потребує, щоби центробанк застосовував комплексні системи.

Самостійну оцінку (ініціативну оцінку) здійснюють на основі самостійно обраної чи розробленої методики оцінки фінансової стійкості. Саморегулювання (внутрішнє регулювання) передбачає поточне, оперативне

управління за допомогою відповідних методів управління власним капіталом, активами та зобов'язаннями, прибутком, ліквідністю й платоспроможністю, ризиками.

4. *Контроль* полягає у перевірці відповідності отриманих результатів запланованим показникам, оптимальні значення яких сприяють підвищенню рівня фінансової стійкості комерційного банку. Для належного контролю за рівнем фінансової стійкості банків та ефективного управління останньою слід дотримуватися проходження всіх стадій контролю (попередній, поточний, наступний), із боку як органів нагляду, так, і комерційних банків.

Ефективне функціонування розглянутого механізму управління фінансовою стійкістю комерційного банку, через узгодження управлінських рішень та досягнення певних пропорцій між усіма складовими компонентами, забезпечить досягнення стратегічних і тактичних фінансових цілей банку, сприятиме підвищенню рівня прибутковості, зниженню ризиків, контролю та підтриманню ліквідності й платоспроможності на достатньому рівні, що в кінцевому підсумку, безумовно, позитивно вплине на забезпечення фінансової стійкості комерційного банку.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

2.1. Системи моніторингу фінансового стану банків у світовій банківській практиці

Глобалізація фінансових ринків, розширення меж функціонування банків, створення банківських холдингів, динамічно зростаюча пропозиція банківських нетрадиційних послуг, опанування нових технологій, з одного боку сприяють диверсифікації ризиків, а з іншого, навпаки, призводять до виникнення нових ризиків (ризик концентрації, консолідації) у банківській діяльності. Відповідно, заходом, адекватним окресленим процесам, стала необхідність перегляду підходів до оцінки й аналізу фінансового стану банків. Зокрема, не випадковим було введення у деякі системи оцінки фінансової стійкості такого компонента, як чутливість до ризиків. Розвиток інформаційних технологій привів до виникнення та використання в органах нагляду та й банках стандартизованих комп'ютерних моделей для оцінки фінансової стійкості. Діяльність банків із тенденціями до зниження базових показників діяльності та випадки їх банкрутства спричинили розроблення статистичних моделей “систем попереднього реагування”, метою яких є виявлення на початкових етапах імовірних проблем у діяльності банків і застосування ефективних попереджувальних заходів.

Виникнення, активне використання, подальший розвиток та вдосконалення систем оцінки фінансової стійкості у сучасній банківській практиці є надзвичайно важливим для:

- суспільства в цілому;
- реальної та потенційної клієнтури банків;
- акціонерів банку;
- комерційних банків (зацікавленість у попередній діагностиці можливих

проблем; зацікавленість у достовірній оцінці фінансового стану банків-контрагентів);

- органів державного регулювання і нагляду.

В окремих країнах формують системи нагляду, що передбачають оцінку фінансового стану банків. Зокрема, в Італії, Аргентині створено системи рейтингової оцінки банків, що запозичені здебільшого з практики органів нагляду США і є частиною комплексної системи банківського нагляду. Поширеним при комплексній оцінці фінансової стійкості стає використання широкого спектру не лише внутрішньої банківської інформації, джерелами якої є фінансова звітність, баланс банку, архіви банку, а й зовнішньої, отриманої зі звітів зовнішніх аудиторів, спеціалізованих рейтингових агентств, статистичних збірників шляхом обміну інформацією з іншими банками.

Аналіз джерел, які стосуються оцінки фінансової стійкості банків, дає змогу зазначити, що методи оцінки фінансової стійкості – це складові моніторингу фінансового стану банків. Зокрема, як зазначила Е. В. Корольова, моніторинг фінансового стану комерційного банку є “системою заходів, яка охоплює безперервне спостереження за важливими показниками фінансового стану, їх оцінку, аналіз і прогноз із метою прийняття своєчасних та ефективних управлінських рішень для забезпечення фінансової стійкості банку” [110, с. 34].

Методи та прийоми оцінки фінансової стійкості комерційних банків постійно змінюються і вдосконалюються, оскільки можуть змінюватися цілі моніторингу, розширюватися перелік підходів, а також сфера їх застосування.

Зокрема, нинішні підходи до організації моніторингу фінансового стану банків можна класифікувати наступним чином:

- 1) **коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп** (Німеччина, США);
- 2) **рейтингові системи оцінки**, що передбачають ранжування банків (США, Італія, Франція, Росія, Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Туркменістан, Казахстан, Узбекистан, Вірменія, країни Балтики);
- 3) **комплексні оцінки банківського ризику** (Великобританія, Нідерланди);

- 4) статистичні моделі (системи “попереднього реагування”) (США);
- 5) макропруденційний аналіз (країни-члени МВФ) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Системи моніторингу фінансового стану банків у світовій практиці

№ за/п	Підходи до організації моніторингу фінансового стану банків	Системи моніторингу фінансового стану банків	Основні методи аналізу та оцінки фінансової стійкості, що застосовуються у системах моніторингу
1.	Системи коефіцієнтного аналізу та аналізу однорідних груп	BAKIS (Німеччина), Bank Monitoring Screens – BMS (США).	метод порівняння фактичних значень відповідних показників з встановленими нормативними (плановими) значеннями; метод порівняння фактичних значень показників з середніми їх величинами по групі однорідних банків;
2.	Рейтингові системи оцінки: ➤ “інсайдерські” ➤ “дистанційні”	CAMELS (США); CAMELS (Україна); CAMELS (Польща, Чехія, Словаччина, Туркменістан, Казахстан, Узбекистан, Вірменія, країни Балтики); UBSS (США); CAMEL (РФ); BOPEC (США); CAMEO (США); ROCA (США); CAEL (США); PATROL (Італія); ORAP (Франція); CAMELS (в складі BASIC) – Аргентина.	індексний метод; бальний метод; метод порівняння з показниками банків –лідерів; факторний аналіз; метод порівняння фактичних значень показників з середніми їх величинами по групі однорідних банків;
3.	Системи комплексної оцінки банківського ризику	RAST (Нідерланди), RATE (Великобританія).	індексний метод; експертний метод;
4.	Статистичні моделі: ➤ розрахунок рейтингів та рейтингових понижень ➤ прогнозування банкрутств і “виживання” ➤ очікуваних збитків	SEER Rating (США), SCOR (США); SEER Risk Rank (США), Bank Calculator – OCC (США); SAABA (Франція).	дискримінантний аналіз; кореляційний аналіз; аналіз темпів зростання значень певних показників; факторний аналіз; регресійний аналіз; метод аналізу динаміки та побудови тренду;
5.	Макро- та мікро-пруденційний аналіз	Система ПФУ, стрес-тестування (країни-члени МВФ).	сценарний аналіз; аналіз чутливості портфеля; метод розрахунку максимальних втрат.

Застосування кожного з даних підходів передбачає виконання відповідних завдань, зокрема: 1) оцінку поточного фінансового стану (стійкості); 2) прогнозування майбутнього фінансового стану; 3) визначення категорії ризику; 4) кількісний аналіз та певні статистичні процедури.

Варто відзначити, що рейтингові системи, коефіцієнтний аналіз, комплексні оцінки банківських ризиків забезпечують оцінку поточного фінансового стану комерційних банків, тобто оцінку їх фінансової стійкості на певну дату. Для оцінки фінансової стійкості банку в майбутньому призначені статистичні моделі.

Розглянемо детальніше системи оцінки поточного рівня фінансової стійкості комерційних банків, які використовують у закордонній банківській практиці.

Системи коефіцієнтного аналізу та аналізу однорідних груп. Дані системи дають змогу оперативно визначати відхилення в діяльності банку і забезпечують повноту та комплексність аналізу. У зарубіжній банківській практиці розроблено системи моніторингу з ієрархічною системою коефіцієнтів, що побудовані за логіко-дедуктивним принципом (показники верхнього рівня розкладають на складові частини – показники нижчого рівня, які, в свою чергу, також розкладають). Тобто показники розкладають, як у відомій моделі Дюпона. Варто зазначити, що такий підхід безумовно забезпечує повноту та комплексність аналізу.

Найвідомішими методиками коефіцієнтного аналізу серед зарубіжних є наступні:

1. Із 1997 р. Центральний банк Німеччини і Федеральне відомство контролю за банками використовують систему – BAKred Information System (**BAKIS**) [254], що охоплює 47 коефіцієнтів, 19 із яких належать до кредитного ризику, 16 – до ринкових ризиків, 2 – до ризиків ліквідності, 10 – до прибутковості банківських операцій. Розраховані показники не доводять до банків, із керівниками яких обговорюють лише тенденції у розвитку банківського сектору та пропозиції щодо розв'язання проблемних ситуацій.

Дана система є стандартизованою системою оцінки банків, мета якої – підготовка оперативної інформації про фінансову ситуацію в банку (щомісяця, щоквартально, за півріччя, рік).

2. У США – Bank Monitoring Screens (**BMS**), що охоплює 39 фінансових показників та 35 параметрів, котрі належать до ринку капіталів.

3. У Нідерландах для оцінки фінансової стійкості банків, окрім показників, що характеризують банківську діяльність, використовують макроекономічні індикатори, котрі впливають на розвиток банківської системи в цілому: зростання ВВП та промислового виробництва, рівень безробіття, курс євро, індикатор кількості банкрутств протягом останнього року.

Основною проблемою застосування коефіцієнтного аналізу є те, що для банків із різною спеціалізацією чи з індивідуальною специфікою нормальні діапазони значень деяких коефіцієнтів можуть суттєво відрізнятись, і зрозуміло, що результати такого аналізу за всією сукупністю банків будуть неточними. Для розв'язання даної проблеми банки поділяють на кілька однорідних груп за одним чи кількома критеріями (розмір активів, регіональне розміщення). Для кожної з груп визначають оптимальні значення, оцінку здійснюють у межах однієї групи. Зокрема, ділити банки на однорідні групи можна за допомогою кластерного аналізу [114] на основі визначення ключових коефіцієнтів. Системи коефіцієнтного аналізу потребують значного обсягу інформації, проте перевагою є те, що їх можна здійснювати за допомогою нескладних математичних розрахунків.

Рейтингові системи оцінки фінансового стану комерційних банків. Як зазначив, В. М. Кочетков, “рейтинг банку – це система оцінки банківської діяльності, що заснована на фінансових показниках і даних балансу банку” [114, с. 55]. Призначенням рейтингових методик є оцінка поточного фінансового стану банків. Джерела інформації для рейтингових оцінок – фінансові звіти банків, а також дані інспекторських перевірок. Отримані рейтинги дають змогу виявити проблеми у діяльності банків та вжити адекватних заходів щодо їх усунення із боку органів нагляду – на основі

диференційованого підходу до комерційних банків.

Відомо кілька методичних підходів до побудови рейтингів:

- індексний метод – передбачає розрахунок вагових значень для кожного з аналізованих показників фінансового стану банку і визначення інтегрального індексу за результатами розв’язання лінійного рівняння;
- бальний метод – передбачає оцінку в балах за кожним аналізованим показником.

Рейтингові методики оцінки умовно поділяють на дві категорії:

- 1) “інсайдерські”, що передбачають оцінку фінансової стійкості банків на місцях;
- 2) “дистанційні”, що передбачають оцінку фінансової стійкості банків на основі даних, які містяться у відкритій фінансовій звітності.

Зауважимо, що спершу з’явилися “інсайдерські” методики, а вже пізніше “дистанційні”. Зокрема, їх поява була викликана необхідністю формалізації процедури аналізу та оцінки надійності й фінансової стійкості банків органами нагляду. Особливістю більшості методик складання банківських рейтингів є те, що вони містять ряд компонент (іноді інтегральних), які отримані експертним шляхом чи за допомогою найпростіших математичних операцій із даними звітності (як правило, це визначення відношень між різними показниками). Далі, на основі таких компонент обчислюється підсумковий рейтинг, який вважається адекватним відображенням ступеня фінансової стійкості банку. За кордоном перший банківський рейтинг було опубліковано рейтинговим агентством Mood’s Investors Service в 1973 році, пізніше рейтинг було опубліковано Standard&Poor’s.

Відомою рейтинговою системою “інсайдерського” типу є система CAMEL, що була сформована у США в 1979 р. й популярна не лише там, а й у інших країнах світу. Зазначимо, що в США органи нагляду Федеральна резервна система (далі – ФРС), Федеральна корпорація страхування депозитів та Контролер грошового обігу (FRS, FDIC та OCC) здійснюють моніторинг банків за системою CAMEL раз на рік чи раз на півтора року щодо стійких

банків, і частіше – щодо проблемних банків. Дана система складається з п'яти компонентів, а від 1996 р. її дещо переглянули та доповнили новим компонентом S (Sensitivity to Market Risk – чутливістю до ринкового ризику), який ввели з 01. 01. 1997 р. Таким чином CAMEL перетворили на **CAMELS** [260, 8] (додаток Б). Кожний компонент системи дає змогу вивести відповідну оцінку на основі якісного аналізу кількох оціночних факторів, що впливають на той чи інший компонент. В економічній літературі дана система, її компоненти, показники, нормативні значення детально розглянули автори таких праць [173, с. 209; 49, с. 95].

Подібною до методики CAMELS є рейтингова система оцінки надійності та фінансової стійкості банківських холдингів **BOPEC**. З метою отримання загальної оцінки фінансового стану банківського холдингу здійснюється аналіз та рейтингування: 1) дочірніх банків (B); 2) дочірніх небанківських організацій (O); 3) материнських компаній (P); 4) сукупного прибутку (E); 5) адекватності сукупного капіталу (C). Значну увагу у даній системі приділяється оцінці якості управління, причому при здійсненні оцінки кожної з компонент. Підсумкова оцінка управління в банківського холдингу визначається, як S (задовільно), F (прийнятно) та U (незадовільно).

У праці Р. А. Коула, Б. Г. Корніна та Дж. У. Гантера [252] описано динаміку розвитку системи банківського моніторингу в США і відзначено, що вслід за системою CAMEL зі середини 1980-х років основною, що застосовує ФРС США, є єдина система UBSS, котра з певними змінами діяла до 1993 року. Згідно з системою банки групували за величиною їх активів, за ними визначали середні величини за шістьма коефіцієнтами – чистого доходу, ліквідності активів, відношення суми протермінованих та недохідних кредитів до суми активів, динаміки активів, відсотка нестійких зобов'язань. Знаходили відхилення індивідуальних показників банків від середніх величин. За кожною групою банків показники ранжували, потім розраховували сумарний показник.

Федеральна резервна система від 1990 р. використовує для оцінки закордонних філій американських банків систему **CAMEO** [259].

Компонентами даної системи є наступні: (С) капітал, (А) якість активів, (М) менеджмент, (Е) дохідність, (О) операції та внутрішній контроль. Кожний компонент оцінюють від 1 – стійкий до 5 – незадовільний. Підсумковий рейтинг розраховують як середню арифметичну між рейтингами всіх компонентів системи. Щодо *капіталу*, то оцінка базується на основі таких факторів, як об'єм активів з урахуванням рівня їх ризику, розміру малорентабельних та неякісних активів, якості управління капіталом та активами, загальні тенденції зростання банківської компанії, її перспективи на ринку. *Якість активів* оцінюється зважаючи на такі фактори, як рівень, розподіл та стан активів, рівень та частка сумнівних та збиткових активів, адекватність резервів на випадок можливих втрат, якість управління активами та ефективність управління кредитними ризиками. *Рівень управління* оцінюється на основі адекватності капіталу, якості активів, прибутковості, ліквідності. При оцінці менеджменту також враховується професійний рівень керівництва та їх здатність до ефективного управління банківською компанією. *Дохідність* передбачає оцінку обсягу та якості прибутку. Даний компонент вказує на можливості банківської корпорації за рахунок прибутків покрити збитки та забезпечити адекватний приріст капіталу. Кількісна оцінка дохідності базується на розрахунку таких показників як дохідність на капітал та дохідність на середні активи. Якісна оцінка прибутку здійснюється на основі таких факторів, як адекватність створених корпорацією резервів, доходи від операцій з цінними паперами, стабільність тих чи інших джерел прибутку. Також визначається частка кожної філії у загальних доходах всієї банківської корпорації. При оцінці компоненту *операції та внутрішній контроль*, органами нагляду визначається достовірність, повнота та якість бухгалтерського обліку, повнота системи внутрішнього контролю, ефективність політики внутрішнього контролю за усією діяльністю, професіоналізм персоналу та якість підготовки звітів, відповідність діяльності діючому законодавству. Підсумковий рейтинг розраховується як середня арифметична між рейтингами усіх компонент системи.

У 1995 р. в практику органів нагляду США для оцінки філій закордонних банків, які працюють на території США, була введена рейтингова система оцінки **ROCA** [253], що (O), складається з чотирьох компонентів: менеджмент ризику (R), операційний контроль відповідність законодавству та нормам нагляду (C), якість активів (A). *Управління ризиками* (Risk management) є надзвичайно важливим, оскільки управління ризиками у філіях, що відокремлені від головного банку, є вирішальним моментом в управлінні філією в цілому. Даний компонент поєднує усі види ризиків, що притаманні балансовій та позабалансовій діяльності банку. Головні ризики (кредитний, ризик ліквідності, операційний, законодавчий) обов'язково повинні бути виявлені, розроблені необхідні міри для їх попередження. Зрозуміло, що ступінь впливу ризиків змінюється зважаючи на зміну економічних та ринкових умов. Визначається розмір філії, в межах якого може здійснюватись управління ризиками і проведення нормальної діяльності, а також здатність менеджменту виявляти та контролювати нові види ризиків. *Операційний контроль* (Operational Control), є компонентом, що дозволяє оцінити якість контролю за щоденними операціями банку. Основними оціночними факторами є: адекватність та обсяг виконуваних функцій в межах внутрішнього та зовнішнього контролю розміру, спеціалізації філії та ризикам; достовірність й точність звітів про стан менеджменту. *Відповідність законодавчим та наглядовим нормам* (Compliance) – компонент, який базується на оцінці таких факторів, як рівень відповідності діяльності філії федеральному законодавству та законам штатів; здатність філії подавати звітність органам нагляду своєчасно та в повному об'ємі. *Якість активів* (Asset quality), не є визначальним компонентом при визначенні рейтингу, оскільки в основному філії у своїй діяльності розраховують на технічну та фінансову підтримку головного банку. Саме тому, якщо фінансовий стан головного банку є задовільним, то відповідно він зможе надати допомогу філії. Якщо ж підтримка головного банку є сумнівною, то оцінка якості активів проводиться більш ретельно.

Розглядаючи рейтингові методики “дистанційного” типу, зазначимо, що

зі середини 1980-х років орган банківського нагляду США – Федеральна корпорація страхування депозитів (FDIC) розробила щоквартальну експертну систему **CAEL**. Дистанційні рейтингові системи як інструмент оцінки фінансової стійкості банків широко застосовують і в європейських країнах. Зокрема, однією з найрозвинутіших рейтингових систем Італії є система **PATROL** – частина системи контролю та оцінки фінансової ситуації в комерційних банках A.S.A. (Analisi Situazioni Aziendali) [250]. У Франції Банківська Комісія використовує систему **ORAP** (Organization and Reinforcement of Prewentive Action) [262], а Національний банк Аргентини [258] з грудня 1996 р. – систему **BASIC** (додаток В).

Варто зазначити, що рейтингові системи ФРС з оцінки фінансової стійкості банків, зокрема систему CAMELS успішно використовують країни минулої так званої соціалістичної орієнтації, що прямують до ринкових відносин (Польща, Чехія, Словаччина) [249], а також країни колишнього СРСР (Туркменістан, Вірменія, Узбекистан) [156, 25]. Зрозуміло, що згадані країни поступово вносять корективи у рейтингову систему з урахуванням особливостей розвитку країни.

Наприклад, Народним Банком Польщі оцінка здійснюється на основі традиційних компонентів CAMELS, проте більш докладно оцінюється стан та якість внутрішнього контролю та аудиту, ефективності інформаційних систем. Незважаючи на те, що оцінка даних елементів здійснюється при розгляді традиційних елементів системи, вони все ж у Польщі набули самостійної додаткової оцінки.

Органами нагляду Узбекистану та Казахстану використовуються два підходи щодо оцінки діяльності банків, а саме: 1) європейський, що базується на дистанційному нагляді; та 2) північноамериканський, що передбачає проведення інспекційних перевірок. Зауважимо, що поєднання даних підходів дає змогу своєчасно виявляти порушення та проблеми у діяльності банків і вживати відповідних заходів по їх вирішенню. Органи банківського нагляду Чехії також використовує рейтингову систему CAMELS з 1993 року, зокрема

присвоєння рейтингу здійснюється щоквартально, з особливим приділенням уваги якості менеджменту.

Загалом, рейтинги є ефективним інструментом оцінки поточної фінансової стійкості банків, але оскільки вони використовують дані звітності, яка відображає ситуацію, що вже склалася, то відповідно дають змогу володіти інформацією про фінансовий стан банку протягом короткого проміжку часу. Щодо деякої обмеженості рейтингових методик висловилися російські науковці: “Рейтинги є потужним засобом формування громадської думки про діяльність кредитних установ, який іноді помітно впливає на рівень їх фінансового стану. Проте рейтинг – це не аналіз і тим більше не комплексний аналіз, а лише експертний спосіб визначення місця того чи іншого банку серед інших кредитних установ за обмеженим колом показників” [179, с. 53].

Рейтинговим методикам “дистанційного” типу також притаманні деякі недоліки, серед яких варто відзначити, на нашу думку, наступні:

- відображають стан банку на певну дату, не відзначаються оперативністю, оскільки їх готують після складання балансу, і саме тому не передбачають можливості завчасно реагувати на отримані оцінки;
- не є безпомилковими, оскільки базовані лише на офіційно опублікованій звітності;
- є значна ймовірність використання фальсифікованих даних, оскільки інформація не підтверджена аудиторськими висновками;
- в багатьох методиках показники банку, що аналізують порівнюють із показниками деякого оптимального банку, модель якого визначають експертним шляхом;
- якісна оцінка окремих аспектів банківської діяльності потребує обов’язкового відвідування банку та вивчення первинної інформації, що можливо тільки завдяки інспекційній перевірці.

Зважаючи на перелічені недоліки “дистанційних” рейтингів їх ефективність порівняно низька. Окрім цього варто зауважити, що рейтингові агентства мають також ряд технічних труднощів, зокрема те, що

інспекторським шляхом рейтинги складатися не можуть, оскільки для цього необхідно утримувати великий штат найнятих кваліфікованих працівників, що є досить затратним. Також, зазначимо, що рейтингові агентства не володіють повною фінансовою незалежністю, оскільки відчувають на собі тиск з боку багатих клієнтів.

За кордоном також не підтверджується ефективність дистанційних банківських рейтингів, зокрема в 1999 р. від них відмовилися служби банківського нагляду США та Нідерландів. Варто зазначити, що збереження “дистанційних” рейтингових методик можливе лише за умови додаткового використання складних статистичних моделей. Задля отримання комплексної рейтингової оцінки стійкості фінансового стану банку необхідно проаналізувати широкий спектр документів регламентованої звітності та провести додаткові дослідження в банку. Саме тому переважна більшість науковців схиляється до використання інформації, що надають “інсайдерські” рейтинги. Взагалі, більшим рівнем достовірності відзначається інформація, що надають державні органи нагляду чи Міністерство фінансів, як, наприклад, в Японії, Німеччині.

Методи оцінки фінансової стійкості банків використовуються також й незалежними рейтинговими агентствами, компаніями. Тут ініціатива щодо включення у рейтинг йде від самого банку. При цьому першочерговим є визначення рейтингу країни, і звичайно ж рейтинг банку не може бути вищим ніж рейтинг країни. Відомими рейтинговими агенціями є Standard&Poor's, Mood's, Investor Service, Fitch IBCA, які визначають кредитний рейтинг банку, зокрема проводиться аналіз боргових зобов'язань емітованих банками. Компаніями Standard&Poor's проводиться рейтингування банків враховуючи: 1) загальні відомості про банк (спеціалізація, характеристика кредитного портфеля, кореспондентські відносини, напрями розвитку, філійна мережа, керівництво банку, структура власності тощо); 2) характеристика діяльності (оцінка зовнішнього середовища, показники (ROA, ROE)), доходи (структура,

джерела, динаміка), витрати; 3) характеристика активів та зобов'язань, фонди та капітал (управління ліквідністю, капіталом).

Мабуть, найвідомішою і найбільш визнаною серед банківських аналітиків країн СНД є рейтингова методика В. Кромонава, яку розробила група російських економістів [98, с. 19]. Вона ґрунтована на застосуванні індексного методу і порівняно повно враховує фінансово-економічні аспекти діяльності банків. На підставі даних балансу банку визначають його абсолютні параметри: параметри капіталу, параметри зобов'язань, параметри активів. Шляхом співвідношення зазначених параметрів розраховують параметричні коефіцієнти (всі вони побудовані так, щоби збільшення будь-якого з них свідчило про поліпшення відповідної характеристики): генеральний коефіцієнт надійності (k_1), коефіцієнт миттєвої ліквідності (k_2), крос-коефіцієнт як співвідношення сукупних зобов'язань до ризикових активів (k_3), генеральний коефіцієнт ліквідності (k_4), коефіцієнт захищеності капіталу (k_5), коефіцієнт фондової капіталізації прибутку як відношення власного капіталу до сформованого статутного фонду (k_6) [67, с. 57; 176, с. 133]. Далі розраховують поточний індекс надійності, для чого отримані коефіцієнти нормують евристичним методом, перемножують на емпіричну вагу і підсумовують.

Заслуговує на увагу розроблена на базі методики В. Кромонава методика рейтингової оцінки О. Ширинської, що містить певні конструктивні зміни щодо першої, тому є фактично її вдосконаленням. Так званим “рейтингом Ширинської” передбачено використання у системі рейтингових показників також коефіцієнтів рентабельності (ROA, ROE). А для відсікання суб'єктів оцінки його авторка, крім інших показників, запропонувала застосовувати частку протермінованих позик у кредитному портфелі банку, що є суттєвим нововведенням [67, с. 58]. Зауважимо, що саме відсутність показників прибутковості та якості кредитного портфеля є найбільшим недоліком методики В. Кромонава.

Системи комплексної оцінки банківського ризику. Оцінка стійкості поточного фінансового стану можлива також на основі комплексної оцінки

банківського ризику, що передбачає аналіз бізнес-підрозділів банку (знизу), і потім дають загальну оцінку фінансової стійкості. Такий аналіз є порівняно капіталомістким, саме тому його здійснюють нерегулярно, у тих випадках, коли фінансову стійкість банку вже оцінено дешевшими методами, але коли все ж необхідно дати точнішу оцінку.

Даний підхід базований на визначенні всередині банківських груп і банків важливих функціональних одиниць, присвоєнні вагових коефіцієнтів кожній із них, а також на наступній оцінці кожної одиниці за видами ризиків і категоріями контролю за ризиками. Оцінки кожної одиниці агрегують в оцінку груп вищого рівня, а потім оцінюють ситуацію в банку чи банківській групі в цілому.

Зокрема, дані системи застосовують органи банківського нагляду Великобританії та Нідерландів. Зокрема, в Нідерландах з 1999 р. використовують систему **RAST** (Risk Analysis Support Tool) [263], що передбачає: 1) загальний опис та фінансовий аналіз банку на основі отриманої звітності та результатів останніх досліджень на місцях; 2) розподіл банку на управлінські підрозділи та види діяльності; 3) оцінку ризиків та управління окремими підрозділами, де розглядають три категорії управління (внутрішній контроль, організація та менеджмент), дев'ять категорій ризику (кредитний, процентний, валютний, ціновий, операційний, стратегічний, ліквідності, репутації, цілісності, правового статусу та ІТ – ризик); 4) показники окремих підрозділів агрегують за допомогою вагових коефіцієнтів, а для визначення інтегрального показника застосовують матрицю ваг. Варто зауважити, що дана система більше підходить для оцінки фінансового стану багатofilійних банків чи банківських холдингів.

Банк Англії з 1997 р. оцінює банки за допомогою системи **RATE** [264], що поєднує взаємопов'язані фази процесу нагляду – оцінку ризику (Risk Assessment), інструменти нагляду – (Tools), оцінку ефективності застосування інструментів нагляду – (Evaluation). Проходження всіх фаз є обов'язковим протягом “наглядового періоду”, частота проведення якого залежить від

ризиків та можливостей управління ними з боку банку (від 6 міс. – до 3 р.) (додаток Д). Варто зазначити, що даний підхід комплексної оцінки банківських ризиків забезпечує більше опосередковану оцінку компонентів фінансової стійкості через оцінку певних видів ризику і, відповідно, не дає змогу достатньо глибоко оцінити якість та достатність власного капіталу, прибутковості, ліквідності, ресурсної бази. Окрім цього зважаючи на сучасний стан розвитку банківської системи, виникає необхідність володіти докладною інформацією по кожній з компонент фінансової стійкості.

Статистичні моделі (системи “попереднього реагування”). Крім оцінки стійкості поточного фінансового стану банку, є необхідність й оцінки фінансової стійкості банку на перспективу, оскільки це дає банкові змогу завчасно вжити заходів для уникнення втрат. Зауважимо, що прогнозна оцінка фінансової стійкості банку потребує застосування складних економіко-математичних моделей із використанням сучасних статистичних інструментів. Такі економіко-математичні моделі еволюціонували від простих моделей (розроблених у США на поч. 1990–х рр.) до складних багатофакторних методик, котрі не лише оцінюють ступінь фінансової стійкості банку, а й визначають, скільки часу залишилося до очікуваної кризи. Дані моделі є “наймолодшими” інструментом оцінки фінансової стійкості банків і впроваджені у практику зарубіжних країн протягом останніх 5–7 років. У деяких країнах їх лише розробляють.

Особливостями даних систем, є те, що вони передбачають: 1) формування прогнозної оцінки діяльності банків протягом визначеного інтервалу часу, визначають потенційні проблеми та ризики, що можуть вплинути на фінансову стійкість банку в майбутньому; 2) використовують тільки кількісні дані та комплексні статистичні модулі, програми і підходи (дискримінантний, кореляційний аналіз) для підготовки висновків щодо перспектив розвитку банку. Якісні фактори не враховують при побудові даних моделей.

Статистичні моделі раннього попередження банкрутства, котрі набули значного розвитку в США та Франції, можна поділити на такі групи:

- розрахунок рейтингів та рейтингових понижень (системи SEER, SCOR (США)) [251];
- прогнозування банкрутств і “виживання” (SEER rank, Bank Calculator (ОСС) – США);
- очікуваних збитків (SAABA (Франція));
- інші моделі.

Моделі розрахунку рейтингів та рейтингових понижень. До першої групи належить система **SCOR** (Statistical CAMELS Off-site Rating), яка дає змогу оцінити ймовірність погіршення фінансового стану банку в найближчі 4–6 місяців. Також система **SEER** (System for Estimating Examination Ratings), яку з 1993 р. використовує ФРС США, її попередня назва – **FIMS** [252] (Financial Institutions Monitoring System). Система SEER базована не лише на інформації, що отримана зі фінансової звітності, а й з різних рейтингів, на відміну від SCOR.

Відомо дві методики SEER (FIMS), що базовані на різних економікометричних моделях: 1) очікуваний рейтинг SEER – для оцінки поточного фінансового стану банку на основі щоквартальної звітності з використанням результатів останньої інспекторської перевірки; 2) категорія ризику SEER, що дає довготермінову оцінку прогнозного фінансового стану банку на основі щоквартально поновлювальної інформації і з паралельним переглядом набору показників та їх вагових значень.

Предметом оцінки у статистичних моделях SEER та SCOR (розрахунок рейтингів і рейтингових понижень) є такі компоненти: якість активів, доходи, ліквідність, капітал. Порівнюючи статистичні моделі SEER та SCOR, відзначимо, що для них спільні наступні показники: кредити, протерміновані на 30–89 днів, на 90 днів і більше; кредити, на які в даний час не нараховують відсотки, нерухомість, права на котру перейшли до банку. Згадані моделі є порівняно гнучкими, оскільки коефіцієнти, що відображають змінні, переглядають щокварталу, вказуючи тим на зміни умов функціонування банківського сектору. Позитивним аспектом у даній методиці є також те, що

вона об'єктивніше оцінює фінансову стійкість банку, оскільки змінні та їх вагові значення при розрахунку рейтингу визначають на основі статистичних методів.

Дана методика, враховуючи її позитивні якості, є важливою для організації моніторингу фінансової стійкості комерційних банків, проте в умовах економічної та політичної нестабільності у країні дану методику варто доповнити макроекономічними індикаторами. Слід зауважити, що методика поточного рейтингу SEER дає змогу відстежувати зміни в пониженні рейтингу банку, проте не може передбачити його банкрутство. Саме для цього застосовують моделі прогнозування банкрутства чи “виживання” банку.

До даних моделей належить друга зі згаданих моделей SEER, яка охоплює 9 базових показників, котрі розраховують щодо активів банку. Дана методика передбачає аналіз показників за 10 останніх кварталів з метою визначення сукупності факторів для ризикованості, що дасть змогу найкращим чином спрогнозувати майбутнє банку. Базовим критерієм оцінки служить імовірність неплатоспроможності банку в найближчих 2 роки. Вибір терміну пов'язаний із дослідженнями Е. Альтамана, який ще в 1960-х рр. довів, що різке погіршення фінансового стану фірми настає саме за 2–3 роки до її банкрутства. При збільшенні терміну прогнозування його точність різко зменшується. Підсумковий список охоплює 9 змінних, що статистично вагомі в усі періоди (табл. 2.2).

Категорія ризику SEER порівняно з поточним рейтингом SEER має тільки дві оцінки: 0 (провал) та 1 (виживання). Для статистичного опрацювання змінних застосовують складні методи регресійного аналізу. В основі моделі – проблема розвитку ймовірності банкрутства банку протягом 2-х наступних років. Значною перевагою даної методики поряд із гнучкістю і можливістю постійного вдосконалення є менша затратність та економія часу, оскільки прогнозні оцінки можна зробити на основі поточної інформації.

**Компоненти рейтингової моделі SEER
(прогнозування банкрутства чи виживання) [47]**

Предмет аналізу	Показники	Вплив на рівень ризику
1.Якість активів	Комерційні та промислові кредити Кредити прострочені на 30-89 днів Кредити прострочені на 90 днів і більше Кредити на які в даний момент не нараховуються відсотки Місцеві кредити на нерухомість Нерухомість у власності Величина активів	Збільшує Збільшує Збільшує Збільшує Зменшує Збільшує Зменшує
2.Прибуток	Прибуток від активів (в середньому за період)	Зменшує
3.Ліквідність	Балансова вартість цінних паперів Депозити “до запитання”, що перевищують 100 млн.\$	Зменшує Збільшує
4.Капітал	Власний капітал	Зменшує

Служба валютного контролю США застосовує ще таку модель прогнозування фінансового стану банку, яка відома під назвою “модель Банківського калькулятора”, чи рейтингова модель OCC (Office of the Comptroller of the Currency). Дана модель, окрім того, що містить інформацію про діяльність банку, передбачає використання макроекономічної інформації (табл. 2.3).

Отже, моделі, що дозволяють розраховувати майбутні значення рейтингів створюють можливість проаналізувати фінансовий стан банку на прогнозний період. Зокрема, з однієї сторони – історичні дані за банківськими рейтингами є кількісною основою для класифікації банків та побудови статистичної моделі, а з іншої – розробка таких багатofакторних моделей може вносити суттєві корективи у сам рейтинг, оскільки дозволить відсіяти ті фактори, що здійснюють незначний вплив на стан банку та виявити справжні причини зміни рейтингу, а кількісна оцінка впливу окремих факторів забезпечує можливість коригування вагових коефіцієнтів, що були отримані емпіричним шляхом.

**Компоненти рейтингової моделі ОСС
(прогнозування банкрутства чи виживання) [47]**

Предмет аналізу	Показники	Вплив на рівень ризику
1.Ризик банківського портфеля	Відношення кредитів прострочених 90 і більше днів, кредитів на які в даний час не нараховуються відсотки, іншої нерухомості у власності до розміру активів банку	Збільшує
	Неліквідність фінансування	Збільшує
	Проблемність банку (результат рейтингу CAMELS рівний 3,4 чи 5)	Збільшує
2.Ризик фінансового стану банку	Відношення доходів до сплати відсотків та податків, поділених на активи банку до відсотків за зобов'язаннями, поділених на зобов'язання банку	Зменшує
	Відношення капіталу до активів	Зменшує
3.Ризик зовнішнього середовища	Двохрічний ріст рівня безробіття на ринковій території банку	Збільшує
4.Контролюючі змінні	Розмір банку (величина активів більше чи менше 500 млн. \$)	–
	Період протягом якого здійснювався аналіз банку	–

Значний інтерес викликають методи прогнозування банкрутств банків у Франції, зокрема французький вчений С. Готран [91] описав методику скорингу французьких банків, що дає змогу оцінити не лише поточну діяльність та рейтинг банку, а й ризик його можливого банкрутства. Методика передбачає поділ банків на 10 груп. Шкала бальних оцінок містить наступні оцінки: коефіцієнти платоспроможності, загальні дані про діяльність банку (сума балансу, чистий прибуток, власний капітал, головні акціонери), еволюцію коефіцієнтів і загальних даних, загальне становище банку, непрохідний бал, підсумкову оцінку. Оцінюють показники за балами від 0 до 5. Якщо бал дорівнює 0, то його вважають “непрохідним”, і необхідно вжити заходів для запобігання банкрутства. “Непрохідними” вважають бали за такими показниками, як європейський коефіцієнт платоспроможності, коефіцієнт Кука, рівень рентабельності.

Яскравим прикладом оцінки перспективної фінансової стійкості банку є модель визначення рейтингу російського науковця Г. Фетисова [232, с. 140–141], призначена для дистанційного нагляду. Вона базована на ймовірнісному підході з використанням статистичних методів прогнозування фінансового стану банку в майбутньому. Г. Фетисов використав метод кореляції і вибрав із групи показників по одному, а саме: 1) коефіцієнт $K1$ – характеризує стан поточної ліквідності; 2) коефіцієнт достатності капіталу $K2$ – показує масштаб операцій, що здійснює банк; 3) коефіцієнт структури пасивів $K3$ – характеризує залежність ресурсної бази від короткотермінового ринку міжбанківських кредитів; 4) коефіцієнт якості активів $K4$ – показує розмір ризиків, що прийняв банк; 5) коефіцієнт прибутковості $K5$ – характеризує ефективність операцій; 6) крос-коефіцієнт $K6$ – показує, наскільки банк надає перевагу рентабельності операцій, ризикуючи ліквідністю. Підсумковий рейтинг має вигляд суми показників $K1$ – $K6$ з урахуванням вагових коефіцієнтів $V1$ – $V6$:

$$R=V1*K1+V2*K2+V3*K3+V4*K4+V5*K5+V6*K6 \quad (2.1)$$

Значення $V1$ – $V6$ визначають на основі спеціальної методики, базованої на теорії функцій чутливості та використанні математичного моделювання поведінки банку. Оцінюючи рівень фінансової стійкості банку, можна визначити його рейтинг, а за допомогою регресійного аналізу динаміки даного рейтингу за певний період спрогнозувати стійкість фінансового стану в майбутньому.

Перевагами даної методики є наступні: 1) можливість прогнозування фінансової стійкості банків; 2) орієнтація на рівновагу при розрахунку показників стійкості; 3) використання економіко-математичних методів при встановленні “вагових” значень. Недолік – використання лише одного показника при оцінці кожної з компонент фінансової стійкості банку.

Російські економісти О. Кармінський та А. Петров також розробили методику рейтингу динамічної фінансової стабільності банків, яка ґрунтована на застосуванні мережевої моделі аналізу грошових потоків банку [99, с. 74–78], на розрахунку семи зовнішніх і тринадцяти внутрішніх показників.

Моделі очікуваних збитків. Різновидом моделей прогнозування є моделі очікуваних збитків. Моделі такого типу розвивалися здебільшого у Франції. Такі моделі забезпечують можливість оцінити майбутні втрати, а з використанням додаткових даних можна також зробити висновки щодо прогнозу стійкості банку. Система підтримки банківського аналізу (SAABA) Французької банківської комісії складається з трьох діагностичних модулів [47]:

1) Модуль кількісного аналізу на основі банківської звітності та інших даних, що зберігаються у базах даних комісії, який дає змогу дослідити кредитний портфель банку та обчислює ймовірність неповернення різних типів кредитів. За допомогою даного модуля оцінюють очікувані втрати протягом найближчих трьох років. Якщо при таких втратах банк дотримується нормативів достатності капіталу, то його вважають стійким.

2) Модуль, що досліджує якість власників акцій банку, зокрема їх готовність підтримувати банк.

3) Модуль, що діагностує якість управління банком, внутрішній контроль та ліквідність на основі рейтингів, результатів досліджень на місцях і даних про ринки.

На основі інформації, отриманої за трьома модулями, система здійснює синтетичний діагноз банку і оцінює його стійкість за п'ятибальною шкалою.

До інших моделей належать моделі змішаного типу, що поєднують експертні оцінки з економіко-математичними методами, або ж такі, котрі розробляють для виконання специфічних завдань.

Отже, варто зазначити, що статистичні моделі ефективні, проте є ряд труднощів у їх застосуванні: 1) необхідність уведення в модель тільки значимих показників, визначення залежності між “причинними” і “наслідковими” показниками; 2) необхідність періодичного тестування цих взаємопов’язаних показників. Розвиток статистичних моделей порівняно швидкий, і в перспективі їх доповнюватимуть ринковими й макроекономічними

індикаторами, що дасть змогу чіткіше оцінити зовнішні фактори впливу на фінансову стійкість комерційних банків.

Перспективними є методи розпізнавання образів та кластерного аналізу. За даного підходу аналізують поточну економічну ситуацію та показники монетарної і банківської статистики: SWOT-аналіз, зокрема аналіз ринку банківських послуг, частка ринку, що належить банку, його становище серед банків-конкурентів; аналіз активів, пасивів, ліквідності, рентабельності; структурний аналіз активів і пасивів; аналіз фінансового ризику.

Макропруденційний аналіз. Основою оцінки фінансової стійкості банків, як уже було зазначено, має бути комплексний аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на банківську систему, що передбачав би динаміку розвитку процесів. Окрім нагляду за банками, важливе місце займає моніторинг ризиків, виявлення негативних тенденцій, що шкодять банкам, а також пошук шляхів запобігання їм та здійснення цього. Такий напрямок отримав назву макропруденційного аналізу [211, с. 21]. Поряд зі згаданим аналізом при оцінці фінансової стійкості комерційного банку чи групи банків неабияке значення має мікропруденційний аналіз. Ці види аналізу доповнюють один одного і мають одну мету – забезпечення фінансової стійкості й захист інтересів вкладників та кредиторів банку.

З метою оцінки банківського сектору в межах взаємодії з міжнародними фінансовими інститутами здійснюють розрахунок і аналіз ключових показників для розрахунку індикаторів фінансової стабільності (ІФС), що розробив МВФ. Дані показники є індикаторами поточного фінансового стану і стабільності фінансових інститутів країни, а також їх контрагентів (компаній, підприємств, населення). Показники поєднують агреговані дані щодо банків, а також індикатори, котрі характеризують ринки, на яких працюють банки. ІФС – важливий інструмент економічної статистики, відображають її різні напрямки. По-перше, тут є поняття, запозичені з концепцій пруденційної та комерційної оцінки, розробленої для спостереження за окремими компаніями. По-друге, концепції запозичені з макроекономічної

оцінки, що призначена для спостереження за економічною діяльністю в країні загалом.

ІФС побудовані на основі методології системи національних рахунків, що забезпечує можливість їх міжнародного порівняння, і вміщують 15 основних та 20 рекомендованих показників (додаток Е). “Рекомендації по визначенню показників для розрахунку індикаторів фінансової стабільності” пропагують досвід розрахунку й аналізу індикаторів стану та стабільності фінансових систем більш як 100 країн – членів МВФ. ІФС характеризують зміни середньотермінового та довготермінового характеру, проте вони свідчать не про можливе нарощування кризових явищ, а лише відображають їх постфактум.

Важливе місце при оцінці фінансового стану відводять стрес-тестуванню, що передбачає оцінку стійкості банківського сектору в умовах негативного впливу, а саме при можливому зниженні ліквідності, зростанні волатильності процентних ставок, змінах валютних курсів. Умова стрес-тестування – врахування впливу факторів, що можуть спричинити значні збитки у портфелі активів або труднощі в управлінні ризиками. Дані фактори охоплюють компоненти ринкового, кредитного та ризику ліквідності.

Стрес-тестування передбачає компоненти як кількісного, так і якісного аналізу. Кількісний аналіз спрямований на визначення можливих коливань основних макроекономічних показників та оцінку їх впливу на різні складові активів банку. Якісний аналіз має на меті виконання двох основних завдань: 1) оцінити здатність банківського капіталу компенсувати ймовірні втрати; 2) визначення комплексу дій, які банк має вживати для зниження ризиків та збереження капіталу. Стрес-тестування здійснюють за кількома етапами (додаток Ж).

Дослідження має показати, чи стійкий банківський сектор до негативних змін. Консультації щодо вдосконалення даного підходу надають МВФ та Світовий банк. Одна з важливих методологічних проблем, що виникають при аналізі банківського сектору – процес агрегації даних. Проте відомо кілька

варіантів розв'язання даної проблеми: 1) агрегацію можна здійснювати, компілюючи результати стрес-тестування окремих портфелів; 2) застосування загального стрес-тестування до агрегованого портфеля; 3) загальний стрес-тест із уніфікованими підходами до даних, що подали окремі банки.

Відзначимо, що найоптимальнішим є варіант, коли банки самостійно здійснюють стрес-тестування, а центральний банк підсумовує отримані результати. Банки мають не лише проводити стрес-тестування на основі аналізу минулих подій, а й розробляти гіпотетичні сценарії, що характерні максимальним ризиком та потенційними втратами. З метою чіткої ідентифікації сценаріїв, необхідно залучати широке коло спеціалістів кредитної організації. Керівництво банку повинно приділяти постійну увагу актуальності стрес-тестування та контролювати процес його уточнення та модифікації з метою більш об'єктивної оцінки поточного фінансового стану та перспектив банку.

Отже, з огляду на проведений аналіз особливостей функціонування та розвитку систем і методів систем оцінки фінансової стійкості комерційних банків у зарубіжній банківській практиці слід зробити наступні висновки:

1. Країни в особі органів нагляду значну увагу приділяють проблемі вдосконалення методів оцінки та моніторингу фінансової стійкості банків для забезпечення їх ефективного функціонування в динамічних умовах розвитку.

2. Розглянуті системи оцінки мають ряд відмінностей у різних країнах, що пов'язано з історичними, структурними особливостями розвитку банківських систем, зокрема в одних країнах пріоритетного значення надають інспекційним перевіркам (базовою у США залишається система CAMELS), а в інших – дистанційним (Франція та Італія). Існують різні можливості проведення перевірок на місцях, різний рівень доступності до отримання інформації, різний ступінь технічного оснащення, різний вид та склад звітності, різний ступінь відкритості отриманих результатів (наприклад, в США рейтинги офіційно публікуються, а в інших країнах – лише обговорюються з керівництвом банку). Отримані результати систем BAKIS, RATE, RAST використовуються лише як внутрішня інформація, і не доводяться до

комерційних банків.

3. Цільова спрямованість систем “попереднього реагування” відрізняється, зокрема, в США – це ймовірність погіршення рейтингу, у Франції – погіршення фінансового результату, в Італії – погіршення фінансової ситуації в банку.

4. Практично всі розглянуті системи оцінки є своєрідними модифікаціями рейтингових систем оцінки банків, і оцінювання базоване на порівнянні з фінансово найстійкішими банками.

5. Системи оцінки існують у взаємозв’язку між собою, а не поодинокі. Зокрема, розробляються системи “попереднього реагування” у поєднанні з рейтинговими системами.

6. Кожна система має чіткий інструментарій, критерії, рекомендації щодо оцінки фінансової стійкості. Вони є структурованими та логічно побудованими. Відповідно, це забезпечує можливість формування повних та достовірних висновків про стан кожного елементу системи.

7. Усі системи містять подібний перелік показників та нормативних значень, у т. ч. тих, що розробив Базельський комітет. Дані показники апробовані впродовж тривалого періоду і засвідчили ефективність їх використання при оцінці фінансової стійкості банків.

8. Методи оцінки елементів середніх систем базовані на математичному алгоритмі розрахунку (CAMELS, CAMEO, ROCA, PATROL, ORAP) чи середньозважених (RAST, RATE).

9. Системи є структурованими та логічно побудованими. Аналіз та оцінка кожного компонента включається в загальну систему і є перехідною ланкою до подальшого розгляду наступного елемента.

2.2. Аналіз та оцінка фінансової стійкості комерційних банків в Україні

У вітчизняній банківській практиці застосовують різноманітні методи оцінки діяльності комерційних банків – залежно від мети, яку ставлять перед

собою дослідники. Зрозуміло, що єдиної універсальної методики немає, оскільки усі банки різняться за функціональним призначенням, за комплексом виконуваних операцій та послуг, за складом клієнтів, а також залежно від типу здійснюваної політики на фінансовому ринку. Найбільш поширеними, є підходи до оцінювання фінансового стану банківських установ, що базуються на коефіцієнтному аналізі, рейтингових оцінках тощо.

Зокрема, аналіз методів оцінки фінансової стійкості вітчизняних комерційних банків свідчить про те, що багато внутрішніх банківських методик застосовуваних в Україні побудовані на основі коефіцієнтного аналізу. Дані методики передбачають:

- структурний аналіз для виявлення ризиків, викликаних особливостями структури активів, пасивів, позабалансовою позицією банку;
- оцінку рентабельності діяльності банку, а також його окремих операцій;
- оцінку достатності власного капіталу;
- аналіз кредитного ризику, ринкового ризику, ризику ліквідності.

Для кожного з коефіцієнтів емпіричним шляхом визначають діапазон значень, вихід за межі якого є тривожним сигналом. Зокрема, на основі такого підходу побудовано коефіцієнтний аналіз офіційних економічних нормативів НБУ (додаток 3). Проте не завжди факт дотримання економічних нормативів дає змогу зробити обґрунтований та достовірний висновок щодо належного рівня фінансової стійкості певного комерційного банку.

Системи коефіцієнтного аналізу потребують значного обсягу інформації, проте перевагою є те, що їх можна здійснювати за допомогою нескладних математичних розрахунків. Методики, базовані на коефіцієнтному аналізі, доцільно застосовувати як “генератори” тривожних сигналів для глибшого дослідження стійкості фінансового стану банку за допомогою перевірок на місцях чи статистичного аналізу.

Зокрема, коефіцієнти та показники [79, 80, 81, 82], що характеризують фінансовий стан, а також їх розрахунок для деяких вітчизняних банків за 01. 07. 2006 р. – 01. 07. 2008 р. подано у додатку И. Сукупність даних показників

спрямована на оцінку рівня капіталізації, ліквідності, прибутковості, кредитної заборгованості та ризику банків.

Аналізуючи рівень капіталізації банків, котрі належать до групи “найбільших”, варто зауважити, що відповідно до значень показників та їх тенденцій протягом останніх двох років рівень достатності капіталу даних банків знижується. Зокрема, Приватбанк, Укрсиббанк потребують додаткової капіталізації, особливо, зважаючи на зростання обсягів кредитного портфеля та “недоброякісних” активів. Значення показника “імобілізації” активів протягом 01. 07. 2006 р. – 01. 07. 2008 р. зменшувалося, що свідчить про зниження рівня захищеності капіталу основними засобами у даній групі банків. Щодо рівня ліквідності відзначимо, що коефіцієнт поточної ліквідності мав найнижче значення порівняно з банками другої (“великі” банки) та третьої (“середні” банки) групи, хоча й перебував у межах норми ($\geq 40\%$). Також мав тенденцію до зниження коефіцієнт короткотермінової ліквідності та спостерігалася значна невідповідність нормативу ($\geq 20\%$). Зокрема, Укрсиббанк показував від’ємні значення даного коефіцієнта.

“Найбільші” банки мали вищий рівень кредитної заборгованості порівняно з банками другої групи і нижчий рівень забезпеченості кредитів. Щодо показників прибутковості, то значення коефіцієнта співвідношення дохідних активів і платних пасивів свідчить про те, що загалом рівень дохідних активів перебував на прийнятному рівні (граничні значення відповідно – 75–100%), за якого банк здатний забезпечувати необхідний рівень дохідності для виконання зобов’язань за платними зобов’язаннями протягом довготермінового періоду. Проте варто зазначити, що у кожному конкретному випадку необхідно брати до уваги структуру і вартість ресурсної бази відповідного банку. Значення таких важливих показників прибутковості, як рентабельність капіталу (ROE) та рентабельність активів (ROA) банків першої групи (Приватбанк, Райффайзен банк Аваль) загалом були прийнятними і відповідали оптимальним (ROA – 1–4%; ROE – 14–20%). А значення даних показників, які демонстрував Укрсиббанк, – незадовільні, й такі, що не відповідають оптимальним.

Також варто зауважити, що значення показників ROA, ROE “найбільших” банків порівняно зі значеннями банків другої групи були вищими. Зокрема, це можна пояснити вищим рівнем дохідної маржі (оптимальними є межі – 8–20%), дохідності активів (оптимальними є межі – 8–14%) і вищим значенням мультиплікатора капіталу (оптимальний діапазон – 8–14%). Щодо впливу показника “фінансового важеля” на рентабельність активів, то загалом цей вплив позитивний, що свідчить про належне використання залучених коштів.

Слід зауважити, що в групі “великих” банків показник рентабельності капіталу знижується, що значною мірою пов’язано з низькою ефективністю управління витратами, невисоким рівнем дохідної маржі. Банки намагаються компенсувати невисокий рівень дохідної маржі за рахунок клієнтів банку, а саме, встановлюючи відсоткові ставки за кредитами вище середньоринкових значень, або ж за рахунок додатково залученого капіталу.

Аналізуючи рівень рентабельності, варто звернути увагу на джерела формування прибутку. Позитивна оцінка рівня прибутковості може бути отримана, якщо прибуток формують здебільшого за рахунок процентної маржі та непроцентних доходів. Негативний висновок щодо прибутковості банку може бути одержаний, коли прибуток отримано в основному від доходів за операціями з цінними паперами, від торговельних операцій із валютою, за непередбаченими доходами, а також у зв’язку з відтермінуванням сплати податків. При цьому особливу увагу слід звертати на прибутковість активів від операцій (до сплати податків та формування резервів під активні операції), а також прибутковість активів після сплати податків. В окремих випадках при збитках від операцій банки показують позитивний фінансовий результат за рахунок зменшення розміру сформованих резервів без відповідного поліпшення якості активів.

Щодо впливу показника “фінансовий важіль” на рентабельність активів у групі “великих” банків, то цей вплив дещо негативний, що свідчить про

невисоку ефективність використання банками залучених коштів, особливо Укргазбанком.

У групі “середніх” банків протягом аналізованих років рівень капіталізації поступово підвищувався. Значення показника “імобілізації” активів підтверджує низхідну тенденцію, що свідчить, із одного боку, про зменшення захищеності капіталу основними засобами, а з іншого – позитивно відображається на рівні рентабельності активів. Зокрема, підтвердженням цього було підвищення показника ROA ТАС-інвестбанку і банку “Київ”. Щодо показника ROE, то він також підвищувався в групі “середніх” банків, окрім Прокредит-банку. Показник “мультиплікатор капіталу” знижувався в оптимальному діапазоні. Показники чистої процентної маржі, процентного спреда в групі “середніх” банків мали висхідну динаміку, що позитивно відображалось на рівні прибутковості даних банків. “Фінансовий важіль” у цілому позитивно впливав на рентабельність активів банків третьої групи.

Із огляду на зазначене відзначимо, що у функціонуванні даних комерційних банків, як показують дані показників за аналізований період, виявлено ряд проблем та недоліків. Зокрема, актуальними залишаються наступні:

1. Низький рівень капіталізації банків (особливо банків першої групи), який обмежуватиме можливості щодо нарощування обсягів кредитування (насамперед довготермінового) саме у той період, коли реальна економіка, потребуватиме дедалі вагомішої фінансової підтримки.

2. Низька якість активів. Оскільки основною частиною активів є кредитні вкладення, то відповідно підвищуються кредитні ризиків. Банківська система країни поступово нагромаджує зростання сукупного кредитного ризику, що зумовлене кредитною експансією попередніх років. Зокрема, більшу кредитну заборгованість мають банки першої групи, порівняно з банками другої групи, що свідчить про вищий рівень кредитних ризиків “найбільших” банків.

3. Дисбаланс у термінах та структурі активів і пасивів, що призводить до зниження рівня банківської ліквідності. У групі банків першої групи –

найнижчі значення показника короткотермінової ліквідності, що свідчить про ризик ліквідності.

4. Рівень прибутковості банків є таким, що відповідає достатньому. Особливо високі показники прибутковості у банків першої групи. “Великим” банкам слід ефективніше використовувати залучені кошти і раціонально управляти витратами. Головною умовою забезпечення фінансової стійкості комерційних банків першої групи має бути нарощування капітальної бази.

Проблеми у діяльності комерційних банків негативно впливають на їх фінансову стійкість, яка, крім того, може лише посилитися в умовах політичної та економічної нестабільності у країні. Ситуація нестабільності, кризові явища спричиняють зміни, що відбуваються у динаміці окремих показників, зокрема скорочення строків залучення пасивів та розміщення активів, зростання попиту на іноземну валюту як джерело заощаджень, замороження довгострокових проектів. Реальний сектор економіки відчуває дефіцит ресурсів, населення втрачає довіру до банківських вкладів: у свою чергу банки зменшують обсяги кредитування фізичних осіб і зростають депозитні та кредитні ставки.

Отже, важливим для банків сьогодні й на перспективу є оперативне вирішення вищезазначених проблем, що сприятиме послабленню ступеня залежності від негативних зовнішньоекономічних змін.

Також поширеним підходом щодо оцінки фінансового стану комерційних банків є практика застосування систем рейтингової оцінки, зокрема системи CAMELS.

Варто зазначити, що популярності в багатьох країнах система CAMELS набула, зважаючи на ряд переваг, серед яких відзначимо наступні:

- чіткість критеріїв оцінки грошово-кредитних інститутів (за більш як 20 років оціночні підходи залишилися практично незмінними);
- уніфікована основа проведення рейтингу, що передбачає застосування стандартної методики;
- простота основних понять даної системи, що забезпечило можливість застосування даної системи органами нагляду України та Російської

Федерації;

- охоплення найсуттєвіших аспектів діяльності банку та його фінансової стійкості, що забезпечує можливість отримати чітке уявлення про фінансовий стан конкретного комерційного банку;
- гнучкість даної системи, тобто перелік компонентів оцінки не є обмеженим і може бути доповнений для достовірнішого аналізу тими, що глибше відображають специфіку відповідного банку.

Саме тому, методику CAMEL, у її варіації CAMELS використовує і НБУ – вже близько десяти років, що є позитивним, оскільки дана система побудована на оцінці базових компонентів фінансової стійкості, що, відповідно, дає змогу докладно оцінити кожний із них і, як результат, об'єктивно оцінити фінансову стійкість. Перевірку здійснюють на основі використання показників, які не поширює навіть власник банку. Великого значення надають, оцінці впливу зовнішніх факторів. Тому рейтингову оцінку за системою CAMELS здійснюють не лише на основі офіційної звітності, і взагалі, методика є секретною. Особливість застосування української CAMELS – частота перевірок, ідея якої – чим надійніший банк, тим рідше його треба перевіряти. Органи нагляду інших країн усе ж дотримуються певної періодизації у частоті перевірок. НБУ використовує CAMELS для прийняття регуляторних рішень (при рефінансуванні, видачі дозволів на відкриття філій тощо). Зокрема, рейтинг банків першої десятки за системою CAMELS подано у таблиці 2.4.

Ми вважаємо, що у вітчизняній практиці моніторинг комерційних банків необхідно здійснювати частіше (раз на півроку), а не раз на півтора року, про що свідчать рейтингові дані. Саме зважаючи на підвищену ризиковість банківської діяльності загалом та вітчизняні умови банківського бізнесу зокрема, що значною мірою обумовлені економічною та політичною нестабільністю в країні виникає необхідність у частіших комплексних інспекціях. А фінансовий стан проблемних банків необхідно оцінювати щомісяця, що сприятиме поетапному врегулюванню кризової ситуації в банку. В загальному, підвищення частоти інспекцій щодо оцінки фінансової стійкості

банків створюватиме можливості до виявлення ознак погіршення фінансового стану на ранніх етапах та ефективного забезпечення їх фінансової стійкості.

Таблиця 2.4

**Оцінка за результатами комплексних інспекцій по системі CAMELS
(банки першої десятки станом на 01.09.2005 р.) [179, с. 52]**

№ за/п	Назва банку	С	А	М	Е	L/S	Комплексна оцінка за результатами останньої інспекційної перевірки	Дата інспектування
1.	ПриватБанк	2	3	3	2	2	2	01.05.04
2.	Аваль	2	3	2	2	3/2	2	01.10.03
3.	Промінвестбанк	2	3	2	2	3/2	2	01.01.04
4.	Укрсоцбанк	2	3	2	3	3/2	2	01.02.05
5.	Укрсиббанк	2	3	2	2	3	2	01.10.04
6.	Укрексімбанк	2	3	2	3	2	2	01.01.05
7.	Ощадбанк	4	4	3	3	4/3	4	01.10.04
8.	Райффайзенбанк Україна	3	3	2	2	2/1	2	01.04.04
9.	Надра	3	2	2	2	3/2	2	01.08.04
10.	Брокбизнесбанк	3	2	2	2	3	2	01.11.03

В Україні рейтингові методики застосовують й інформаційно-аналітичні центри “Калина”, “Банк-інформ”, “Кредит-рейтинг”. Зокрема, рейтингова агенція “Кредит-рейтинг” успішно працює на українському ринку та є єдиною, що володіє правом присвоєння рейтингових оцінок вітчизняним емітентам облігацій. Дана агенція надає незалежні оцінки кредитоспроможності суб’єктів запозичення з присвоєнням кредитних рейтингів за українською національною шкалою. З 2003 року рейтинги агенції почало офіційно визнавати Міністерство фінансів. Для оцінки кредитоспроможності та фінансової стійкості й присвоєння кредитних рейтингів рейтингове агентство використовує власну

методологію (додаток К), при цьому підходи, що застосовують для оцінки ризиків, відповідають підходам провідних рейтингових агентств світу. Аналіз усіх показників здійснюють за останніх п'ять років, а також будують перспективні фінансові плани на майбутніх п'ять років.

Проте є деякі недоліки у функціонуванні даної агенції, а саме: 1) монополізм; 2) висока вартість послуг, що також залишається проявом монополізму – 54 тис. грн. за рейтинг і 40 тис. грн. на рік за підтримку присвоєної оцінки [34]. Зрозуміло, що рейтинг, який визначила одна організація, не є єдино правильним, і банки прагнуть до підтвердження рейтингу, що можуть інші рейтингові компанії.

Принципово новий підхід до рейтингової оцінки банків запропонувала група вітчизняних банківських експертів [67]. Оскільки ця методика ще не має власної назви, умовно називатимемо її вітчизняною. Згідно з нею рейтинг банку визначається з урахуванням таких показників: рівень проблемних кредитів (k7), коефіцієнт миттєвої ліквідності (k8), рівень лівериджу (k9), коефіцієнт відкритої валютної позиції (k10). До складу даної рейтингової оцінки введено ще низку параметрів: проблемні кредити, загальні активи, відкриту валютну позицію банку. Але загальну кількість показників у методиці зведено до мінімуму. За цією методикою найважливішим показником визнано рівень проблемних кредитів. До проблемних кредитів автори методики пропонують відносити 100% прострочених і 45,8% пролонгованих кредитів. Найменшого значення у методиці приділено коефіцієнту відкритої валютної позиції у зв'язку з пильним контролем за нею з боку НБУ.

Аналіз ґрунтується на порівнянні показників кожного банку із середніми значеннями досліджуваної сукупності, що ставить таку методику на якісно новий рівень у системі рейтингової оцінки банків. Після нормування і перемножування отриманих значень на відповідну питому вагу добутки підсумовуються в інтегральний рейтинговий індекс (L). Автори методики надають важливого значення оптимальності показника миттєвої ліквідності, надмірне зростання якого призводить до істотного зниження рівня

прибутковості банку. Унікальність підходу – у розв'язанні відомої суперечності банківської діяльності: “прибутковість – надійність”. Площина надійності поділяє сукупність банків на дві групи (з рівнями надійності вищим і нижчим від середньої). Ці групи, у свою чергу, поділяються ще на дві групи, зважаючи на рівень рентабельності активів. У результаті банки відносять до таких груп: група лідерів (надійність вища за середню, рентабельність перевищує середню), група надійних банків (надійність вища за середню, рентабельність – нижча від середньої), група прибутково орієнтованих банків (надійність нижча від середньої, рентабельність – перевищує середню), група ризику (надійність і рентабельність – нижчі від середніх значень).

Очевидною перевагою вітчизняної методики є механізм розрахунку показника миттєвої ліквідності, врахування не лише загальної динаміки його змін, а й амплітуди коливань. Позитивне рішення в методиці полягає у нормуванні коефіцієнтів шляхом розрахунку їхніх середніх значень і їхніх середньоквадратичних відхилень. Але до складу індикативної групи не було долучено деяких великих банків, що не дає змоги авторам зробити розрахунки достовірних оптимальних величин. На наш погляд, індикативна група повинна охоплювати різні за розміром активів банки: великі, середні та малі.

Порівняно ефективною та точною методикою рейтингової оцінки банків є математичний метод кількісної оцінки рейтингів, що запропонував І. Готовчиков [64]. Розроблення математичної моделі оцінки рейтингів комерційних банків передбачає застосування коефіцієнтів, що характеризують фінансовий стан банку. Зокрема, автор запропонував застосування п'ятнадцяти коефіцієнтів, що характеризують достатність капіталу, ліквідність, рентабельність, якість активів і пасивів банку. Визначення “фінансової ваги” коефіцієнтів передбачає розрахунок опорного значення рейтингу банку. Зокрема, значення коефіцієнтів додають для отримання опорного (базового, вихідного, нульового) значення рейтингу відповідного банку. “Фінансову вагу” коефіцієнтів рейтингового рівняння необхідно визначати за ступенем впливу цих показників на кінцеву суму даного рівняння. Для отримання оцінки впливу

необхідно кожному з показників рівняння давати відповідне відхилення (20%), фіксувати решту показників та вимірювати вихідний результат моделі, тобто відхилення результату від її опорного значення. Отримані значення “фінансових ваг” характеризують значимість абсолютних банківських показників та коефіцієнтів у запропонованій моделі визначення рейтингу.

Рівняння для розрахунку рейтингового значення комерційного банку є наступним:

$$W = P1 * K1 + P2 * K2 + \dots + P15 * K15 \quad (2.2)$$

де P1, P2, ... P15 – “фінансова вага” відповідного коефіцієнта.

Дана модель дає змогу коригувати перелік відповідних коефіцієнтів. Зокрема, для ілюстрації даного методу та оцінки фінансової стійкості банків шляхом рейтингування скористаємося даним методом. Вихідні дані для оцінки фінансової стійкості 12-ти вітчизняних банків за станом на 01. 01. 2008 р. отримано з офіційної звітності [222, 223, 224, 234]. Розрахунок коефіцієнтів, що характеризують фінансовий стан даних комерційних банків, розрахунок “фінансових ваг”, а також підсумковий рейтинг банків наведено в додатку Л.

Отримані результати свідчать про те, що банки першої групи не обов’язково (“найбільші” банки) отримують найвищі рейтинги. Зокрема, банки другої групи (“великі” банки) одержали згідно з даною методикою вищі рейтингові значення порівняно з банками першої та третьої груп (“середні” банки). Варто зауважити, що присвоєні комерційним банкам рейтингові значення підтверджують результати, отримані попередньо розглянутим коефіцієнтним методом.

Необхідно зазначити, що з метою оцінки банківського сектору в межах взаємодії з міжнародними фінансовими інститутами здійснюють розрахунок і аналіз ключових показників для розрахунку індикаторів фінансової стабільності (ІФС), що розробив МВФ. Зокрема, Національний банк України у грудні 2006 р. здійснив компіляцію праці МВФ щодо оцінки фінансової стабільності банківського сектору. З початку 2008 р. на офіційному сайті НБУ (www.bank.gov.ua) розміщують щоквартальні звіти за основними (12

показників) та додатковими (10 показників) індикаторами фінансової стабільності депозитних установ (банків). Питання компіляції та поширення ІФС НБУ як провідною установою погоджено з Державним комітетом статистики України та Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України. Національний банк компілює дані лише для сектору депозитних установ, а даних інших фінансових та нефінансових корпорацій, домашніх господарств не охоплює. Прийняття ж відповідного законодавчо-нормативного акту, що б регламентував здійснення оцінки фінансової стабільності банківського сектору, заплановано не швидше 2009 року.

Окрім цього, вітчизняними науковцями розроблено ряд методик [103, 66] комплексної оцінки й аналізу фінансової стійкості банків, які набули практичного використання у рейтингових агентствах і банках, у зацікавлених суб'єктів господарської діяльності для оцінки фінансового стану певного банку. Зрозуміло, що методики різняться між собою кількістю та типом показників, зокрема в одних використовуються відносні показники, в інших абсолютні, деякі надають перевагу кількісним показникам, інші ж навпаки якісним.

Отже, з огляду на проведений аналіз особливостей застосування систем та методів оцінки фінансової стійкості комерційних банків у вітчизняній банківській практиці слід зробити наступні висновки:

1. Єдиного підходу до визначення рівня фінансової стійкості комерційних банків не вироблено. Основними індикаторами цього слугують економічні нормативи, що встановили органи банківського нагляду, а також застосування системи CAMELS згідно з Положенням “Про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS” [8]. Проте дане положення не містить конкретних показників, що дають змогу оцінити комерційний банк із точки зору рівня капіталізації, прибутковості, ліквідності тощо.

2. НБУ також не використовує прогностичні моделі оцінки фінансової стійкості банків, що, відповідно, зумовлює необхідність створення прогностичних

моделей, адаптованих до вітчизняних умов. У вітчизняних методиках не враховані макроекономічні індикатори фінансової стійкості банку (взяті до уваги лише внутрішні чинники).

3. Для об'єктивної оцінки фінансової стійкості банків у вітчизняній банківській практиці варто, на нашу думку, поєднувати два напрями оцінки: 1) на макроекономічному рівні – зовнішня оцінка фінансової стійкості банківського сектору НБУ на основі цілісної системи оцінки та контролю за дотриманням економічних нормативів; 2) на рівні окремого банку – самооцінка на основі застосування внутрішньої системи оцінки власної фінансової стійкості, що містила б комплекс таких показників, які сповна відображали б усі аспекти та специфіку діяльності банку.

Рекомендації щодо побудови комплексної оцінки фінансової стійкості комерційних банків на макроекономічному рівні:

1. Критерії щодо оцінки фінансової стійкості комерційних банків доцільно вибирати спільно з банками. Це забезпечуватиме умови до створення уніфікованого підходу до оцінки стійкості банків та мінімізуватиме розбіжності результатів рейтингів, що проводять різні служби.

2. Системи та методи оцінки фінансового стану банків, котрі апробовані у зарубіжній практиці та підтвердили свою ефективність і практичну значимість, можуть стати орієнтиром для вироблення ефективних підходів до оцінки фінансової стійкості банків в Україні.

3. Необхідно здійснити наступні заходи:

➤ По-перше, регулярно розраховувати показники за індикаторами фінансової стабільності, що запропонував МВФ, проте окремі з них потребують адаптації і доповнення, зважаючи на наявність статистичної бази, структурні особливості національної економіки й банківського бізнесу зокрема. Відібраний та сформований комплекс показників має найповніше обґрунтувати характеристики фінансової стійкості, розглянуті у підрозділі 1.3, які, на нашу думку, найчіткіше відображають рівень фінансової стійкості комерційного банку саме у такому складі. Необхідно зауважити, що у зарубіжній практиці в

системах оцінки фінансової стійкості такий елемент, як якість зобов'язань не поширився, оскільки налагоджені стабільні та високоцивілізовані взаємини банку з клієнтами. А в умовах розвитку вітчизняної банківської системи проблеми та неврегульованість багатьох аспектів залишають питання ефективного залучення ресурсів одним із найболючіших і пріоритетних. Відповідно, це зумовлює необхідність введення оцінки якості зобов'язань у систему. Систему показників щодо оцінки фінансової стійкості комерційних банків запропоновано у додатку М.

➤ По-друге, застосовувати методи стрес-тестування та обов'язково публікувати результати оцінки фінансової стійкості банківського сектору країни.

➤ По-третє, на основі даних моніторингу підприємств розраховувати показники фінансової стійкості підприємств-позичальників.

➤ По-четверте, розраховувати ряди щоквартальних даних за останніх п'ять років і аналізувати для виявлення найчутливіших індикаторів змін у банківському секторі.

➤ По-п'яте, створити комітет незалежних експертів для забезпечення об'єктивності та прозорості даних щодо ІФС банківського сектору, що подає провідна установа – Національний банк України.

Рекомендації щодо побудови комплексної оцінки фінансової стійкості комерційних банків на мікроекономічному рівні:

1. Побудова системи оцінки фінансової стійкості для окремого комерційного банку, на нашу думку, має базуватися, як уже було згадано, на такому комплексі показників, який відображав би всі специфічні аспекти діяльності банку.

2. Суттєвішою є оцінка фінансової стійкості, що впливає з необхідності не лише кількісного, а й обов'язково якісного аналізу банку, з позиції не оцінки його фінансового стану в даний момент, а динаміки розвитку. Тобто, акцентувати слід на показниках відносних та динаміці розвитку.

3. Важливим заходом щодо підвищення достовірності оцінки фінансової стійкості банку є аналітична робота, спрямована на вивчення регресійної залежності фінансової стійкості від рівнів вибраних показників, що створюватиме можливість об'єктивно визначити значення кожного з показників і дасть змогу відсікати несуттєві з них.

Отже, об'єктивна та достовірна оцінка фінансової стійкості банків як на макро-, так і на мікроекономічному рівні є основою для застосування відповідних заходів впливу та прийняття адекватних управлінських рішень, а також важливою передумовою формування довіри з боку населення до банківської системи в цілому. Саме оцінка фінансової стійкості є одним з важливих етапів в управлінні фінансовою стійкістю з метою уникнення негативних соціальних та економічних наслідків ймовірних банкрутств.

2.3. Стратегія управління ліквідністю та прибутковістю комерційних банків

Зважаючи на результати аналізу (в попередньому підрозділі) окремих фінансових показників, що характеризують фінансовий стан банку, було виявлено, що комерційні банки відчувають проблеми з ліквідністю, особливо це стосується короткотермінової ліквідності, й дане явище спостерігається в усіх групах банків. Також показники прибутковості, особливо “великих” та “середніх” банків, є недостатніми і, такими, що не відповідають рекомендованим значенням.

Із огляду на зазначене, а також на значимість рівня ліквідності та прибутковості у забезпеченні фінансової стійкості, банки мають здійснювати ефективне управління ліквідністю та прибутковістю.

Варто зауважити, що сучасні умови ведення банківського бізнесу потребують від менеджменту банку розроблення нових та ефективного застосування перевірених часом підходів до управління ліквідністю і прибутковістю, відповідних захисних заходів для зменшення негативного впливу на рівень останніх, зважаючи на швидкозмінність перебігу економічних

процесів та необхідність постійної підтримки належного рівня фінансової стійкості банку. При цьому, на нашу думку, необхідно застосовувати системний підхід і забезпечити комплексне управління ліквідністю та прибутковістю, зважаючи на тісний взаємозв'язок між ними.

Проте банки досі приділяють недостатньо уваги системному аналізу, діагностиці та прогнозуванню своєї діяльності й, відповідно, розробленню ефективних стратегій, зокрема стратегії управління ліквідністю й прибутковістю.

Розроблення стратегії – своєрідний пошук балансу між внутрішніми можливостями банку та зовнішніми чинниками впливу на його діяльність. Чітко визначена й оптимально обрана стратегія є визначальним фактором успіху банку.

У сучасному трактуванні термін “стратегічний” варто розуміти як “такий, що містить загальні, основні установки для виконання якогось завдання” [160, с. 767]. Саме в такому розумінні він входить у термінологію управління економічними процесами загалом й банківською діяльністю зокрема.

Стратегія є багатогранним поняттям, зокрема М. Мінцберг, Б. Альстренд, Д. Лемпел [136, с. 24] визначили його за п'ятьма напрямками, як п'ять “П”:

- стратегія – це план, керівництво, орієнтир;
- стратегія – це принципи поведіння або модель поведіння;
- стратегія – це позиція;
- стратегія – це перспектива;
- стратегія – це прийом, маневр із метою перехитрити суперника.

Тобто, поняття “стратегії” є системою довготермінових цілей та способів їх досягнення, що характеризують напрямок розвитку комерційного банку.

Стратегія управління ліквідністю та прибутковістю комерційного банку має, бути представленою, на нашу думку, у вигляді окремого документа, котрий чітко визначав би основи банківського менеджменту щодо забезпечення належного рівня ліквідності та прибутковості. Стратегію

управління ліквідністю та прибутковістю слід розглядати як процес реалізації певної послідовності заходів, а також завчасно підготовлених варіантів рішень на випадок суттєвих зовнішніх чи внутрішніх змін, котрі б у кінцевому підсумку забезпечували належний рівень ліквідності та отримання максимального прибутку.

Зважаючи на специфіку кожного банку, зокрема його величину, обсяги діяльності, особливості операцій, різноманітність клієнтури та репутацію, стратегія управління ліквідністю і прибутковістю, яку обере банк також відрізнятиметься.

Слід зауважити, що Рада директорів банку має схвалити дану стратегію та інші важливі положення, що стосуються процесу управління ліквідністю та прибутковістю. Завдання менеджменту банку – забезпечити функціонування відлагодженої структури щодо ефективного управління ліквідністю і прибутковістю відповідно до затвердженої стратегії. Зокрема, відповідальність за належне управління ліквідністю і прибутковістю покладають зазвичай на Комітет з управління активами і пасивами банку (КУАП), а також на Казначейство банку. Усі підрозділи банку мають працювати згідно з розробленою стратегією, зокрема дотримуватися встановлених процедур та лімітів.

I. Визначимо загальні положення стратегії управління ліквідністю та прибутковістю комерційного банку.

1. Управління ліквідністю є сукупністю методів та прийомів генерування банком необхідної суми ліквідних коштів на визначений момент часу і за прийнятною ціною.

2. Управління ліквідністю визначають у короткотерміновому та довгостроковому періоді, зокрема в короткотерміновому періоді передбачає управління грошовими потоками банку для виконання зобов'язань банку, а в довготерміновому – необхідність забезпечення оптимальної структури балансу, враховуючи раціональне співвідношення між ліквідністю та прибутковістю. Варто зауважити, що у короткотерміновому періоді важливого значення

набуває проблема належного прогнозування залишків на депозитах “до запитання”, оскільки вони становлять основну частку залучених ресурсів, є, з одного боку, найдешевшим ресурсом, а з іншого найнестабільнішим. А в довготерміновому періоді основним завданням є необхідність формування такого портфеля, який був би достатньою мірою диверсифікованим, прогнозованим та прийнятним за вартістю.

3. У процесі управління ліквідністю перед банком постає необхідність виконати ряд заходів, зокрема: визначити обсяг необхідних ліквідних коштів, обрати джерела та методи управління ліквідністю, оптимізувати обрані методи з точки зору мінімізації витрат і максимізації прибутку.

4. Стратегічним завданням, яке мають вирішувати банки в процесі управління ліквідністю, – це необхідність уникати як дефіциту, так і надлишку ліквідних коштів. Оскільки дефіцит призводить до виникнення ризику втрати ліквідності банку та всіх наслідків, що випливають із цього (порушення нормативних вимог, штрафні санкції, втрата платоспроможності, порушення фінансової стійкості, ймовірність банкрутства), а надлишок ліквідних коштів є наслідком нераціонального розміщення коштів банку і прямим чинником втрати його майбутнього прибутку. Саме тому з метою уникнення чи хоча б мінімізації ризику незбалансованої ліквідності, зміст якого впливає зі зазначеного, кожний банк зобов'язаний підтримувати оптимальне співвідношення між рівнем ліквідності та прибутковості, сукупність основних прийомів, методів і заходів, які повинні чітко формулюватися у стратегії управління ліквідністю та прибутковістю.

5. Управління прибутковістю передбачає необхідність забезпечення максимального прибутку та ринкової вартості банку, при дотриманні у той же час достатнього рівня ліквідності. З метою досягнення поставленого завдання банк має здійснювати систематичний та жорсткий контроль за вартістю залучених ресурсів, розміщення ресурсів за ставками, що відшкодували б їх вартість та достатню для утримання і розвитку банку відсоткову маржу, а також дотримувати систем лімітів, які обмежують рівень ризиків, що приймають.

II. Визначимо комплекс послідовних і практичних дій банківського менеджменту, які сукупно передбачають ефективне управління ліквідністю та прибутковістю банку.

1. Процес управління ліквідністю та прибутковістю слід починати з їх аналізу, оцінки, визначення потенційних можливостей зростання прибутковості та збереження оптимального рівня ліквідності. За результатами аналізу фактичних даних та прогнозування майбутнього стану банку розробляють фінансові плани. У плані мають бути чітко відображені цільові значення показників банківської ліквідності та прибутковості. Також варто зазначити проблемні операції, що супроводжуються підвищеним ризиком. Плани, що стають основою стратегії управління ліквідністю та прибутковістю, повинні не перешкоджати загальнообраній банківській стратегії, бути об'єктивними та реально оціненими.

Раціональне планування ліквідності варто базувати на: 1) вимірюванні ліквідної позиції як за “нагромадженою”, так і за “купленою” ліквідністю; 2) планах щодо підтримки ліквідності у випадку непередбачуваних обставин, які сформовані на основі стрес-тестів; 3) визначенні граничних меж відхилення ризику ліквідності.

2. Вимірювання ліквідної позиції банку. Зокрема, відомо ряд методів, спрямованих на визначення потреби в ліквідних коштах, серед них наступні: 1) метод структурування фондів, який передбачає забезпечення співвідношення між обсягом необхідних резервів ліквідності та заявок за кредитами з обсягом ліквідних активів; 2) метод коефіцієнтів, котрий передбачає розрахунок співвідношення обсягу активів різних видів та згрупованих належним чином пасивів; 3) метод джерел та використання коштів, передбачає розрахунок обсягу ліквідних активів на основі вивчення грошових потоків за всіма договорами та угодами банку.

Перших два методи зорієнтовані на визначення поточної потреби в ліквідних коштах, тобто пов'язані з управлінням поточною ліквідністю. Останній метод дає змогу спрогнозувати динаміку дефіциту чи надлишку

ліквідності, і його можна вважати найефективнішим щодо прийняття рішень із управління ліквідністю.

Докладніше зупинимося на визначенні сутності даних методів, їх переваг та недоліків. Зокрема, *метод структурування фондів* передбачає поділ джерел коштів на категорії, що здійснюються із урахуванням рівня ймовірності їх вилучення. А саме, на першому етапі класифікують ресурси за ступенем їх стабільності, зокрема, як один із варіантів можливий такий поділ на групи: поточних зобов'язань (позики “овернайт”, міжбанківські позики з нефіксованим терміном погашення); мінливі зобов'язання (кошти “до запитання”, коррахунки інших банків, кошти бюджетних та позабюджетних фондів); стабільні зобов'язання (деPOSITИНІ сертифікати, строкові депозити, ощадні рахунки тощо); безстрокові пасиви (власний капітал банку, нерозподілений прибуток, резерви).

На другому етапі визначають рівень резерву коштів у ліквідній формі за кожною групою ресурсів (стабільних ресурсів, мінливих зобов'язань, поточних зобов'язань). Варто зауважити, що дані частки слід визначати на основі не лише суб'єктивних чинників (міркувань, припущень та досвіду менеджерів банку), а й об'єктивних – ретельного аналізу стабільності ресурсної бази за визначеними групами зобов'язань. Аналіз має виявити рівень осідання коштів та визначити стабільні залишки за кожною групою зобов'язань. У кінцевому підсумку це дасть змогу виявити загальні тенденції зміни стабільної ресурсної бази й точніше спрогнозувати потребу банку в ліквідних коштах. На третьому етапі необхідно чітко розподілити кошти з кожної групи зобов'язань на фінансування відповідної групи активів.

Недоліком даного методу є недостатнє приділення уваги термінам закінчення конкретних депозитів та кредитів при формуванні резерву ліквідності, що може спричинити його надмірність або дефіцит.

Метод показників ліквідності передбачає розрахунок комплексу показників, що сприяє аналізу потреб банку в ліквідних коштах та визначенню рівня забезпеченості банку останніми, а також точніше оцінити ризик

незбалансованої ліквідності. Банки застосовують окремі коефіцієнти ліквідності (додаток Н) порівнюють їх із середньогалузевими значеннями, з нормативними. Центральні банки окремих країн також вдаються до даного методу з метою оцінки рівня ліквідності банківської системи, зокрема НБУ визначає норматив миттєвої ліквідності (Н4), норматив поточної ліквідності (Н5) та норматив короткотермінової ліквідності (Н6). Динаміка дотримання зазначених нормативів банками України зображена на рис. 2.1 та рис. 2.2.

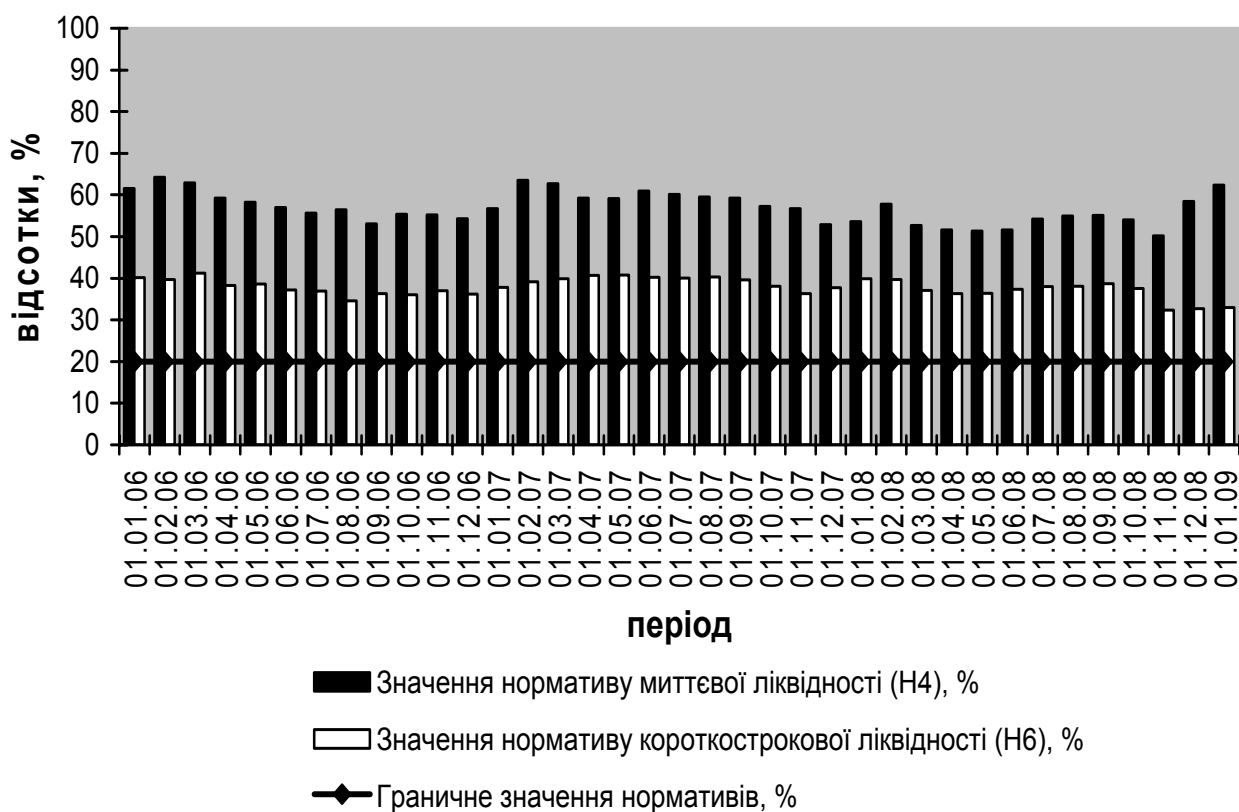

Рис. 2.1. Динаміка дотримання банками нормативів миттєвої та короткотермінової ліквідності протягом 01. 01. 2006–01. 01. 2009 рр.

Як бачимо, протягом 01.01.2006–01.01.2009 рр. комерційні банки дотримувалися встановлених НБУ нормативів ліквідності, крім того, значно перевищені граничні значення, особливо за нормативом миттєвої ліквідності майже втричі та поточної й короткотермінової ліквідності – практично вдвічі.

Застосування методу показників ліквідності є загалом малоефективним для управління ліквідністю, оскільки, аналізуючи окремі коефіцієнти і загальні коефіцієнти не завжди можна точно оцінити ситуацію, що склалася на той чи

інший момент. Метод показників забезпечує можливість визначити співвідношення різних складових структури балансу, та, тільки здійснений далі факторний аналіз дає уяву про вплив тих чи інших чинників на кінцевий результат, і лише після його проведення спеціалісти банку можуть вжити відповідних заходів щодо управління ліквідністю. Даний метод можна застосовувати, як додатковий, у комплексі з іншими методами управління ліквідністю.

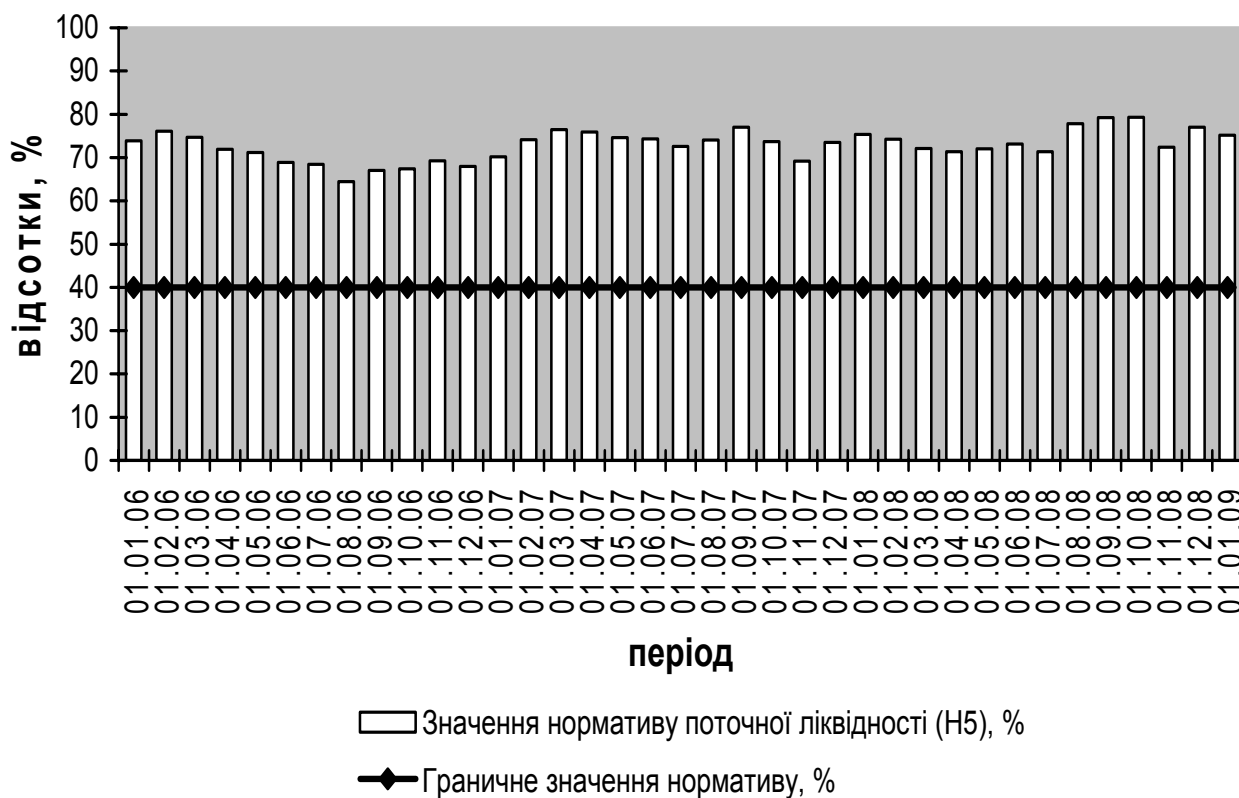

Рис. 2.2. Динаміка дотримання банками нормативу поточної ліквідності протягом 01. 01. 2006–01. 01. 2009 рр.

Щодо *методу джерел та використання коштів*, то він передбачає оцінку обсягу ліквідних коштів із урахуванням вхідних та вихідних грошових потоків (погашення і видачі кредитів, залучення й повернення депозитів), а також відсоткових платежів за ними. Слід зауважити, що при розрахунку враховують не лише балансові активи і пасиви, а й позабалансові вимоги та зобов'язання.

Саме шляхом підрахунку вхідних та вихідних грошових потоків можна розрахувати ліквідну позицію банку (ЛПБ) за наступною формулою:

$$ЛПБ = K + K_k + ПК - ПБ, \quad (2.3)$$

де ***К*** – залишок коштів у касі;

Кк – залишок коштів на кореспондентському рахунку банку;

Пк – платежі клієнтів на користь банку за активними операціями (в т. ч.: повернення коштів за кредитними операціями; надходження від сплати клієнтами відсотків за кредитами; частка спекулятивного портфеля, яку передбачають реалізувати на найближчих торгах; отримання комісійної винагороди за надання послуг) і платежі клієнтів за пасивними операціями (приплив коштів клієнтів на розрахункові, поточні, депозитні рахунки; приплив коштів за рахунок продажу власних боргових зобов'язань банку, до яких належать депозитні й ощадні сертифікати, облігації; збільшення статутного капіталу банку);

ПБ – платежі банку за активними операціями (в т. ч.: виплата заробітної плати, орендні виплати, видача кредитів) і пасивними операціями (у т. ч.: погашення кредитів центробанку, погашення міжбанківських кредитів, погашення боргових зобов'язань, що випустив банк, за якими закінчився термін обігу (депозитні сертифікати, ощадні сертифікати), облігації, виплата відсотків та комісійні винагороди, виплата дивідендів акціонерам).

Показником, що характеризує стан ЛПБ, є розрив ліквідності, або нетто-ліквідна позиція банку (тобто різниця між обсягом ліквідних коштів, що є в банку, та попитом на них). Банк має бути здатним оперативно залучати кошти у випадку від'ємного розриву (дефіциту) ліквідності та розміщувати в дохідні активи у випадку додатного розриву (надлишку) ліквідності.

Для максимально точного прогнозу при використанні даного методу застосовують імітаційне моделювання процесу руху грошових коштів банку, що враховує не лише ситуації, які можна точно передбачити, а й середньостатистичні показники зміни ресурсної бази та робочих активів. Важливі параметри, котрі слід враховувати – це приріст основних депозитів та збільшення попиту на кредити, що є найскладнішими для прогнозування, оскільки залежать здебільшого від зовнішніх факторів (темтів і стабільності

економічного зростання, рівня міжбанківської конкуренції, доходності альтернативних секторів фінансового ринку).

3. Для оцінки рівня прибутку банку використовують наступні підходи: аналіз системи фінансових коефіцієнтів (додаток П), факторний аналіз та структурний аналіз джерел прибутку. Застосування даних прийомів забезпечує достатній рівень аналітичної інформації щодо оцінки рівня прибутковості комерційного банку.

Стратегічне завданням щодо прибутковості – досягти конкурентоспроможної рентабельності активів (ROA) за її мінімальної волатильності. ROA та ступінь її мінливості залежать від чистої процентної маржі (ЧПМ) та її мінливості. Рівень ROA, ЧПМ та їх мінливості показано у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Волатильність чистої процентної маржі та ROA банків України
протягом 01. 01. 2001–01. 01. 2009 рр.**

Дата	Показники	
	ЧПМ, %	ROA, %
01. 01. 2001	6,31	- 0,09
01. 01. 2002	6,94	1,27
01. 01. 2003	6,00	1,27
01. 01. 2004	5,78	1,04
01. 01. 2005	4,90	1,07
01. 01. 2006	4,90	1,31
01. 01. 2007	5,30	1,61
01. 01. 2008	5,03	1,50
01. 01. 2009	5,30	1,03
Показники		
Середнє	5,60	1,11
Стандартне відхилення	0,73	0,24
Коефіцієнт варіації (К _{в.})	0,130	0,216

Примітка. Складено за даними [168].

Зважаючи на дані табл. 2.5, можна зазначити, що протягом 01. 01. 2001–01. 01. 2009 рр. спостерігалася більша мінливість значень ЧПМ порівняно зі значеннями ROA. Зокрема, середнє значення ЧПМ становило 5,60% при

стандартному відхиленні 0,73%, а середнє значення ROA – 1,11% при стандартному відхиленні 0,24%.

Стандартне відхилення показує, наскільки широкий розрив між значеннями конкретного спостереження (у даному випадку ЧПМ чи ROA) та середнім значенням ряду, і його обчислюють за наступними формулами:

$$\sigma_{\text{ЧПМ}} = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n \left(\text{ЧПМ}_i - \overline{\text{ЧПМ}} \right)^2} \quad (2.4)$$

$$\sigma_{\text{ROA}} = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n \left(\text{ROA}_i - \overline{\text{ROA}} \right)^2}, \quad (2.5)$$

де $\text{ЧПМ}_i, \text{ROA}_i$ – значення ЧПМ та ROA в i -му спостереженні;

$\overline{\text{ЧПМ}}, \overline{\text{ROA}}$ – середні значення ЧПМ та ROA;

n – кількість спостережень.

Коефіцієнт варіації (K_v) дає змогу наглядніше показати ступінь волатильності: K_v ЧПМ $(0,73/5,60) = 0,130$, а K_v ROA $(0,24/1,11) = 0,216$. Нагадаємо, що більше значення K_v свідчить про вищий ступінь волатильності, проте в нашому випадку значення ЧПМ та ROA – практично з однаковим ступенем мінливості. Тобто, можемо вважати, що протягом досліджуваного періоду банки отримували ЧПМ з достатнім рівнем стабільності, але не в достатній кількості, що відповідно відобразилось і на рівні ROA.

4. В основу стратегії управління ліквідністю та прибутковістю покладено принципи і методи управління активними, пасивними чи активно-пасивними операціями банку, які сформовані у так звані стратегії, зокрема: стратегію управління активами, стратегію управління пасивами і стратегію управління активами й пасивами [71, 188, 183, 104, 58, 26]. Передумовою до формування даних стратегій стали чотири класичні теорії (теорія комерційних позик, теорія переміщення, теорія очікуваного доходу і теорія управління пасивами), які широко відомі у сучасній банківській науці й практиці [106, 183, 104, 28], і кожна з даних теорій має свої переваги та недоліки (додаток Р).

Стратегія управління активами, стратегія управління пасивами і стратегія управління активами й пасивами закріпилися за процесом управління ліквідністю, проте це лише один бік їх цільового призначення, іншою не менш важливою стороною є прибутковість, якій зазвичай відводять другорядне місце в контексті даних стратегій. Саме тому, розглядаючи дані стратегії, необхідно визначати переваги та недоліки, зважаючи як на ліквідність, так і на прибутковість.

Стратегія управління активами передбачає нагромадження ліквідних засобів у вигляді готівкових коштів та високоліквідних цінних паперів, тобто формування первинних та вторинних резервів ліквідності. Первинні резерви є головним джерелом ліквідності, а вторинні резерви виступають здебільшого джерелом перших. Основна перевага даної стратегії – можливість оперативно розв'язати проблеми з ліквідністю, а основний недолік – блокування певної частини активів, що зменшує можливість отримання додаткового прибутку. Тому для отримання максимального ефекту від застосування стратегії управління активами необхідно забезпечити: 1) мінімізацію обсягів ліквідних активів без втрат для забезпечення ліквідності; 2) оптимальне співвідношення між працюючими та ліквідними активами, яке б забезпечувало отримання максимального прибутку; 3) чітке планування та прогнозування обсягів майбутніх платежів за дорученням клієнтів; 4) виявлення надлишку або дефіциту грошових коштів.

Стратегію управління активами застосовують переважно невеликі банки, які зазвичай відчують проблему з надійними позичальниками і, як наслідок, депозитні вклади тут переважають над виданими кредитами. Надлишкові кошти інвестують у державні цінні папери, що забезпечує згаданим банкам додатковий прибуток та підтримку ліквідності.

Банк має визначати можливі “горизонти інвестування”, тобто оптимальні значення обсягів і термінів, на які з мінімальним ризиком для ліквідності можна інвестувати тимчасово вільні кошти. Необхідно проаналізувати залишки на рахунках “до запитання” за рік, визначити, чи можна інвестувати частину

залишків у середньо- та довготермінові активи без загрози для ліквідності. Визначаючи “горизонти інвестування” можна зробити висновок, що чим більшою є ймовірність існування залишків на рахунках, тим у більш довготермінові активи можна інвестувати кошти. Це дає змогу максимізувати фінансові результати через збільшення відсоткової маржі при інвестуванні найдешевших ресурсів у довготермінові активи.

Стратегію управління активами слід базувати на певних принципах, до них належать, зокрема, наступні: 1) систематичний моніторинг відсоткових ставок, рівня доходності з метою визначення найдохідніших секторів економіки і спрямування в цьому напрямку вільних коштів; 2) забезпечення диверсифікації активних операцій та оперативне розміщення вільних коштів на міжбанківському ринку; 3) формування резервів на випадок втрат за кредитними операціями.

Як уже було зазначено для реалізації тієї чи іншої стратегії застосовують відповідні підходи та методи, зокрема стратегія управління активами передбачає використання таких методів: методу фондового пулу і методу конверсії фондів, котрі надають ряд переваг банку щодо прибуткового розміщення ресурсів без втрат для його ліквідності, проте не позбавлені недоліків (додаток С).

У чистому вигляді розглянуті методи застосовують украй рідко. На практиці банки зазвичай використовують окремі положення даних методів, доповнюючи їх власними підходами щодо підтримки ліквідності та прибутковості.

Стратегія управління пасивами передбачає контроль банку за структурою і вартістю депозитних та недепозитних зобов'язань із метою мінімізації витрат за залученими коштами та, в кінцевому підсумку збільшення прибутку і власного капіталу.

Дана стратегія передбачає застосування методів управління резервною та кредитною позиціями. Метод управління резервною позицією забезпечує облік обсягу відкритих для банку кредитних лімітів як резервів другої черги. У даній

ситуації банк не формує завчасно резерви у вигляді портфелів високоліквідних цінних паперів, а розміщує залучені ресурси в дохідніші, проте менш ліквідні активи, розраховуючи у випадку їх вилучення придбати необхідний обсяг пасивів на ринку. Варто зауважити, що даний метод не тільки дає змогу збільшувати дохідність активних операцій банку, а й призводить до збільшення ризику, пов'язаного зі зростанням цін на ресурси на ринку, чи неможливості для банку придбати необхідний обсяг ресурсів, незважаючи на відкриті кредитні ліміти.

Сутність методу управління кредитною позицією полягає в обліку обсягу коштів, що можуть бути вивільнені з кредитних вкладень, якщо не поновлювати кредити. Увагу зосереджують не лише на активах, за якими настає термін їх погашення, а й на здатності реалізації діючих кредитів. Із цією метою варто оформляти кредити укладаючи кредитні договори, та використовуючи векселі й облігації (метод сек'юритизації кредитного портфеля).

Стратегію управління пасивами застосовують переважно великі банки, які, в свою чергу, частіше зустрічаються з проблемою залучення коштів у таких обсягах, які б повна відповідали зростаючому кредитному портфелю. Управління пасивами має забезпечити знаходження найоптимальніших і стабільних джерел залучення ресурсів, залучення їх такими методами, які сприяють витримуванню конкуренції на ринку банківських послуг.

Стратегія управління пасивами передбачає активне використання міжбанківських кредитів. Ринок міжбанківських кредитів забезпечує підтримку необхідного рівня поточної ліквідності банків шляхом переливу фінансових ресурсів між учасниками ринку. Рівень ставок за міжбанківськими кредитами визначає ступінь можливих витрат для конкретного банку щодо підтримки необхідних параметрів поточної ліквідності.

Застосування банками стратегії управління пасивами дещо ускладнене внаслідок значних коливань відсоткової ставки на ринку міжбанківських кредитів (рис. 2.3).

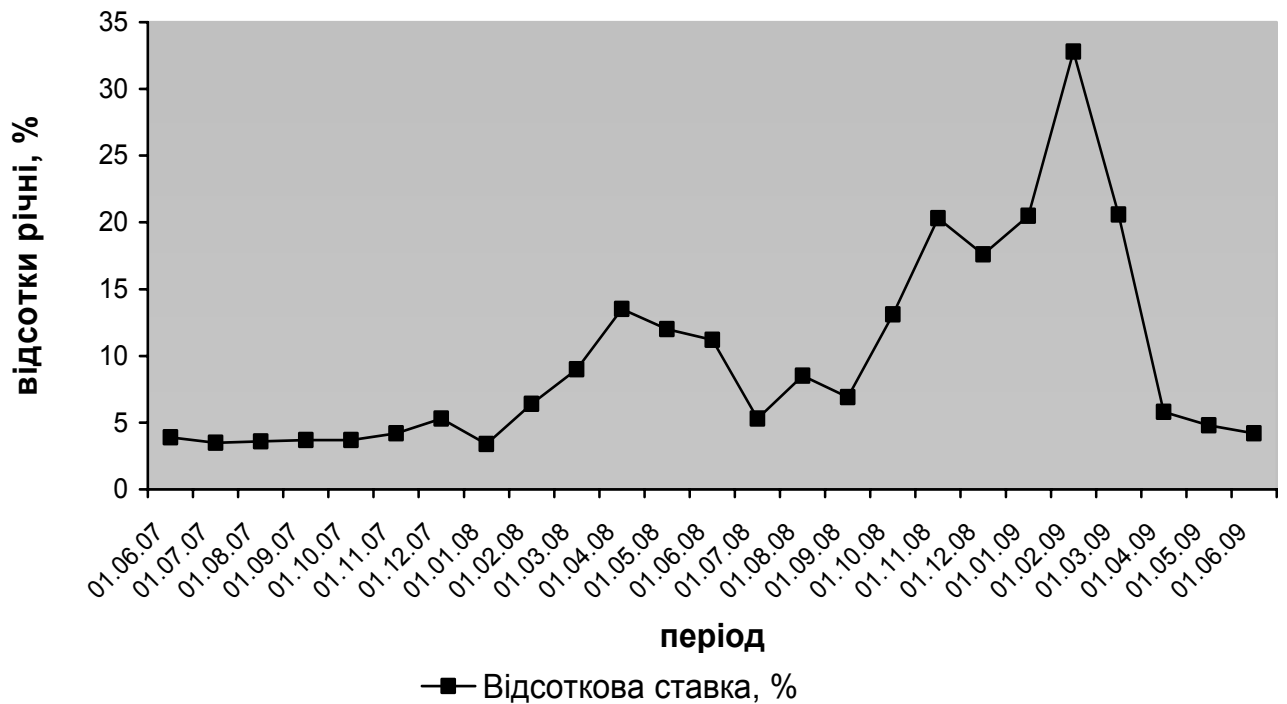

Рис. 2.3. Динаміка середньозваженої відсоткової ставки за міжбанківськими кредитами протягом 01. 06. 2007–01. 06. 2009 рр.

Зокрема, як ми бачимо, протягом аналізованого періоду відбувалися значні коливання відсоткової ставки, що свідчить про нестабільність на міжбанківському ринку та проблеми із банківською ліквідністю. Докладніше зміни відсоткових ставок за міжбанківськими кредитами (за термінами) зображено на рис. 2.4 та рис. 2.5.

Середня вартість ресурсів на міжбанківському ринку протягом 01. 06. 2007–01. 06. 2009 рр. коливалася в межах 3,4–32,8% річних. Варто зауважити, що рівень ставок за міжбанківськими кредитами, їх динаміка, ступінь волатильності характеризують на певний момент часу стан поточної ліквідності банків. Завищений рівень відсоткових ставок на міжбанківському кредитному ринку є наслідком того, що окремі банки не можуть підтримувати свою ліквідність на умовах, прийнятних у НБУ, оскільки мають проблеми з виконанням його вимог, здійснюють неефективний менеджмент активів і пасивів, ризикову політику щодо активних операцій і не мають відповідних інструментів для забезпечення кредитів.

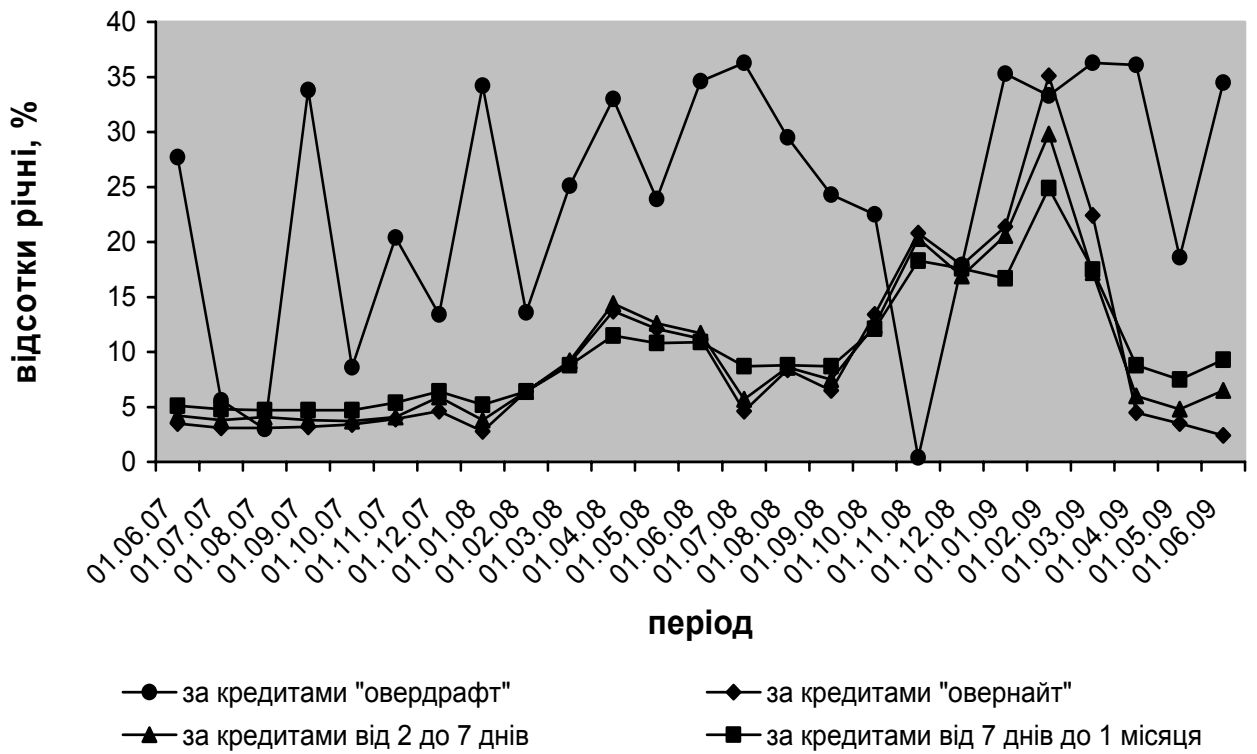

Рис. 2.4. Динаміка середньозважених відсоткових ставок за міжбанківськими кредитами (за термінами) протягом 01. 06. 2007–01. 06. 2009 рр.

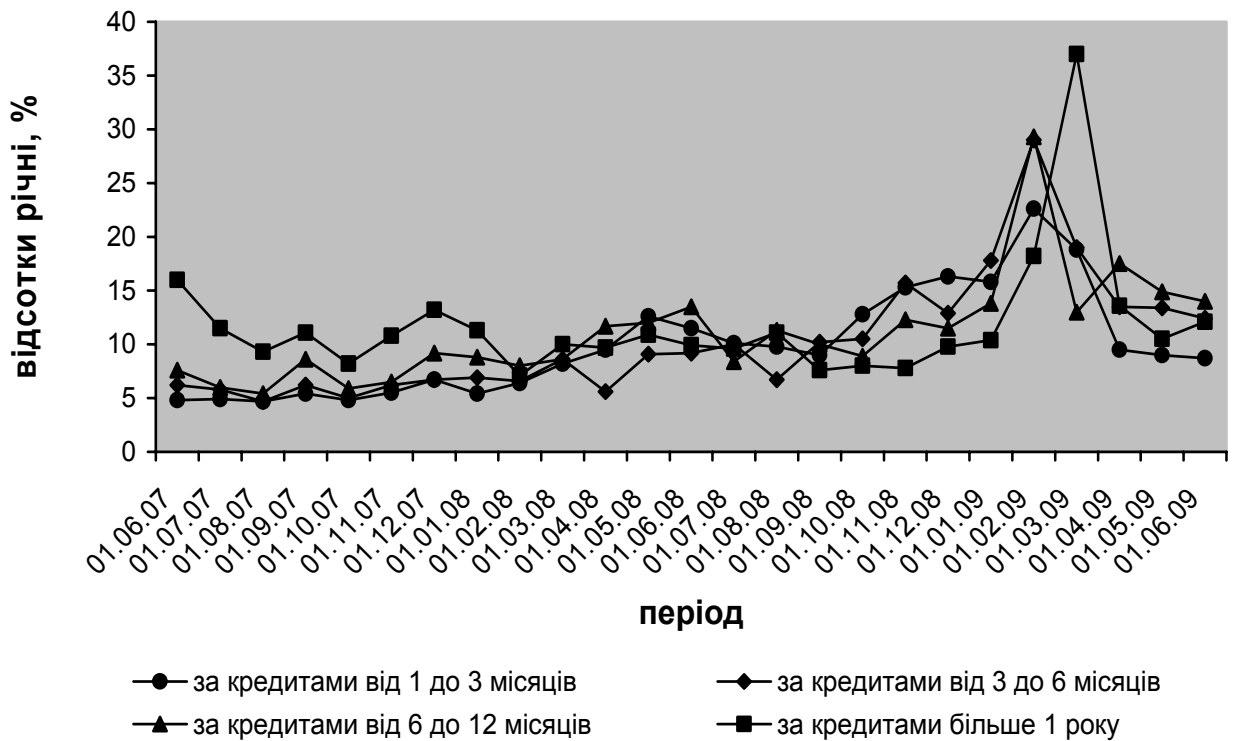

Рис. 2.4. Динаміка середньозважених відсоткових ставок за міжбанківськими кредитами (за термінами) протягом 01. 06. 2007–01. 06. 2009 рр.

Неефективне управління у значній кількості банків своєю ліквідністю викликає потребу щодо термінового позапланового поповнення ресурсної бази на заздалегідь не вигідних фінансових умовах, що спричиняє зростання вартості коштів на міжбанківському кредитному ринку.

Такі банки отримують кредити за підвищеною ціною на міжбанківському кредитному ринку і ще більше погіршують власне фінансове становище. Банки, які погоджуються надавати кредити таким контрагентам, відповідним чином свідомо наражаються на додаткові ризики.

Однією з причин такого стану також є те, що значна кількість комерційних банків не дотримуються принципу рівномірності формування обов'язкових резервів упродовж місяця. У результаті в окремі періоди місяця для виконання відповідних вимог вони формують підвищений попит на міжбанківському кредитному ринку, створюючи умови для зростання відсоткових ставок та посилюючи волатильність ринку, а також підвищуючи свою залежність від кон'юнктури міжбанківського ринку.

Така ситуація, як уже було зазначено, є здебільшого наслідком неефективної роботи менеджменту банків, а саме: 1) щодо недотримання банками основної вимоги – відповідності термінів залучення та розміщення коштів, що спричиняє постійне додаткове залучення коштів за вищою вартістю; 2) низький рівень управління залученими коштами, здійснення ризикових активних операцій; 3) ліберальна політика щодо кредитування інсайдерів, що суттєво впливає на якість кредитного портфелю через ризик неповернення коштів позичальником; 4) використання коштів обов'язкових резервів протягом звітного періоду та кредитів “овернайт”, у зв'язку з лібералізацією умов отримання їх від Національного банку, як джерел формування ресурсної бази; 5) використання міжбанківських кредитів як одного з основних джерел формування ресурсної бази; 6) ігнорування вимог НБУ щодо необхідності змінити активні операції відповідно до прогнозного зменшення ресурсної позиції, у зв'язку з переведенням коштів місцевих бюджетів на єдиний казначейський рахунок та відтоку коштів у готівку поза банками, враховуючи

календар виплат; 7) наявність “нездорової конкуренції” між банками за клієнтів, яка призводить до економічно необґрунтованих розмірів плати за залучені кошти та надані кредити; 8) ризикова діяльність банків у здійсненні активних операцій при значному формуванні ресурсної бази за рахунок вкладів населення, що провокує ризик стосовно гарантії повернення вкладів населенню; 9) відсутність в активах банків фінансових інструментів що можуть бути реальним об’єктом застави на міжбанківському кредитному ринку та для рефінансування в НБУ.

Сучасні фахівці найбільш оптимальною й ефективною стратегією щодо управління ліквідністю та прибутковістю визначили *стратегію збалансованого управління активами і пасивами* [93, 187]. Основними перевагами даної стратегії є можливість максимізації прибутку за прийняттого рівня ризику, а також реалізація зваженого підходу до управління ліквідністю завдяки точнішому визначенню потреби у ліквідних коштах.

Відповідно до цієї стратегії, частину очікуваного попиту на ліквідність нагромаджують у формі швидкореалізованих цінних паперів та депозитів у інших банках, а також завдяки попередньо укладеним угодам із іншими банками про відкриття кредитних ліній. Попит на ліквідні кошти задовольняють завдяки короткотерміновим позикам у партнерів. Коли ж виникає потреба у довготермінових ліквідних коштах, то її реалізують завдяки поверненню короткотермінових чи середньотермінових позик.

Реалізація даної стратегії дає змогу нівелювати недоліки двох попередніх стратегій та водночас максимально використати їх переваги. А саме, мінімізувати втрати від створення надмірних резервів ліквідності та мінімізувати відсотковий ризик при залученні ліквідних активів у момент розриву ліквідності. Основною проблемою, на розв’язання якої спрямована стратегія збалансованого управління, – це необхідність досягти оптимального співвідношення між нагромадженою ліквідністю і залученими ліквідними коштами.

Стратегію збалансованого управління активами і пасивами, спрямовують

окрім виконання завдань щодо підтримки банківської ліквідності та мінімізації ризику незбалансованої ліквідності, на оптимізацію банківської прибутковості. На прибутковість банку значно впливають: 1) співвідношення темпів зростання (зниження) доходів і витрат банку; 2) середня дохідність окремих активних операцій; 3) питома вага працюючих активів; 4) рух відсоткових ставок за активними і пасивними операціями; 5) структура кредитного портфеля.

5. Ефективне управління ліквідністю забезпечують можливістю банківського менеджменту швидко реагувати на зміну зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на банківську ліквідність. Банк має визначити основні параметри управління ліквідністю у різних ситуаціях, зокрема: 1) в умовах звичайної ділової активності; 2) в умовах кризової ситуації в банку; 3) в умовах загальної фінансової кризи [189], з метою мінімізації ризику незбалансованої ліквідності.

Варто зауважити, що критичну ситуацію зі своєю ліквідністю банк може врегулювати швидким продажем активів центральному банку (у формі державних цінних паперів) або реалізацією на вторинному ринку відповідних типів активів, залученням короткотермінових міжбанківських кредитів або відкриттям кредитних ліній. У даному випадку банк має чітко оцінити свою доступність до ринку, тобто яку суму фінансування він зможе отримати у відповідний момент (зокрема, й у несприятливій ситуації). Банк має налагодити відносини з ключовими постачальниками фінансування, забезпечивши “лінію захисту” у випадку виникнення проблем із ліквідністю.

Підтримку ж коштами центрального банку, у разі виникнення дисбалансу між залученими та розміщеними коштами через різні механізми рефінансування, варто використовувати лише за наявності об’єктивних причин.

Для мінімізації ризику ліквідності банк має керуватися наступними принципами: 1) пріоритетність ліквідності перед прибутковістю, в т. ч. під час вибору напрямку розміщення коштів; 2) проведення на постійній основі аналізу потреб банку в ліквідних коштах, із метою уникнення надлишку чи дефіциту ліквідних коштів; 3) ретельно підходити до визначення своєї ліквідної позиції,

зокрема розраховувати її на щоденній основі, а також на 1–3 місяці наперед, що сприятиме виявленню суттєвих розривів у фінансуванні на майбутній період і дасть змогу вплинути на терміни погашення за операціями, щоби компенсувати розрив; 4) планування та прогнозування дій у випадку виникнення ризику незбалансованої ліквідності та кризової ситуації (наявність антикризового плану).

При діагностуванні факту недостатньої ефективності операцій менеджери банку мають спробувати змінити структуру ресурсів у бік дешевших джерел, насамперед основних депозитів. Взаємозв'язок між активами і пасивами, в контексті визначення співвідношення між витратами на залучення коштів та доходами, які можна отримати від вкладення цих коштів у кредити, цінні папери й інші активи, має вирішальне значення для прибутковості банку.

У даному випадку перед банком постане проблема обмеженості обсягів дешевих пасивів. Тому банк має вдаватися до нецінових методів, зокрема: забезпечення високої якості банківських послуг, додатковий сервіс. Проте даний підхід призведе до зростання маржі, оскільки збільшаться додаткові витрати банку на висококваліфікований персонал та інформаційно-консультаційні послуги.

Підвищувати відсоткові ставки за кредитами для забезпечення достатнього рівня відсоткової маржі банк може лише в тій ситуації, коли діючі відсоткові ставки значно нижчі від середніх. Окрім цього, даний підхід може призвести до того, що банк втратить надійних клієнтів та збільшиться частка високоризикових активів у кредитному портфелі. Саме тому найоптимальнішим підходом до підвищення рентабельності операцій є управління накладними витратами банку, спрямоване на зниження собівартості банківських операцій.

Загальна формула для визначення собівартості банківського продукту наступна:

$$\text{собівартість} = \text{відсоткові витрати} + \text{інші операційні витрати} + \text{неопераційні витрати підрозділів, що беруть участь} \quad (2.6)$$

у створенні банківської послуги [182, с. 12]

Після визначення собівартості окремих банківських продуктів та послуг можна встановити прибутковість кожного банківського продукту. Зокрема, в абсолютному виразі прибутковість активних операцій розраховуватимуть так:

$$\text{прибутковість} = \text{відсоткові доходи} + \text{невідсоткові операційні доходи} - \text{собівартість} \quad [182, \text{с. } 12] \quad (2.7)$$

Прибутковість пасивних операцій, у свою чергу, розраховують наступним чином:

$$\text{прибутковість} = \text{відсоткові доходи за операціями, що фондують даними ресурсами} + \text{невідсоткові операційні доходи} - \text{собівартість} \quad [182, \text{с. } 12] \quad (2.8)$$

Розраховані показники собівартості та прибутковості створюють можливість щодо здійснення аналізу тих послуг, що не дають прибутку, або рівень віддачі за якими є надто низьким. Зрозуміло, що у даному випадку перед менеджерами банку постає завдання максимально знизити собівартість через зменшення обсягу зайвих процедур, що беруть участь у створенні продукту.

Також для оптимізації банківського прибутку, як зазначила М. А. Поморіна, “банк може застосовувати “захисну” стратегію, яка передбачає підтримку повного балансу між активами та пасивами і є доцільною у випадках значного, непередбачуваного коливання відсоткових ставок, або “наступальну” стратегію, яка, навпаки, передбачає отримання додаткового прибутку на змінах відсоткових ставок та валютних курсів” [183, с. 7]. Тому банк має ретельно стежити за розривом (застосовуючи геп-метод), щоби уникнути збитків. Кількісні параметри даної стратегії відображають у системі лімітів, якими передбачають рекомендовані значення щодо підтримки відповідних співвідношень між активами і пасивами. Зокрема, між нестабільними пасивами та ліквідними активами, між довготерміновими вкладеннями банку чи довготерміновими ресурсами.

6. Банк має створити адекватну систему внутрішнього контролю за процесом управління ліквідністю та прибутковістю, запровадивши контрольні

положення та процедури і постійно їх перевіряти.

Отже, варто зазначити, що стратегія управління ліквідністю та прибутковістю має забезпечити оптимальне співвідношення між рівнем ліквідності та прибутковості (при цьому пріоритетне місце слід відводити ліквідності), яке б одночасно мінімізувало ризик незбалансованої ліквідності та відсотковий ризик.

РОЗДІЛ 3
ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ
БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

3.1. Монетарна політика центрального банку та її вплив на фінансову стійкість банківської системи країни

Монетарна політика чинить вирішальний вплив на забезпечення внутрішньої та зовнішньої стабільності національної валюти, на забезпечення попиту на гроші з боку суб'єктів господарювання, на підтримку прискорених темпів економічного зростання, а також вона покликана забезпечувати надійність банківських установ, дієвість платіжно-розрахункового механізму, що значною мірою визначає ефективність функціонування всієї економіки держави у цілому.

Забезпечення стабільного розвитку та фінансової стійкості банківського сектору країни значною мірою обумовлене ефективністю та цілеспрямованістю здійснення з боку Національного банку України грошово-кредитної політики, а також послідовністю та доцільністю застосування тих чи інших інструментів грошово-кредитного регулювання.

Зазначимо, що протягом останніх 20-и років у більшості країн, що розвиваються, спостерігаються системні банківські кризи та проблеми забезпечення фінансової стійкості банківських установ. Окрім основних причин, що призвели до зниження рівня фінансової стійкості банківських систем, а саме виникнення проблем із ліквідністю, різке погіршення якості активів, його викликала і несприятлива макроекономічна ситуація країн, і, як зазначив І. К. Ковзанадзе, “ряд недоліків у проведенні бюджетної, фіскальної, а також монетарної політики” [107, с. 46].

Дослідження теоретичних і практичних аспектів грошово-кредитної політики центрального банку завжди викликало підвищений інтерес серед широкого кола відомих науковців та практиків. Проблематиці питань

монетарної політики центрального банку присвячено ряд праць вітчизняних науковців, зокрема таких, як Б. П. Адамик, В. Болдаков, А. О. Єпіфанов, І. О. Лютий, В. І. Міщенко, А. М. Мороз [20, 35, 65, 125, 221, 159].

Власне, значимість грошово-кредитної політики в економіці держави, особливості практичного застосування інструментів монетарної політики щодо регулювання грошово-кредитного ринку та у механізмі управління фінансовою стійкістю комерційних банків, зумовили необхідність дослідження у даному підрозділі монографії дієвості грошово-кредитної політики НБУ в контексті впливу на ефективність функціонування економіки у цілому та фінансову стійкість банківської системи зокрема.

Ефективність грошово-кредитної політики щодо забезпечення фінансової стійкості комерційних банків значною мірою залежить від узгодженості її цілей та дії інструментів із завданнями й механізмами реалізації фіскальної і бюджетної політики. Помилки у стратегічних і тактичних цілях можуть спричинити зворотний результат. Вітчизняна монетарна політика нині має бути максимально адаптованою до умов та реалій фінансової глобалізації з метою попередження кризових ситуацій і подолання у разі їх виникнення негативних наслідків із якомога меншими втратами та потрясіннями для загальноекономічного стану країни.

Банківська система є з, одного боку, передавальною ланкою монетарної стратегії, а з іншого – саме фінансова стійкість і надійність банківських інститутів є однією з головних цілей грошово-кредитної політики.

Зокрема, здійснення центральним банком монетарної політики рестрикційного типу (підвищення облікової ставки, збільшення норм обов'язкового резервування) призводить до змін у структурі й до зменшення обсягів активних операцій комерційних банків. Надто жорстка рестрикційна політика, котра передбачає значне обмеження грошової маси та державних витрат, може призвести до спаду виробництва, зростання взаємних неплатежів між суб'єктами господарської діяльності, та відповідно до збільшення частки неповернутих кредитів, що, в свою чергу, негативно відображається на якості

банківських активів як одного з головних чинників фінансової стійкості комерційних банків. Політика експансії передбачає зниження центральним банком рівня відсоткових ставок за своїми активними операціями, що стимулює попит на позички, а отже, й кредитну діяльність банків, що, в свою чергу, забезпечує підвищення прибутковості останніх.

Процес реалізації грошово-кредитної політики НБУ впродовж 1991–2008 рр. відзначався певними особливостями грошово-кредитного регулювання і впливу на фінансову стійкість комерційних банків, залежно від яких даний процес може бути умовно поділений на кілька етапів. Спрямування, завдання та цілі монетарної політики центрального банку, що обумовлюють її тип, визначають і характер впливу на основні параметри грошово-кредитного ринку та показники діяльності комерційних банків (табл. 3.1).

Період з 1991–1993 рр. характеризувався наступними ознаками: 1) тривала активна емісія додаткових платіжних засобів для подолання економічної кризи; 2) центробанк здійснював політику “дешевих грошей”; 3) використання методів із арсеналу командно-адміністративної економіки (фінансування дефіциту державного бюджету, пільгове кредитування державних підприємств тощо). Наслідком проведення експансіоністської монетарної політики стало зростання значними темпами грошової маси, гіперінфляція, девальвація карбованця. Зокрема, у 1992 р. рівень інфляції перевищив 2000%, а в 1993 р. сягнув гіперінфляційного значення – понад 10000%. Протягом даного періоду комерційні банки орієнтувалися на короткотермінове кредитування, отримуючи значні інфляційні прибутки. Даний період характерний ще й тим, що інструменти грошово-кредитної політики не працювали і, зрозуміло, ніяк не впливали на діяльність комерційних банків. Формували організаційно-правові засади функціонування комерційних банків, а питанням забезпечення фінансової стійкості відводили другорядну роль.

**Результати реалізації грошово-кредитної політики в Україні
протягом 1991–2008 рр.**

Показники	Етапи грошово-кредитної політики			
	1991* - 1993	1994 – 1997	1998 – 1999	2000 – 2008
1. Індекс інфляції, %	390 – 10256	501 – 110	120 – 119	126 – 122,3
2. Гроші поза банками, млн. грн.	0,3 – 128	793 – 6132	7158 – 9583	12799 – 154759
3. Грошова база, млн. грн.	0,4 – 269	1523 – 7058	8625 – 11988	16780 – 186671
4. Грошова маса, млн. грн.	2,4 – 482	3216 – 12541	15705 – 22070	32252 – 515727
5. Обсяги кредитних вкладень КБ в економіку, млн. грн.	1,0 – 406	1558 – 7295	8873 – 11787	19574 – 734022
6. Процентні ставки банків за кредитами у національній валюті, %	(...) – 221,1	201,7 – 49,1	54,5 – 53,4	37,3 – 17,8
7. Процентні ставки банків за депозитами у національній валюті, %	(...) – 187,3	171,0 – 18,2	22,3 – 20,7	9,2 – 9,9
8. Кошти юридичних та фізичних осіб у банках, млн. грн.	2 – 353	2422 – 6357	8278 – 12156	18738– 357147
9. Кошти суб'єктів господарювання у банках, млн. грн.	1 – 323	2208 – 4052	5160 – 7837	11958 – 143928
10. Кошти фізичних осіб у банках, млн. грн.	1 – 30	214 – 2305	3119 – 4319	6780 – 213219
11. Обсяг банківського капіталу, млн. грн.	(...) – 65	365 – 3971	4828 – 5878	6450 – 119263
12. Фінансовий результат діяльності банків (чистий прибуток (– збиток)), млн. грн.	(...)	632 – 1114	449 – 513	(-30) – 7304

Примітки:

1. *Розрахунки МВФ.

2. Складено за даними “Бюлетеня НБУ” [46; 44, с. 44, 62–63; 45].

У 1994 р. Національний банк України започаткував рестрикційну монетарну політику, завдяки чому темпи зростання грошової маси знизилися майже у 3 рази порівняно з 1993 р., а також істотно сповільнилися темпи інфляції. У 1995-му році НБУ цілковито відмовився від того, щоби банки надавали кредити для суб'єктів господарювання, а також ресурси для кредитування на пільгових умовах [220, с. 4]. Знизилися відсоткові ставки за кредитами та депозитами. Розпочався процес формування кредитних аукціонів, які забезпечували комерційним банкам рівний доступ до ресурсів фінансування, що, в свою чергу, сприяло підвищенню ліквідності банків, поживавленню їх кредитної активності, зростанню рівня прибутковості. Відповідно, підтримка належного рівня ліквідності банків, збільшення їх прибутковості позитивно впливали на фінансову стійкість комерційних банків. Отже, рестрикційна грошово-кредитна політика 1994–1997 рр. була спрямована на становлення фінансової стабілізації за допомогою ринкових інструментів грошово-кредитного регулювання [90, с. 59].

Далі, з урахуванням впливу східно-азіатської фінансової кризи НБУ був змушений застосовувати жорсткіші методи управління грошовим обігом у країні. Національний банк обмежував пропозицію гривні, підвищуючи облікову та ломбардну ставки й вимагаючи обов'язкового резервування залучених коштів. Тому 1998–1999 рр. стали періодом подолання наслідків фінансової кризи, під час якого загальмувалися процеси надання кредитів і залучення банками коштів, що призвело до сповільнення кредитної активності комерційних банків, до виникнення проблем із ліквідністю.

Із 2000 р., вперше за часи реформування вітчизняної економіки, стали помітними стійкі ознаки економічного зростання. Суттєвим здобутком грошово-кредитної політики 2001 р. став низький рівень інфляції (6,1% за рік) на фоні значного економічного зростання (реальний ВВП зріс на 9,1%). Впродовж 2001 р. ситуація на грошово-кредитному ринку залишалася стабільною та керованою, що дало змогу центральному банку шість разів знижувати облікову ставку – з 27% до 12,5%. Варто зауважити, що зменшення

облікової ставки сприяло кредитній активності банківських установ, зростання грошової маси забезпечило зниження відсоткових ставок за кредитами та, відповідно, збільшення обсягів кредитів, що надавали комерційні банки. Досягненням грошово-кредитної політики даного періоду стало збільшення обсягів вкладень населення у банківську систему. Центробанк почав активно застосовувати непрямі інструменти грошово-кредитного регулювання. Найактивніше застосовували мінімальні обов'язкові резерви. У 2001 р. диференціювали норми обов'язкового резервування залежно від виду залучених коштів.

Грошово-кредитну політику в 2002 р. здійснювали з урахуванням особливостей розвитку макроекономічної ситуації. Протягом цього року тривало зниження норм обов'язкового резервування залежно від терміну, виду та валюти депозиту. Середня норма обов'язкових резервів на початок року становила 13%, а у серпні зменшилася до 8,6%, що сприяло формуванню достатньої ліквідності банківської системи. Облікова ставка знизилась із 12,5% на початку року до 9,5% річних у його кінці. За підсумками 2003 р. результати грошово-кредитної політики позитивно відобразилися на зростанні ВВП, який, зокрема, збільшився на 7,7% порівняно з 2002 р., грошова база зросла на 24,2%, грошова маса – на 36,1%. Позитивною тенденцією у забезпеченні фінансової стійкості банківської системи 2004 р. стало зростання темпів капіталізації, у кредитному портфелі банків випереджаючими темпами збільшувалися довготермінові кредити, істотно зросла фінансова ефективність банківської діяльності. Зауважимо, що підвищений ступінь впливу політичних ризиків наприкінці 2004 р. спричинив значне сповільнення темпів економічного зростання протягом 2005 р. Кризові явища останнього кварталу 2004 р. спричинили виникнення дисбалансів із порушенням фінансової стабільності та прискоренням темпів інфляції. Збільшення ВВП порівняно з 2004 р. мало низхідну динаміку, депозити фізичних осіб у національній валюті за 2005 р. приросли на 75,9%. У той же час співвідношення темпів приросту загального обсягу вкладів фізичних та юридичних осіб у банківській системі (60%) та

темтів збільшення інших монетарних агрегатів (зокрема готівки та грошової маси) свідчило про сповільнення тенденції щодо збільшення частки грошей, розміщених у банківській системі.

У 2006 році відбулося прискорення економічного розвитку, зростання виробництва підтримувалося значним підвищенням внутрішнього попиту та розширенням інвестиційної діяльності. На збереження фінансової стабільності позитивно впливала валютно-курсова політика Національного банку України щодо недопущення значних коливань обмінного курсу до основної курсоутворюючої валюти – долара США. Зміни в попиті та пропозиції на валютному сегменті ринку (унаслідок змін у платіжному балансі) зумовили певне уповільнення динаміки монетарних агрегатів. Монетарна база зростає на 17,5 %, грошова маса – на 34,5 %, що відповідало потребам економіки в платіжних засобах. Прискорене зростання депозитів в іноземній валюті призвело до підвищення на 14,3 % рівня доларизації [165].

Грошово-кредитна політика у 2008 році здійснювалася за складних макроекономічних умов. Зростання ВВП становило 2,1%, що є найнижчим показником за період після відновлення у 1999 р. процесів економічного зростання. Упродовж останнього кварталу відбулося зменшення обсягів виробництва, яке за підсумками року скоротилося на 3,1%. Погіршення економічної ситуації в Україні певною мірою було наслідком зниження рівня глобальної ліквідності та темпів економічного розвитку в більшості країн світу, що, з одного боку, обмежувало доступ підприємств реального сектору і банків до зовнішніх джерел запозичень, а з іншого – через несприятливу кон'юнктуру знижувався попит на продукцію традиційного українського експорту. Зазначене призвело до суттєвого погіршення показників платіжного балансу та було одним із чинників посилення девальваційного тиску на гривню й впливу коштів із банківської системи. У жовтні – грудні 2008 р. загальний обсяг депозитів у національній валюті зменшився на 13,7%, в іноземній валюті (у доларовому еквіваленті) – на 8%. Офіційний обмінний курс гривні до долара США знизився впродовж цього періоду на 58,4%, а з початку року – на 52,5%.

У жовтні – листопаді 2008 року дії НБУ спрямовувалися насамперед на забезпечення своєчасності проведення розрахунків банками, недопущення відпливу коштів із банківської системи та балансування ситуації на валютному сегменті ринку. Запроваджені додаткові заходи включали: підтримку ліквідності банків; обмеження на здійснення певних активних операцій банків в іноземній валюті; недопущення відпливу коштів клієнтів із банківської системи; безперебійне здійснення платежів; тимчасове лімітування відхилень між курсами купівлі та продажу готівкової іноземної валюти; пом'якшення умов використання кредитів в іноземній валюті від нерезидентів тощо. Зазначені дії певним чином сприяли зниженню напруги на грошово-кредитному ринку, що знайшло своє відображення в поступовому зниженні рівня відпливу коштів із банківської системи, збільшенні ліквідності банківської системи, забезпеченні безперебійного здійснення розрахунків.

В умовах напруженої ситуації на грошово-кредитному ринку протягом року превалювала тенденція до уповільнення темпів зростання грошової маси та монетарної бази, що відображало в цілому стриманий характер грошово-кредитної політики. Монетарна база збільшилася на 31,5%, грошова маса – на 29,9%, тоді як у 2007 р. – на 46% та 51,7% відповідно [166].

Отже, вплив інструментів грошово-кредитної політики, їх спрямованість протягом 2000–2008 рр., зокрема зниження облікової ставки, зменшення норм обов'язкового резервування в цілому сприяли нарощуванню банками обсягів кредитного портфеля, зростанню частки довготермінових кредитів, що вплинуло на зростання рівня їх прибутковості, підвищення ефективності діяльності та зміцнення капітальної бази. Дія інструментів грошово-кредитної політики позитивно відобразилася на підтримці достатнього рівня ліквідності банків. Загалом вплив інструментів монетарної політики на основні чинники, що обумовлюють фінансову стійкість комерційних банків, можна визначити як позитивний.

Базовими інструментами грошово-кредитної політики, що використовує центральний банк, як зазначають багато науковців є наступні: політика

облікової ставки, мінімальні обов'язкові резерви (обов'язкове резервування коштів), операції на відкритому ринку, проведення операцій рефінансування. Необхідно зазначити, що перелічений набір інструментів монетарної політики здійснює регулюючий вплив на параметри діяльності окремого комерційного банку і на стан банківської системи країни в цілому. Зокрема, безумовного впливу зазнають ліквідність банків, кредитний та ресурсний потенціал, прибутковість комерційних банків, рівень відсоткових ставок.

Розглянемо детальніше практику застосування центробанком інструментів монетарної політики протягом 1992–2008 рр., динаміка зміни яких відображена у табл. 3.2, а також визначимо вплив даних інструментів на фінансову стійкість комерційних банків.

Дієвим інструментом грошово-кредитної політики є **мінімальні обов'язкові резерви**. Значення норм обов'язкового резервування для банківської системи загалом пов'язано зі забезпеченням стабільного розвитку комерційних банків, що з одного боку, сприяє підтриманню безперебійності функціонування платіжно-розрахункового механізму, а з іншого – зниженню певною мірою ризиковості вкладень банків та зменшенню втрат від їхніх можливих банкрутств. Справді, встановлення норм обов'язкового резервування сприяє зниженню рівня чутливості банку до ризиків та підвищенню якості банківських пасивів, що в кінцевому підсумку позитивно відображається на забезпеченні фінансової стійкості.

Відповідно до Положення “Про порядок формування обов'язкових резервів для банків України” обов'язковому резервуванню підлягають усі кошти, що залучив банк, за винятком кредитів, отриманих від інших банків, та іноземних інвестицій, залучених від міжнародних фінансових організацій, а також коштів, залучених на умовах субординованого боргу [12].

Особливості дії політики обов'язкових резервів залежать від конкретної організації даного інструменту грошово-кредитної політики. На нашу думку, можна визначити загальні результати впливу змін ставок обов'язкового резервування на наступні параметри банківської діяльності: банківську

ліквідність, ресурсний та кредитний потенціали банків, процентні ставки та прибутковість банків.

Таблиця 3.2

Динаміка інструментів грошово-кредитної політики Національного банку України протягом 1992–2008 рр.

Інструменти	1992-1994	1995-1997	1998-2000	2000-2008
1. Норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ, %	10–15	15–15	17–15	(6–14) – (0–5)
2. Облікова ставка НБУ, %	80,0–225,9	131,0–24,6	61,6–30,6	19,7–12,0
3. Відсоткова ставка рефінансування банків НБУ (середньозважена за всіма інструментами), %	68,5–124,9	82,1–25,2	52,7–29,6	20,2–15,3
– на кредитних аукціонах	(...) – 264,0	83,0–52,6	21,7 – (...)	–
– за ломбардними кредитами	–	110,0–31,4	54,4–30,9	–
– за операціями РЕПО	–	(...) – 21,8	54,1–28,0	22,0– 13,8
– за кредитами “овернайт”	–	–	–	20,4–16,0
– за кредитами, наданими за допомогою тендера	–	–	–	16,5–16,6
– за іншими механізмами	(...) – 115,2	60,4–19,7	47,8 – (...)	21,0 – 14,1
4. Сума облігацій внутрішньої державної позики, розміщених, на первинному ринку, млн. грн.	–	294,0–105087,6	117152,9–20388,7	1271,1–23542
5. Обсяг купівлі-продажу державних цінних паперів на відкритому ринку, млн. грн.	–	1913,1–6549,2	5016,6–2797,5	8798,5– 85281

Примітка. Складено за даними “Бюлетеня НБУ” [43; 170; 44, с. 62–63].

1. На банківську ліквідність. В умовах підвищення центральним банком норм обов'язкового резервування мають відповідно збільшитися загальні розміри обов'язкових резервів банківських установ, що, зрозуміло, призводить до зменшення сукупної банківської ліквідності. Якщо ж, навпаки, центробанк знизив ставки обов'язкового резервування, вивільняються резерви комерційних банків та підвищується рівень їхньої ліквідності. Саме тому критичні ситуації, характерні значним погіршенням банківської ліквідності, можуть бути врегульовані, якщо центральний банк знизить норми обов'язкового резервування.

Ці норми, як видно з таблиці 3.2, НБУ збільшував із 1992 р. до 1994 р., а вже з 1995 р. спостерігається стійка тенденція до зниження ставок резервування. Зауважимо, що від 01. 09. 2005 р. норми обов'язкового резервування знижено до 6–8%, зокрема за строковими коштами й вкладками юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах – 6%, а за коштами вкладів юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах на вимогу та коштами на поточних рахунках – 8% [167, с. 71]. З урахуванням ситуації на грошово-кредитному ринку від 10. 05. 2006 р. нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів знову було знижено, зокрема щодо строкових вкладів юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валюті – до 4%, а щодо депозитів на вимогу й коштів на поточних рахунках – до 6% [13]. Для зниження рівня доларизації економіки зі жовтня 2006 р., запроваджено диференційовані нормативи формування банками обов'язкових резервів залежно від терміну залучення коштів та виду валют, що на 01. 01. 2007 р. становили: 1) за строковими коштами й вкладками юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валюті – 0,5% та 4% відповідно; 2) за коштами вкладів юридичних і фізичних осіб на вимогу й коштами на поточних рахунках у національній та іноземній валюті – 1 % та 5 % відповідно [200, с. 53]. Враховуючи ситуацію на грошово-кредитному ринку з 01. 02. 2009 р. Нормативи обов'язкового резервування встановлено на рівні: 1) за строковими депозитами нефінансових

корпорацій та домашніх господарств у національній валюті – 0 %, а в іноземній валюті – 4 %; 2) за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств у національній валюті – 0 %, а в іноземній валюті – 7 %.

Частота контролю за обов'язковими резервами також впливає на рівень банківської ліквідності. Зокрема, якщо норми резервних вимог контролюють щомісяця, то це підвищує ліквідність банківської системи і комерційні банки мають змогу маневрувати. Якщо ж щоденно – то це, відповідно, звужує можливості банків, проте центробанк має здатність до щільнішого контролю за нормами обов'язкового резервування. Відповідно до законодавства, а саме до згаданого положення [12], банк має щоденно на початок операційного дня протягом звітного періоду резервування дотримуватися вимог щодо обсягу залишків коштів на кореспондентському рахунку банку в НБУ в розмірі, що Правління НБУ встановило на відповідний період.

Сума залишків коштів, що аналізують для розрахунку обов'язкових резервів за відповідний звітний період резервування, визначають за формулою середньоарифметичної величини:

$$L_d = \frac{L_1 + L_2 + L_3 + \dots + L_n}{n}, \quad (3.1)$$

де L_d – середньоарифметичні залишки коштів, що використовують для розрахунку обов'язкових резервів за звітний період резервування;

$L_1, 2, 3, \dots$ – сума залишків коштів за визначеним об'єктом резервування за станом на кожне число (дату) звітного періоду;

L_n – сума залишків коштів за визначеним об'єктом резервування на початок

останнього календарного дня звітного періоду;

n – кількість календарних днів у звітному періоді резервування.

2. На ресурсний та кредитний потенціал банків. Відповідно до формули грошового мультиплікатора здатність банків здійснювати мультиплікацію депозитів та кредитів перебуває в оберненій залежності від

норми обов'язкового резервування. У процесі реалізації рестрикційної грошово-кредитної політики збільшення ставки резервування призводить до зниження грошового мультиплікатора. Як правило, у даному випадку кредитні інститути реагують на зменшення своєї ліквідності зменшенням обсягу запропонованих кредитів. Це, в свою чергу, призводить через певний часовий проміжок до зменшення грошової маси в обігу. Однак, якщо, незважаючи на заходи, котрі здійснив центральний банк, кредитні інститути вважають, що рівень їх ліквідності є достатньо стійким, цього ефекту може не бути. Таким чином, ступінь рестриктивного впливу політики обов'язкових резервів залежить і від уявлень кредитних інститутів.

Диференціація ставок обов'язкового резервування за видами депозитів може призвести до зміни в їх структурі та в кінцевому результаті, до коригування розміру обов'язкових банківських резервів. Центробанк не може безпосередньо впливати на співвідношення між певними видами депозитів, оскільки останні визначаються рішеннями господарських суб'єктів і населення, котрі, в свою чергу, значною мірою формуються під впливом рівня номінальних та реальних доходів, а також рівня банківських процентів за вкладками і порівняльною дохідністю альтернативних активів. Важливу роль відіграє і політика банків щодо запропонованих видів депозитів. Обмежені можливості впливу центробанку на мотивацію і рішення підприємців та фізичних осіб не заважають їм протидіяти небажаним впливам на грошовий мультиплікатор шляхом зміни ставок за обов'язковими резервами.

Експансійна політика щодо обов'язкових резервів характерна протилежними тенденціями. Однак, як і при рестрикційних заходах, залишається не до кінця зрозумілим, якою мірою ці дії центрального банку справді стимулюватимуть мультиплікаційний ефект збільшення кредитів та депозитів і тим самим – створення грошей. Відсутність детермінованих взаємозв'язків може бути зумовлена, наприклад, співвідношенням попиту і пропозиції на ринку банківських кредитів, що склалося на даний момент. Лише в умовах перевищення (чи у крайньому випадку рівноваги) попиту підприємців

на позики над пропозицією кредитів із боку банків можна очікувати найповнішої реалізації експансійного потенціалу зниження ставок обов'язкового резервування, що здійснює центральний банк. Розміри потенційного зростання грошової пропозиції внаслідок зниження обов'язкового резервування визначаються і ймовірністю збереження в умовах збільшення ліквідності структури активів і пасивів, котра склалась, особливостями мультиплікаційного процесу, пов'язаного з наявністю сегментації в різних сферах економіки, що особливо важливо для держав, які перебувають на перехідному етапі розвитку.

Таким чином, підвищуючи чи знижуючи норми обов'язкового резервування, центральні банки сприяють розширенню або звуженню кредитної активності банків і так впливають на мультиплікаційний процес збільшення депозитів та створення грошей. Однак через викладені вище причини центральні банки не можуть із усією впевненістю передбачити розміри наступного приросту чи зменшення пропозиції грошей із боку банківської системи. Точніше визначення граничних значень кількісних змін грошових агрегатів можливо тільки при застосуванні методів прямого контролю за абсолютним обсягом (чи приростом) запропонованих кредитів ("кредитні стелі") або встановленні обмежень щодо зростання процентних ставок за кредитами. Однак негативні аспекти, пов'язані з використанням таких методів, змусили центральні банки перейти до опосередкованих інструментів.

Для сприяння ефективному використанню банками мобілізованих коштів і нарощування обсягів кредитування економіки протягом 2004 р. Правління НБУ спеціальним рішенням встановило частку готівки в касі комерційного банку, яку зараховували в покриття обов'язкових резервів. Так, на 01. 01. 2004 р. 40% готівки у національній і 20% готівки в іноземній валюті, що перебувала в касі комерційного банку, зараховували в покриття обов'язкових резервів, а з 09. 03. 2004 р. ці показники становили відповідно 25% та 10%. Від 10. 07. 2004 р. до 29. 11. 2004 р. готівкові кошти в касі банку не враховували в покриття

обов'язкових резервів, а з 29. 11. 2004 р. на ці потреби зараховували 40% готівки в національній валюті, що перебувала в касі комерційного банку.

3. На рівень процентних ставок. Як уже було зазначено те, що центральний банк при здійсненні рестрикційної грошової політики збільшує резервні ставки змушує кредитні інститути підтримувати додаткові резерви для виконання підвищених обов'язкових резервних вимог. Унаслідок цього попит на ліквідність із боку банків зростає, в той час, як пропозиція грошей на грошовому ринку зменшується. Це може призводити до зростання ставок грошового ринку у випадку, якщо банки не мають змоги отримати додаткові засоби у центральному банку за діючою раніше ставкою рефінансування. Це є причиною того, що одночасно зі збільшенням ставок обов'язкового резервування центральний банк підвищує ставки за постійно діючими механізмами і за операціями відкритого ринку. Таким чином, підвищення ставок мінімальних резервів стимулює попит кредитних інститутів на ресурси центрального банку, котрі пропонують за підвищеними ставками. Відбувається зсув у напрямку до верхньої межі ставок грошового ринку, що створює передумови до їх зростання. Банки можуть намагатися компенсувати це зниження рентабельності (за рахунок зростання резервних ставок та підвищення вартості рефінансування в центральному банку) підвищенням відсотків за банківськими кредитами, запропонованих своїм клієнтам – підприємцям, населенню, і зниженням ставок за залученими депозитами. В тенденції це може призвести до загального зростання маржі за депозитно-кредитними операціями банків. Однак і в цьому випадку неможливо до кінця передбачити можливість зміни ставок за продуктами, оскільки вони зумовлені специфікою дії процентного каналу трансмісійного механізму. Якщо центральний банк знижує ставки обов'язкового резервування, то виникають зворотні впливи: пропозиція на грошовому ринку зростає, попит на кредити зменшується, ставки грошового ринку знижуються, відповідно, ставки за банківськими кредитами можуть також зменшуватися.

4. На прибутковість комерційних банків. Формування обов'язкових

резервів знижує прибутковість банків, зокрема при збільшенні резервних вимог значну суму коштів зберігають у формі високоліквідних активів, що призводить до збільшення частки непрацюючих коштів (зниження дохідності активів), проте водночас маючи позитивне значення в забезпеченні систематичного задоволення потреб клієнтів у ліквідних коштах. Зазначимо, що завищення норм обов'язкового резервування спричиняє деяке невиконання та недотримання останніх, що, відповідно, призводить до сплати штрафних санкцій банками, і в кінцевому підсумку негативно відображається на рівні їх фінансової стійкості. Якщо центробанк зменшує норми обов'язкового резервування, відбувається протилежний процес, що спричиняє зменшення банківської ліквідності, й, відповідно, створює сприятливі умови до підвищення прибутків банками.

Зауважимо, що даний інструмент монетарної політики слід використовувати з деякою обережністю, оскільки він вилучає з обігу комерційних банків значну суму коштів і спричиняє подорожчання пасивів. Відповідно, комерційні банки намагаються компенсувати витрати, підвищуючи ставку за кредитними операціями та зменшуючи процентні ставки за депозитами, а вищі доходи, як відомо, пов'язані зі зростанням рівня ризиковості. Крім того, збільшення обов'язкових резервів суттєво звужує приплив вільних коштів у банківську систему, тим самим знижуючи рівень конкурентоспроможності комерційних банків порівняно з небанківськими фінансовими установами. Вважаємо, що необхідно диференціювати норми обов'язкового резервування залежно від сум (величини) депозиту, що сприяло б активізації діяльності комерційних банків щодо залучення коштів дрібних вкладників та в кінцевому підсумку позитивно відобразилося б на ліквідності банківської системи і на фінансовій стійкості.

Дієвість мінімальних обов'язкових резервів щодо регулювання грошової маси може бути обмежена у тому випадку, коли комерційні банки мають у розпорядженні надлишкові резерви [209, с. 46]. Часті зміни норм обов'язкового резервування негативно позначаються на діяльності комерційних банків.

Отже, встановлення мінімальних обов'язкових резервів впливає на базові характеристики фінансової стійкості комерційних банків як позитивно, так і негативно (рис. 3.1)

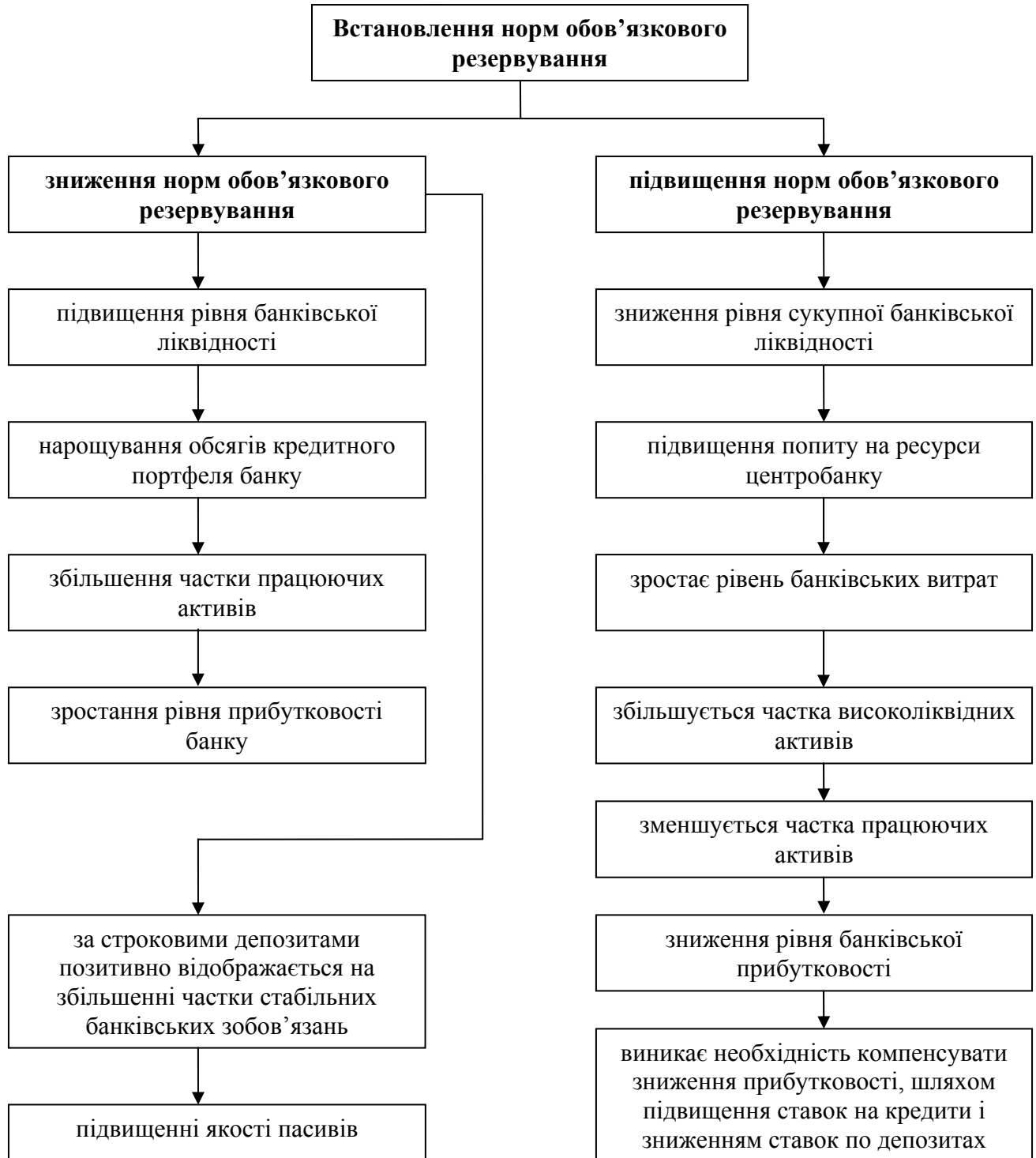

Рис. 3.1. Вплив норм обов'язкового резервування на базові характеристики фінансової стійкості комерційних банків.

Облікова політика – є один із найважливіших інструментів центрального банку. Варто зауважити, що зміни в її спрямуванні також безпосередньо впливають на банківську ліквідність, яка, в свою чергу, є одним із головних чинників, що визначає фінансову стійкість комерційних банків. Оскільки обліковій політиці практично не притаманні адміністративні ознаки (на відміну від мінімальних обов’язкових резервів), то ефективність та результативність її дій залежить від розвитку грошово-кредитних відносин у країні. У розвинутих країнах із порівняно високим коефіцієнтом монетизації зміна облікової ставки на кілька пунктів спричиняє значний вплив на економіку. А в країнах перехідної економіки даний інструмент грошово-кредитної політики є порівняно формальним. Динаміка облікової ставки протягом 1995–2009 рр., відображена на рис. 3.2, свідчить про деяку непослідовність її змін і значне коливання значень облікової ставки.

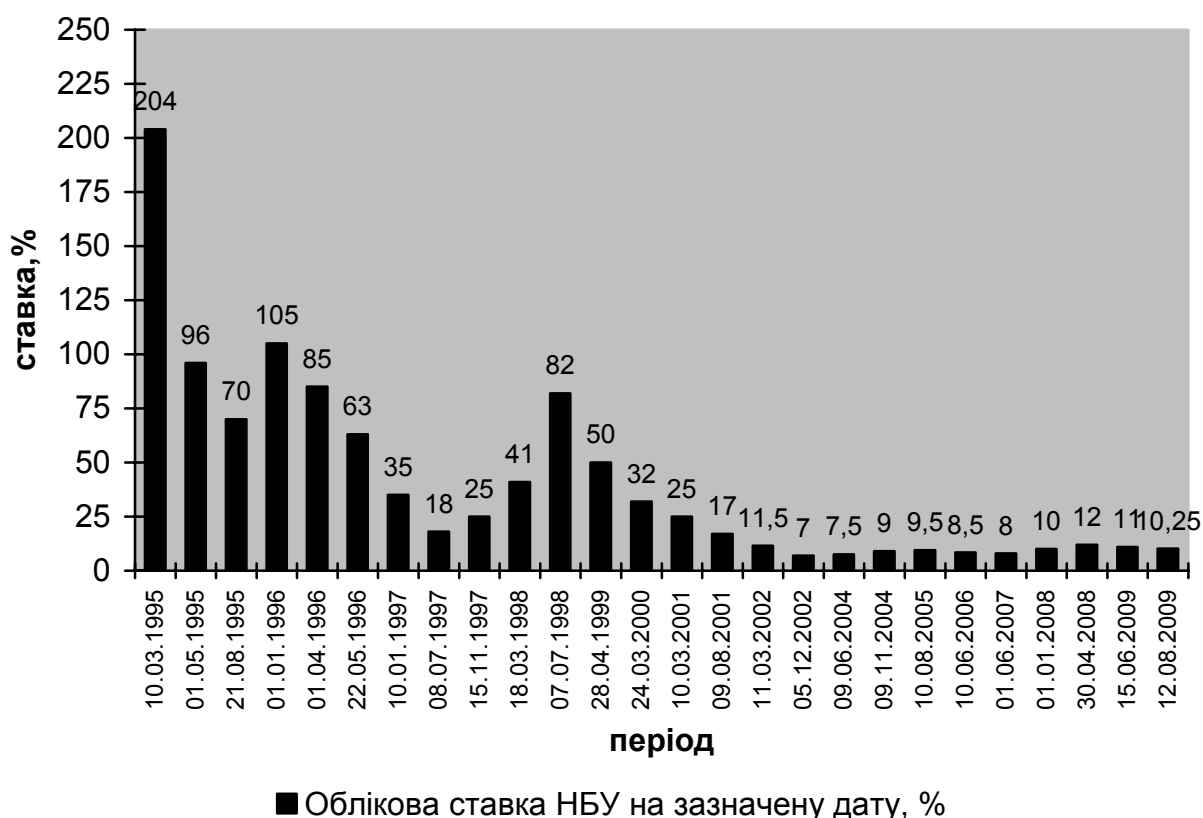

рис. 3.2. Динаміка облікової ставки Національного банку України протягом 1995–2009 рр.

Політика облікової ставки спрямована на регулювання попиту та пропозиції на кредитні ресурси. За допомогою облікової ставки НБУ регулює рівень концентрації потоку кредитів по вертикалі (центральный банк – комерційні банки), а також по горизонталі (комерційні банки – позичальники), так збільшуючи чи зменшуючи пропозицію і попит кредитних ресурсів. Саме за допомогою облікової політики визначають спрямування монетарної політики, зокрема політики “дорогих” чи “дешевих” грошей. Коли облікова ставка зростає, відповідно зростають і ставки за кредитами, що призводить до зменшення обсягу інвестицій в економіку, а це, в свою чергу, зумовлює спад виробництва. Зокрема, динаміка облікової ставки НБУ та ставок за кредитами і депозитами комерційних банків відображена на рис. 3.3.

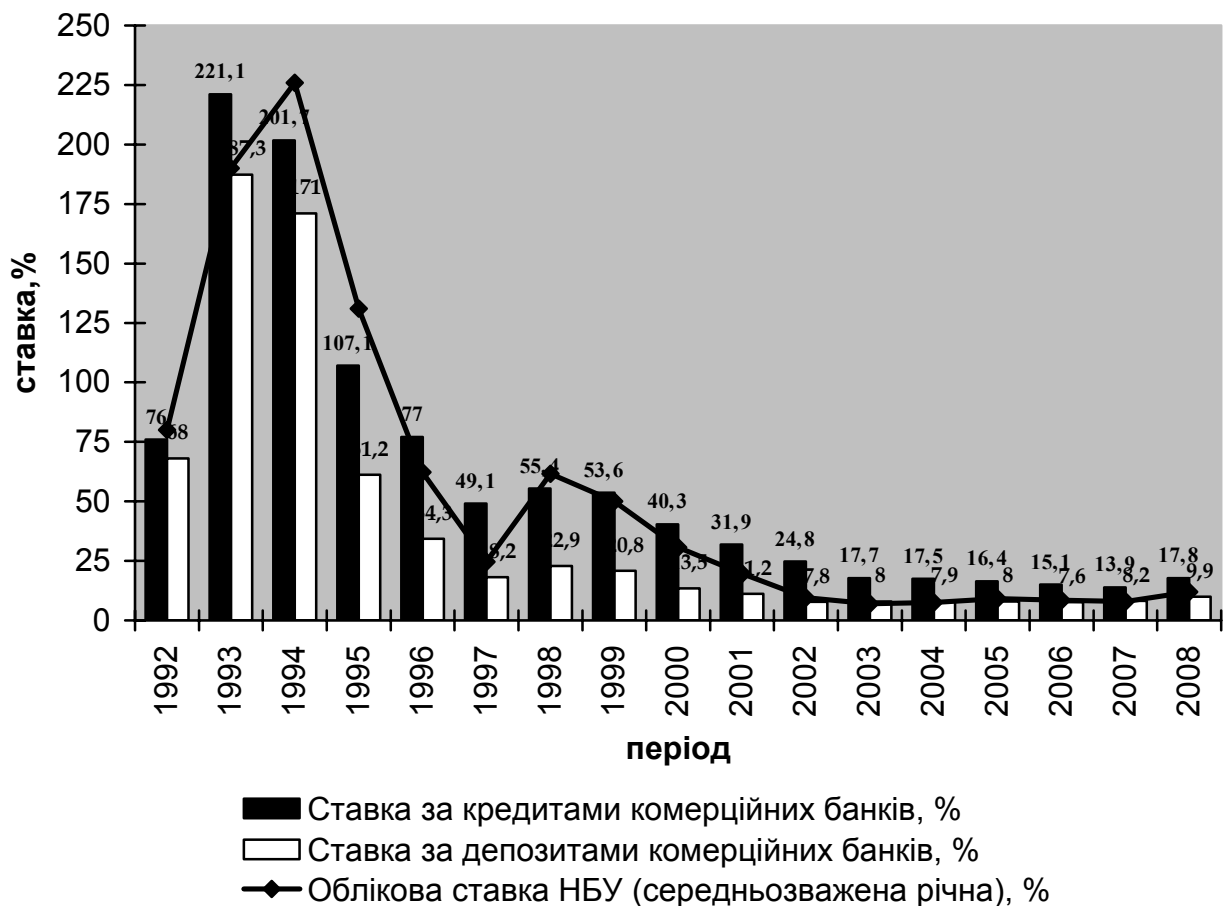

Рис. 3.3. Динаміка облікової ставки НБУ і процентних ставок банків України за кредитами та депозитами у національній валюті протягом 1992–2008 рр.

Підвищення облікової ставки обмежує ресурсні можливості комерційних банків, що призводить до зростання відсоткових ставок за кредитами, що пропонуються клієнтам. Дана ситуація зумовлює зменшення попиту на банківські кредити, тим самим негативно відображається на отриманні банками додаткового прибутку. Враховуючи також те, що рівень фінансової стійкості комерційних банків значною мірою залежить і від фінансового стану клієнтів, й обмеження можливостей щодо отримання останніми кредитів у зв'язку зі зростанням відсоткових ставок, створення ситуації “кредитного голоду” в реальному секторі економіки негативно відображається на фінансовій стійкості банківської системи в цілому.

Зменшення облікової ставки викликає зниження рівня процентних ставок за кредитними операціями комерційних банків, що, відповідно, приводить до збільшення обсягу їх активних операцій й до підвищення рівня прибутковості. У даних умовах, окрім цього, виникає необхідність підтримувати здатність комерційних банків до виконання своїх зобов'язань за пасивом, зокрема шляхом забезпечення достатнього обсягу власного капіталу, що в кінцевому підсумку позитивно відображається на їх фінансовій стійкості.

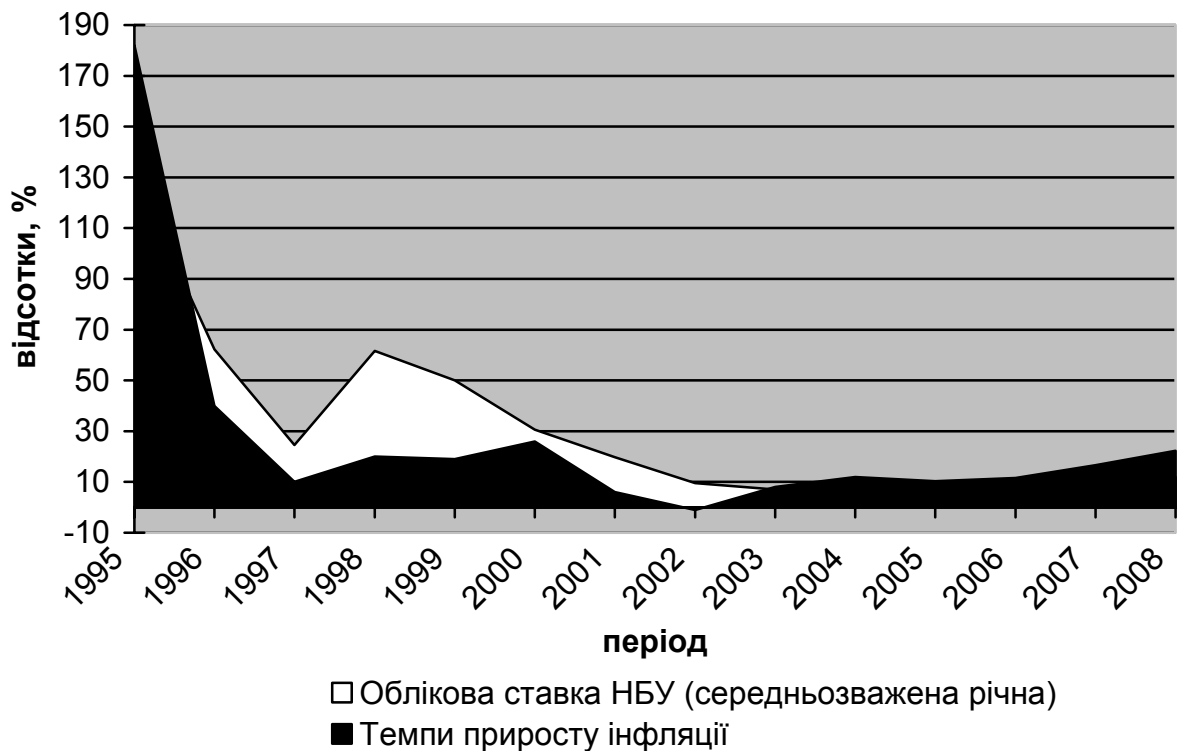

Рис. 3.4. Зміна облікової ставки Національного банку України і темпів приросту інфляції протягом 1995–2008 рр.

Як видно з рис. 3.4, протягом 1996–2002 рр. рівень облікової ставки стійко перевищував темпи інфляції, а вже від 2003 р. спостерігається протилежна ситуація. Для унеможливлення розгортання інфляційних процесів у 2004 р. процентна політика була спрямована на підвищення облікової ставки, зокрема протягом року ставка зросла з 7 до 9% річних. Із 01. 03. 2004 р. НБУ розпочав щоденне оголошення процентних ставок за своїми активними і пасивними операціями.

У кризових ситуаціях наріжним каменем у діяльності комерційних банків постає проблема дефіциту додаткових ліквідних коштів. Більшість банків у такі періоди відчують нагальну потребу в короткотермінових запозиченнях для підтримки власної ліквідності. Крім того, значна частина банків може потребувати не лише короткотермінових, а й довготермінових коштів із метою рекапіталізації та фінансового оздоровлення. Відповідно, у таких ситуаціях пріоритетною стає можливість застосування центробанком механізму

рефінансування, ефективність якого позитивно відображається на рівні ліквідності зокрема й фінансової стійкості комерційних банків у цілому.

Саме тому під час виникнення необхідності у підтримці ліквідності банки з власної ініціативи можуть звертатися до центрального банку за кредитами рефінансування. Національний банк для регулювання ліквідності банків, виконання функції кредитора останньої інстанції, з урахуванням поточної ситуації на грошово-кредитному ринку застосовує такі інструменти: 1) операції з рефінансування (постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт, кредити рефінансування строком до 90 днів); 2) операції репо (операції прямого репо, операції зворотного репо); 3) операції з власними борговими зобов'язаннями (деPOSITNІ сертифікати овернайт та до 90 днів); 4) операції з державними облігаціями України [11].

Варто зауважити, що з набранням чинності Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків від 30. 04. 2009 р. дещо зменшено (у порівнянні із попередньо діючим положенням № 378 від 26.09.2006 р.) спектр фінансових інструментів, що можна використовувати як забезпечення кредитів рефінансування, зокрема до переліку яких внесено наступні: державні облігації України; депозитні сертифікати; векселі суб'єктів господарської діяльності; векселі банків, котрі авалювали інші банки; іпотечні облігації; облігації місцевих позик; облігації підприємств; іпотечні цінні папери Державної іпотечної установи, гарантії.

Для забезпечення стабільного розвитку банків та їх стимулювання до активного здійснення довготермінового кредитування суб'єктів господарювання НБУ також прийнято Положення “Про порядок рефінансування банків під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу, розміщеного в Національному банку України” [9]. Дане положення забезпечило впровадження механізму трансформації частини короткотермінових ресурсів банків у довготермінові для сприяння зменшенню розривів між термінами й обсягами за залученими коштами та розміщеними в

економіку, що позитивно впливає на підвищення якості банківських активів і зобов'язань.

Національний банк України протягом 2003–2008 рр. підтримував ліквідність банків через використання різних інструментів рефінансування (табл. 3.3).

Переважна більшість кредитів “овернайт” свідчить про те, що комерційні банки протягом операційного дня відчувають потребу в короткотермінових кредитах з метою підтримання “миттєвої” ліквідності. Необхідно відзначити, що зазвичай НБУ здійснює операції з рефінансування банків для згладжування тимчасових кон'юнктурних коливань ліквідності банківської системи, а в кінці 2004 р. дії центрального банку були спрямовані на підтримання ліквідності банків для недопущення погіршення ситуації на фінансовому ринку в умовах тенденції до відпливу депозитів. У цілому протягом 2003–2007 рр. спостерігалася стійка тенденція до зменшення обсягів рефінансування, що свідчило про оперативне врегулювання кризових ситуацій із ліквідністю комерційними банками самостійно.

Таблиця 3.3

**Структура кредитів рефінансування банків України
протягом 2003–2008 рр.**

№ за/п	Найменування кредитів рефінансування	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1.	Кредити “овернайт”: – сума, млрд. грн; – частка у структурі наданих кредитів, %	22,8 87,2	14,8 72,2	11,2 92,9	5,6 66,9	0,43 17,1	91,8 54,2
2.	Операції прямого РЕПО: – сума, млрд. грн; – частка у структурі наданих кредитів, %	0,4 1,5	3,4 16,5	0,6 5,1	1,35 16,3	- -	23,1 13,6
3.	Кредити рефінансування через тендер: – сума, млрд. грн; – частка у структурі наданих кредитів, %	2,3 8,7	1,0 4,9	2,3 1,9	1,0 12,1	1,9 78,0	15,2 9,0
4.	Через операції своп із іноземною валютою: - сума, млрд. грн;	-	-	-	0,37	-	2,6

	- частка у структурі наданих кредитів, %	-	-	-	4,5	-	1,5
5.	Кредити, надані під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу, розміщеного в НБУ: – сума, млн. грн; – частка в структурі наданих кредитів, %	- -	- -	- -	14,95 0,3	123,0 4,9	- -
6.	Обсяг стабілізаційних кредитів: - сума, млн. грн; - частка в структурі наданих кредитів, %	- -	998,4 4,9	2,5 0,02	- -	- -	- -
7.	Для підтримання довготермінової ліквідності: – сума, млн. грн; – частка у структурі наданих кредитів, %	657,7 2,6	305,1 1,5	- -	- -	- -	- -
8.	Короткострокові кредити на основі програми фінансового оздоровлення, – сума, млрд. грн. – частка в структурі наданих кредитів, %	- -	- -	- -	- -	- -	36,8 21,7
9.	Обсяг операцій рефінансування в цілому, млрд. грн.	26,3	20,5	12	8,3	2,5	169,5

Примітка. Складено за даними “Річного звіту НБУ” [200, 199, 198, 201, 202].

Проте, складна ситуація із банківською ліквідністю спостерігалася у другому півріччі 2008 року, зокрема у жовтні з метою зменшення впливу зовнішньої фінансової кризи та забезпечення стабільності банків НБУ відповідно до постанови Правління НБУ № 319 від 11.10.2008 р. “Про додаткові заходи щодо діяльності банків” запровадив механізм підтримання ліквідності на основі програм фінансового оздоровлення строком до 1 року та оперативне підтримання ліквідності банків [18]. За результатами вжитих НБУ заходів щодо упередження кризових явищ у банківській системі було прийнято постанову Правління НБУ № 459 від 25.12.2008 р. “Про затвердження Тимчасового положення про надання Національним банком України кредитів для підтримки ліквідності банків у разі реальної загрози стабільності банківської системи” [19].

В цілому загальний обсяг кредитів рефінансування банків у 2008 році становив 169,5 млрд. грн. (у 2007 році – 2,5 млрд. грн.) у зв'язку з погіршенням банківської ліквідності, зумовленої нестабільністю та падінням курсу гривні, іншими обставинами, які викликали суттєве зниження платоспроможності значної частини банків або їх позичальників [202].

У випадку виникнення ситуації з надлишковою ліквідністю на грошово-кредитному ринку центральний банк здійснює операції зворотного репо, а також операції з розміщення депозитних сертифікатів. Зокрема, в 2004 р. НБУ розмістив депозитних сертифікатів на суму 5600 млн. грн., у 2005 р. – на 14800 млн. грн., а в 2006 р. – лише на 610 млн. грн. Протягом 2007-2008 рр. НБУ також проводив депозитні операції з банками шляхом розміщення депозитних сертифікатів НБУ. Зокрема, у 2008 році було оголошено 641 тендер, за результатами якого було розміщено депозитних сертифікатів на загальну суму 57,2 млрд. грн. (у 2007 році – 109,6 млрд. грн.).

Отже, досягнути рівноваги на грошовому ринку, забезпечити ліквідність комерційних банків та фінансову стійкість банківської системи в цілому, як свідчить світовий досвід, можна лише за умови комплексного використання всіх інструментів грошово-кредитної політики, які має вчасно та доречно застосовувати центробанк – як у періоди кризових ситуацій, так і під час економічної стабільності.

3.2. Державне регулювання і нагляд у механізмі управління фінансовою стійкістю банків

Питання державного регулювання і нагляду неодноразово досліджували в економічній науці. Вагомий внесок у розроблення теоретичних і практичних засад регулювання банківської діяльності зробили вчені Б. П. Адамик, Е. Н. Василичен, І. Ю. Горячек, Л. В. Конопатська, Л. А. Московкіна, О. П. Орлюк, В. П. Поляков, Н. М. Рогова та інші [20, 204, 50, 181, 63, 109, 163, 231, 157].

Державне регулювання банківської діяльності є централізованим впливом на банківську систему, і його, на нашу думку, можна розуміти як комплекс

заходів щодо регламентації банківських операцій, встановлення кількісних та якісних обмежень параметрів банківської діяльності, а також створення належних макроекономічних умов функціонування для забезпечення стабільного розвитку й фінансової стійкості банків. Банківський нагляд – процес зовнішнього контролю, який формує інформаційну базу для прийняття рішень із регулювання.

Наведені поняття є різними за змістом, проте взаємодоповнюючими і спрямованими на досягнення спільної стратегічної мети – забезпечення стабільного розвитку банківської системи, формування сприятливого конкурентного середовища у банківському секторі й захисту інтересів вкладників та кредиторів, проте на практиці перед системою державного регулювання з метою досягнення цього першочерговим є завдання забезпечення саме фінансової стійкості банків. Окрім цього, слід забезпечувати стимулювання кредитної діяльності банків у сфері пріоритетних галузей економіки, створення надійної системи захисту інтересів клієнтів, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню рівня їх довіри до банків і позитивно впливатиме на зростання добробуту суспільства в цілому. Важливим завданням, що постає перед органами державного регулювання, є також необхідність забезпечити оптимальне співвідношення між регулюванням банківського сектору та досягненням останнім певного рівня самостійності і саморегулювання.

Зокрема, у статті 55 Закону України “Про НБУ” зазначено, що головною метою банківського регулювання й нагляду є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів [1].

У даному підрозділі монографічного дослідження зосередимо увагу на тому, як процес державного регулювання банківської діяльності й нагляду впливає на забезпечення фінансової стійкості банків, а також на основних напрямках його вдосконалення та підвищення дієвості його заходів.

Система державного регулювання банківської діяльності охоплює кілька порівняно самостійних напрямків: 1) грошово-кредитне регулювання; 2)

банківський нагляд; 3) валютне регулювання; 4) податково-правове регулювання, що перебувають у тісному взаємозв'язку.

Державне регулювання банківської діяльності базоване на протекційних та превентивних заходах. Превентивні заходи спрямовують на обмеження доступу до банківської діяльності (ліцензування, звуження сфер діяльності банків), на недопущення ймовірних негативних наслідків того чи іншого процесу. Зокрема, до даних заходів належать: встановлення лімітів щодо проведення деяких банківських операцій для обмеження необґрунтованих ризиків, вимоги до розміру і структури власного капіталу банку, вимоги до ліквідності, вимоги щодо диверсифікації банківських ризиків. Дані заходи реалізують, встановлюючи нормативи, дотримання яких із боку банків є позитивним для підтримання їх фінансової стійкості. Протекційні заходи (захисні) здійснюють при виникненні загрозової для банку ситуації, що може спричинити банкрутство. Зокрема, до них належать: створення та функціонування фонду гарантування вкладів фізичних осіб; формування банками резерву для відшкодування можливих втрат за активними операціями; рефінансування банків. Протекційні заходи підвищують довіру вкладників до банківської системи, а превентивні, в свою чергу, забезпечують ефективність перших.

Завданням державного регулювання у кризові періоди є необхідність виявити життєспроможні банки, допомагаючи там, де це потрібно, і не заважати у тому випадку, коли банк здатний самостійно подолати наслідки кризи. Слід зауважити, що такі локальні дії є позитивними для макроекономічної стабілізації. З метою своєчасного реагування на зміни у банківській системі постановою Правління НБУ від 09. 11. 1998 р. № 470 створено Комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків.

Тобто, використовують комплекс методів та інструментів державного регулювання – ринкових і адміністративних, пропорційність співвідношення між котрими залежить від тих цілей, які ставить перед собою держава, від економічної ситуації, а також від ресурсів, що є у розпорядженні.

Адміністративне регулювання – це комплекс заходів, що спрямовані на заборону чи висування державою вимог щодо виконання певних дій із боку банків через ліцензування, квотування. Індикативне регулювання спрямоване на встановлення економічних нормативів, визначення норм обов'язкового резервування для банків, уточнення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій, формування процентної політики; рефінансування банків, операції з цінними паперами на відкритому ринку. Крім зазначених, сюди можна додати соціально-психологічні та інформаційно-технічні методи, що особливо актуальні саме в умовах розвитку ринкової економіки.

Щодо останніх зауважимо: прозорість грошово-кредитної політики, активна просвітницька діяльність серед населення спрямовані на підвищення фінансової грамотності суспільства, формування позитивного іміджу банківської системи, що підвищує довіру до банків, сприяє розширенню їх ресурсної бази, тим самим забезпечуючи ефективний розвиток банківської діяльності.

Методи та форми регулювання слід раціоналізувати, втілюючи в життя основні принципи їх ефективності, а саме своєчасність та оптимальність, результативність за мінімальних затрат. Еволюція методів витісняє прямі та зміцнює позиції опосередкованих заходів регулювання.

Важливе місце у системі державного регулювання банківської діяльності займає правове регулювання, що визначає законодавчі норми, коло операцій банку, порядок ліцензування та відповідальності. Зауважимо, що банківське законодавство, з одного боку, покликано сприяти банківській активності, а з іншого – стримувати банк там, де його діяльність протирічить інтересам держави в загальноекономічному регулюванні. Правове регулювання при несформованому правовому полі на практиці не завжди є дієвим, особливо в тому, що стосується гарантій прав інвесторів, вкладників і кредиторів.

Законодавча база у сфері регулювання банківської діяльності після незалежності України набула значного розвитку, проте все ж є “вузькі” місця та

невикористані можливості розширення і вдосконалення правового поля. Зокрема, в сучасному банківському законодавстві нема визначення понять “фінансова стійкість” та “фінансово стійкий банк”. Залишається нагальною необхідність у поповненні банківського законодавства методичними рекомендаціями щодо оцінки фінансової стійкості банків та використання стандартизованого комплексу показників.

В Інструкції “Про порядок регулювання діяльності комерційних банків України” [3] є лише посилання на систему CAMELS – як одну з можливих методичних основ щодо оцінки фінансової стійкості банків. Окрема інформація наявна у положенні “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків” [10].

До системи банківського нагляду належать нагляд, що здійснює НБУ, внутрішній банківський аудит, що проводить відповідна служба банку, і зовнішній аудит, який здійснюють незалежні аудиторські компанії. Зовнішній аудит спрямований на перевірку того, чи дотримується банк законодавства, чи раціональним є використання коштів, достовірною та цілісною – інформація. Внутрішній аудит дає змогу вдосконалити систему внутрішнього банківського контролю, а також створює можливості для мінімізації витрат, що позитивно відображається на прибутковості комерційного банку.

Система банківського нагляду, яку сформував НБУ, скоординована за вертикаллю, функціонує як єдиний механізм, складаючись із центрального апарату та територіальних управлінь Національного банку, і передбачає реєстрацію банку, ліцензування, економічний аналіз, контроль за дотриманням економічних нормативів, фінансовий моніторинг, інспектування й застосування санкцій за порушення правил діяльності, а також реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) банків. Дані заходи сприяють підвищенню рівня банківської безпеки та фінансової стійкості банків, забезпеченню конкурентних умов у банківській системі, що сприятиме відкритості банківського сектору для іноземних інвесторів, зменшенню рівня ризиковості й банкрутств.

Систему банківського нагляду представляє Генеральний департамент банківського нагляду, до якого належать: 1) управління стратегії, планування та координації; 2) управління економічного аналізу й звітності; 3) управління методології; 4) управління застосування заходів впливу. Генеральному департаментові також підпорядковані: департамент реорганізації та ліквідації банків, департамент інспектування й моніторингу, департамент реєстрації та ліцензування.

Варто зауважити, що саме на етапі ліцензування закладають основи стабільного розвитку майбутнього банку. Для цього встановлюють вимоги до статутного капіталу, до власників, до якості керівного складу, щодо технічного оснащення, ретельно аналізують бізнес-плани. Окремі вимоги, що висувають на стадії ліцензування, потребують удосконалення, а саме щодо ретельного аналізу фінансового становища засновників банку та вивчення можливого впливу взаємозв'язку засновників і їх корпоративних груп на діяльність банку для виявлення зловживань та попередження виникнення зон потенційної нестійкості у тій чи іншій сфері діяльності банку. Процес ліцензування має бути прозорим і базованим на пруденційних принципах.

Далі, коли вже безпосередньо розпочинається діяльність банку, здійснюють моніторинг та управління діяльністю банку згідно зі законодавчо-нормативними актами й інструкціями. Саме управління економічним аналізом та звітністю за специфікою діяльності найбільше наближено до аналізу, оцінки фінансового стану, прогнозування і регулювання фінансової стійкості банків. Саме це управління комплексна аналізує фінансовий стан кожного банку зокрема і банківську систему в цілому, визначає методикку складання статистичної звітності, систематизує всі форми звітності, а також розробляє прогнози фінансового стану банківської системи, подає пропозиції щодо підвищення рівня фінансової стійкості банків.

На даному етапі здійснюють дистанційний нагляд (безвиїзний, дистанційний моніторинг) та інспектування банків [7]. Департамент інспектування та моніторингу банків виконує моніторинг оперативної

діагностики і раннього реагування на можливе виникнення проблем у діяльності банків; їх попередження, що дає змогу органам нагляду вживати адекватних заходів ще до настання кризової ситуації в банку; порівняльний аналіз фінансового стану, ліквідності, платоспроможності, дотримання нормативів й інших показників за групами банків; підготовка аналітичних таблиць фінансового стану комерційних банків за звітний період та узагальнення результатів аналізу для інформування правління НБУ.

Зрозуміло, що безвиїзний нагляд сам собою не може слугувати завершеною системою банківського нагляду. Важливе місце займають інспекційні перевірки, які передбачають контроль за дотриманням банком законодавства, нормативно-правових актів НБУ, вони дають змогу ретельніше перевірити стан справ банку, достовірність інформації, що надають банки, і максимально точно оцінити рівень фінансової стійкості банку. Порядок планування і проведення інспекційних перевірок банків визначено у відповідному Положенні від 17. 07. 2001 р. № 276 [7].

Контроль за змінами у керівництві банку має важливе значення, оскільки частота змін керівного складу може свідчити про ймовірні проблеми у діяльності даного комерційного банку, зокрема виникнення незгод із питань політики, що здійснюються, або ж наміри вплинути на менеджмент банку для надання “протекціоністського” кредиту.

При виявленні проблемних банків органи банківського нагляду зобов'язані вжити стабілізуючих заходів із метою підвищення рівня їх фінансової стійкості, зокрема: 1) складання та виконання бізнес-плану або програм розвитку капітальної бази банку; 2) складання графіків формування в повному обсязі резервних фондів і спеціальних резервів під активні операції; 3) складання і запровадження положень щодо вдосконалення кредитної політики банку; 4) зобов'язання щодо здійснення зовнішнього аудиту фінансового стану банку; 5) прийняття рішення про тимчасове обмеження на збільшення активів банку; 6) прийняття рішення про обмеження розміру кредитів, що надають інсайдерам банку; 7) прийняття рішення щодо тимчасового зниження розміру

відсотків за депозитами, що залучають; 8) тимчасове припинення виплати дивідендів; 8) прийняття рішення про обмеження розміру виплати заробітної плати працівникам банку; 9) зобов'язання щодо вдосконалення системи внутрішнього контролю в банку.

Органи банківського нагляду висувають вимоги усунути недоліки до наступної перевірки. У тому випадку, якщо банк не зумів здійснити відповідні заходи у встановлені терміни, застосовують систему штрафних санкцій. Проте до такого заходу на практиці вдаються не надто часто, оскільки грошові штрафи можуть негативно впливати на фінансовий стан банку.

Вживають також санаційних заходів (виведення банку зі стану фінансової скрути), що передбачають організаційно-технічну та фінансову допомогу, призначення тимчасової адміністрації банку, систему реорганізації та реструктуризації банків, а також систему рефінансування.

Поширеним заходом для забезпечення стабілізації фінансового стану є заміна топ-менеджерів банку. Варто зауважити, що нове керівництво може: 1) визначити реальний обсяг втрат; 2) забезпечити нові напрямки кредитування; 3) припинити подальші втрати; 4) зменшити накладні витрати та чисельність персоналу, якщо в цьому є реальна необхідність; 5) відшукати нові шляхи отримання прибутку; 6) запровадити вдосконалену систему контролю.

Якщо зазначених заходів недостатньо, вдаються до реорганізації та реструктуризації банків, шляхом злиття, приєднання, поділу або реструктуризації боргів і капіталу, здійснення технічних, фінансово-економічних та правових заходів [5], поглинання чи злиття банку, зокрема останнє є особливо ефективним, оскільки дає змогу за мінімальних витрат забезпечити концентрацію капіталу, реструктуризацію активів, значно поліпшити фінансовий стан банку й забезпечити його розвиток. У крайньому випадку банк закривають, що необхідно здійснити з мінімальними соціально-економічними втратами шляхом проведення ліквідаційних заходів.

Банківський нагляд слід базувати на пруденційних принципах, за яких органи нагляду, спираючись на вимоги законодавства, забезпечують стабільний

розвиток банку, не втручаючись у його оперативну самостійність (банк є цілком незалежним у формуванні процентної, депозитної, кредитної політики) до моменту виникнення потенційної чи реальної загрози інтересам вкладників та кредиторів.

Важливий аспект підвищення ефективності банківського нагляду – орієнтація органів нагляду на реальні ризики банківської діяльності. Ризик-орієнтований нагляд передбачає систему всіх компонентів нагляду, зокрема аналіз звітності, систему раннього попередження, системи класифікації банків за ступенем фінансової стійкості, а також підходи до оцінки системної стійкості банківського сектору. А у вузькому розумінні полягає у виявленні в діяльності банків зон підвищеного ризику, реальних і потенційних проблем. Акцентувати слід не на оцінці ризиків, що вже настали, а саме на ефективності управління ризиками в банку. Це дасть змогу органам банківського нагляду передбачити майбутній стан справ у банку та вжити адекватних заходів. Варто зауважити, що при ризик-орієнтованому банківському нагляді треба також значною мірою приділяти увагу методиці оцінки фінансової стійкості банків.

Для забезпечення комплексного підходу до запровадження нагляду на основі оцінки ризиків НБУ започатковано деякі заходи: 1) законодавчі (зміни у Законі України “Про банки та банківську діяльність”); 2) методологічні (зміни у методології оцінки ризиків із боку працівників банківського нагляду).

Зокрема, протягом 2003–2004 рр. підготовлено і затверджено два документи, що стосуються оцінки ризиків та ризик-менеджменту:

1. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [4]. Ця методологія допомагає забезпечити органам нагляду оцінку банків із різних регіонів та водночас індивідуально підійти до кожного банку зокрема, зважаючи на його розмір і складність операцій.

Методичні вказівки дають змогу оцінити дев’ять категорій ризику, а саме: кредитного, ліквідності, зміни процентної ставки, валютного, ринкового, операційно-технологічного, юридичного, стратегічного та ризику репутації. Зокрема, визначають кількість та якість (ризиків, які піддають кількісній

оцінці), сукупний ризик і напрямок ризику (для всіх категорій ризику). Наведену класифікацію можна доповнювати іншими видами ризиків відповідно до специфіки діяльності банку. В такому випадку банк має розробити власну нормативну базу щодо управління даними ризиками, врахувавши вимоги Базельського комітету з банківського нагляду, принципи корпоративного управління, що розробила Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Працівникам банківського нагляду слід зробити висновки за такими складовими ризику: 1) кількість ризику (незначна, помірна, значна); 2) якість систем управління ризиком (висока, потребує вдосконалення, низька); 3) сукупний ризик (низький, помірний, високий); 4) напрямок зміни ризику протягом наступного року (зменшується, стабільний, збільшується). Визначення даних напрямків дає змогу чітко визначити схильність банку до певного виду ризику, проблемні місця, ймовірні кризові ситуації, вжити адекватних попереджувальних заходів.

2. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [6], мета яких – дати високоякісні рекомендації банкам щодо створення систем управління ризиками і забезпечення їх комплексності.

Варто зауважити, що для забезпечення фінансової стійкості банків необхідно в подальшому гарантувати розвиток системи вимог, що визначають допустимі параметри ризиків, котрі приймають банки. Зокрема, слід зберігати послідовний перехід від формальних обмежень та регламентацій до регулювання ризиків шляхом максимального обліку й визначення вимог щодо таких параметрів: суттєвість ризиків, якість внутрішніх систем управління і контролю за ризиками, адекватність суджень банку щодо реального рівня ризику.

Ризик-орієнтована система банківського нагляду має сприяти зменшенню: 1) системного ризику, завдяки заходам, спрямованим на забезпечення стабільності та фінансової стійкості; 2) індивідуального ризику,

завдяки заходам, спрямованим на захист інтересів клієнтів банків, щоби уникнути зловживань та інших посадових порушень із боку постачальників фінансових послуг.

Проте органи банківського нагляду неспроможні повністю забезпечити банк від імовірного банкрутства і застрахувати їхніх вкладників від різних збитків, оскільки багато банківських операцій мають приховані ризики, які можуть виявитися лише під час зміни умов грошового ринку в несприятливий бік. Для уникнення банкрутства банк має бути інформаційно відкритим під час перевірок та подання статистичних даних. Зрозуміло, що повнота та достовірність даних забезпечують об'єктивність оцінки фінансового стану банку. Цьому посприяло б запровадження комп'ютерних систем подання, збирання й аналізу даних для постійного оновлення інформації про діяльність банків.

У 2002 р. НБУ започаткував створення такої інформаційної системи банківського нагляду, яка охоплює: 1) статистичну звітність, отриману за допомогою системи “New-stat”; 2) автоматизовану інформаційну систему “Досьє-банків”; 3) реєстр кореспондентських рахунків; 4) єдину інформаційну систему обліку позичальників (боржників), які мають протерміновану заборгованість за банківськими кредитами (рис. 3.5).

Експлуатувати автоматизовану інформаційну систему “Досьє банків” розпочали в 1998 р. У даній системі функціонують модулі “Реєстрація банків”, “Ліцензування банків”, “Інспектування банків”, “Узагальнена інформація щодо системи банків”, “Моніторинг банків”. Докладніше зупинимося на останньому модулі, який охоплює такі блоки: “Фінансовий стан банку”, “Найбільші кредитори банку”, “Картотека великих кредитів та інсайдерських позик” [100, с. 69]. Блок “Фінансовий стан” містить основні показники діяльності банків у динаміці, обов'язкові економічні нормативи, показники раннього реагування, а також передбачає графічне зображення даних. Функціонування згаданого блоку сприяє з оперативному і стратегічному аналізу діяльності банків, формуванню ефективного нагляду, вчасному застосуванню адекватних заходів

впливу, що відповідно дає змогу відстежувати та контролювати банківські ризики і позитивно відображається на забезпеченні фінансової стійкості банків.

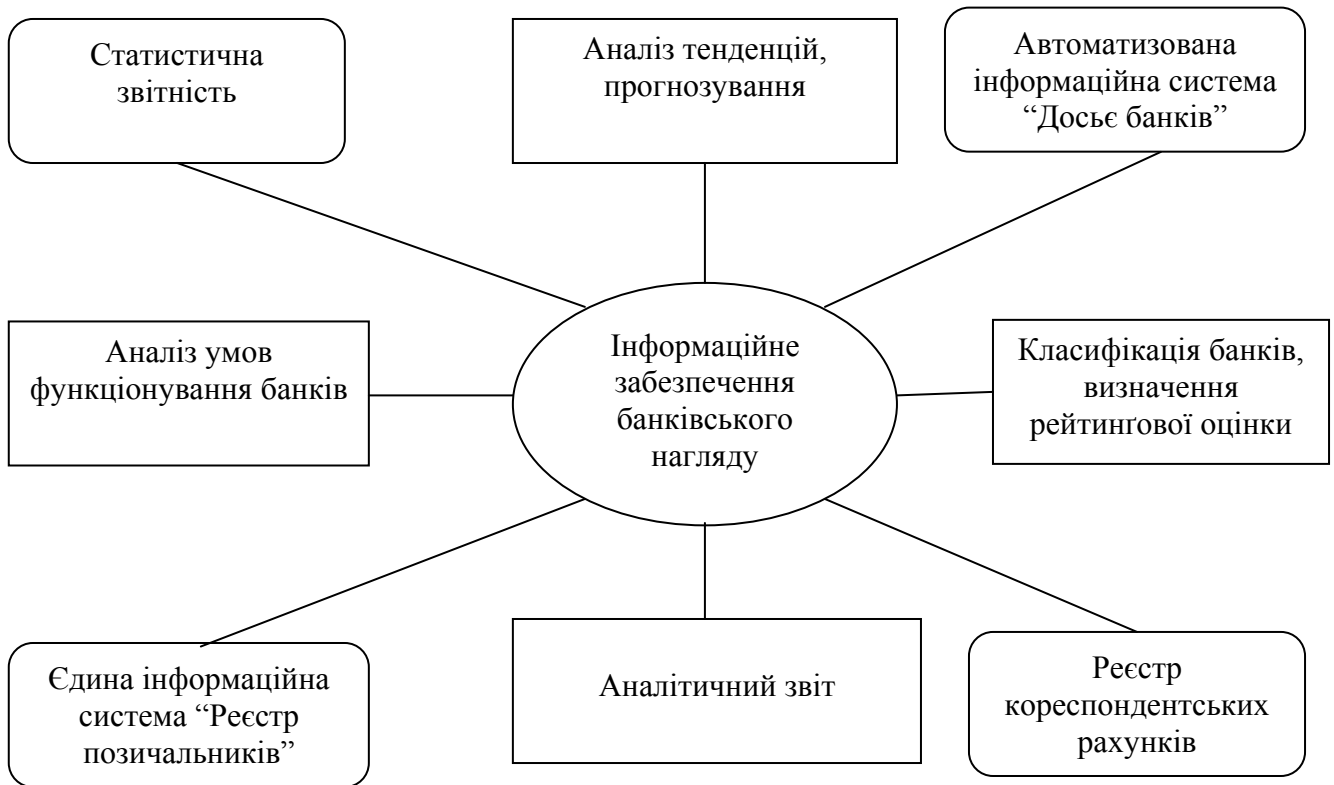

Рис. 3.5. Інформаційна система банківського нагляду НБУ [100, с. 69].

Аналіз та оцінку діяльності банків пропонуємо здійснювати у два етапи. На першому необхідно передбачити створення в Автоматизованій інформаційній системі “Досьє банків” модулів, у яких за допомогою економіко-математичних методів визначати агреговані показники фінансового стану та рейтингову оцінку банків і банківської системи в цілому. На другому етапі намічено розробити моделі функціонування та розвитку банків, що дають змогу прогнозувати поведінку банків, створити системи підтримки прийняття рішень (ситуаційних центрів) [100, с. 71].

Для підвищення ефективності інформаційного забезпечення варто вживати заходів щодо забезпечення максимальної достовірності, змістовності даних про фінансовий стан банків; оптимізації кількості та уніфікації форм звітності, що сприятиме виявленню системних ризиків у банківській діяльності.

В основі вдосконалення принципів та інструментів банківського нагляду має бути наближення до міжнародних стандартів, які розробили Базельський комітет із банківського нагляду та інші міжнародні фінансові інститути, що сприятиме інтеграції до світової фінансової системи.

Серед основних принципів банківського нагляду, що сформував Базельський комітет, наступні: 1) органи нагляду мають сприяти організації ринкової дисципліни за рахунок встановлення ефективного корпоративного керівництва (через створення необхідної структури та визначення переліку обов'язків для правління банку і його керівництва); 2) сприяти забезпеченню прозорості ринку для полегшення контролю; 3) для ефективного виконання своїх обов'язків співробітники наглядових органів мають володіти операційною незалежністю, повноваженнями щодо отримання інформації як на місцях, так і дистанційно, а також повноваження для застосування рішень, що вони прийняли; 4) органи банківського нагляду повинні мати кваліфікований і високопрофесійний персонал, який зміг би максимально можливо оцінити та контролювати ті ризики, з якими стикаються банки, оцінити відповідність між ресурсами, котрими володіє банк, і тими ризиками, що він переймає [32, с. 257].

Встановлено, що сьогодні в Україні повної відповідності досягнуто за такими принципами: 1) контроль істотної участі у власності банку; 2) встановлення критеріїв інвестиційної діяльності банків; 3) вимоги щодо достатності капіталу; 4) контроль за кредитуванням із боку банків пов'язаних осіб; 5) організація внутрішнього контролю й аудиту; 6) повноваження щодо застосування заходів впливу.

А досягнення повної відповідності банківського нагляду Базельським принципам означатиме створення в Україні ефективного нагляду, який досягне рівня кращих міжнародних зразків.

Важливою проблемою нагляду є його здійснення за операціями банків у режимі реального часу. Саме тому необхідно здійснювати поточний моніторинг діяльності банків у режимі реального часу, що давало б змогу виявити ті операції, котрі суперечать як вимогам нормативно-правової бази НБУ, так і

власним внутрішньобанківським положенням. Для виконання окресленого завдання необхідно застосувати такий програмний продукт, який максимально би обмежив можливість помилок або свідомо хибних дій працівників банку ще на початковому рівні. Передумовою створення такої системи має бути узгодження внутрішньобанківських положень із законодавчою та нормативно-правовою базами.

Слід зауважити, що деякі кроки в цьому напрямку вже зроблено, а саме введено в дію Положення “Про порядок здійснення банками реєстраційної кодифікації власних підрозділів у працівників НБУ, територіальних управлінь”, є можливість доступу до звітної інформації за структурними підрозділами. Проте належний контроль НБУ за операціями банків має бути чіткіше визначений у законодавстві, що дасть змогу запобігати негативним тенденціям у банківській системі загалом та конкретному банку зокрема.

Для вдосконалення державного регулювання і нагляду за діяльністю банківської системи, підвищення рівня її фінансової стійкості необхідно вжити ряд заходів:

I. Органам державної влади (виконавчої та законодавчої):

1. Розробити Концепцію розвитку банківської системи (на базі якої сформувані середньо- та короткотермінові робочі програми), окремі Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, що мають бути спрямовані на визначення цілей і завдань банківської системи країни, на зміцнення й гарантування її фінансової стійкості.

2. Належно впорядкувати банківське законодавство, доповнити його необхідними законодавчо-нормативними актами та здійснити окремі заходи щодо вдосконалення, внівши наступні зміни у законодавство:

- для вдосконалення правових умов щодо управління ризиками на консолідованій основі прискорити розроблення та впровадження відповідних змін до Законів України “Про банки та банківську діяльність” і “Про НБУ”;

- зважаючи на II та III компоненту угоди Базель-II (“Організація процесу нагляду” та “Ринкова дисципліна”): 1) чітко визначити повноваження НБУ

щодо встановлення комерційним банкам диференційованих нормативів достатності капіталу на основі оцінки профілю та рівня ризику, якості управління ними й стану внутрішнього контролю; 2) уточнити повноваження НБУ по встановленню вимог до банків про розкриття інформації, перелік котрих визначено у третій компоненті Базельської угоди, зокрема щодо характеру операцій банку, капіталу, ризиків, що приймають, та достатності капіталу на їх покриття; 3) надати НБУ право на пред'явлення комерційним банкам вимог до розроблення внутрішніх процедур із управління ризиками.

- з метою вдосконалення правової бази щодо питань внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю внести необхідні зміни до Цивільного кодексу, Законів України “Про господарські товариства”, “Про банки та банківську діяльність”, зокрема розробити підходи до діяльності внутрішнього аудиту і кваліфікаційних вимог до внутрішніх аудиторів із урахуванням світового досвіду;

- внести поправки щодо жорсткішої відповідальності керівників і акціонерів за здійснення дій, що призвели до банкрутства банку;

- внести поправки щодо підвищення вимог до професійної здатності та ділової репутації керівництва банку, а також щодо фінансового стану його засновників;

- надати право НБУ вимагати від засновників банку інформації про фінансовий стан та діяльність тих осіб, які мають пряме чи опосередковане відношення до керівництва банком;

- розширити коло юридичних осіб, звітність яких слід ввести до консолідованої звітності банківських груп;

- чітко визначити право органів банківського нагляду отримувати інформацію щодо фінансового стану банку в будь-яких формах й терміни;

- внести визначення поняття “фінансова стійкість” та фінансово стійкого банку.

3. Забезпечити підвищення ролі системи страхування депозитів, яка має володіти незалежністю, правила функціонування фонду повинні бути чіткими та дозволяти оперативно впливати на можливі кризові явища.

4. Основними пріоритетами регулювання мають бути: захист приватних вкладників, реструктуризація проблемних банків, орієнтація на самостійний вихід банку зі скрутного становища.

5. Забезпечити дієвість заходів, що здійснюються органи державного регулювання і нагляду, та підтримку довіри населення до банківської системи.

6. Із метою поліпшення процесу реструктуризації банків створити спеціальну організацію (комітет) із питань реструктуризації банківських активів при НБУ чи Асоціації українських банків.

II. Національному банку України:

1. Зосередити увагу в сфері поточного банківського нагляду та подальшому розвитку ризик-орієнтованого нагляду з урахуванням нефінансових ризиків (операційного, правового, ризику репутації).

2. Розробити підходи до введення диференційованого режиму нагляду за банками, враховуючи завдання ризик-орієнтованого нагляду та зменшення надлишкового адміністративного навантаження банків.

3. Вжити відповідних заходів для розвитку нагляду на консолідованій основі, у т. ч. вдосконалення консолідованої звітності й аналізу ризиків банківських груп і банківських холдингів.

4. Вдосконалювати нормативну базу, внівши зміни у *нормативні акти*:

- затвердження методичних рекомендацій щодо оцінки фінансової стійкості банків та використання при цьому стандартизованого комплексу фінансових показників, які б сповна відображали якісний рівень усіх чинників, що визначають фінансову стійкість банку та впливають на неї;

- розроблення чітких рекомендацій комерційним банкам щодо діяльності у кризових ситуаціях, програм фінансового оздоровлення і стабілізації.

5. Внести ряд змін у *порядок моніторингу банківської діяльності* з точки зору посилення на них впливу, зокрема:

- підвищення частоти комплексних інспекцій, зокрема раз у півроку, зважаючи на підвищену ризиковість банківської діяльності загалом та вітчизняні умови ведення банківського бізнесу зокрема, що значною мірою зумовлено економічною та політичною нестабільністю в країні;

- фінансовий стан проблемних банків необхідно оцінювати щомісяця, що сприятиме поетапному врегулюванню кризової фінансової ситуації в банку.

6. Внести зміни у *нормативні показники ризику* основних видів банківських операцій, що встановлює НБУ, зокрема щодо кредитних, інвестиційних і валютних операцій.

7. Приділити значну увагу питанням допуску банків на ринок банківських послуг, організаційній структурі новоствореного банку, професійності рівня кадрового забезпечення, питанням формування резерву для відшкодування можливих втрат, оскільки не завжди є відповідність між його зростанням і темпами розвитку банківського сектору.

8. Забезпечити ефективність банківського нагляду за рахунок підвищення оперативності та якості аналізу банківської звітності, уніфікації і спрощення процедур її складання й подання, контроль за виконанням приписів.

9. Забезпечити впровадження новітніх інформаційних технологій і переорієнтацію на засоби превентивного контролю банківської діяльності й раннього виявлення та попередження ризиків.

III. Комерційним банкам:

1. Брати участь в обговоренні проектів законодавчо-нормативних актів НБУ щодо питань банківського регулювання і нагляду.

2. Для підвищення прозорості діяльності розширити склад об'єктивної інформації про свою діяльність, що розміщують на сайті НБУ, на своїх власних сайтах у мережі Інтернет.

Особливостями державного регулювання в майбутньому має бути забезпечення прозорості, достатності інформації у сфері оцінки фінансового стану комерційних банків, оскільки керівництво банку нерідко приховує інформацію. Органи державної влади, в свою чергу, мають перебрати

відповідальність за інформацію, що потрапляє на фінансовий ринок і є базою суджень комерційних банків про подальший розвиток макроекономічної кон'юнктури, окремих елементів та інструментів фінансового ринку з тим, щоби адекватно оцінити рівень ризику своїх операцій.

3.3. Макроекономічна стабілізація вітчизняної банківської системи в період кризових явищ

Вплив світової фінансової кризи на економіку України виявився не одразу. Цьому сприяли два фактори. По-перше, вітчизняний фінансовий сектор використовував у своїх операціях відносно прості продукти, не пов'язані зі складним структуруванням і перерозподілом ризику через похідні цінні папаери, невиконання зобов'язань за якими виявилось детонатором кризових явищ в економічно розвинутих країнах. По-друге, в Україну все ще продовжували надходити значні потоки капіталу із зовнішніх ринків, що є закономірним результатом відкритості національної економіки в умовах посилення глобалізаційних процесів.

Утім, глобалізація нарівні з позитивними ефектами для світового господарства, пов'язаними з розширенням можливостей зовнішнього фінансування національних економік, містить у собі також значну небезпеку дестабілізації, котра загрожує передусім країнам із недостатнім рівнем формування ринкових відносин. Характерними особливостями цих країн є те, що вони: а) вкрай залежні від зовнішнього фінансування; б) мають порівняно невеликі обсяги валютних резервів; в) не володіють значним досвідом макроекономічного регулювання.

Незважаючи на це, економічна політика дедалі більшої кількості таких країн, до яких належить і Україна, за останні роки орієнтувалася на вільне переміщення капіталу, до чого спонукав світовий інтеграційний процес та інтенсивне формування міжнародних фінансових ринків.

Семе зростаюча залежність України від міжнародної економіки і світової фінансової системи стала ключовою причиною поширення кризових явищ на національне господарство загалом і його фінансовий сектор зокрема. Однак цілком очевидно, що розвиткові кризових явищ в економіці України значною мірою спряли не лише зовнішні канали (експортний, кредитний, інвестиційний, інфляційний, імпортовий) передачі нестабільності на світових фінансових ринках, а й внутрішні фактори. Вони пов'язані з певними структурними диспропорціями національного господарства, котрі загалом і визначили його вразливість як до зовнішніх викликів, так і до несприятливого розвитку подій усередині країни. Основними з цих факторів є: 1) зростання обсягів зовнішнього боргу країни; 2) переважання темпів зростання споживчого кредитування над іншими видами кредитів; 3) використання валютного курсу як головного макроекономічного індикатора; 4) дестабілізація банківської системи країни.

Докладніше зупинимося на причинах, що призвели до дестабілізації банківської системи України. Зокрема, це пов'язано з особливостями функціонування вітчизняного банківського сектору і кумулятивним ефектом дії ряду негативних чинників, які нагромаджувалися впродовж тривалого часу і вплив яких посилювався в період загострення кризових явищ на світових фінансових ринках. Серед цих чинників слід виділити такі:

а) порівняно низький рівень капіталізації банків, що не забезпечує належним чином їхню фінансову стабільність. Аналіз тенденцій останніх років вказує на поступове зниження частки власного капіталу в структурі пасивів комерційних банків із майже 17% у 2002 році до 13 % на початок 2009-го, що відображає ризиковану політику банківських установ не лише щодо залучення ресурсів, а й щодо проведення кредитних операцій. Адже рентабельність капіталу впродовж останнього часу не зменшувалася. Навіть навпаки – аж до 2008 року вона мала послідовну тенденцію до зростання (рис. 3.6);

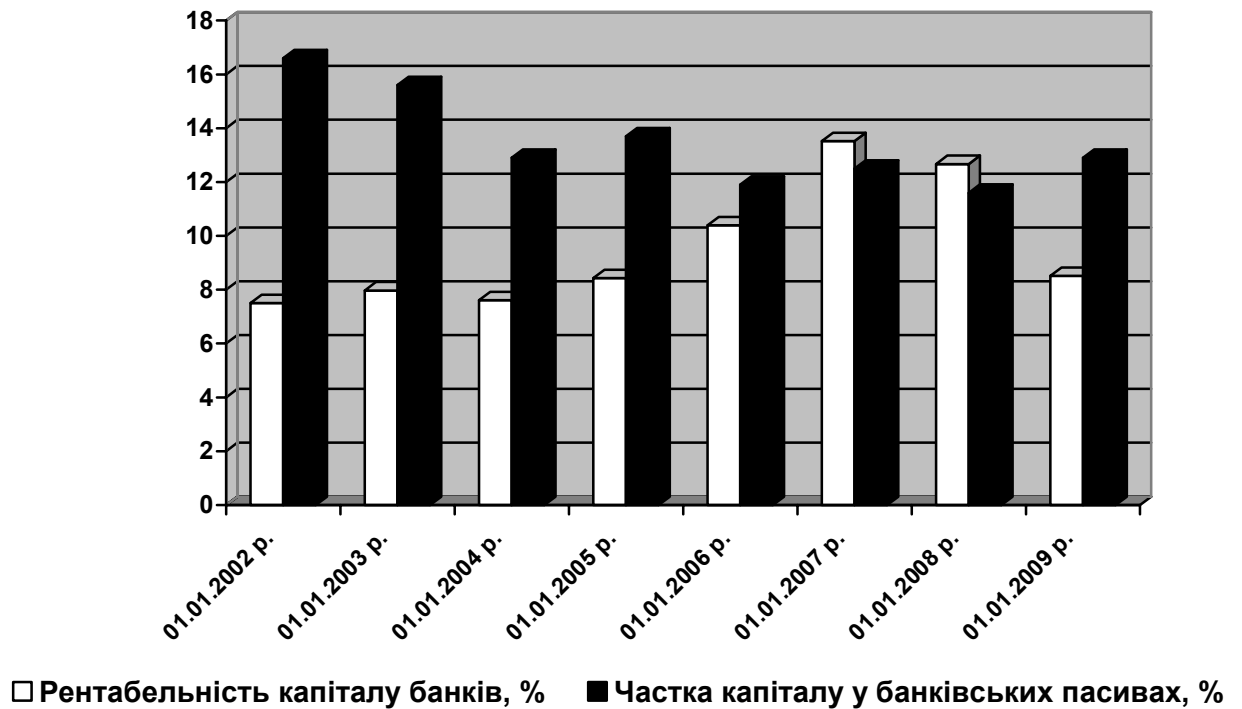

Рис. 3.6. Частка власного капіталу у банківських пасивах та рентабельність капіталу українських банків.

б) високий рівень залежності ресурсної бази від зовнішніх запозичень (табл.3.4), що також є істотним фактором загрози фінансової стійкості банків з огляду на обмеження зовнішнього фінансування їх діяльності та ускладнення умов доступу на міжнародні ринки позичкових капіталів. Як видно з наведених у таблиці 3.4 даних, лише за 2008 рік зобов'язання банків за депозитами нерезидентів в іноземній валюті зросли більш як утричі – із 13,1 до 42,9 млрд. грн., а загальний обсяг інвалютних зобов'язань, який, окрім депозитів включає ще й цінні папери, кредити, похідні фінансові інструменти й іншу кредиторську заборгованість – удвічі (зі 136 до 279 млрд. грн.);

Таблиця 3.4

Динаміка зобов'язань банків України перед нерезидентами у 2005-2008 рр.

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
1. Зобов'язання банків за депозитами нерезидентів, усього, млн. грн.	6349	8350	16347	45123
2. Зобов'язання банків за депозитами нерезидентів, у національній валюті, млн. грн.	3040	2982	3217	2236

3. Зобов'язання банків за депозитами нерезидентів, в іноземній валюті, млн. грн.	3309	5368	13130	42887
4. Зобов'язання банків перед нерезидентами, у національній валюті, млн. грн.	3202	3974	8027	4857
5. Зобов'язання банків перед нерезидентами, в іноземній валюті, млн. грн.	23278	60796	136465	278964

Примітка. Складено за даними “Бюлетеня НБУ” [46, с. 62, 68].

в) низька якість банківських активів, що визначається зростанням обсягів проблемної заборгованості у структурі кредитного портфеля. Так, якщо сума прострочених і сумнівних до погашення кредитів за 2007 рік за даними Національного банку України зросла із 4,5 млрд. грн. до 6,4 млрд. грн., тобто на 42 %, то у 2008 році вона збільшилася практично утричі і за станом на 01.01.2009 р. становила понад 18 млрд. грн.;

г) значна частка іноземного капіталу у структурі капіталу банківської системи України. На початок 2009 року становила 36,7 %. А це за умов кризових явищ може виявитися серйозною загрозою для фінансової стійкості вітчизняних банків у разі виникнення проблем у діяльності зарубіжних банківських корпорацій – їхніх власників, адже останні не обов'язково мають виконувати зобов'язання своїх дочірніх структур перед клієнтами.

Аналізуючи зазначені фактори, слід також зауважити, що вони діяли протягом доволі тривалого часу, а не виникли раптово, лише із загостренням кризових явищ у жовтні 2008 року. Зокрема, про окремі із зазначених факторів, за результатами проведеного аналізу фінансової стійкості банків за період з 01.07.2006 – 01.01.2008 рр., було відмічено у підрозділі 2.2 даного монографічного дослідження, що вказало на існування проблемних аспектів у діяльності комерційних банків ще за кілька років до початку кризи.

Тому навряд чи можна однозначно погодитися з припущеннями про наявність можливостей у монетарної влади щодо попередження фінансової кризи і звинуваченнями у їх невикористанні в процесі реалізації державної економічної політики. Адже тривалий вплив цих факторів на економіку країни і фінансовий сектор сам по собі не спричинив деструктивної поведінки

економічних агентів, а лише сприяв розгортанню кризових явищ, привнесених ззовні та посилених надмірною відкритістю вітчизняної економіки, слабкістю банківської системи та залежністю реального і фінансового секторів національного господарства від зовнішніх запозичень.

Справді, ослаблений організм більш схильний до інфекції, проте було б неправильно стверджувати, що він породжує саму інфекцію. Одна річ, коли криза української економіки визначалася трансформаційним спадом (до 50% ВВП) в усіх секторах господарства на початку 1990-х рр., зумовленим внутрішніми особливостями переходу до ринкових відносин, реформуванням інститутів власності й системи ціноутворення, і зовсім інша – коли кризові явища у 1998-му і 2008 роках зумовлені радше відкритістю вітчизняної економіки для зовнішніх ринків, нераціональна політика запозичень на яких значною мірою привнесла ті проблемні явища, якими супроводжується ринкова організація господарювання в економічно розвинутих країнах.

Насправді ж спрогнозувати із достатнім ступенем вірогідності настання кризових явищ, а тим більше уникнути їх наслідків, досить складно. Якби це було не так, то навряд чи ми спостерігали б цілий ряд масштабних кризових процесів (включаючи і дефолти) за останні 15 років, які мали місце у Мексиці (1994 р.), Таїланді та інших країнах Південно-Східної Азії (1997 р.), Росії (1998 р.), Аргентині (2001 р.). Навіть у США як форпості ринкових відносин навряд чи хтось усвідомлював до останнього моменту всю сукупність ризиків і масштаби реальних загроз для економіки. Водночас, якщо вести мову про пом'якшення наслідків фінансової кризи і пошук шляхів виходу з рецесії, то державна економічна політика загалом і грошово-кредитне регулювання зокрема має стати головним інструментом для реалізації відповідних завдань, адже саме банківська система слугує не лише головним рушієм економічного розвитку, а й своєрідним трансмісійним каналом передачі нестабільності в реальний сектор.

Вплив світової фінансової кризи на реальний сектор економіки в усьому світі почав найактивніше виявлятися у вересні 2008 року, коли скорочення

обсягів банківського кредитування найвідчутніше позначилося на тих галузях, які більшою мірою залежать від поточних запозичень коштів для формування оборотного капіталу – будівництво і машинобудування (особливо автомобільна промисловість). А обмеження кінцевого споживання у США та скорочення імпорту в цю країну на додаток до фінансових механізмів стало активним засобом поширення рецесії на решту світу. Зміна у поведінці суб'єктів ринку за таких умов пов'язана з їх прагненням за будь-яких обставин врятувати власні активи, а не максимізувати їх дохідність шляхом здійснення різного роду інвестицій. На практиці, у країнах, що розвиваються, та країнах із перехідними економіками більш поширеним наслідком стало масове вилучення коштів із банківських депозитів у зв'язку з недовірою до кредитних установ і цінних паперів та конвертування їх в іноземну валюту на внутрішньому валютному ринку, що має своїм результатом девальвацію національної валюти.

Негативні результати такої поведінки учасників ринку безпосередньо позначаються на функціонуванні банківського сектору економіки, втрата яким власного капіталу і ресурсної бази цілком природно призводить до різкого скорочення (якщо не повного припинення) кредитування реального сектору. Загальним же результатом обмеження банківського кредитування є падіння обсягів виробництва, зниження біржових індексів та скорочення інвестицій у реальний сектор господарства.

Для реального сектору економіки України спад виробництва визначається одночасною дією сукупності таких характерних факторів, як: а) відсутність достатніх внутрішніх джерел для розвитку; б) неможливість отримання кредитів у банку; в) скорочення зовнішніх ринків збуту; г) заморожування власних ресурсів у запасах готової продукції; г) обмеження внутрішнього попиту через згортання кредитування споживачів і необхідність погашення попередньої заборгованості.

Зрозуміло, якщо впродовж тривалого часу приріст ВВП України безпосередньо був пов'язаний передусім зі сприятливою

зовнішньоекономічною кон'юнктурою, то така структура економіки і джерел її зростання за негативного розвитку подій на зовнішніх ринках автоматично означає появу серйозних проблем для всього реального сектору національного господарства. Крім того, в разі подальшого обмеження доступу до світових фінансових ринків і джерел кредитування можливості погашення зовнішніх зобов'язань можуть бути пов'язані лише з істотним скороченням внутрішнього споживання і підвищенням норми внутрішнього нагромадження.

Однією з найгостріших проблем взаємодії банківської системи України з реальним сектором економіки може стати істотне зростання загального обсягу простроченої заборгованості за кредитами банків, багатьом із яких це загрожуватиме різким погіршенням фінансового стану, неплатоспроможністю і навіть банкрутством. А це, вочевидь, вимагатиме від комерційних банків таких заходів: 1) перегляду в бік підвищення оцінки рівня ризиків і вимог до потенційних позичальників; 2) встановлення ще вищих процентних ставок за кредитами; 3) збільшення різних видів комісій; 4) посилення вимог щодо забезпеченості позичок; 5) збільшення обсягів резервування на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями. Внаслідок цього банки змушені будуть дедалі більшу частку своїх активів розміщувати в найменш ризиковані вкладення, а тому скорочувати власний кредитний портфель. На практиці це ще більше погіршить можливості подолання виробничого спаду і виходу реального сектору з кризи.

Зрозуміло, що за таких обставин головним напрямом макроекономічного регулювання має стати стимулювання розширення внутрішнього ринку, тобто переорієнтація економічного розвитку за рахунок передусім експортного потенціалу на внутрішні ресурси, незалежні від мінливості кон'юнктури зовнішніх ринків, а завданням грошово-кредитного регулювання має стати полегшення функціонування банківської системи задля оптимізації її взаємодії з реальним сектором економіки.

Семе тому спрямованість грошово-кредитної політики в період кризи на світових фінансових ринках має визначатися головним завданням із

підтримання стабільності грошової системи і банківського сектору країни як ключового механізму взаємодії всіх економічних агентів і забезпечення нормальної життєдіяльності національного господарства через рух грошових коштів між суб'єктами ринку. Вся складність нинішньої кризи пов'язана саме з тим, що вона є передусім фінансовою, тобто розпочалась із труднощів у банківському секторі, а не класичною кризою перевиробництва чи біржовою кризою.

Те центральне місце в економіці, яке належить банківській системі, визначає її тісні взаємозв'язки та взаємодію з усіма без винятку секторами – фінансовим, корпоративним, домашніх господарств, зумовлюючи певні труднощі, а почасти і дестабілізацію всього процесу формування й використання їхніх фінансових ресурсів. А тому криза є саме фінансовою і напрями її подолання нарівні з усіма важливими структурними заходами держави мають базуватися передусім на ефективних інструментах монетарної політики. Адже, власне, сам початок фінансової кризи в Україні, її "б'ікфордів шнур" можна пов'язати із функціонуванням банківської системи, а точніше — одного великого комерційного банку, рейдерські атаки на який восени 2008 року, по суті, й спричинили ажіотаж серед його клієнтів і масове зняття ними депозитів, приклад яких наслідували вкладники багатьох інших комерційних банків країни.

А недовіра до банківської системи, масове вилучення коштів і спрямування їх за відсутності реальних альтернатив для інвестування на внутрішній валютний ринок, у свою чергу, спричинили знецінення національної грошової одиниці стосовно іноземної валюти внаслідок ажіотажного підвищення попиту на останню. За таких обставин можна без перебільшення стверджувати, що довіра до національних грошей, а отже, й до всієї, банківської системи має бути основою основ стратегії економічного розвитку та грошово-кредитного регулювання. Тому спрямованість монетарної політики має визначатися сукупністю певних послідовних кроків удвох тісно

взаємопов'язаних напрямках, що принаймні створили б можливість наблизитись до стабілізації як національної валюти, так і банківського сектору.

Перший напрям — стабілізація національної валюти. Він визначається завданням зі зменшення загроз як для внутрішньої вартості грошової одиниці внаслідок наростання інфляційних процесів, так і зовнішньої ціни національних грошей, вираженням чого є обмінний курс. При цьому особливо важлива роль належить саме валютному курсу як головному тактичному орієнтиру і номінальному якорю монетарної політики. Він слугує не лише індикатором кон'юнктури валютного ринку, а й важливим сигналом для всіх суб'єктів господарювання та фізичних осіб, визначаючи інфляційні очікування та цінову динаміку. Виокремимо заходи, які могли б сприяти реалізації цього завдання.

1. З метою стабілізації національної валюти і повернення довіри до боку суб'єктів ринку доцільно б *запровадити на певний період дію валютного коридору* як такого режиму курсоутворення, який би надавав чіткий сигнал усім економічним агентам про тверді наміри центрального банку обмежити діапазон коливання обмінного курсу. Із цією метою Національному банку України і в подальшому необхідно активно виходити на міжбанківський валютний ринок і шляхом проведення інтервенцій гасити ажіотажний попит на іноземну валюту й стабілізувати обмінний курс гривні, заявивши чітку позицію про незмінність головного тактичного орієнтира монетарної політики, спрямованої на підтримання валютного курсу на стабільному рівні. Головним завданням такого заходу є передусім оголошення для широкого загалу публічної позиції НБУ про твердий намір дотримуватись відповідного орієнтира як сигналу про стабілізацію для всіх суб'єктів ринку. І якщо б вдалося принаймні впродовж одного кварталу суттєво обмежити коливання курсу національної грошової одиниці відносно іноземних валют, це сприяло б поверненню довіри до банківської системи, припиненню відпливу вкладів із банківських установ та, врешті, обмеженню девальваційного тиску на гривню на внутрішньому валютному ринку.

Водночас проведення активної девізної політики центрального банку неможливе без реалізації завдань зі зміни кон'юнктури валютного ринку на основі зрушень у попиті і пропозиції, що зумовлює потребу в наступному, другому, комплексі заходів.

2. Задля недопущення швидкого вичерпування офіційних золотовалютних резервів центрального банку внаслідок активних валютних інтервенцій необхідно вжити певних обмежувальних заходів щодо *збільшення пропозиції іноземної валюти на внутрішньому валютному ринку і скорочення попиту на неї*. Для реалізації цього завдання необхідно:

а) забезпечити відновлення норми щодо обов'язкового продажу від 50 до 100% валютної виручки експортерами на внутрішньому валютному ринку за офіційним обмінним курсом НБУ. Це сприятиме збільшенню пропозиції валюти на ринку, а також поповненню міжнародних резервів Національного банку України для ефективного здійснення ним девізної політики;

б) обмежити терміни повернення валютної виручки експортерами строком до 30—60 днів залежно від конкретних умов зовнішньоекономічної діяльності й укладених контрактів з метою стабілізації динаміки сальдо платіжного балансу і недопущення осідання цієї виручки за кордоном. Це необхідна умова врівноваження попиту і пропозиції на валютному ринку України;

в) вжити адекватних заходів на законодавчому рівні щодо розблокування приватизаційних процесів і стимулювання надходження іноземного капіталу у вигляді довгострокових інвестицій у реальний сектор господарства з метою досягнення стійкої позитивної динаміки сальдо за рахунком операцій з капіталом і фінансових операцій платіжного балансу України;

г) запровадити тимчасове зменшення сум, які фізичні особи можуть вивозити за межі України без письмового декларування митному органу;

г) тимчасово поновити практику доступу банків до купівлі іноземної валюти на внутрішньому валютному ринку лише за наявності зовнішньо-

торговельних контрактів їх клієнтів на оплату поставлених товарів, виконаних робіт, наданих послуг.

Кінцевою метою збільшення пропозиції іноземної валюти і скорочення попиту на неї на валютному ринку повинно бути максимальне обмеження сфер використання валютних коштів усередині країни і концентрацію їх передусім у зовнішньоекономічній діяльності. Із цього випливає необхідність реалізації наступної, третьої, групи заходів щодо дедоларизації господарських відносин.

3. Необхідно *вжити рішучих заходів щодо зниження рівня доларизації вітчизняної економіки*, адже підриє довіри до національної грошової одиниці, а отже, й до банківської системи, зумовлений передусім виконанням грошових функцій на території нашої країни іноземною валютою – долларом США (частково – евро). І доти, доки всі основні функції грошей – міри вартості, засобів обігу і платежу та засобу нагромадження – не почне виконувати виключно національна валюта, загроза дестабілізації вітчизняної економіки і банківської системи за будь-яких найменших змін у розвитку світового господарства і панічних чи спекулятивних настроїв економічних агентів усередині країни зберігатиметься на досить серйозному рівні. Так, якщо йдеться про міру вартості, зрозуміло, що ніякі внутрішні ціни на товари, роботи чи послуги ні за яких обставин не повинні обліковуватися в іноземній валюті (чи так званих "умовних одиницях"). Це ж стосується й окремих нормативних вимог Національного банку України, адже якщо його Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні [3] мінімальний розмір регулятивного капіталу визначається у евро, то це апріорі засвідчує недостатню роль національних грошей як міри вартості. Тому міра вартості, якщо не йдеться про міжнародні резервні активи, зарубіжні авуари і ціни за зовнішньо-торговельними контрактами, має бути лише одна і виражатися вона повинна у гривнях.

Стосовно функції засобу нагромадження, то вочевидь має бути взято курс на поступове обмеження можливостей банків залучати депозити в іноземній валюті, адже якщо усі розрахунки і платежі на території країни провадяться

виключно з використанням національної грошової одиниці, то це визначає можливість економічних агентів здійснювати нагромадження саме в національних грошах. Потреби ж із реалізації зовнішньоекономічної діяльності і міжнародних відносин мають забезпечуватися придбанням валюти на внутрішньому валютному ринку, а не нагромадженням валютних коштів у банках. Адже цілком очевидно, що якщо банківські установи акумулюють валютні ресурси, то вони мають їх розмістити в тих чи інших валютних активах – передусім у кредитах. Як свідчить вітчизняна практика, надання комерційними банками валютних кредитів начальникам, котрі не отримують доходи в іноземній валюті, призводить до того, що ризики курсових коливань автоматично трансформуються у кредитні ризики з усіма негативними наслідками непогашення таких позичок та підриву фінансової стійкості банків. Потрібно зазначити, що певні кроки в цьому напрямі Національним банком України вже було здійснено шляхом підвищення норми обов'язкових резервів за депозитами в іноземній валюті з 3 до 4 % за строковими депозитами та із 5 до 7 % – за депозитами до запитання, а також шляхом встановлення підвищених вимог щодо коефіцієнтів резервування за кредитними операціями в іноземній валюті [16]. Однак такі заходи потрібно вважати лише першими кроками на шляху до дієвішого обмеження сфер використання іноземної валюти в рамках даної функції грошей.

Стосовно функцій засобів обігу і платежу, то діючі правила Національного банку і законодавчо-нормативна база цілком чітко встановлюють обмеження на використання іноземної валюти на території країни [14], а статтею 3 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” передбачено, що гривня як грошова одиниця України (національна валюта) є єдиним законним платіжним засобом в Україні, приймається всіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень по всій території України для проведення переказів. Принципова позиція щодо виключення будь-якої можливості здійснення розрахунків між резидентами на території країни не у національній валюті має слугувати чітким відображенням

курсу Національного банку на послідовне витіснення іноземної валюти з каналів внутрішнього грошового обігу. Наслідком цього має бути досягнення такої ідеальної ситуації, коли динаміка обмінного курсу національної валюти є предметом зацікавленості передусім суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а для широкого кола суб'єктів ринку набагато більший інтерес становитимуть зміни індексу споживчих цін, тобто темпи інфляції, темпи економічного зростання та рівень безробіття.

Зрозуміло, що усунути іноземну валюту із внутрішнього грошового обігу, а також позбавитись від домінування валютного фактора у прийнятті рішень суб'єктами ринку можна лише на основі об'єктивних економічних процесів, пов'язаних із підвищенням довіри до національних грошей, що, власне, і можна було певною мірою спостерігати практично до осені 2008 року. Проте ані держава, ані банківська система країни самі не повинні пропонувати альтернативних варіантів використання активів у вигляді валютних депозитів, а тим більше – створювати можливості практично безперешкодно отримувати валютні кредити. Банки мають надавати кредити передусім у національній валюті, а в разі виникнення потреби в їхніх клієнтів в інвалютних коштах – виконувати відповідні заявки на внутрішньому валютному ринку.

Цілком очевидно, що лише за умов, коли обмінний курс гривні щодо іноземної валюти не матиме домінуючого характеру як головного макроекономічного індикатора і показника стабільності, можна буде поступово відмовитися від прив'язки монетарної політики до валютного курсу як її головного тактичного орієнтира і перейти до таргетування інфляції, як це і передбачалося неодноразово в Основних засадах грошово-кредитної політики на кілька останніх років.

Проте доки не буде вжито активних заходів щодо зниження рівня доларизації національного господарства, а динаміка інфляційних процесів не набуде важливішого значення, ніж валютний курс (як фактор довіри до національної грошової одиниці), потрібно і надалі всіма можливими засобами обмежувати рівень волатильності обмінного курсу гривні щодо долара США як

необхідної умови реалізації нею всіх класичних функцій грошей і забезпечення стабільності внутрішнього грошового обігу та досягнення позитивної динаміки економічного зростання.

Другий напрям — стабілізація банківської системи. Він пов'язаний з об'єктивною потребою формування необхідних засад підтримання фінансової стійкості банківських установ та їх достатньої ліквідності як ключової умови ефективного здійснення ними своїх базових функцій фінансового посередництва, виконання зобов'язань перед вкладниками і кредиторами, а також забезпечення безперебійності платежів і розрахунків між суб'єктами ринку як принципової умови нормального функціонування всієї економіки. Виділимо ряд основних заходів, які могли б сприяти виконанню цього завдання.

1. Гарантування збереження вкладів у банківських установах.

Важливим інституційним заходом стабілізації роботи банківської системи може стати підвищення рівня захисту банківських вкладів (наприклад, аж до 100% депозитів населення). У даному разі йдеться про принципову зміну пріоритетів: від заборони на дострокове вилучення депозитів – до гарантування з боку НБУ повернення всіх коштів вкладників, що може бути забезпечено за рахунок кредитів рефінансування. Цей крок матиме важливий психологічний ефект, оскільки відновлення довіри до банків і впевненості їх клієнтів у можливості в будь-який момент забрати свої гроші справлятиме позитивний вплив на динаміку ресурсної бази. Відплив коштів із банків сам по собі не визначає їх продуктивнішого використання в інших активах, адже, крім "зберігання вдома" або вкладення в іноземну валюту, що зумовлює ще більші втрати у зв'язку зі зростаючим курсом і спричиняє ще більший девальваційний тиск на гривню, інших варіантів розміщення вилучених із банків депозитів у їх власників немає. Таким чином, 100-відсоткове гарантування вкладів з боку держави може стати одним із вагомих факторів на користь прийняття економічними агентами рішення про повернення своїх коштів у банки.

2. Контроль за цільовим використанням кредитів рефінансування.

Серйозною проблемою для банківської системи може стати спрямування кредитів рефінансування НБУ не за призначенням. Йдеться про можливе використання банками отриманих коштів з метою валютних спекуляцій на міжбанківському валютному ринку, а також для виведення валюти за кордон. Очевидно, в даному разі потрібно посилити індивідуальний контроль з боку Національного банку за роботою керівних органів тих банків, котрі отримали відповідні кредити. Цього можна добитися шляхом призначення спеціального представника центробанку, який би виконував наглядові функції за цільовим використанням коштів. За таких умов може бути розглянуто можливість надання в окремих випадках кредитів рефінансування без застави як більш оперативний інструмент монетарної політики. Щоправда, потрібно враховувати наявність певних ризиків порушення макроекономічної стабільності у зв'язку з посиленням інфляції внаслідок збільшення Національним банком обсягів рефінансування комерційних банків, у тому числі і для гарантування вкладів. Хоча за нинішніх умов помірною інфляція є меншою проблемою для економіки порівняно з підривом ліквідності всієї банківської системи. Відновлення довіри до банків і повернення депозитів спроможне і в подальшому нівелювати початковий негативний ефект від збільшення масштабів рефінансування (на відміну від гіперінфляційних загроз реалізації структурних і бюджетних заходів без пошуку реальних, а не емісійних джерел їх фінансування, про що йшлося вище).

3. Обмеження боргового тиску на позичальників. Процентна політика Національного банку України в процесі організації кредитування комерційних банків може бути спрямована на заохочення останніх до реструктуризації заборгованості і зменшення боргового навантаження на позичальників шляхом поступового зниження процентних ставок. Завдяки зменшенню боргового тиску на позичальників можна відновити довіру до банківської системи в цілому. Адже кредитна підтримка банків із боку Національного банку є вагомим фактором забезпечення їх ліквідності в тому разі, коли кредити не погашаються

вчасно, а зобов'язання за депозитами потрібно виконувати. Як позитивний крок у цьому напрямі можна розцінювати також рішення Національного банку продавати позичальникам валюту за спеціальним курсом для погашення заборгованості за валютними кредитами і недопущення подальшого погіршення якості кредитних портфелів банків. Хоча в перспективі потрібно, щоб у країні існував один валютний курс, стабільність якого гарантувалася б центробанком, а валютні кредити було заборонено в рамках реалізації стратегії дедоларизації економіки.

4. Надання гарантій за міжбанківськими кредитами. З метою активізації міжбанківського кредитування як важливого фактора забезпечення належного рівня ліквідності і фінансової стабільності всієї банківської системи слід розглянути можливість надання центральним банком гарантій щодо відшкодування частини ймовірних збитків банків унаслідок кредитування інших банківських установ – учасників грошового ринку. Насамперед ідеться про державні та системоутворюючі банки, які можуть отримати від НБУ відповідні гарантії відшкодування можливих збитків. У свою чергу вони мають взяти на себе певні зобов'язання щодо обсягів і ціни кредитних ресурсів, котрі можуть бути розміщені цими банками на міжбанківському ринку. Такий захід міг би певним чином зменшити емісійний вплив кредитів рефінансування на економіку і грошовий ринок, оскільки кредитування здійснювалось би не центробанком, а самими комерційними банками, однак під гарантії НБУ.

5. Формування системи моніторингу за появою ознак нестабільності. Незважаючи на те, що форми прояву кризових явищ можуть постійно змінюватися, центральному банку потрібно сформувати таку систему моніторингу ринків, за допомогою якої можна було б ретельно відстежувати деякі загальні ознаки ускладнень, що насуваються:

- надлишкову ліквідність на фінансовому ринку;
- надмірний приплив короткострокового капіталу у певні сектори економіки;

- швидке розширення сфери кредитування, тобто надмірну кредитну експансію банків;
- швидке зростання цін на певні види активів (наприклад, нерухомість).

Хоча практично неможливо точно передбачити, в якому секторі економіки можуть виникнути кризові явища, відповідальність за пом'якшення і зниження таких ризиків має лежати на економічній політиці держави, включаючи і грошово-кредитну політику Національного банку України.

6. Рекапіталізація банків. Альтернативним відносно кредитів рефінансування напрямом підтримання платоспроможності і фінансової стійкості комерційних банків може розглядатися процедура їх рекапіталізації. Нею передбачається участь держави у придбанні корпоративних прав банків (акцій). Це може бути здійснено за рахунок коштів стабілізаційного фонду, випуску державних цінних паперів, а також коштів міжнародних фінансових організацій. І хоча поки що питання про участь держави у капіталі банківських установ розглядається лише стосовно тих із них, де запроваджено тимчасову адміністрацію, у перспективі слід проаналізувати можливість такої участі в капіталі системоутворюючих банків, котрі найбільше впливають на стабільність усього банківського сектору та від стійкості яких значною мірою залежить макроекономічна стабільність у країні. У зв'язку з цим участь держави в управлінні такими банками і прийняття рішень із пріоритетів кредитної політики може стати вагомим засобом антикризових заходів на доповнення до традиційних інструментів грошово-кредитного регулювання НБУ.

7. Поліпшення управління ризиками. Регулятивний механізм як боку Національного банку України спрямований на вдосконалення банківськими установами політики управління ризиками – передусім кредитним і ліквідності. Задля цього мають бути оптимізовані бізнес-процеси всередині самих банків, структура мережі їх відділень, механізми своєчасного і всебічного оцінювання ризиків і створення необхідних резервів. Це пов'язано з ускладненням процедури розгляду заявок на отримання кредиту, розширенням

системи показників для оцінювання фінансової стійкості одержувача позички, його доходів, кредитної історії, репутації і ліквідності пропонованої застави, а також переглядом порядку внутрішнього контролю за наданням кредитів різним позичальникам.

РОЗДІЛ 4

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

4.1. Перспективи вдосконалення методів управління фінансовою стійкістю комерційних банків

У даному підрозділі монографічного дослідження нам необхідно визначити основні методи управління фінансовою стійкістю комерційних банків, зосередивши увагу на базових аспектах їх удосконалення. З нашої точки зору, до внутрішніх методів управління фінансовою стійкістю банків належать ті, що стосуються інструментів управління. Методи управління фінансовою стійкістю банку мають забезпечити такі умови функціонування банку, за яких його взаємодія з довколишніми середовищем не суперечила б його специфіці як особливого грошово-кредитного інституту та його ролі в суспільному розвитку.

Зокрема, важливого значення для підвищення рівня фінансової стійкості банку набуває розроблення шляхів удосконалення управління наступними інструментами:

➤ зважаючи на пріоритетне значення власного капіталу в забезпеченні стабільного розвитку та стійкого фінансового стану банку, необхідно визначити основні шляхи вдосконалення методів управління власним капіталом для підвищення рівня капіталізації банку;

➤ активами та зобов'язаннями, зокрема в контексті підвищення їх якості, пріоритетного значення набуває мінімізація відсоткового ризику шляхом застосування найперспективніших методів.

1. Підвищення рівня капіталізації банку завжди було, є і буде однією з найактуальніших і важливих проблем банківської діяльності. Розмір достатнього капіталу залежить від ступеня ризику і чим більшим є ризик, що приймає банк, тим вищим має бути рівень капіталізації банку.

Важливий внутрішній чинник підвищення рівня банківського капіталу – генерування чистого прибутку [215], розмір якого залежить від інвестиційної, дивідендної політики банку. Інструментом управління капіталом у даному випадку служить внутрішня ставка генерування капіталу (g), що дорівнює

приблизно добутку значення ROE банку та його коефіцієнту утримання прибутку (RR):

$$g \approx ROE * R \quad (4.1)$$

Значення g точніше обчислюють наступним чином:

$$g = (ROE * RR) / (1 - ROE * RR) \quad (4.2)$$

Коефіцієнт утримання прибутку обчислюють за наступною формулою:

$$RR = (1 - PR), \quad (4.3)$$

де PR – коефіцієнт сплати дивідендів.

$$\text{Зважаючи на те, що } ROE = ROA * EM, \quad (4.4)$$

$$\text{а } ROA = PM * AU, \quad (4.5)$$

де EM – мультиплікатор капіталу,

PM – коефіцієнт прибутку (чистий прибуток/валовий дохід),

AU – використання активів (валовий дохід/сукупні активи).

$$\text{Відповідно } g \approx PM * AU * EM * RR \quad (4.6)$$

Тобто, ставка внутрішнього генерування капіталу залежить від прибутковості банку, здатності активів генерувати прибуток, мультиплікатора капіталу та коефіцієнта утримання прибутку. Збільшення значення кожного з компонентів сприятиме внутрішньому генеруванню банківського капіталу. З цього випливає, що банк має ефективно управляти спредом, контролювати витрати, підвищувати операційну ефективність, прагнути оптимального фінансування та розробляти ефективну дивідендну політику.

Для підвищення рівня капіталізації комерційні банки мають прагнути до збільшення власного капіталу за рахунок зовнішніх джерел, зокрема наступними відомими способами: 1) емісія акцій; 2) емісія боргових зобов'язань (субординований борг); 3) продаж активів, оренда нерухомості. Кожний із даних способів має переваги та недоліки, тому, обираючи один із шляхів, банк має раціонально проаналізувати ефективність їхнього застосування (додаток Т).

Зауважимо, що найпоширенішим зовнішнім джерелом поповнення капіталу для вітчизняних банків залишається емісія акцій. Інструменти, що

дають змогу залучати кошти на умовах субординованого боргу, не набули значного розвитку.

На додаток до розглянутих методів підвищення рівня капіталізації банку Б. Л. Селлерс [261] навів додаткові способи нарощування банківського капіталу, зокрема: 1) створення планів реінвестування дивідендів; 2) розроблення планів купівлі акцій службовцями банку.

Перший спосіб передбачає заміну грошових дивідендів дивідендами-акціями, що дає банкові змогу зберегти прибуток, який слід виплачувати у формі дивідендів. Банкам рекомендовано заохочувати участь у реінвестуванні дивідендів, пропонуючи дисконт 5% щодо справедливої ринкової вартості. Тобто, це дає акціонерам змогу купувати цінні папери за 95% їх ціни (справедливої ринкової вартості) в день виплати дивідендів. Відповідно до плану реінвестування дивідендів із дисконтом у розмірі 5% замість виплати дивідендів на відповідну дату банк утримує грошовий прибуток та емітує нові акції, які взаємін дивідендів отримують акціонери. Перевагами для акціонерів є можливість забезпечити приріст капіталу, котрий (приріст) дорівнює величині дисконту.

Формування планів щодо купівлі акцій службовцями банку вважають новаторським методом, який сприяє тому, щоби банк отримав додатковий капітал. Даний спосіб передбачає складання відповідної програми, що заохочувала б службовців до придбання акцій свого банку. Зауважимо, що такий план може слугувати засобом утримання персоналу, відповідно викликаючи у службовця відчуття співучасті в управлінні банком. Згідно з даним планом створюють траст, бенефіціарами якого стають службовці банку. Знову емітовані акції, внесені в траст, розширюють ринок обігу банківських акцій. Окрім цього, створений в інтересах службовців траст не обтяжений податком (у США), що, відповідно, дає банкові змогу використовувати його як пряме джерело капіталу.

Розглядаючи питання достатності капіталу, неможливо не зупинитися на новій угоді Базель-II (Basel Committee Capital Accord II) [133],

оскільки стандарти достатності банківського капіталу відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової стійкості банків. Основною метою нової Базельської угоди є перетворення порядку оцінки капіталу на чутливіший до ризику процес, що, з одного боку, сприятиме формуванню оптимальної величини капіталу, а з іншого – зниженню чутливості банку до ризиків.

Зазначимо, що ряд публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців присвячено саме розгляду концептуальних основ нової Базельської угоди [115, 116, 117, 235, 23, 207, 118].

Нова Базельська угода базована на трьох основних компонентах-опорах (“стовпах”): 1) мінімальні вимоги до капіталу; 2) процес наглядової перевірки; 3) ринкова дисципліна. Перший компонент передбачає методологію розрахунку мінімально необхідної величини капіталу для покриття кредитного, ринкового та операційного ризику. Зосередивши увагу на цьому компоненті, зауважимо, що основними цілями у цьому напрямку є необхідність зробити мінімальні вимоги до капіталу чутливішими до ризику, забезпечити повне покриття ризику капіталом, передбачити багатоваріантний підхід, надати більше повноважень органам нагляду, підтримати загальний рівень забезпеченості банків капіталом, що є позитивним із огляду на гарантування їх фінансової стійкості.

Слід зауважити, що від Базель-I нова редакція відрізняється складнішим підходом до оцінки операційного та кредитного ризиків. Зважаючи на силу впливу саме кредитного ризику на рівень регулятивного капіталу, зупинимося на підходах, що запропоновані Базель-II до розрахунку капіталу під кредитний ризик: 1) “стандартизований” (standardized approach) – передбачає встановлення регулятором для кожної групи активів значення спеціального коефіцієнта кредитного ризику; 2) підхід внутрішніх рейтингів IRB-підхід (від англ. “Internal ratings-based approach” – підхід, що ґрунтований на внутрішніх рейтингах), зокрема ризики оцінюють спеціалісти й аналітики банку.

У межах стандартизованого підходу визначають спрощений стандартизований підхід і загальний стандартизований підхід. Слід відзначити, що при загальному стандартизованому підході для окремих категорій активів

коефіцієнт ризику визначають відповідно до зовнішнього кредитного рейтингу (зазвичай встановлює незалежна організація – рейтингове агентство). Зокрема, як зазначено у праці В. Кротюка, О. Куценка [116, с. 18], основними перевагами даного підходу є “відносна простота для розуміння та застосування, а також можливість у рамках однієї категорії активів зменшити навантаження на капітал банку через чіткий стимул до роботи з надійнішими контрагентами”. Головна проблема застосування даного підходу в українській банківській практиці – необхідність встановлення зовнішніх рейтингів основним категоріям активів, що ускладнюється відсутністю ефективно працюючих рейтингових агентств і бажання контрагентів оприлюднювати інформацію щодо свого фінансового стану та результатів діяльності. Так, національний ринок рейтингових послуг – нерозвинутий. Відповідно, у даній ситуації об’єктивність виставлених кредитних рейтингів регулятор справедливо ставитиме під сумнів, оскільки у вищій оцінці кредитоспроможності позичальника будуть зацікавлені і банк (менший рівень капіталу), і підприємство, що рейтингує, і рейтингове агентство. При спрощеному стандартизованому підході проблеми зовнішніх кредитних рейтингів практично нема, оскільки застосовують лише суверенні рейтинги країн, що визначають агентства експортного фінансування.

Стандартизований підхід у цілому має низький ступінь чутливості до ризикових активів і, відповідно, дає завищені оцінки показника активів, зважених на ризик. Враховуючи це, банки змушені утримувати вищий рівень капіталу, порівняно з розрахунками нормативу капіталу за альтернативними методиками. Але, зважаючи на недостатню капіталізацію вітчизняних банків і високоризикові активи, утримування надлишкового капіталу банками поки що не передбачено.

Зазначимо, що спрощений стандартизований підхід – найоптимальніший для вітчизняних банків, оскільки практично не потребує значних змін методологічної бази та інвестиційних вливань із боку банків.

Підхід внутрішніх рейтингів – нова методика, яку раніше не використовували у банківській практиці. Згідно з даним підходом окремо

розраховують очікувані та неочікувані збитки – для визначення величини капіталу, необхідної для їх компенсації. При розрахунку неочікуваних збитків беруть до уваги значну кількість компонентів ризику (ймовірність дефолту, збиток при дефолті, експозиція при дефолті та інші), що є істотною відмінністю від стандартизованого підходу. В загальному, обсяги резервного капіталу залежатимуть від якості та виду активів банку, тобто зменшення ризику активів призводитиме до зменшення загального розміру резервів.

Слід зазначити: з одного боку, варіативність розглянутих підходів до розрахунку покриття кредитних ризиків банку передбачає, що рівень капіталу більшою мірою відповідатиме реальній структурі кредитних ризиків, які приймає банк. З іншого боку, застосування складних і найточніших підходів потребує масштабних інвестицій для створення систем внутрішніх рейтингів (консалтинг, ІТ – системи, навчання персоналу). Відповідно, це дає підстави стверджувати, що впровадження вимог Базеля-II є більшою мірою виправданим для найавторитетніших банків, які володіють необхідними ресурсами для використання IRB-підходу. Малі та середні банки, що не мають можливостей для налагодження функціонування систем внутрішніх рейтингів, можуть зазнавати втрат, оскільки будуть змушені розраховувати регулятивний капітал за стандартизованим підходом. Відповідно, реальні нормативи капіталу для них будуть вищими, що, зрозуміло, впливатиме на динаміку банківських операцій.

Проте, що стосується саме українських банків, то навіть перед найбільшими банками проблеми вибору поміж двома підходами поки що не виникає. З позиції регулятора, наші банки ще не готові до застосування поглибленіших підходів, тому використовуватимуть лише найпростіший стандартизований підхід. Така обставина лише посилить тиск на банківський капітал, насамперед на найбільші банки. Для невеликих банків проблема капіталізації не є настільки критичною, оскільки вони розвиваються менш динамічно.

Необхідно додати, що в цілому запропоновані підходи до розрахунку мінімальних вимог щодо капіталу позитивно відобразатимуться на рівні

банківського капіталу, оскільки його обсяг відповідатиме кредитним ризикам, котрі прийняв банк. Стандартизований підхід менш прогресивний, що змушуватиме банки утримувати більші обсяги власного капіталу. Застосування даного підходу оптимальне у короткотерміновій перспективі, IRB-підхід ефективніший із точки зору формування оптимального обсягу капіталу і, звичайно, його застосування необхідне у довготерміновій перспективі.

Друге головне нововведення Базеля-II стосується стандартів управління операційними ризиками. Банкам уперше запропоновано оцінювати операційні ризики та резервувати додатковий капітал. Є три варіанти розрахунку капіталу під операційні ризики: 1) базовий індикативний підхід (базового індикатора); 2) стандартизований підхід (Alternative Standardized Approach, ASA); 3) вдосконалений підхід (Advanced Measurement Approach). Вдосконалений підхід передбачає гнучкішу систему врахування операційних ризиків, але потребує вищого рівня розвитку систем ризик-менеджменту.

Фахівці передбачають, що більшість вітчизняних банків у даному випадку застосовуватимуть базовий індикативний підхід. Проте ми вважаємо, що банки мають реальні стимули вдосконалювати методики та процедури управління ризиками, рухаючись до вдосконаленіших підходів щодо оцінки операційних ризиків, оскільки застосування гнучкіших і найсучасніших методик дасть змогу знизити оцінки рівня регулятивного капіталу і вивільнити ресурси для динамічного розвитку банківського бізнесу, що позитивно позначатиметься на рівні прибутковості й на забезпеченні фінансової стійкості.

Розглядаючи два інші компоненти Базеля-II, варто зауважити, що значно розширено роль органів нагляду стосовно перевірок внутрішньої банківської оцінки достатності капіталу, а також щодо втручання органів нагляду, в тому випадку, якщо капітал не забезпечує достатніх резервів для ризику, що приймає банк, та знижує його фінансову стійкість. Зокрема, відповідно до другої компоненти “Процес наглядової перевірки” встановлено основні принципи нагляду: 1) банки мають володіти процедурами оцінки достатності капіталу з урахуванням профілю їх ризиків; 2) органи нагляду мають оцінювати внутрішні

можливості банку щодо забезпечення достатності капіталу і вживати відповідних заходів у випадку їх неналежного стану; 3) органи банківського нагляду мають очікувати від банків перевищення мінімального обов'язкового рівня капіталу, оскільки при розрахунку кредитного, ринкового та операційного ризиків не враховують витрати на випадок надзвичайних ситуацій.

Важливе місце у новій Базельській угоді відведене ринковій дисципліні банків, що пов'язується з прозорістю та своєчасністю інформації про ризики і капітал банку, політику банку щодо управління ризиками, сумнівні та протерміновані кредити, що, відповідно, створює учасникам ринку можливості обґрунтовано оцінити ризики та вжити адекватних заходів для їх нейтралізації.

Відповідно до проекту постанови Правління НБУ “Про підходи до впровадження Базеля-II” передбачені наступна послідовність і терміни запровадження компонент (опор) Базельської угоди:

1. Опора III “Ринкова дисципліна” – до 2007 р.
2. Опора II “Процес наглядової перевірки” – до 2008 р.
3. Опора I “Мінімальні вимоги до капіталу”: а) стандартизований підхід до розрахунку капіталу під кредитний ризик – до 2010 р.; б) підхід внутрішніх рейтингів до розрахунку капіталу під кредитний ризик – до 2020 р.; в) підхід базового індикатора до розрахунку капіталу під операційний ризик – до 2010 р.; г) стандартизований підхід до розрахунку капіталу під операційний ризик – до 2015 р. [192].

У загальному, з необхідністю виконання вимог Базель-II, банки ставлять у жорсткіші умови, проте, як відомо, таке “прогресивне” регулювання орієнтує їх на розвиток. Для адаптації до нових вимог Базельського комітету, виконання яких у перспективі позитивно впливатиме на рівень фінансової стійкості, банки мають оптимізувати процес управління власним капіталом, зокрема: 1) шляхом постійного нарощування капітальної бази, зважаючи на обсяги активних операцій та прийняті ризики; 2) активно проводити рекапіталізацію прибутку; 3) розробити внутрішню методику розрахунку мінімального обсягу регулятивного капіталу з урахуванням свого ризикового профілю; 4)

сформувати належну інструктивну базу в даному напрямку для працівників банку.

2. У контексті оптимізації управління активами та зобов'язаннями й підвищення їх якості пріоритетного значення набуває мінімізація відсоткового ризику шляхом застосування найперспективніших методів.

Зауважимо, що деякі науковці запропонували підходи та моделі щодо оптимізації управління активами і пасивами банку [245, 194]. Як зазначено у праці Дж. Сінкі [215, с. 650], управління фінансами в американській банківській практиці мало кілька етапів: 1) теорія комерційного кредитування (1920-і рр.); 2) метод конверсії активів (із кінця Другої світової війни та в 1940-х рр.); 3) теорія очікуваного прибутку (1950-і рр.); 4) управління пасивами (кінець 1960-х – початок 1970-х рр.); 5) управління активами-пасивами та сек'юритизація (середина 1970-х – середина 1990-х рр.); 6) ризик-менеджмент (із середини 1990-х рр. і до нашого часу).

Зважаючи на викладене, актуальним у світовій банківській практиці залишається ризик-менеджмент, а у вітчизняних умовах із метою вдосконалення управління фінансами банку, що позитивно відобразатиметься на підвищенні їх якості, рівня банківської ліквідності й прибутковості, абсолютно значимим є забезпечення ефективності процесів та ризик-менеджменту, і сек'юритизації, впровадження яких у комерційних банках України ще не набуло значного розмаху, тим більше активної дієвості.

Аналіз досліджень щодо управління відсотковим ризиком дає підставу зазначити, що серед базових методів управління відсотковим ризиком є наступні: метод узгодження термінів розміщення активів і залучення пасивів (збалансований, незбалансований за термінами підхід); геп-метод (за яким визначають стратегію фіксації спреду або стратегію управління гепом); імітаційне моделювання; хеджування; метод дюрації (передбачає стратегію імунізації балансу чи стратегію управління дюрацією), метод сек'юритизації [188, 215, 85, 119, 238].

Зокрема, застосування методу сек'юритизації передбачає можливість позбутися ризикових активів шляхом їх продажу. Слід зазначити, що сек'юритизація стала однією з найвагоміших фінансових інновацій останньої чверті XX ст. Сек'юритизація передбачає об'єднання кредитів в пули і структурування їх як цінних паперів, забезпечених грошовими потоками відповідних кредитів. Першим сек'юритизованим активом стали іпотечні кредити, хоча будь-який вид активів може бути сек'юритизованим. Можливості, передбачені сек'юритизацією, дали комерційним банкам змогу продавати та обслуговувати значні обсяги кредитів.

Процес сек'юритизації передбачає застосування двох типів облігацій, зокрема ABS (облігація, що забезпечена грошовим потоком дискретного пулу фінансових активів із фіксованими або плаваючими ставками, які після закінчення терміну погашення перетворюються на готівку, або права чи інші активи з фіксованими або плаваючими ставками, завдання котрих – переконати власника цінних паперів у надійності їх забезпечення) та іпотечних облігацій. Слід зазначити, що ABS мають ряд переваг перед іншими цінними паперами з фіксованою дохідністю, а саме: високий кредитний рейтинг; високу диверсифікацію термінів, дохідності активів, що забезпечують виплати за випуск.

Розрізняють два види сек'юритизації: 1) традиційний (активи знімають із балансу банку і перепродають спеціально створеній структурі – special purpose vehicle (SPV), яка займається випуском та продажем облігацій); 2) синтетичний (активи виносять на окремі статті балансу банку для забезпечення облігацій, що випускають). Незважаючи на уявну простоту, сек'юритизація – технологічно складний і дорогий процес.

Сек'юритизація, як важливий інструмент управління активами і пасивами та метод мінімізації ризику з бухгалтерського балансу, дає змогу, крім цього, генерувати дохід у формі комісійних чи плати за обслуговування.

У вітчизняній практиці активне впровадження сек'юритизації ускладнене через деякі причини. Першою проблемою майбутніх емітентів буде вибір місця

випуску цінних паперів. Залишається значною проблема щодо інвесторів, які б були готові вкладати грошові кошти у фінансові інструменти тривалістю 5–7 років і дохідністю не більше 10% річних. Тому спочатку доцільним є вихід на зовнішні ринки, які б змогли поглинути відповідні обсяги українських облігацій. Щодо ABS облігацій, то в Україні можливі два варіанти їх використання. Зокрема, перший не передбачає створення SPV, адже банки – майже єдині фінансові інституції у нашій країні, що мають високі кредитні рейтинги, тому можливим є випуск ABS саме банками. Але це не завжди доцільно, оскільки для них іноді вигідніший продаж емітентові за готівку кредитних активів зі свого балансу. Зокрема, тут буде використано інший варіант, що передбачає створення відкритого акціонерного товариства (акціонерами будуть банки), котре принципами роботи нагадуватиме SPV. Застосування у вітчизняній банківській практиці даного методу ускладнене тим, що не розв'язані правові проблеми сек'юритизації фінансових активів.

Одним із найпоширеніших методів управління відсотковим ризиком є метод аналізу та контролю дюрацій, який передбачає наявність таких різновидів: 1) стандартна дюрація (дюрація Макколі), котру визначають, як середньозважений за сумою термін погашення фінансового інструменту; 2) модифікована дюрація – відношення стандартної дюрації до величини $(1-r)$, де r – відсоткова ставка; 3) ефективна дюрація – відношення відносної зміни ціни до зміни відсоткової ставки, визначають на основі відповідних статистичних даних про залежність між змінами ринкової ціни фінансового інструменту та зміною відсоткової ставки.

Метод аналізу дюрації базований на її здатності відображати чутливість поточної вартості фінансового інструменту до зміни відсоткових ставок: чим більше значення дюрації фінансового інструменту, тим чутливішою є його поточна вартість до зміни відсоткової ставки.

При оцінці отриманих результатів слід враховувати, що у даному методі активи і пасиви відрізняються за величиною на розмір власного капіталу. Саме тому як відносний показник позиції варто використовувати дисбаланс дюрацій,

нормалізований на величину власного капіталу – нормалізований дисбаланс дюрацій. Позитивний нормалізований дисбаланс дюрацій викликає зміну економічної вартості банку в бік, протилежний до змін відсоткових ставок. Від’ємний нормалізований дисбаланс дюрацій викликає зміну економічної вартості в один бік із зміною відсоткових ставок. Як абсолютну оцінку відсоткового ризику приймають можливу зміну економічної вартості банку в результаті відсоткового стрибка.

Управління дюраціями передбачає встановлення цільового значення та лімітів на нормалізований дисбаланс дюрацій чи на відношення дюрації активів до дюрації пасивів. Перевагами даного методу є порівняно проста математична модель та облік ефекту зміни економічної вартості комерційного банку. Недоліки – низька точність аналізу при значних змінах відсоткової ставки, ігнорування базисного ризику і залежності невідсоткових доходів від відсоткової ставки.

Відсотковим ризиком управляють, не лише узгоджуючи терміни до погашення (дюрацій), а й за допомогою позабалансових інструментів (хеджування). Використання у практиці комерційних банків такого методу управління відсотковим ризиком, як хеджування дає змогу повністю або частково нейтралізувати ризик зміни вартості активів чи пасивів у майбутньому під впливом змін відсоткової ставки. При цьому також широко використовують похідні фінансові інструменти, зокрема процентні свопи, процентні ф’ючерси, форварди, процентні кепи, коллари.

Слід зауважити, що незначна частка застосування похідних фінансових інструментів банками зумовлена насамперед нечіткістю законодавства та недостатнім розвитком строкового ринку. У функціонуванні внутрішнього ринку фінансових деривативів зацікавлені як вітчизняні суб’єкти господарської діяльності, так й іноземні інвестори, котрі, вкладаючи кошти в українську економіку, надають перевагу хеджуванню ризиків. Забезпечити ефективне функціонування строкового ринку можуть лише комерційні банки, які мають відігравати роль каталізатора процесів популяризації та впровадження

фінансових деривативів у повсякденну діяльність економічних суб'єктів.

Як правильно зазначив Дж. Сінкі [215, с. 378], і “похідні фінансові інструменти, і дюрація, і сек'юритизація – є досить складними, інноваційними методами управління відсотковим ризиком”. Звичайно, що далеко не всі банки застосовують дані інноваційні методи у щоденній практиці.

Окремо необхідно зупинитися також на підвищенні якості фінансового менеджменту банку, зокрема роботі Казначейства банку та Комітету управління активами й пасивами (КУАП), оскільки вони є основними підрозділами банку, на котрі слід покласти завдання забезпечення фінансової стійкості.

Зокрема, визначені наступні функції КУАП: 1) визначення потреб у ліквідних коштах; 2) оцінювання величини і достатності капіталу; 3) прогнозування й аналіз коливань відсоткових ставок; 4) прийняття рішень про хеджування ризиків; 5) оцінювання змін у доходах і витратах; 6) визначення прийнятної структури і якості кредитного й інвестиційного портфелів; 7) калькулювання цін на банківські послуги; 8) додаткові питання з управління активами та пасивами [188, с. 259].

Казначейство банку служить реалізатором прийнятих управлінських рішень КУАП. Воно займається здійсненням фінансових операцій на відкритих фінансових ринках (валютному, грошовому, ринку цінних паперів); обґрунтовує курси купівлі–продажу іноземних валют, рівень відсоткових ставок, формує політику трансфертного ціноутворення.

Основним цілями казначейства є підвищення прибутковості банку, збереження ліквідності на належному рівні, розширення обсягів активно-пасивних операцій банку. Для виконання цих завдань казначейство виконує методологічну й аналітичну функції. Суть першої зводиться до розроблення технології та методики розрахунків показників, що необхідні для виконання аналітичної функції, визначення собівартості операцій на основі їхніх технологій, бюджету підрозділів, вартості використовуваних ресурсів.

Як зазначили окремі автори [188, 182], доволі поширеною практикою стало утворення центрів прибутковості (профїт-центрів), які перебувають у тісному взаємозв'язку з казначейством банку. Зокрема, між казначейством та профїт-центрами здійснюють операції з умовного використання ресурсів, їх купівлі-продажу за трансфертною ціною. Функціонування центрів прибутковості має ряд переваг, проте не позбавлено й недоліків. До основних переваг варто віднести наступні: гнучкість реагування на умови місцевого ринку, підвищення швидкості процесу прийняття рішень, зменшення обсягу звітності. Серед недоліків: зростання накладних витрат, підвищення рівня ризиків через неузгодженість процесів управління активами і пасивами в різних філіях, складність консолідації зусиль. Саме тому, перш ніж прийняти рішення щодо створення даного центру, менеджмент банку має детально проаналізувати фактори, що обумовлюють доцільність та оптимальний ступінь децентралізації управління.

Зважаючи на функціональні особливості КУАП і казначейства, їх по праву можна вважати головними підрозділами банку, що відповідають за постійне забезпечення фінансової стійкості. Дані підрозділи мають належно виконувати функції щодо забезпечення достатнього рівня ліквідності, прибутковості й платоспроможності банку шляхом ефективного управління активами та пасивами.

Для оптимізації роботи КУАП і казначейства банку слід передбачати вдосконалення організаційних аспектів із метою забезпечення максимальної чіткості повноважень, що виконують дані підрозділи, та методів щодо високоякісного управління ліквідністю, прибутковістю, активами й пасивами банку, а також належним чином застосовувати затверджені підрозділом із ризик-менеджменту методи управління та мінімізації ризиків (відсоткового, ризику ліквідності тощо).

Підсумовуючи, зазначимо, що основними напрямками зміцнення фінансової стійкості банків є наступні: підвищення рівня їх капіталізації; створення довготермінової ресурсної бази для обслуговування потреб

реального сектору; забезпечення виваженості оперативних дій структурними підрозділами банку; розроблення та вдосконалення методів управління ризиками.

Для вдосконалення методів управління фінансовою стійкістю комерційних банків необхідно, на нашу думку, внести ряд пропозицій, зокрема:

1. Органам державної влади:

➤ з метою розширення можливостей сек'юритизації активів, створення механізму нагляду за здійсненням даних угод та оцінки ризиків, що приймаються, внести відповідні зміни у законодавство, зокрема розширити перелік видів фінансових активів, зменшити правові ризики, пов'язані з продажем, врегулювати діяльність емітента цінних паперів під час сек'юритизації;

➤ для підвищення рівня капіталізації банків внести у законодавство відповідні зміни, що передбачають зміну критеріїв субординованого боргу відповідно до міжнародної практики, зокрема запропоновано передбачити в Інструкції “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” [3] ширший перелік гібридних інструментів для залучення капіталу, які активно застосовують у міжнародній банківській практиці.

2. Національному банку України:

➤ продовжувати роботу щодо поліпшення якості та підвищення рівня банківської капіталізації;

➤ сприяти впровадженню сучасних методів управління ризиками, шляхом формування належної нормативної та методологічної бази;

3. Комерційним банкам:

➤ продовжувати роботу з підвищення рівня капіталізації та якості капіталу;

➤ активно впроваджувати та вдосконалювати методи управління інструментами фінансової стійкості, з урахуванням досягнень світової банківської практики і національних особливостей розвитку банківського сектору й фінансового ринку.

4.2. Підвищення якості банківських активів у кризових умовах

Нарощування швидкими темпами комерційними банками обсягів кредитування, особливо протягом 2005-2008 рр. призвело до значного зростання кредитних ризиків, зокрема кількісне зростання кредитів знаходилося у діаметральній протилежності до рівня їх якості. Слід виокремити, ряд характерних ознак притаманних процесу банківського кредитування останніх кількох років:

- поверхневе і необґрунтоване визначення фінансового стану та кредитоспроможності позичальників;
- неналежне проведення оцінки заставного забезпечення за кредитом;
- невідповідність валюти кредитування, валюті доходів позичальника, зокрема значне зростання обсягів кредитів саме в іноземній валюті (переважно у дол. США), що призводило до зростання валютних ризиків (рис. 4.1);

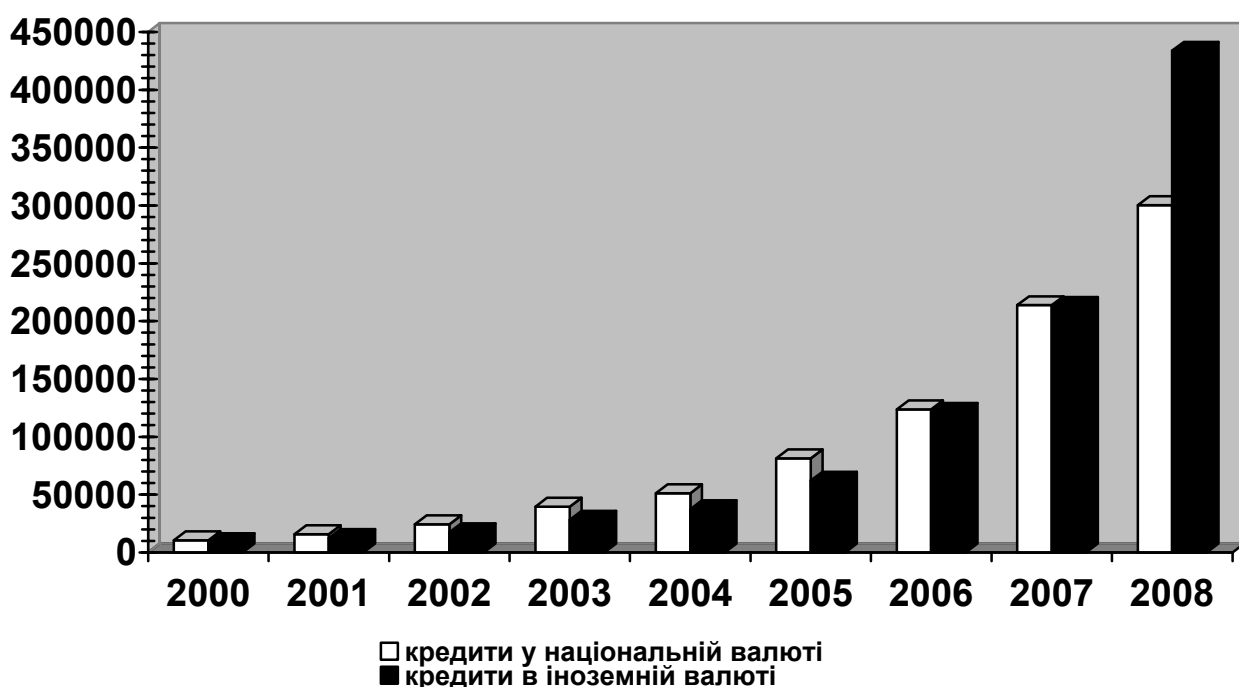

Рис. 4.1. Динаміка обсягів наданих кредитів банками України у розрізі валют протягом 2000-2008 рр. (млн. грн.)

- фінансування кредитів в іноземній валюті переважно за рахунок коштів залучених на зовнішніх ринках;

- відсутність якісного і об'єктивного моніторингу за фінансовим станом боржників під час усього строку дії кредитного договору;
- нехтування принципом мінімізації ризиковості кредитних вкладень і спрямування усіх зусиль на отримання максимальних прибутків.

Дані чинники визначають саме недоліки у кредитній політиці багатьох вітчизняних комерційних банків і, як наслідок, формування ними неякісного кредитного портфеля. Виявлення “вузьких місць” у кредитній діяльності банківських установ значною мірою було спричинено також впливом екзогенних факторів, зокрема:

- розгортанням кризових явищ в економічно розвинутих країнах світу, що зумовило погіршення макроекономічної кон'юнктури й послаблення ділової активності економічних суб'єктів;

- курсовими коливаннями, зокрема девальвацією гривні, що призвело до зміщення валютного ризику на приватний сектор і спричинило нестабільність обмінного курсу. Зокрема, гривня знецінилася на 50 % з початку 2009 року і майже на 70 % відносно найвищого рівня (4,5 гривні за долар на початку липня 2008 року). Відповідно, для тієї категорії позичальників, які отримують доходи у національній валюті, вартість валютних кредитів у гривневому еквіваленті істотно зросла, що негативно відобразилося на їх кредитоспроможності.

Вплив вищезазначених факторів суттєво погіршив стан банківських кредитів, призвів до збільшення частки “недоброякісних” активів, що в кінцевому підсумку спричинило зростання сумнівної та безнадійної заборгованостей (рис. 4.2).

Зокрема, частка проблемних кредитів (прострочених та сумнівних) у загальному обсязі наданих позик у 2001 році становила 11,3 %, проте поступово зменшувалася до початку 2008 року, досягнувши рівня 1,3 %. Однак починаючи з 2008 року обсяг проблемних кредитів почав стрімко зростати і у вересні 2009 року становив 51418 млн. грн., тобто 6,8 % від загального обсягу наданих позик вітчизняними комерційними банками. Варто зауважити, що за неофіційними даними рівень проблемної заборгованості у банківській системі

знаходиться на значному вищому рівні, оскільки банки вдаються до маніпуляцій із звітністю, приховуючи таким чином проблеми з поверненням кредитів та реальний обсяг “неякісних” активів.

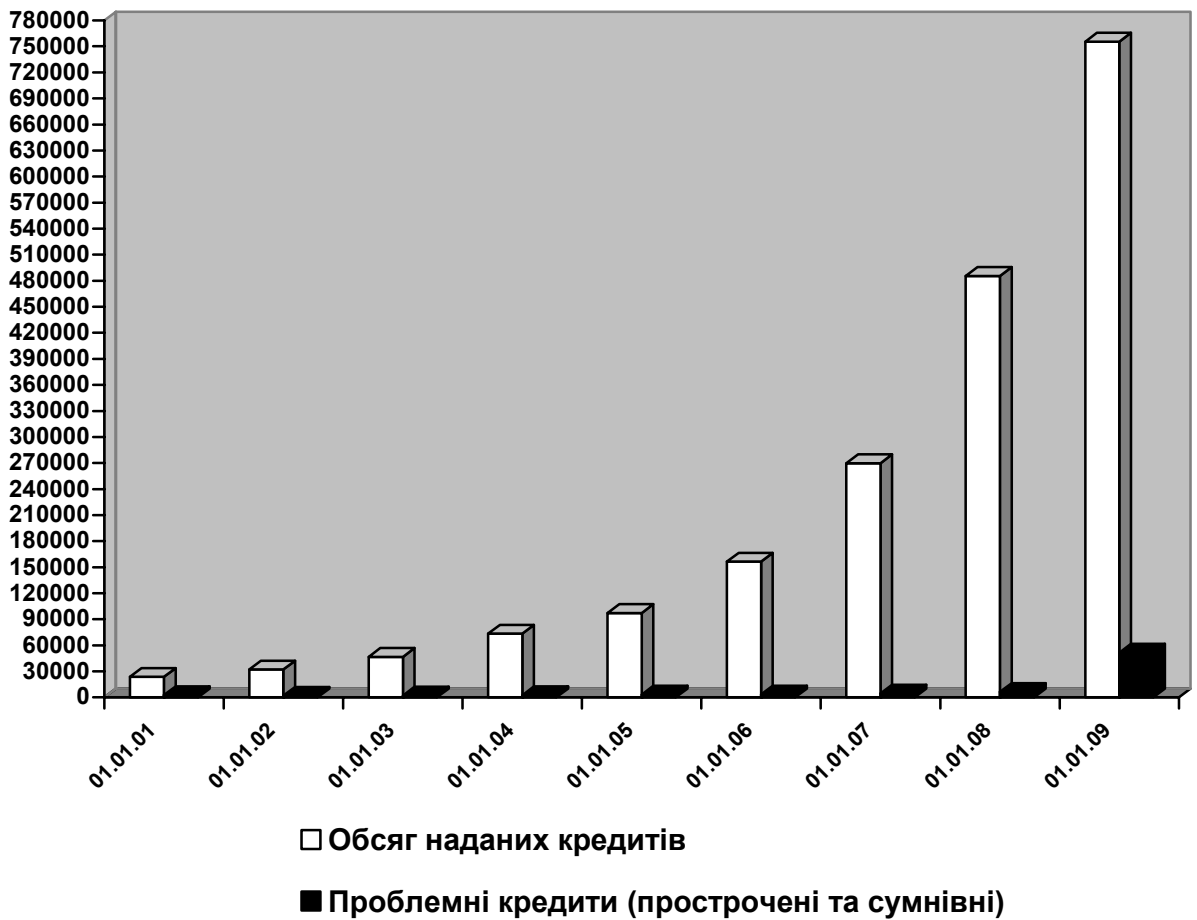

Рис. 4.2. Динаміка проблемних кредитів по банківській системі України за період 01.01.2001-01.09.2009 рр. (млн. грн.)

Зростання проблемної заборгованості в першу чергу, спричиняє збільшення обсягу втрат пов'язаних із неповерненням суми основного боргу та відсотків за кредитом. По-друге, призводить до появи додаткових операційних витрат пов'язаних із поверненням проблемного кредиту, замороження коштів у неприбуткових активах, що зумовлює зменшення прибутковості банку, погіршення стану ліквідності та зниження якості його активів. По-третє, негативно відображається на репутації банку, його рейтингах, що спричиняє зниження рівня довіри з боку вкладників та інвесторів.

Саме тому підвищення якості банківських активів, реструктуризація проблемних кредитів набуває особливо важливого значення щодо забезпечення ефективної кредитної діяльності комерційних банків зокрема, та їх стабільного розвитку й фінансової стійкості в цілому.

Заходи щодо реструктуризації проблемної банківської заборгованості повинні бути комплексними і застосовуватися на макро- та мікроекономічному рівнях. Зокрема, НБУ в контексті створення правових умов для комерційних банків по реструктуризації боргів позичальників 5 лютого 2009 року прийняв постанову № 49 “Про окремі питання діяльності банків” [17]. Згідно якої банкам на період до 01.01.2011 року дозволено:

- урахувувати до розрахунку регулятивного капіталу субординований борг, наданий в іноземній валюті, за курсом на звітну дату;
- установити максимальне значення відсоткової ставки за залученими коштами на умовах субординованого боргу в іноземній валюті не вище Libor (на відповідну дату) за дванадцятимісячними міжбанківськими депозитами плюс 12 % річних;
- самостійно та на власний ризик, з урахуванням фінансового стану позичальників – фізичних осіб, приймати рішення про реструктуризацію наданих їм кредитів і здійснювати оцінку їх фінансового стану та стану обслуговування боргу без урахування факту такої реструктуризації відповідно до вимог “Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”;
- підвищувати на один рівень категорію реструктуризованої кредитної операції з позичальниками, яких віднесено до класів “Б”, “В” та “Г”, за якою стан обслуговування позичальником боргу протягом останніх шести місяців визначений як “добре”, за умови, що кредитним договором встановлено строк погашення основного боргу та відсотків (комісій) не рідше одного разу на місяць.

Окрім цього банкам рекомендовано здійснювати реструктуризацію заборгованості з дотриманням таких принципів:

- створення умов для забезпечення відновлення платежів за кредитом шляхом продовження строків дії кредитних договорів та (або) зменшення щомісячних платежів до прийнятного рівня, виходячи з фінансових можливостей позичальника;

- незастосування штрафних санкцій (пені, штрафи тощо) за реструктуризованими кредитами в разі забезпечення виконання позичальниками умов додаткового договору або дострокового їх погашення.

Також заборонено вживати заходи впливу щодо комерційних банків за порушення економічних нормативів, якщо таке порушення спричинено зростанням курсу іноземних валют, та не зменшувати регулятивний капітал на суму перевищення нормативного значення економічних нормативів Н7 та Н9 (за кредитами, наданими до 10.10.2008 р.).

Окремо встановлено вимоги для банків, реорганізованих у порядку, передбаченому постановою Правління НБУ № 405 від 01.12.2008 р. "Про затвердження спеціального порядку здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків", на період до одного року, зокрема:

- можуть бути прийняті рішення щодо пролонгації за потреби строку дії кредитів рефінансування на підставі обґрунтованого звернення банку- правонаступника та з урахуванням виду і строку застави, що надана як забезпечення кредиту;

- може бути прийняте рішення щодо зменшення нормативу обов'язкового резервування за коштами в іноземній валюті;

- не застосовувати заходи впливу за порушення економічних нормативів до банку- правонаступника, загальні активи якого в результаті реорганізації шляхом злиття або приєднання збільшилися не менше ніж на 20 %.

Також враховуючи звернення банків і з метою забезпечення їх стабільної діяльності та уникнення небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених банкам, а також беручи до уваги найкращу банківську практику та світовий досвід у цій сфері, Правління НБУ прийняло

постанову № 328 “Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів” від 03.06.2009 р. [15], згідно якої банкам дозволено:

1. Якщо банк за узгодженням з позичальниками приймає рішення про реструктуризацію (зміну) валюти зобов'язання він повинен дотримуватися таких принципів:

а) реструктуризації підлягає заборгованість в національній та іноземній валютах за кредитами, виданими до 01.10.2008 р. позичальникам, фінансовий стан яких на дату реструктуризації класифіковано банком не нижче класу "В" та стан обслуговування ними боргу визначено як "добрий" або "слабкий";

б) банк повинен мати підтвержені достовірними документами (фінансова звітність, довідка з місця роботи тощо) об'єктивні та беззаперечні докази того, що позичальник не в змозі забезпечувати виконання умов первинного кредитного договору;

в) реструктуризація (зміна) валюти зобов'язання, беручи до уваги обмеженість ресурсів банку, здійснюється в такій черговості за видами кредитів:

- іпотечні кредити, які надані фізичним особам, якщо предметом іпотеки є житлова нерухомість загальною площею до 110 м², де зареєстровані та проживають позичальник і члени його сім'ї, та щомісячні платежі за таким кредитом перевищують 30 % місячного доходу позичальника;

- кредити, які надані товаровиробникам, видом економічної діяльності яких є виробництво;

- кредити, які надані фізичним особам на лікування, навчання, завершення будівництва тощо, заборгованість за якими не перевищує 200 тис. грн. та щомісячні сукупні платежі за якими перевищують 30 % місячного доходу позичальника;

2. Банкам дозволено до 01.01.2011 р. за кредитними операціями, заборгованість за якими була реструктуризована (змінена) валюта зобов'язання здійснювати оцінку фінансового стану позичальників – фізичних осіб без урахування достатності обсягу забезпечення для погашення в повному обсязі

кредиту і відсотків за ним за умови, що позичальник забезпечує виконання зобов'язань своєчасно та в повному обсязі;

Комплекс зазначених заходів, на нашу думку, сприятиме оптимізації банківської діяльності в кризових економічних умовах та матиме позитивний вплив на реструктуризацію проблемних активів і виконання позичальниками зобов'язань за кредитами.

Проблеми зі сумнівною та безнадійною заборгованістю вирішуються на макроекономічному рівні також шляхом здійснення процедури викупу проблемних активів. Механізм полягає у викупі сумнівних і безнадійних банківських активів (які під впливом макроекономічних, ринкових та інших факторів схильні до суттєвого впливу ризиків (знецінення), зокрема кредити надані під заставу нерухомості) уповноваженими сануючими державними організаціями з метою подальшого управління (реструктуризація, продаж) ними.

Зокрема, створюють спеціалізовані корпорації для цілеспрямованої роботи з банківськими активами такого типу. В даному контексті, як зазначив А. А. Хандриков [236, с. 62], для роботи з проблемними активами застосовують централізований та децентралізований підходи. Децентралізований підхід передбачає створення відповідних структур за межами банків, а централізований – створення органами державної влади Спеціалізованої корпорації з викупу та управління проблемними активами всієї банківської системи. У даному випадку (при централізованому підході) проблемні активи обмінюють на боргові зобов'язання чи акції корпорації, або боргові зобов'язання держави. Зазначимо, що цим може займатись і центральний банк (зокрема, розширюються його повноваження) або агентство з реструктуризації.

Важливим аспектом під час процедури викупу є оцінка проблемних активів. Загальноприйнятою і поширеною практикою є визначення ціни продажу активу за його поточною дисконтованою вартістю. З цією метою кредити поділяються на дві основні групи, зокрема незабезпечені, реалізація

яких здійснюється з більшим дисконтом і забезпечені, котрі отримують вищу вартісну оцінку.

У праці професора В. Міщенка [154, с. 17] чітко виокремлено особливості, які притаманні діяльності компаній з управління проблемними активами (КУА), зокрема:

- передача активів від банку до КУА здійснюється за розрахунковою ринковою вартістю. Якщо вартість буде заниженою, компанія матиме менше стимулів поліпшувати активи та продавати їх за найкращою ціною. І навпаки, якщо вартість завищено, персонал КУА також не матиме стимулів, оскільки заздалегідь знатиме, що ніколи не зможе повернути таку високу вартість;

- КУА повинна мати єдину мету – максимізацію прибутку, що означає повернення якомога більшої частини вартості активів з мінімальними втратами.

- розгляд необхідності продажу активів від КУА базується на збалансуванні швидкості розміщення та ціни. Активи, щодо яких очікується повільне зростання цін, слід продати швидко. Активи, щодо яких у перспективі очікується значно краща ціна, – поліпшити й підготувати для продажу в майбутньому;

- організація КУА повинна відповідати структурі портфеля “поганих” активів, щоб забезпечити найкращу роботу з ними. Треба створити спеціальні підрозділи для розпорядження об’єктами нерухомості різного призначення та активами за кордоном;

- КУА має діяти як поважний і надійний учасник ринку, але не повинна використовувати надмірно переваги свого статусу, державної власності тощо.

Корпорації з управління проблемними активами створюють, як правило, на період реструктуризації банківської системи. Досвід їх застосування у відповідні періоди свідчить про їх успішне функціонування в США (1933 р.), Швеції (1933 р.), Кореї (1962 р.), Аргентині (1995 р. і 2002 р.), Малайзії (1998 р.), Казахстані (2008 р.), Угорщині (2008 р.), Росії (2009 р.). Проте в окремих країнах, зокрема у Філіппінах (Asset Privatization Trust), Фінляндії (Arsenal) корпорації такого характеру з дещо іншими повноваженнями функціонують досі.

З метою забезпечення ефективної діяльності КУА повинні виконуватися наступні умови:

- 1) обов'язкове дотримання принципу їх операційної та політичної незалежності;
- 2) об'єктивно необхідним є формування чіткої законодавчої бази щодо регулювання їх діяльності в цілому та реалізації заставного майна зокрема;
- 3) достатність та оптимальність обсягів фінансування;
- 4) формування професійного та досвідченого кадрового забезпечення, особливо управлінців;
- 5) дотримання принципу відкритості, транспарентності щодо подання об'єктивної інформації про свою діяльність.

Розглянутий підхід щодо реструктуризації проблемної заборгованості шляхом викупу неякісних активів, на нашу думку, варто застосовувати у періоди кризових ситуацій у банківському секторі, оскільки викуп проблемних кредитів є виправданим з точки зору підтримки банківського сектору.

А в умовах нормального та порівняно стабільного розвитку банківського сектору банки мають зосереджувати основну увагу на ефективному функціонуванні власних підрозділів проблемних активів. Тобто банки мають володіти відповідним організаційним підрозділом, який координував би роботу з проблемними активами і розглядав би дане завдання як пріоритетне.

Керівництво багатьох банківських структур, на жаль, не завжди усвідомлює необхідність та доцільність створення такого підрозділу. Зокрема, існують думки, що створення такого виду підрозділу свідчить про нестабільність банку, вказує на його нестійке фінансове становище, і на основі цього відмовляються від формування даної структурної одиниці. Вважаємо, що думка є дещо упередженою, оскільки в умовах циклічно повторюваних криз при загальній стагнації виробництва необхідним є створення комерційними банками спеціалізованих підрозділів з управління проблемною заборгованістю. Створення такого відділу (департаменту, управління, підрозділу) свідчить про

чітке розуміння топ-менеджментом банку та визначення об'єктивної оцінки щодо ситуації на кредитному ринку країни. У даному випадку керівництво спроможне не лише на констатацію фактів появи проблемної заборгованості, а й є здатним до формування кредитно-інвестиційної стратегії банку, ключовим напрямком якої є зниження рівня неповернення кредитів і профілактика виникнення проблемних активів.

Свою діяльність підрозділ по роботі з проблемними активами повинен здійснювати відповідно до чинного законодавства, нормативних актів НБУ, а також керуватися статутом, рішеннями правління та іншими нормативними документами банку. Варто зауважити, що у своїй роботі він повинен застосовувати виключно легальні методи, які відповідають вимогам цивільно-правового законодавства.

Зокрема, даний підрозділ має виконувати наступні функції: 1) брати участь у плануванні й реалізації ефективної кредитної та інвестиційної політики для максимізації прибутку; 2) формувати стратегію, визначати принципи та методи діяльності банку щодо роботи з проблемними активами; 3) забезпечувати розроблення та реалізацію відповідних схем протермінованої заборгованості; 4) вивчати і впроваджувати новітні, прогресивні методи уникнення чи мінімізації ризику виникнення проблемних активів.

Деякими науковцями [72] визначаються базові принципи, котрими повинен керуватися підрозділ з проблемними активами, зокрема серед них наступні:

- своєчасність вживання заходів – у роботі з проблемними активами найчастіше виникають ситуації, коли необхідно негайно прийняти рішення, що дозволяє повернути до 100 % заборгованості або перевести актив із проблемного в нормальний. Якщо буде упущений час, то надалі це може призвести до переходу активу в категорію безнадійного до стягнення;
- ефективність вживання заходів – результатом роботи підрозділу повинно бути реальне зростання доходів банку. Повинен бути прийнятий до уваги і часовий фактор. У практичній діяльності банк найчастіше змушений йти на

поточні втрати з метою досягнення стратегічного позитивного результату;

- нарощення позитивного ефекту – боржник, що не може, розрахуватися одноразово, повинен повертати борг частинами, але за графіком і під пильним контролем підрозділу.

Слід зауважити, що поряд із втручанням служби безпеки, юридичної служби, під час виникнення проблем із поверненням кредиту необхідно оперативно втручатися підрозділові проблемних активів і консолідовано приймати рішення. До підрозділу проблемних активів, на нашу думку, мають належати керівники кредитного та юридичного підрозділів, служби безпеки, фахівці бухгалтерського, податкового та технічного профілю (загалом до семи осіб). Засідання доцільно проводити приблизно раз на місяць, а роботу з повернення кредитів здійснювати постійно. Економічний ефект від праці даного підрозділу полягає у мінімізації втрат, підвищенні прибутковості, фінансової стійкості й надійності банку загалом.

Окрім забезпечення ефективної діяльності підрозділу з проблемними активами у світовій та вітчизняній банківській практиці до теперішнього часу сформувалися та використовуються ряд заходів щодо погашення простроченої заборгованості. Зокрема, визначають наступні напрямки реструктуризації боргів:

1. Пролонгація строків кредитування. Даний спосіб є відносно нескладним для банку і передбачає продовження терміну кредитування. Відповідно, здійснюється розподіл суми боргу на більшу кількість платіжних періодів, тобто сума щомісячних платежів і боргове навантаження за кредитом зменшуються. У випадку збільшення строку платежу в два рази, щомісячний платіж знизиться на 20-25 %. Застосування цього методу реструктуризації боргу для комерційного банку є економічно вигідним, оскільки збільшується термін платежу і зростає обсяг відсотків сплачених позичальником за увесь період користування кредитом. Однак банк водночас наражається на додаткові ризики пов'язані із невизначеністю щодо фінансового стану позичальника, вартості грошей в часі, що змушує його підвищувати відсоткову ставку, тим

самим нівелюючи ефект від пролонгації для позичальника.

Варто зауважити, що багато європейських банків вдалися до даного методу. Наприклад, у другій половині 2008 року усі іпотечні позичальники у Норвегії отримали листи від банків із пропозиціями щодо продовження терміну погашення кредитів на 30-40 років.

Також, казначейство Великобританії запровадило програму підтримки іпотек домовласників, згідно з якою позичальники можуть розраховувати на пролонгацію частини своїх платежів строком до двох років. Угорщина наприкінці 2008 року також пішла таким шляхом, зокрема між Міністерством фінансів і дев'ятьма найбільшими банками було прийнято компромісне рішення по реалізації програми реструктуризації кредитів із наданням позичальникам можливостей щодо пролонгації строків кредитування.

Деякі вітчизняні банки погоджуються на пролонгацію кредитів на максимальний строк до десяти років, але, як правило, на такі кроки йдуть банки з іноземним капіталом.

2. Зміна способу погашення позики, перехід із класичної (стандартної) на ануїтетну. Продовження строку дії кредитного договору, як правило, супроводжується зміною графіку погашення кредиту. Зокрема, стандартна схема погашення відсотків, яка передбачає щомісячне погашення певної частини суми основного боргу і відсотків на залишок цієї суми змінюється на ануїтетну. Дана схема полягає у погашенні кредиту рівними частинами (суми основного боргу і відсотків) через однакові проміжки часу. Тим самим зменшується платіжне навантаження на клієнта, тобто його щомісячний платіж протягом усього терміну дії кредитної угоди, що дає змогу більш “розмірено” погасити кредит, дотриматися строків, хоча і дещо переплатити зважаючи на специфіку ануїтетного методу. Для комерційного банку відповідно не виникає простроченої заборгованості, немає необхідності формувати додаткові резерви.

3. Відстрочка платежу за кредитом (“кредитні канікули”). Досить популярний серед банкірів метод, зміст якого полягає у звільненні

позичальника на визначений термін від сплати щомісячних платежів за основною сумою боргу, які в подальшому рівномірно розподіляються на залишок відповідно до терміну дії кредитного договору. Даний спосіб є вигідним для позичальника у тому випадку, якщо він отримує відстрочку без одночасного збільшення відсоткової ставки за кредитом чи зміни строків дії кредитної угоди.

4. Зниження відсоткових ставок за кредитом є одним із методів реструктуризації проблемної заборгованості, який не набув поширення у вітчизняній банківській практиці і більшою мірою застосовуються закордоном. Даний спосіб є найбільш привабливим для клієнтів, оскільки дозволяє зекономити кошти на погашенні кредиту, особливо це стосується позик в іноземній валюті. Проте для банку він є економічно невигідним, так як банк розраховується за залученими коштами у відповідному відсотковому співвідношенні, нижче котрого банк не в змозі встановити відсоткову ставку за кредитом.

Якщо комерційні банки і йдуть на зниження відсотків, то лише на обмежений і невеликий (пільговий) термін, наприклад на період необхідний для відновлення виробничих потужностей підприємства, після чого відновлюють рівень відсоткових ставок або взагалі вдаються до їх підвищення.

Звертаючись до зарубіжного досвіду зазначимо, що Федеральна корпорація страхування депозитів США (2008 р.), розробила програму реструктуризації іпотечних кредитів, яка передбачає зниження ставок за тими кредитами, де відношення боргу до доходів становить 38 %. Даний спосіб застосовувався і в Аргентині у 1995 році, де банки практикували зниження відсоткових ставок за кредитами.

5. Конвертація валютних кредитів. Даний метод є найбільш вигідним для позичальника, оскільки конвертація боргу в іноземній валюті на кредит у національній валюті, зменшує (нівелює) рівень ризику девальвації гривні. Банки здійснюючи таку конвертацію підвищують відсоткову ставку (наприклад із 12 % за кредитом в іноземній валюті до 20 % у національній). Очевидно, що

чим вищою є ставка за інвалютним кредитом, тим більш вигідним є перехід на кредит у національній валюті. Відповідно, значну вигоду отримує боржник у випадку зниження курсу гривні, а в протилежному випадку конвертація може призвести до зростання обсягу збитків позичальника.

Досвід конвертації валютних кредитів ми можемо прослідкувати в Аргентині (лютий 2002 р.), де було проведено так звану асиметричну песифікацію, що мала примусовий характер (банки здійснювали конвертацію депозитів у песо за новим курсом 1,4 песо/1 дол. США, тоді як зобов'язання за кредитами конвертувалися за старим курсом 1 песо/1 дол. США). Міністерство фінансів Угорщини (листопад 2008 р.) досягнуло домовленості із дев'ятьма найбільшими банками щодо реалізації програми реструктуризації кредитів, якою передбачено можливість конвертації кредитів в іноземній валюті у кредити деноміновані у форинтах. У Росії (грудень 2008 р. – січень 2009 р.) Банк “ВТБ 24” здійснює реструктуризацію іпотечних і споживчих кредитів в іноземній валюті за ставками, що діють на поточний момент за аналогічним кредитами у рублях (за конвертацію кредиту банк стягує одноразову комісію, крім того, позичальник має оплатити послугу з оцінювання квартири, а також поновити довідку з місця роботи) [153, с. 14].

6. Зменшення основної суми боргу. До даного методу комерційні банки вдаються вкрай рідко, практичне застосування якого мало місце у Мексиці (грудень 1998 р.), коли уряд схвалив програму “Пунта Фіналь”, якою передбачалося списання боргів. У межах цієї програми пропонувалися значні субсидії (до 60 % балансової вартості кредиту) боржникам банків для виплати їх кредитів. Таким чином, програма сприяла розподілу тягаря між урядом і банками. У США (листопад 2008 р.) банк “Сітігруп” також оголосив про зменшення сум боргу за іпотечними кредитами, за якими відношення боргу до доходів перевищує 40 %.

Серед даних заходів найпоширенішими є пролонгація строків кредитом, надання “кредитних канікул”, оскільки вони дозволяють у короткі строки послабити платіжне навантаження на позичальників за рахунок зменшення

щомісячних платежів за кредитом, однак водночас призводять в кінцевому підсумку до збільшення суми платежів за кредитом в цілому. Відповідно, банки не втрачають своїх прибутків, а навпаки отримують додатковий дохід, хоча повинні правомірно розподіляти ризики спричинені девальвацією гривні, кризовими економічними умовами, а не перекладати увесь тягар платежів на позичальника. Оскільки, збитки пов'язані з реструктуризацією мають розподілятися між банками, державою і позичальниками. Конвертація валютних позичок і зменшення основної суми боргу є менш популярними, хоча і найбільш вигідними для позичальників.

Розглянуті методи повинні застосовуватися банками на добровільній основі щодо кредитів, як у національній, так і в іноземній валютах, особливо стосовно добросовісних позичальників. Загалом, увесь комплекс даних заходів сприяє зменшенню платіжного навантаження на боржника, за умови, якщо банки не вимагають додаткового забезпечення і не здійснюють переоцінку заставного майна.

Слід зауважити, що реструктуризація проблемних кредитів в Україні повинна здійснюватися із використанням позитивних аспектів її проведення у зарубіжних країнах, але з урахуванням національної специфіки та особливостей розвитку вітчизняної банківської системи. Зокрема, як зазначає професор В. Міщенко реструктуризація повинна діяти на основі єдиних правових норм, правил і методів, які б поширювалися на усі банківські установи [153, с. 17].

Вибір тієї чи іншої схеми реструктуризації боргу повинен передбачати індивідуальний підхід до позичальника і ґрунтуватися на оцінці фінансового стану позичальника, параметрів кредитного ризику і запиту, що спрямо б належному обслуговуванню боргу. На нашу думку, комерційні банки повинні застосовувати комбіновані програми реструктуризації заборгованості на основі так званого “методу партнерських взаємовідносин з боржниками”, котрий повинен передбачати:

- рівноправність сторін проблемних кредитних відносин;
- досягнення узгодженості відносно вибору методу врегулювання

проблемної заборгованості;

- методичне (документальне) забезпечення роботи з проблемними кредитами, тобто банки повинні мати чіткі програми по реструктуризації проблемних кредитів, які б повною мірою відповідали нормам чинного законодавства;
- сприяння зі сторони кредиторів по відношенню до позичальника щодо реалізації оптимально вигідного способу реструктуризації боргу.

Слід зауважити, що побудова кредитних відносин повинна базуватися на основі базових принципів “методу партнерських взаємовідносин з боржниками”, зокрема це дозволить вирішити усі конфліктні ситуації цивілізованим шляхом, застосовуючи інструменти законодавчого характеру щодо врегулювання проблемної заборгованості оперативно і з максимальним економічним ефектом. Оскільки в цьому і полягає головне завдання банку, як повернути кредит і при цьому не втратити клієнта.

В майбутньому комерційним банкам з метою недопущення зростання і виникнення проблемної заборгованості необхідно зробити більш жорсткими правила щодо надання кредитів, забезпечити об’єктивну оцінку фінансового стану позичальників, контролювати хід кредитного процесу здійснюючи цільові перевірки, значно підвищити ефективність систем управління ризиками.

4.3. Система управління банківськими ризиками та їх вплив на фінансову стійкість комерційних банків

Запорукою забезпечення фінансової стійкості комерційних банків слугує необхідність ефективного та високоорганізованого управління ризиками, котрі, як відомо, постійно супроводжують діяльність банку. Питанням теорії і практики управління ризиками в зарубіжних країнах протягом останнього півстоліття приділяють підвищену увагу, зокрема дані дослідження спрямовані на пошук ефективних методів аналізу й оцінки, моніторингу та контролю ризиків, створенню ефективних систем управління останніми [48, 208, 226, 214, 178]. Проте далеко не всі рекомендації щодо ефективного управління

банківськими ризиками доцільно використовувати у вітчизняній банківській практиці, зважаючи на специфіку розвитку українських банків, недостатню розвиненість окремих сегментів фінансового ринку (фондового, ринку страхування тощо).

Вітчизняні науковці також зробили значний крок уперед у напрямку дослідження банківських ризиків та формування систем ризик-менеджменту (управління ризиками) в банках, свідченням чого є ряд праць [61, 62, 186, 172, 184, 120, 55, 132]. Коли йдеться про “систему управління ризиками”, то мають на увазі систему процесів прийняття управлінських рішень, головним завданням яких є необхідність максимально знизити невизначеність, в якій приймають рішення.

Серед основних причин необхідності формування комплексних систем управління банківськими ризиками варто відзначити, на нашу думку, наступні:

- 1) зростання регулятивних вимог, зокрема спрямування на виконання положень Базельського комітету посилює регулятивний тиск на ризик-менеджмент банку;
- 2) глобалізація ризику, мінливість та диверсифікація фінансових ринків, збільшення конкуренції;
- 3) стратегічне партнерство та необхідність формування позитивного інвестиційного іміджу (потенційні інвестори і партнери, оцінюючи фінансову стійкість банку, вивчають і систему управління ризиками, тобто банки, які зацікавлені в інвестиціях та розвитку міжнародного співробітництва, просто зобов'язані вирішувати питання щодо побудови системи управління ризиками);
- 4) поліпшення зовнішнього рейтингу загалом та кредитного зокрема, що сприяє зниженню вартості залучених коштів та зростанню ринкової капіталізації;
- 5) зниження фінансових втрат, стабільне зростання прибутковості (ROE, чистої процентної маржі) та, як результат рух шляхом раціонального зростання і забезпечення фінансової стійкості (тобто, з метою підтримки вдалого співвідношення “дохідність – ризик” банк має побудувати власний ризиковий профіль (яким ризикам і які розміри ризиків менеджмент банку вважає прийнятними) і надалі забезпечувати контроль та підтримку ризиків на визначеному рівні.

Ефективність роботи ризик-менеджменту позначається на рівні фінансової стійкості комерційного банку. Зокрема, здатність банку регулювати ризики, нейтралізувати їх негативний вплив позитивно відображається на основних чинниках фінансової стійкості, в протилежному випадку виникають передумови дестабілізації фінансового стану банку (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Вплив ризиків на базові характеристики фінансової стійкості банку.

Серед ризиків, що найбільше впливають на базові характеристики фінансової стійкості комерційного банку, як видно з рис. 4.3, є кредитний, відсотковий та ризик ліквідності. Зрозуміло, що банки в процесі діяльності натрапляють не лише на дані ризики, вагоме значення мають й інші ризики (операційний, валютний, ринковий), проте на кредитний, відсотковий та ризик ліквідності найбільше звертають увагу органи нагляду, та й комерційні банки

вважають дані ризики найнебезпечнішими для свого фінансового становища, що підтверджують дані окремих експертних досліджень (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

**Категорії ризику за ступенем пріоритетності
для вітчизняних банків [97, с. 13]**

№ за/п	Категорія ризику	У банківській системі в цілому	Найбільш і банки	Великі банки	Середні банки	Малі банки
1.	Кредитний ризик	8,65	8,71	9,43	8,17	7,67
2.	Ризик ліквідності	7,70	7,86	8,29	7,00	7,33
3.	Відсотковий ризик	5,78	5,57	6,14	6,83	3,33
4.	Ринковий ризик	5,04	4,71	5,43	5,83	3,33
5.	Валютний ризик	5,57	4,71	6,57	6,17	4,00
6.	Операційний ризик	4,70	4,86	4,43	5,33	3,67
7.	Ризик репутації	4,06	5,29	3,43	4,17	4,33
8.	Юридичний ризик	4,30	4,00	3,43	4,67	6,33
9.	Стратегічний ризик	4,96	5,43	3,71	5,67	5,33

Зокрема, експертне дослідження систем ризик-менеджменту, що здійснювали А. Б. Камінський і А. Т. Кияк [97], передбачало отримання експертних оцінок від 25-и українських банків, загальні активи яких на кінець першого кварталу 2005 р. становили 53% від загальних активів банківської системи, кредити, надані суб'єктам господарювання, дорівнювали 46% від цього показника для банківської системи, зобов'язання – 57% від зобов'язань усіх банків. Дані показники дають підстави стверджувати про репрезентативність вибірки.

За даними табл. 4.1 можемо простежити, що категорія кредитного ризику набрала максимальну кількість балів як у банківській системі в цілому, так і в кожній групі банків. Пояснення даної ситуації є цілком зрозумілим, оскільки на фінансовому ринку України ринок кредитів є домінуючим, порівняно, наприклад, із фондовим ринком, тому й кредитний ризик найнебезпечніший

для банків.

Цей ризик може, зокрема, суттєво зменшити прибуток банку, а в найгіршому випадку призвести до банкрутства. Крім цього, банки, котрі мають значні втрати за кредитними операціями, наражаються на ймовірність зниження своєї вартості. Так, неналежне управління кредитним ризиком спричиняє виникнення непрацюючих активів, збитків за кредитами, що значно знижує рівень прибутковості, зменшує вартість банку та в кінцевому підсумку негативно відображається на фінансовій стійкості в цілому (рис. 4.4).

Рис. 4.4. Наслідки неефективного управління кредитним ризиком банку.

Кредитний ризик впливає на сукупний банківський ризик, що підтверджує індекс ризику (RI), котрий обчислюють за наступною формулою:

$$RI = \frac{[E(ROA) + CAP]}{S_{ROA}}, [215, \text{с. 466}] \quad (4.7)$$

де $E(ROA)$ – очікувана рентабельність активів; CAP – відношення власного капіталу до активів; S_{ROA} – стандартне відхилення ROA.

Зважаючи на те, що головним рушієм кожної з компонент формули RI є кредитний ризик, то концептуально він може бути представлений як:

$$RI = f(\text{кредитний ризик, відсотковий ризик, ризик ліквідності...}) [215, \text{с. 466}] \quad (4.8)$$

Відповідно, фахівці банківського ринку, провідні банкіри розуміють необхідність ефективної організації ризик-менеджменту, деякі найбільші банки впровадили, інші прагнуть до введення відповідної організаційної структури управління ризиками. Якщо ж говорити про невеликі банки, то більшість із них не те, що не мають відділу ризик-менеджменту, а й інколи навіть жодного спеціаліста в банку з відповідним функціональним навантаженням.

Органи державного регулювання також забезпечують підтримку формування та розвитку систем управління ризиками в банках, зокрема, прикладом можуть слугувати затверджені постановою Правління НБУ № 361 від 02. 08. 2004 р. “Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України” [6].

Вітчизняним банкам слід виконати ряд як методологічних, методичних, так і організаційних завдань для побудови ефективної системи ризик-менеджменту. Кожна система управління банківськими ризиками в окремому комерційному банку має бути особливою (унікальною), з притаманними лише їй особливостями та ознаками, рівень автоматизації та програмного забезпечення якої також відрізнятиметься, зважаючи на специфіку кожного банку.

Слід зауважити, що необхідність банку зважати на обсяги та специфіку своєї діяльності при формуванні системи управління ризиками є цілком виправданою, оскільки впровадження та функціонування системи ризик-менеджменту потребує чималих затрат (побудова технології управління ризиками; добір, купівля та впровадження програмного забезпечення; підтримка технології на актуальному рівні), що за нераціонального підходу, зрозуміло негативно позначатиметься на рівні банківської прибутковості.

Ефект від запровадження системи управління ризиками є довготерміновим, оскільки ризик-менеджмент служить своєрідною ланкою щодо обмеження розвитку бізнесу на короткий термін, але на середній за тривалістю період, навпаки, створює можливості отримання прибутку. Зокрема, при визначенні вартості впровадження технології управління ризиками необхідно розраховувати не менше ніж на п'ять років функціонування системи та екстраполювати прогнозований ефект відповідно.

Отже, необхідно чітко визначити основні аспекти побудови ефективної комплексної системи управління банківськими ризиками з точки зору оптимального впливу на фінансову стійкість комерційного банку, при цьому більше уваги зосередивши на вдосконаленні порядку управління саме кредитним ризиком.

Зокрема, Л. О. Примостка вважає, що “система управління банківським ризиками повинна складатися з наступних підсистем: 1) ідентифікація ризиків за допомогою логічних методів аналізу; 2) формування системи аналітичних показників ризикованості; 3) кількісне оцінювання (квантифікація) ризиків; 4) обґрунтування рівнів допустимих ризиків (лімітів ризику); 5) вибір методів управління ризиками; 6) реалізація процесу мінімізації ризиків (аналітичне супроводження, оцінювання ефективності); 7) організація ефективних систем моніторингу ризиків” [185, с. 19]. Проте, на нашу думку, окреслені елементи є швидше етапами чи складовими компонентами процесу управління ризиками, а не підсистемами системи ризик-менеджменту, оскільки вважаємо, що поняття “система управління ризиками” – ширше й охоплює наступні елементи: 1) стратегію, політику, методика оцінки та мінімізації ризиків у банку (методологія); 2) підрозділи, які беруть участь в управління ризиками і сукупно формують інфраструктуру управління ризиком у банку (організація); 3) процес управління ризиком; 4) достовірні та своєчасні потоки інформації.

Стратегія відображає допустимий рівень ризику для банку і визначає за мету якість активів, прибуток, а політика та процедури управління ризиками стосуються всіх банківських ризиків, вони уповноважені реалізувати дану

стратегію.

В управлінні ризиками беруть участь ряд підрозділів банку, що мають відповідне функціональне навантаження (додаток У). Процес ризик-менеджменту в банку має охоплювати всі його структурні рівні – від управлінського (Спостережної ради і Правління банку) до рівня, на якому безпосередньо приймають і генерують ризики [6]. Банк зобов'язаний чітко визначити та розподілити функціональні обов'язки і повноваження з ризик-менеджменту та схему відповідальності за таким розподілом. Варто зауважити, що відповідно до моделі управління, яка зорієнтована на передову банківську практику, за основні аспекти управління ризиками відповідають багато сторін (додаток Ф).

Зокрема, важливе місце в організації системи управління ризиками займають Спостережна рада і Правління банку, котрі мають забезпечити запровадження організаційної структури, механізмів контролю, виділення необхідних ресурсів на створення та підтримання ефективної системи ризик-менеджменту і поширити в банку єдине розуміння його корпоративної культури щодо управління ризиками.

Також можливий варіант створення комітету з ризик-менеджменту Спостережної ради, який би частково виконував окреслені функції ради, а також розглядав би звіти підрозділу з ризик-менеджменту, звіти Правління банку, що стосуються управління ризиками. Комітет із ризику затверджує рівень допустимого ризику за різними банківськими продуктами, елементами і напрямками діяльності, підзвітний Спостережній раді й Загальним зборам акціонерів.

Підрозділ із ризик-менеджменту, який здійснює оцінку, контроль та моніторинг ризиків, обов'язково має виконувати наступні функції: 1) визначати політику та стратегію управління ризиком, розробляти і подавати на затвердження Правління банку методики оцінки ризиків; 2) забезпечити управління ризиком на стратегічному та операційному рівнях; 3) розробити

інфраструктуру для отримання даних від інших систем; 4) нагромаджувати історичні дані для порівняльного аналізу; 5) ідентифікувати порушення лімітів.

Закордонна банківська практика показує, що основною вимогою до даного підрозділу є його повна незалежність (структурна й фінансова) від підрозділів банку, що безпосередньо приймають ризики (фронт-офісів) та підрозділів, які реєструють факт прийняття ризику і контролюють його величину (бек-офісів).

Докладніше за базовими ризиками (за контекстом Базельської угоди, у котрій акцентовано саме на кредитному, ринковому та операційному ризиках) банку організація управління ризиком може бути представлена організаційною структурою (додаток X).

Із урахуванням значимості впливу кредитного, відсоткового, ринкового, операційного та ризику ліквідності на фінансову стійкість комерційного банку можливий також варіант створення в структурі управління ризиками шести відділів та трьох груп. Зокрема, чотири з них можуть займатися кредитними ризиками (два відділи – ризиками компаній, один відділ – ризиками ритейлу (роздрібних банківських послуг) і ще один – ризиками країни і банківськими ризиками). Решта, один відділ, – ринковими ризиками і ще один відділ – операційними ризиками. Групи мають займатися проблемними кредитами, аналізом та звітністю за кредитним портфелем. Відсотковим та ризиком ліквідності у даному випадку слід займатися комітетові з управління пасивами й активами.

Відомі міркування з приводу того, що ризиками необхідно управляти у тому відділі, який безпосередньо причетний до конкретного ризику. Так, усі ризики є різними за природою, і функціонування того чи іншого підрозділу банку пов'язане з окремими видами ризиків, проте у випадку їх реалізації страждає капітал банку, який, на відміну від кількості ризиків, є одним. Ми схильні до тієї точки зору, що більш цільовим та ефективним є підхід, котрий передбачає функціонування єдиного відділу ризик-менеджменту, який

забезпечить і технологію, й ідеологію управління ризиками, особливо у великих банках.

Щодо середніх і малих банків, що прагнуть до розвитку бізнесу, то їм також необхідний ризик-менеджмент. Але, можливо, дані функції можна доручити комусь із спеціалістів, які вже працюють у штаті. Наприклад, операційними ризиками до певної міри можуть управляти внутрішні аудитори.

Процес управління ризиками має передбачити: 1) виявлення (ідентифікацію) ризиків, яким піддається банк; класифікацію і ранжування ризиків; 2) аналіз та оцінку ризиків, зокрема рівня окремих ризиків й інтегральну оцінку сукупності ризиків, яким піддається банк; 3) розроблення заходів щодо мінімізації ризиків; 4) моніторинг та реалізацію системи заходів щодо управління ризиками; 5) контроль коригування впливу інструментів ризик-менеджменту.

1. Безпосередня робота з ризиками починається з моменту виявлення переліку ризиків, що притаманні тій чи іншій банківській операції; визначають профіль ризиків та створюють карту, на якій їх ранжують за ймовірністю настання ризикової події та серйозністю її наслідків.

Ідентифікація певного виду ризику базована на результатах техніко-економічного обґрунтування певного фінансового проекту чи певного виду банківських операцій, що дає змогу структурним підрозділам банку виявити можливі фактори ризику, пов'язані з технічним, матеріальним і кадровим забезпеченням даного проекту (операції). Уникнення тих продуктів, що є неприйнятними з точки зору ризиковості, – свідченням високорозвинутої системи управління ризиками.

На даному етапі слід не лише ідентифікувати ризики, а й, як уже було зазначено, групувати їх (класифікувати). Щодо класифікації ризиків, то відомо багато підходів, зважаючи на певні класифікаційні ознаки [108, 102, 164, 84, 175, 205]. Зокрема, знана класифікація ризиків GARP (Generally Accepted Risk Principles) містить 7 груп та 23 підгрупи ризиків [237, с. 121]. Також поширеною є практика аналізу ризиків із точки зору джерел їх виникнення, за

якою їх поділяють на дві великі групи: зовнішні та внутрішні ризики [6, 185, 131, 101, 24, 203, 41, 52].

Дещо докладніше зупинимося на категорії кредитного ризику, зважаючи на його значимість для вітчизняних банків. Окремі аспекти щодо управління решти ризиків відображено в додатку Ц.

Варто зауважити, що тип кредитної політики банку визначає стратегію управління кредитним ризиком та впливає на модель організації ризик-менеджменту в цілому. Зокрема, тим банкам, які незалежно від розміру активів дивляться в майбутнє і не працюють лише на негайний прибуток, доцільно обирати зважену та консервативну кредитну політику. Це особливо важливо з того боку діяльності банку, що стосується залучення інвесторів, які з більшим рівнем довіри ставляться до банків, котрі є обережними у здійсненні кредитної політики. В перспективі це створює передумови для залучення найкращих клієнтів і партнерів, сприяє виходу на нові сегменти ринку і в кінцевому підсумку позитивно відображається на рівні банківської прибутковості зокрема та фінансової стійкості в цілому. Ми вважаємо, що “здорова” консервативність на рівні кожного банку є основним “страховим полісом” загрози системної банківської кризи. Зокрема, доречний щодо цього вислів досвідченого англійського банкіра: “Головне – не заробити, головне – зберегти”.

2. Аналіз і оцінку ризиків слід спрямувати на виявлення та оцінку їх величини. Зокрема, під час аналізу певного ризику необхідно звернути увагу на такі основні аспекти: 1) виявлення найвагоміших факторів та розподіл їх за ступенем впливу на очікуваний прибуток; 2) визначення ступеня (показника) ризику щодо кожного з факторів та інтегральна оцінка даного ризику в цілому; 3) порівняння показників ризику з граничними величинами.

Ефективність управління кредитним ризиком значною мірою залежить від достовірності та об’єктивності оцінки фінансового стану позичальника і динаміки його розвитку в майбутньому.

Є математичний апарат оцінки кредитних ризиків, проте на українському ринку дані моделі нині сповна використовувати неможливо. Адже нема діючих

систем рейтингування клієнтів, зокрема внутрішніх рейтингів банків, зовнішніх рейтингів спеціалізованих агентств. Мало банків здійснюють рейтингування клієнтів, лише незначна кількість має зовнішні рейтинги. Навіть у тому випадку, якщо є рейтинг, нема вітчизняної статистики дефолтів. Тобто, інструменти оцінки ризиків, математичні моделі відомі, проте нема відповідних даних, які необхідно в них завантажити й отримати результат.

Оцінювати кредитний ризик пропонують на початковому етапі життєвого циклу кредитного продукту, а саме знайомства з позичальником, під час якого оцінюють його моральну, підприємницьку репутацію. Отримання позитивної оцінки на даному етапі передбачає подальший етап – оцінку кредитоспроможності клієнта. Є значна кількість методик оцінки кредитоспроможності позичальника, зокрема у закордонній практиці доволі поширені “PARTS”, “CAMPARY”, “SWOT”(Великобританія), скоринг-кредит (Німеччина), в Україні також створені та успішно використовують і складні, багатофакторні, й найпростіші моделі. Зокрема, такі методи оцінки кредитного ризику, як метод фінансових коефіцієнтів; статистичні методи, за допомогою яких можна побудувати класифікаційні моделі для результатів кредитної угоди. Проте, аналізуючи та оцінюючи фінансовий стан підприємств-контрагентів, банк має диференційовано оцінювати значення розрахованих показників, зважаючи на приналежність підприємств до певних галузей економіки, до різних сегментів однієї галузі. Тобто, банкові слід економічно інтерпретувати значення показників із урахуванням середньостатистичних даних за показниками оцінки фінансового стану підприємств у межах галузей та сегментів бізнесу. Проблема в тому, що нема бази даних за середніми значеннями згаданих показників, що призводить до неадекватної оцінки фінансового стану підприємств-позичальників.

Такі ризики, як ринковий, валютний, відсотковий оцінюють за допомогою наступних методів: 1) економіко-математичні моделі, особливо щодо відсоткового ризику; 2) моделі геп-аналізу, зокрема моделі статистичного розриву, моделі динамічного розриву і моделі, розраховані на основі

розрахунку дюрації; 3) методологія Value-at-Risk (VaR) [123, с. 32] з метою оцінки ринкових ризиків.

Зокрема, методологія VaR є однією з найпоширеніших методологій кількісної оцінки фінансових ризиків, що передбачає статистичну оцінку максимальної суми можливих втрат, котру розраховують на весь портфель активів. Даний метод дає змогу одночасно визначити суму ризику за кожним із факторів та з урахуванням кореляції між ними і, в кінцевому підсумку, загальна оцінка ризиків є не просто їх сумою, а певною сукупністю. Визначають три основних методи розрахунків, що використовують у методології VaR [237, с. 125]: 1) статистичний метод Riskmetrics (розробив банк JP Morgan), який передбачає прогнозування матриці “змінність факторів ризику/кореляція між ними” на базі фактичних даних за попередній період; 2) метод історичного аналізу – розрахунок вартості портфеля активів за минулий період, у т. ч. в умовах можливої (реальної) кризи; 3) метод моделювання Монте-Карло, основа якого – прогнозування суми ризиків, обумовлених імовірністю настання (ненастання) різних подій.

Популярність методології пояснюється тим, що вона встановлює адекватний баланс між високим рівнем теоретичного розуміння ризику і практичним способом його кількісного оцінювання. Особливого поширення методологія VaR набула після імплементації її в регулятивні та рекомендаційні норми, зокрема Базельського комітету, нормативні документи Комісії з цінних паперів та фондового ринку США. В Україні застосування VaR НБУ рекомендував як один із способів підвищення ефективності управління ринковими ризиками банку. Проте є деякі труднощі при використанні даної методики, зокрема значні коливання числового ряду даних (показники фінансового ринку), що використовують для оцінки.

Із метою підвищення ефективності процесу управління ризиками необхідна організація їх інтегрованої оцінки “зверху–вниз”. Зокрема, у західній банківській практиці розвиток систем оцінки ризиків пройшов кілька етапів (табл. 4.2).

Еволюція систем оцінки ризиків у західній банківській практиці

№ за п/п	Етапи еволюції	Суть та особливості систем оцінки ризиків
1.	Перший етап (1980-і роки)	Запровадження систем оцінки за окремими категоріями ризиків. Наприклад, кредитний відділ оцінював кредитні ризики, валютний відділ – валютні. Тобто, особливістю даного підходу оцінки ризиків було те, що ризики на рівні банку в цілому не інтегрували.
2.	Другий етап (1990-і роки)	Започаткування систем ризик-менеджменту інтегрального типу “знизу–вверх”. Передбачали створення в банку незалежного відділу ризик-менеджменту, який здійснював моніторинг, кількісну оцінку основних ризиків і формування інтегрованої оцінки ризиків на рівні всього банку.
3.	Третій етап (поч. 2000-х років)	Виникнення принципово нового підходу щодо інтегральної оцінки ризиків “зверху–вниз”, об’єктом якого є сукупний ризик та дохід банку. Зокрема, спочатку на рівні всього банку розв’язують завдання ідентифікації, аналізу й оцінки ризиків, які, в свою чергу, впливають на зменшення сукупного прибутку банку та його акціонерної вартості. Враховуючи це, розподіляють ризик-капітал за напрямками діяльності банку.

Оцінивши рівень ризиків, що притаманні відповідному фінансовому проєктові суб’єкти ризик-менеджменту мають опрацювати ту чи іншу стратегію (альтернативного вибору, відхилення (яка практично недопустима для банків), утримання від ризику, передача ризику (факторинг, гарантії, поручництво) і запровадити її вже під час реалізації проєкту.

3. Етап вимірювання ризиків має передбачати визначення прийнятної для банку ціни ризику, а також встановлення критеріїв і процедур, формування резервів, створення і супроводження внутрішніх моделей та системи рейтингування, уточнення лімітів (концентрації, термінів, продуктів тощо).

На даному етапі ризик-менеджмент розробляє та використовує інші цільові стратегії (нейтралізації, обмеження, мінімізації, диверсифікації). Аналіз досліджень щодо проблем мінімізації ризиків показує, що найпоширенішими методами у цьому напрямку є наступні: 1) диверсифікація (портфельна та географічна); 2) страхування; 3) хеджування; 4) лімітування (обмеження за видами операцій, за структурою портфеля); 5) резервування.

Зокрема, метод диверсифікації дає змогу зменшити обсяг сукупного ризику за рахунок розподілу коштів між різними активами, хоча при цьому зростає кількість видів ризику, котрі необхідно контролювати. Проблему диверсифікації кредитних операцій частково регламентує НБУ за допомогою певних економічних нормативів (нормативи щодо розміру кредитів, наданих одному позичальникові й т. д.).

Метод резервування передбачає формування резервного фонду на покриття непередбачених втрат за потенційно-ризиковими банківськими операціями. Резервування дає змогу, з одного боку, уникнути негативного впливу на капітал банку, захищаючи тим акціонерів, клієнтів, а з іншого – підвищує рівень фінансової стійкості банку. Зокрема, як правильно зазначив автор, “методи страхування та резервування не мають на меті зменшення вірогідності вияву ризику, а спрямовані переважно на відшкодування матеріального збитку від цього” [39, с. 88].

4. Банк має здійснювати моніторинг ризиків для забезпечення надійного взаємозв'язку між загальними параметрами його ризиків і капіталом, фінансовими ресурсами та фінансовими результатами (надходженнями) через відповідні механізми контролю. На даному етапі необхідно стежити за дотриманням лімітів, працювати з сигналами (індикаторами), що попереджають про можливість погіршення тієї чи іншої операції; володіти інформацією про стан ринку на предмет ознак, подій, котрі потенційно можуть вплинути на вартість активів банку.

Спектр індикаторів є широким, зважаючи на багатогранність банківського бізнесу. Зокрема, ключову роль в управлінні ризиками відіграє клієнтський підхід, який визначає як клієнтів і партнерів господарюючі суб'єкти, суспільні організації, банки-контрагенти. Кожний із виокремлених видів клієнтів банку є носієм визначеного набору індикаторів виявлення ризику.

Зокрема, що стосується фізичних осіб, то зміна соціального статусу, місця роботи, місця проживання, політичної орієнтації можуть порівняно сильно

впливати на банківські ризики (кредитний, ліквідності, ринковий). Дані індикатори більш чи менш повно відображають зміну параметрів (обсягів, термінів, швидкості, інтенсивності) грошових потоків чи грошових фондів у приватних клієнтів банку.

Щодо індикаторів суб'єктів господарської діяльності, то неточність інформації, збільшення витрат, значні коливання цін, зниження прибутку, неплатежі, зменшення обсягів продажу товарів підприємства, часті зміни у керівництві значним чином впливають на виникнення кредитного ризику, ризику ліквідності, відсоткового, ринкового ризиків. Дані сигнали свідчать про потенційні проблеми банків при роботі з даними суб'єктами господарської діяльності на початкових, оперативних і завершальних етапах та свідчать про необхідність зосередження уваги банку на можливій зміні його фінансових потоків.

Індикаторами ризиків банків-контрагентів є наступні: підвищення політичної активності менеджменту банку; нечітко зафіксовані посадові функції персоналу; інформація про банк широко розкрита, проте необ'єктивна; значні коливання у виплаті дивідендів; часті емісії додаткових випусків акцій.

Банк також має здійснювати оперативний кредитний моніторинг (контроль за виконанням договору та його умов), основною метою якого є ідентифікація проблемних кредитів. Ефективний метод кредитного моніторингу – схеми “особистого відвідування”, що здійснює кредитний інспектор, і це дає змогу відповідальному за даний кредитний проект на місці оцінити умови й фактори, спроможні вплинути на кредитоспроможність позичальника.

В управлінні кредитним ризиком перспективним методом мінімізації є інструменти страхування, що передбачають страхування майна, прийнятого у заставу, і страхування життя позичальника. Страхування майна – поширена практика в нашій країні, на відміну від страхування життя позичальника, хоча, на нашу думку, останнє має поширюватися в міру розвитку системи довготермінового кредитування фізичних осіб на споживчі потреби.

Для ефективнішого управління кредитним ризиком у Методичних рекомендаціях [6] запропоновано: створити і запровадити в експлуатацію систему внутрішніх кредитних рейтингів; на основі реальних спостережень щоквартально обчислювати матрицю ймовірностей міграції кредитних рейтингів та оцінювати на її основі величину необхідних резервів під кредитні збитки у наступних періодах; проводити бек-тестування міграції внутрішніх кредитних рейтингів на реальних даних за максимально можливий період часу.

На нашу думку, з метою підвищення ефективності управління кредитним ризиком банкам варто ретельніше підходити до системи лімітів та обмежень щодо величини активів, що піддають даному ризику. Зокрема, величини “кредитної позиції” стосовно окремих контрагентів, як і їх частки в структурі балансу банку з метою уникнення концентрації ризиків. Банкові важливо зберегти відповідність у величині валюти балансу та грошових потоків між банком і контрагентом. У тому випадку, якщо клієнт переважає за даними параметрами, банк має зважено підійти до встановлення лімітів за видами фінансових інструментів при операціях із контрагентом. Окрім встановлення індивідуальних лімітів при операціях із контрагентами, необхідно належну увагу приділити і встановленню галузевих, регіональних лімітів.

5. Контроль ризиків передбачає отримання об’єктивної інформації про ефективність політики управління ризиками, що проводить банк, а також щодо належного дотримання встановленого порядку та виконання процедур. Під час внутрішнього контролю готують звіти, що передають на перевірку керівництву. Першим рівнем контролю є контроль, що здійснює служба ризиків, другим рівнем – контроль із боку підрозділу внутрішнього аудиту.

На наш погляд, неврахування згаданих етапів у процесі управління ризиками або упущення одного з них на практиці призводить до неефективного управління банківськими ризиками.

Основна мета процесу управління ризиками загалом зводиться до мінімізації (за рахунок пом’якшувальних заходів або перекладання ризику на інших осіб через похідні інструменти чи страхування) або уникнення ризику.

Слід зауважити, що наявність прямої залежності між прибутком і ризиком ускладнює чітке формулювання мети та її однозначність. Саме тому банк має зорієнтуватися не лише на зниження ризиків, а й на пошук оптимальних рішень щодо підтримки компромісного та оптимального співвідношення між ризиком і доходом, що позитивно відображається на загальному рівні його фінансової стійкості (рис. 4.5).

Рис. 4.5. Забезпечення фінансово стійкого банку.

Основна відповідальність за ефективність управління ризиками лежить на самому банку, воно має стати складовою частиною щоденної роботи менеджерів усіх рівнів. Комплексна система ризик-менеджменту дає змогу суттєво підвищити прибутковість банку та його інвестиційну привабливість і

фінансову стійкість у цілому, що актуально у період інтенсифікації розміщення коштів іноземними інвесторами в банках України.

Для забезпечення розвитку та вдосконалення функціонування систем управління ризиками у вітчизняних банках, на нашу думку, необхідно:

1. Органам державної влади:

- сприяти розвитку фінансового ринку в структурному (зміна структури фінансового ринку в бік збільшення частки фондового ринку) та інфраструктурному (розвиток кредитних бюро, рейтингових агентств тощо) контекстах;

2. Національному банку України:

- здійснювати подальше формування та вдосконалення нормативної бази щодо регулювання банківських ризиків;
- активізувати стимулювання банків до впровадження комплексних систем ризик-менеджменту;
- розглянути питання про резервування банками коштів під операційні ризики;
- встановити жорсткі вимоги до функціонування комплексних систем ризик-менеджменту в найбільших та великих банках. Щодо середніх і малих банків, то дані функції можуть бути покладені на когось із штатних спеціалістів.

3. Комерційним банкам:

- формувати оптимальну організаційну структуру, яка б органічно охоплювала управління ризиками на всіх етапах банківської діяльності;
- застосовувати інтегральні системи оцінки ризиків (зокрема, найбільшим банкам системи оцінки “зверху–вниз”);
- оцінити можливості впровадження у щоденну практику оцінки та прийняття ризиків сучасних методів, зокрема математичних і статистичних;
- формувати інформаційну базу даних, необхідну для оцінки ризиків, використовуючи сучасні підходи;

- забезпечити функціонування єдиного відділу ризик-менеджменту і його повної незалежності (структурної та фінансової) від підрозділів банку, що безпосередньо приймають ризики (фронт-офісів) та підрозділів, які реєструють факт прийняття ризику й контролюють його величину (бек-офісів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про Національний банк України” № 679-XIV від 20.05.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=679-14>
2. Закон України “Про банки та банківську діяльність” № 2121 – III від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>
3. Інструкція про порядок регулювання діяльності комерційних банків в Україні: Постанова Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1028.722.35&nobreak=1>
4. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” № 104 від 15.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0104500-04>
5. Методичні рекомендації про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків Постанова НБУ № 395 від 09.10.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.3754.0>
6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України №361 від 2.08.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/Risks/361.pdf
7. Положення “Про планування та порядок проведення інспекційних перевірок” № 276 від 17.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1028.601.12&nobreak=1>
8. Положення “Про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS” № 171 від 8.05.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=286728
9. Положення “Про порядок рефінансування банків під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в Національному

- банку України” № 195 від 29.05.2006р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=287604
10. Положення “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків” № 279 від 06.07.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1027.408.14&nobreak=1>
 11. Положення “Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України” № 259 від 30.04.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0410-09>
 12. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України : Затверджено постановою Правління НБУ № 91 від 16.03.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0312-06>
 13. Постанова Правління Національного банку України № 169 від 28.04.2006 року "Про регулювання грошово-кредитного ринку" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Inf_mat/Of_Pov/2006/28.04.2006_169.htm
 14. Постанова Правління Національного банку України № 200 від 30.05.2007 року “Про затвердження Правил використання готівкової іноземної валюти на території України та внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0656-07>
 15. Постанова Правління Національного банку України № 328 від 03.06.2009 року. “Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0328500-09>
 16. Постанова Правління Національного банку України № 406 від 01.12.2008 року. "Про затвердження Змін до Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними

- операціями банків" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB09022.html
- 17.Постанова Правління Національного банку України № 49 від 05.02.2009 року. “Про окремі питання діяльності банків” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/B_zakon/Acts/2009/Res_05022009_49.pdf
- 18.Постанова Правління НБУ № 319 від 11.10.2008 року. “Про додаткові заходи щодо діяльності банків” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Inf_mat/Of_Pov/2008/11.10.2008_319.htm
- 19.Постанова Правління НБУ № 459 від 25.12.2008року. “ Про затвердження Тимчасового положення про надання Національним банком України кредитів для підтримки ліквідності банків у разі реальної загрози стабільності банківської системи ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0459500-08>
- 20.Адамик Б. П. Національний банк і грошово-кредитна політика : навч. посібник / Б. П. Адамик. – Тернопіль : “Карт-бланш”, 2002. – 278 с.
- 21.Алексеевко М. Д. Оцінка власного капіталу банку за допомогою методу коефіцієнтів / М. Д. Алексеевко // Стратегія економічного розвитку України. – 2001. – Вип. № 4. – С. 288–293.
- 22.Антонов Н. Г., Пессель М. А. Денежное обращение, кредит и банки / Н. Г. Антонов, М. А. Пессель. – М. : Финстатинформ, 1995. – 272 с.
- 23.Антропов Д. Л. Интегрированный риск-менеджмент в системе управления банком / Д. Л. Антропов // Деньги и кредит. – 2005. – № 1. – С. 33–37.
- 24.Базовые принципы эффективного надзора за банковской деятельностью. Консультативное письмо Базельского комитета по банковскому регулированию / Базельский комитет по банковскому надзору. Сборник документов и материалов. – М., 1997.
- 25.Байбулатов Р. Ж. О банковском дистанционном надзоре Национального банка Казахстан / Р. Ж. Байбулатов // Деньги и кредит. – 2001. – № 5. – С. 53–57.

26. Банковское дело : стратегическое руководство / Рук. проекта У. Гулд; под ред. В. Платонова, М. Хиггинса. – М. : Изд-во АО “Консалтбанкир”, 1998. – 432 с.
27. Банковское дело : учебник / под ред. Л. П. Кроливецкой. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 464 с.
28. Банковское дело : учебник / под ред. проф. Г. Г. Коробовой. – М. : Экономистъ, 2005. – 751 с.
29. Банковское дело: Учебник / [под ред. В. И. Колесникова, Л. П. Кроливецкой]. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 480 с.
30. Банковское дело: учебник / под ред. О.И. Лаврушина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 672 с.
31. Белых Л. П. Устойчивость коммерческих банков. Как банкам избежать банкротства / Л. П. Белых. – М. : Банки и биржи, 1996. – 192 с.
32. Біленчук П. Д., Диннік О. Г., Лютий І. О., Скороход О. В. Банківське право : українське та європейське : навч. посібник / [П. Д. Біленчук, О. Г. Диннік, І. О. Лютий, О. В. Скороход] ; за ред. П. Д. Біленчука. – К. : Атіка, 1999. – 400 с.
33. Бліндюк О. Надійність комерційного банку і фактори, що її визначають / О. Бліндюк // Все про бухгалтерський облік. – 2003. – № 11 (799). – С. 13–16.
34. Богута Н. Не рейтинг єдиний. [Електронний ресурс] / Н. Богута // Дзеркало тижня. – 2005. – № 13 (541). – Режим доступу: <http://www.zn.ua/2000/2675/49733/>
35. Болдаков В. Монетарні операції Національного банку України / В. Болдаков // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 3. – С.44–49.
36. Большой толковый словарь русского языка / [сост. С. А. Кузнецов]. – СПб. : Норинт, 1998. – 1536 с.
37. Большой экономический словарь / [под ред. А. Н. Азрилиана]. – М. : Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
38. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Большая российская энциклопедия; СПб. : Норинт, 1997. – 1456 с.

- 39.Бондаренко Л. А. Побудова системи ризик-менеджменту в комерційному банку / Л. А. Бондаренко // Фінанси України. – 2003. – № 9. – С. 85–93.
- 40.Бор М. З., Пятенко В. В. Менеджмент банків: організація, стратегія, планування / М. З. Бор, В. В. Пятенко. – М. : ІКЦ “ДИС”, 1997. – 288 с.
- 41.Бушуєва І. В., Ніколаєнко А. А. Структура та основні напрямки управління банківськими ризиками / І. В. Бушуєва, А. А. Ніколаєнко // Формування ринкових відносин в Україні. – Вип. 10. – 2000. – 156 с.
- 42.Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2005. – № 6. – 168 с.
- 43.Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2009 – № 6. – 176 с.
- 44.Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2006. – № 2 (155). – 169 с.
- 45.Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2007. – № 4 (169). – 183 с.
- 46.Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2009. – № 1 (190). – 177 с.
- 47.В. Севриновский. Развитие системы банковского мониторинга: анализируя мировой опыт. [Электронный ресурс] / В. Севриновский // Режим доступа : http://shandi.narod.ru/articles/monit/V_monitoring.htm
- 48.Валравен К. Д. Управление рисками коммерческого банка: учебное пособие / К. Д. Валравен ; под ред. М. Э. Уорд, Я. М. Миркина. – Вашингтон : Мировой банк реконструкции и развития, 1993. – 112 с.
- 49.Ван Хорн, Джеймс К. Основы управления финансами / Ван Хорн, Джеймс К. ; ред., пер. с англ. И.И. Елисеевой. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 472 с.
- 50.Василишен Э. Н. Регулирование деятельности коммерческих банков / Э. Н.

- Василишен. – М. : Финстатинформ, 1995. – 144 с.
51. Васькович І. М. Деякі аспекти фінансової стійкості комерційного банку / І. М. Васькович // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 2 (33). – С. 40–43 .
52. Версаль Н. І. Олексієнко С. М. Кредитні ризики як важлива складова ризиків банківської діяльності / Н. І. Версаль, С. М. Олексієнко // Фінанси України. – 2002. – № 8. – С. 86–95.
53. Вітлінський В. В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику / В. В. Вітлінський. – К. : ДЕМІУР, 1996. – 212 с.
54. Вітлінський В. В., Пернарівський О. В. Визначення рейтингу банку всередині вибірки / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 2. – С. 61–64.
55. Вітлінський В. В., Пернарівський О. В., Наконечний Я. С., Великоіваненко Г. І. Кредитний ризик комерційного банку: навч. посіб. / [В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко] ; за ред. В. В. Вітлінського. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 251 с.
56. Вітлінський В., Наконечний Я., Пернарівський О. Концепція стратегії кредитного ризику / В. Вітлінський, Я. Наконечний, О. Пернарівський // Банківська справа. – 2000. – № 1. – С. 13–16.
57. Вітлінський В., Пернарівський О. Фінансова стійкість як системна характеристика комерційного банку / В. Вітлінський, О. Пернарівський // Банківська справа. – 2000. – № 6. – С. 48–51.
58. Волкова Н. И., Герасименко Р. А., Чашко Г. А. Управление банковской деятельностью: учебно-практическое пособие / [Н. И. Волкова, Р. А. Герасименко, Г. А. Чашко] ; под ред. П. В. Егорова. – Донецк : ООО “Юго-Восток Лтд”, 2003. – 338 с.
59. Галицька Е., Висоцька Л. Удосконалення системи показників ліквідності комерційних банків / Е. Галицька, Л. Висоцька // Банківська справа. – 2002. – № 2. – С. 19–25.

60. Гальчинський А. С. Основи економічної теорії / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К. : Вища школа, 1995. – 471 с.
61. Горячек І. Види банківських ризиків та управління ними / І. Горячек // Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 8. – С. 36–38.
62. Горячек І. Види банківських ризиків та управління ними / І. Горячек // Економка, фінанси, право. – 2000. – № 9. – С. 33–35.
63. Горячек І. Ю., Конопатська Л. В. Регулювання діяльності комерційних банків / І. Ю. Горячек, Л. В. Конопатська // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 7. – С. 13–15.
64. Готовчиков И. Как оценить работу банков? Новый метод определения рейтингов / И. Готовчиков // Banker. – 2005. – май. – С. 12–14.
65. Грошово-кредитна політика в Україні / [В. С. Стельмах, А. О. Єпіфанов] ; за ред. В. І. Міщенка. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 350 с.
66. Грушко В. І., Петриченко Л. Ю. Системна модель аналізу фінансової стійкості комерційного банку / В. І. Грушко, Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2001. – № 12. – С. 20–27.
67. Гумен І. Складові банківських рейтингів: науково-практичний аспект / І. Гумен // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 1. – С. 57–60.
68. Гуцал І. С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики) / І. С. Гуцал. – Львів : ВАТ “БІБЛЬОС”, 2001. – 244 с.
69. Давыдова Л. В., Кулькова С. В. Теоретические аспекты проблемы финансовой стабильности коммерческих банков / Л. В. Давыдова, С. В. Кулькова // Финансы и кредит. – 2005. – № 2 (170). – С. 2–5.
70. Данильченко К. М., Раєвська Т. О. Ліквідність та активи банків / К. М. Данильченко, Т. О. Раєвська // Вісник Національного банку України. – 1996. – № 5. – С. 56–67.
71. Денисенко М. П., Кабанов В. Г., Худолій Л. М. Грошово-кредитна діяльність банків: навч. посібник / М. П. Денисенко, В. Г. Кабанов, Л. М. Худолій. – К. : Європейський університет, 2004. – 339 с.

72. Денисенко М.П., Домрачев В.М., Кабанов В.Г., Ігнатенко А.В., Чигирик К.А. Кредитування та ризики : навчальний посібник / [М.П. Денисенко, В.М. Домрачев, В.Г. Кабанов, А.В. Ігнатенко]. – К. : “Професіонал”, 2008. – 480 с.
73. Деньги. Кредит. Банки: Учебник [для студ. вузов, обучающихся по экон. спец.] / [О. И. Лаврушин, М. М. Ямпольский, Ю. П. Савинский, Г. С. Панова и др.]; под ред. О.И. Лаврушина. – 2-изд., перераб. и доп. — М. : Финансы и статистика, 2003. — 461 с.
74. Дзюблюк О. В. Оптимізація управління активами і пасивами комерційного банку / О. В. Дзюблюк // Фінанси України. – 2002. – № 5. – С. 129–137.
75. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки / О. В. Дзюблюк. – К. : Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
76. Добровольський О. Адекватність капіталу та його вплив на результати діяльності банку / О. Добровольський // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 6. – С. 34–36.
77. Довгань Ж. М. Сутність та оцінка достатності капіталу комерційного банку / Ж. М. Довгань // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2003. – № 3. – С. 56–61.
78. Долан Эдвин Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Дж. Р. Кэмпбелл; [пер. с англ. В.В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. В. Лукашевича]. – М. : АНК и др., 1996. – 446 с.
79. Дробязко А. А., Сушко В. И. Банки Украины. Обобщенный портрет по результатам первого полугодия 2008 года / А. А. Дробязко, В. И. Сушко // Финансовые риски. – 2008. – № 2 (39). – С. 83–106.
80. Дробязко А. А., Сушко В. И. Банки Украины. Обобщенный портрет по итогам 2005 года / А. А. Дробязко, В. И. Сушко // Финансовые риски. – 2005. – № 4 (41). – С. 19–39.

81. Дробязко А. А., Сушко В. И. Банки Украины. Обобщенный портрет по итогам 2006 года / А. А. Дробязко, В. И. Сушко // Финансовые риски. – 2006. – №4 (45). – С. 43–70.
82. Дробязко А. А., Сушко В. И. Банки Украины. Обобщенный портрет по результатам первого полугодия 2007 года / А. А. Дробязко, В. И. Сушко // Финансовые риски. – 2007. – №2 (47). – С. 45–66.
83. Економічний словник-довідник / [за ред. С. В. Мочерного]. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.
84. Жоваников В. Н. Риск-менеджмент в коммерческом банке в условиях переходной экономики / В. Н. Жоваников // Деньги и кредит. – 2002. – № 5. – С. 60–65.
85. Жоваников В. Н. Теория дюрации как инструмент управления балансом коммерческого банка / В. Н. Жоваников // Банковское дело. – 2002. – № 2. – С. 25–27.
86. Загальна економічна теорія (політична економія). Підручник. У 2-х частинах. / За ред. І. В. Буяна, В. М. Ковальчука. – Тернопіль, 1998. Ч.1. – 379 с.
87. Заруба О. Д. Банківський менеджмент та аудит / О. Д. Заруба. – К. : “Вид-во Лібра” ТОВ, 1996. – 224 с.
88. Заруба О. Д. Фінансовий менеджмент у банках : навчальний посібник / О. Д. Заруба. – К. : Знання, 1997. – 172 с.
89. Заруба О. Д., Шиллер Р. І. Фінансова стійкість комерційного банку: способи визначення / О. Д. Заруба, Р. І. Шиллер // Вісник Національного банку України. – 1997. – № 7. – С. 33–36.
90. Затварська О. О. Грошово-кредитна політика центрального банку: [монографія] / О. О. Затварська. – Біла Церква, 2004. – 80 с.
91. Зубченко Л. Методика оценки деятельности банков с помощью скоринга / Л. Зубченко // Бизнес и банки. – 1996. – № 51.
92. Иванов В. В. Анализ надежности банка : Практическое пособие. / В. В. Иванов. – М. : Русская Деловая Литература, 1996. – 320 с.

- 93.Ильясов С. М. Управление активами и пассивами банков / С. М. Ильясов // Деньги и кредит. – 2000. – № 5. – С. 20–26.
- 94.Івасів І. Б. Ліквідність банку в умовах маркетингоорієнтованого менеджменту / І. Б. Івасів // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 109–115.
- 95.Іонін Є. Є. Розв’язання питань методологічного обґрунтування понять “платоспроможність” і “ліквідність” / Є. Є. Іонін // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 6 (36). – С. 30–42.
- 96.Как выбрать надежный банк / [В. Г. Андреев, Н. Н. Захаров, Л. К. Локтев, С. А. Журбин]. – М. : Концерн “Банковский деловой центр”, 1998. – 184 с.
- 97.Камінський А. Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України / А. Камінський // Банківська справа. – 2005. – № 6. – С. 10–19.
- 98.Капустин С. Надежен ли ваш банк / С. Капустин // Финансы и кредит. – 2003. – № 24 (138). – С.18–23.
- 99.Карминский А., Петров А. Рейтинг динамической финансовой стабильности / А. Карминский, А. Петров // Бюллетень финансовой информации. – 2000. – № 12. – С. 74 –78.
100. Карчева. Г. Розвиток інформаційного забезпечення банківського нагляду НБУ / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 5. – С. 68–71.
101. Кисилев В. В. Управление коммерческим банком в переходной период: уч. пособие / В. В. Кисилев. – М. : Изд-во корпорация “Логос”, 1997. – 144 с.
102. Кисилева И. А. Методологические аспекты управления банковскими рисками / И. А. Кисилева // Финансовый менеджмент. – 2001. – № 1. – С. 13–25.
103. Ключко Л. А. Моделювання фінансової стійкості комерційного банку на підставі кількісного аналізу та прогнозування тенденцій основних показників його діяльності / Л. А. Ключко // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 5. – С. 55–56.
104. Коваленко В. В., Коренева О. Г., Торжник Ж. В. Обґрунтування стратегії управління ліквідністю банківської установи / В. В. Коваленко, О. Г.

Коренєва, Ж. В. Торжник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Т. 17. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 159–167.

105. Коваль В. М. Надійність і стійкість комерційного банку: оцінка та регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / В. М. Коваль.– К., 2001. – 17 с.
106. Ковальчук Т. Т., Коваль М. М. Ліквідність комерційного банку: навч. посібник / Т. Т. Ковальчук, М. М. Коваль. – К. : Знання, КОО, 1996. – 120 с.
107. Ковзанадзе И. К. Роль денежно-кредитной политики в преодолении последствий банковских кризисов / И. К. Ковзанадзе // Деньги и кредит. – 2003. – № 2. – С. 45–47.
108. Кондратюк Е. А. Понятие банковских рисков и их классификация / Е. А. Кондратюк // Деньги и кредит. – 2004. – № 6. – С. 43–50.
109. Конопатська Л. В. Регулювання банківської діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / Л. В. Конопатська. – К., 1999. – 20 с.
110. Королева Е. В. Мониторинг финансового состояния коммерческого банка в системе регулирования банковской деятельности / Е. В. Королева // Финансы и кредит. – 2003. – № 22 (136). – С. 32–39.
111. Котыхов М. П., Шевченко И. В. Построение ликвидной позиции коммерческого банка / М. П. Котыхов, И. В. Шевченко // Финансы и кредит. – 2002. – № 23 (113). – С. 22–28.
112. Кочетков В. М. Методичні підходи до аналізу та управління ризиком ліквідності балансу комерційного банку / В. М. Кочетков // Фінанси України. – 2000. – № 10. – С. 98–101.
113. Кочетков В. М. Методологічні аспекти визначення фінансової стійкості комерційного банку / В. М. Кочетков // Стратегія економічного розвитку України: наук. зб. — Вип. 4. — К. : КНЕУ, 2001. — С. 293—300.

114. Кочетков В. М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах : [монографія] / В. М. Кочетков. — К. : Вид-во Європейського університету, 2003. — 300 с.
115. Кротюк В., Куценко О. Базель – II : нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 3. – С. 2–6.
116. Кротюк В., Куценко О. Базель – II : розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з Першою компонентою / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 5. – С. 16–22.
117. Кротюк В., Куценко О. Базель – II : розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з Першою компонентою / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 7. – С. 2–7.
118. Кудрявцева М. Г., Харламов Г. А. Базель II : новые правила игры / М. Г. Кудрявцева, Г. А. Харламов // Банковское дело. – 2004. – № 12. – С. 12–18.
119. Кулаков А. Е. Управление активами и пассивами банка / А. Е. Кулаков // Финансы и кредит. – 2002. – № 17 (107). – С. 2–16.
120. Кулинич И. Н. Управление банковскими рисками как способ повышения платежеспособности коммерческого банка / И. Н. Кулинич // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 1 (43). – С. 60–68.
121. Лаврушин О. И. От теории банка к современным проблемам его развития в экономике / О. И. Лаврушин // Банковское дело. – 2003. – № 7. – С. 2–7.
122. Лекарев С. В. Бизнес и безопасность. А-Я: толковый терминологический словарь / С. В. Лекарев, В. А. Порк; [под ред. А. И. Гурова, Б. С. Тетерина]. – М. : ЦКСИИМ, 1995. – 336 с.
123. Лобанов А., Золотарев В. Риск-менеджмент в private banking – ключевое звено на пути к успеху / А. Лобанов, В. Золотарев // Банковское дело. – 2004. – № 6. – С. 28–33.
124. Лобанова А. Проблеми формування ресурсної бази комерційних банків України / А. Лобанова // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 12. – С. 21–25.

125. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки : [монографія] / І. О. Лютий. – К. : Атака, 1999. – 240 с.
126. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика в 2-х т. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю ; пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – Т. 1. – 800 с.
127. Максютов А. А. Банковский менеджмент: учебно-практическое пособие / А. А. Максютов. – М. : Издательство “Альфа-Пресс”, 2005. – 368 с.
128. Маркова О. М. Коммерческие банки и их операции: [учеб. пособие] / О. М. Маркова, Л. С. Сахарова, В. Н. Сидоров. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 288 с.
129. Масленченков Ю. С. Устойчивость коммерческого банка / Ю. С. Масленченков // Бюллетень финансовой информации. – 1997. – № 4 (23). – С. 48–55.
130. Масленченков Ю. С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке: технология финансового менеджмента клиента / Ю. С. Масленченков. – М. : Перспектива, 1997. – 214 с.
131. Масленченков Ю. С., Дубанков А. П. Экономика банка. Разработка по управлению финансовой деятельностью банка / Ю. С. Масленченков, А. П. Дубанков. – [2-изд.]. – М. : Изд. группа “БДЦ – пресс”, 2003. – 168 с.
132. Матеріали третього щорічного Східноєвропейського ризик-менеджмент форуму. – К. : FAService, 2004. – 232 с.
133. Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала : новые подходы (Базель – II) / Базельский комитет по банковскому надзору. – Банк международных расчетов, 2004. – 266 с.
134. Мещеряков А. А. Дискусійні проблеми визначення сутності банку та банківського продукту в сучасних умовах / А. А. Мещеряков // Вісник ДДФЕІ. Економічні науки. – 2003. – №2(10) – С. 68–72.
135. Миллер Роджер Лерой. Современные деньги и банковское дело: учебник [для студ. высших учеб. заведений, обучающихся по экон. специальностям] / Роджер Лерой Миллер, Дэвид Д. Ван-Хуз. – 3-е англ. изд. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 856 с.

136. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школи стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел ; пер. с англ., под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : “Питер”, 2000. – 336 с.
137. Михайлюк Р. В. Вдосконалення державного регулювання і банківського нагляду як необхідна умова забезпечення фінансової стійкості банків / Р. В. Михайлюк // Становлення і розвиток банківської системи України в умовах ринкових перетворень в економіці. Зб. тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції до 30-ти річчя факультету банківського бізнесу ТНЕУ. – Тернопіль: Астон, 2008. – С. 71–72.
138. Михайлюк Р. В. Концептуальні аспекти впровадження та розвитку систем ризик-менеджменту у вітчизняних банках / Р. В. Михайлюк // Вісник Львівського університету. Серія економічна : спецвипуск наук. зб. – Львів, 2007. – Вип. 37 (2). – С. 113–118.
139. Михайлюк Р. В. Концептуальні засади механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків / Р. В. Михайлюк // Світ фінансів. – Тернопіль: Ек. думка, 2005. – Вип. 3–4 (4–5). – С. 21–32.
140. Михайлюк Р. В. Ліквідність та прибутковість – фактори зміцнення фінансової стійкості комерційного банку / Р. В. Михайлюк // Вісник соціально-економічних досліджень. – Вип. 24. – Одеса : ОДЕУ, 2006. – С. 135–139.
141. Михайлюк Р. В. Монетарна політика центрального банку та її вплив на фінансову стійкість банківської системи країни / Р. В. Михайлюк // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – Тернопіль : Ек. думка, 2006. – Вип. 3. – С. 68–75.
142. Михайлюк Р. В. Підвищення ролі банків у забезпеченні економічного розвитку України / Р. В. Михайлюк // Стан і проблеми трансформації фінансів та економіки регіонів у перехідний період : зб. наук. праць III Міжн. наук.-практ. конфер. [У 2-х ч.] – Ч. 1. – Чернівці : Букрек, 2005. – С. 258–262.
143. Михайлюк Р. В. Проблеми визначення сутності та ролі банку в сучасній системі грошово-кредитних відносин / Р. В. Михайлюк // Українська наука:

минуле, сучасне, майбутнє : зб. наук. праць. – Тернопіль : Ек. думка, 2005.
– Вип. 10. – С. 205–212.

144. Михайлюк Р. В. Проблеми забезпечення фінансової стійкості комерційних банків України в умовах економічної глобалізації / Р. В. Михайлюк // Соціально-економічний розвиток України в умовах глобалізації світової економіки: збірник доповідей III науково-практичної конференції. Вип. 2. – Луцьк : ЛГУ, ПВД “Твердиня”, 2006. – С. 68–72.
145. Михайлюк Р. В. Раціональна ресурсна база комерційного банку як необхідна умова його фінансової стійкості / Р. В. Михайлюк // Фінансова система України. – Острог: Вид-во “Національний ун-тет “Острозька акад.”, 2005. – Вип. 7. – Ч. 2. – С. 215–221 .
146. Михайлюк Р. В. Рейтингові оцінки у системі побудови надійного комерційного банку / Р. В. Михайлюк // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – Тернопіль : Ек. думка. – 2005. – Вип. 3. – С. 82–89.
147. Михайлюк Р. В. Системи прогновної оцінки фінансової стійкості банків: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії / Р. В. Михайлюк // Економічний і соціальний розвиток України в XXI ст. Зб. тез доповідей. IV Міжн. наук.-практ. конференції. молодих вчених. – Тернопіль : Ек. думка, 2007. – Ч. 2. – С. 202–205.
148. Михайлюк Р. В. Соціально-економічні аспекти рейтингових методів оцінки комерційних банків / Р. В. Михайлюк // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. – Тернопіль : Ек. думка. – 2005. – Вип.10 – С. 227-229.
149. Михайлюк Р. В. Теоретичні аспекти поняття стійкості комерційного банку / Р. В. Михайлюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : економіка. – 2006. – Вип. 20. – С. 107–111.
150. Михайлюк Р. В. Фінансова стійкість комерційного банку: сутність та фактори, що її визначають / Р. В. Михайлюк // Финансы, учет, банки. – Донецк : Каштан, 2005. – Вып. 11. – С. 196–201.

151. Михайлюк Р.В. Вплив політичних факторів на фінансову стійкість банківської системи України / Р. В. Михайлюк // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ ст. – Зб. тез доповідей. ІІ Міжн. наук.-практ. конференції. молодих вчених. – Тернопіль: Ек. думка, 2006. – Ч. 2. – С. 202–204.
152. Михайлюк Р.В. Основні критерії оцінювання фінансової стійкості комерційного банку / Р. В. Михайлюк // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. Т. 17. – Суми: УАБС НБУ, 2006. – С. 224–232.
153. Міщенко В., Крилова В., Ніконова М. Реструктуризація кредитів в умовах кризи: світовий досвід і можливості застосування в Україні / В. Міщенко, В. Крилова, М. Ніконова // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 5. – С. 12–17.
154. Міщенко В., Шульга С. Інституційні засади державної підтримки банківського сектору в період кризи / В. Міщенко, С. Шульга // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 8. – С. 12–21.
155. Мой банк / [под ред. С. И. Кумок]. – М. : Московское Финансовое Объединение, 1996. – 320 с.
156. Муллажанов Ф. М. Банковская система Узбекистана / Ф. М. Муллажанов // Деньги и кредит. – 2000. – № 3. – С. 23–28.
157. Мюллер Х. И. О банковском надзоре в странах с рыночной ориентацией / Х. И. Мюллер // Деньги и кредит. – 1999. – № 3. – С. 51–55.
158. Науменко В. Спроба оцінити надійність / В. Науменко // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 4. – С. 35–38.
159. Національний банк і грошово-кредитна політика: підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза та канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 1999. – 368 с.
160. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – Минск: Харвест; М. : ООО “Издательство АСТ”, 2001. – 976 с.
161. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов, под ред. Н. Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1987. – 750 с.

162. Олійник Д. М. Ліквідність комерційного банку: управління та регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / Д. М. Олійник. – К., 2002. – 20 с.
163. Орлюк О. П. Банківська система України. Правові засади організації / О. П. Орлюк. – К. : “Юрінком Інтер”, 2003. – 239 с.
164. Осипенко Т. В. О системе рисков банковской деятельности / Т. В. Осипенко // Деньги и кредит. – 2000. – № 4. – С. 28–30.
165. Основні засади грошово-кредитної політики на 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Rada_Nbu/OsnovZasad-2008.pdf
166. Основні засади грошово-кредитної політики на 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Rada_Nbu/OsnovZasad-2009.pdf
167. Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 4. – С. 71.
168. Основні показники діяльності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Dynamics/2001-Last.htm
169. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/dynamics.htm
170. Основні показники стану міжбанківського кредитного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Statist/DAILY/2008/Creditlast_2008.htm
171. Отенко И. П. Анализ деятельности коммерческого банка: уч. пособие / И. П. Отенко. – Харьков: Изд. ХГЭУ, 2001. – 156 с.
172. Павлюк С. М. Кредитні ризики та управління ними / С. М. Павлюк // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 105–111.
173. Панова Г. С. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Панова Г. С. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 272 с.
174. Пантелеєв В. П., Халява С. П. Фінансова стійкість комерційного банку:

проблеми регулювання / В. П. Пантелєєв, С. П. Халява // Банківська справа. – 1996. – № 1. – С. 32–39.

175. Пернарівський О. В. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків / О. В. Пернарівський // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 44–48.
176. Петриченко Л. Ю. Критерії стійкості комерційного банку / Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 128–135.
177. Петрук О. М. Банківська справа: Навчальний посібник / О. М. Петрук, за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.
178. Пикфорд Джеймс. Управление рисками / Джеймс Пикфорд ; пер. с англ. О. Н. Матвеевой. – М. : ООО “Вершина”, 2004. – 349 с.
179. Погремушный В. Рейтинг украинских банков по версии НБУ / В. Погремушный // Бизнес. – 2005. – № 50. – С. 52–54.
180. Подходы к организации стресс-тестирования в кредитных организациях (на основе обзора международной финансовой практики) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cbr.ru/analytics/bank_system/print.asp?file=stress.htm
181. Поляков В. П., Московкина Л. А. Структура и функции Центральных банков. Зарубежный опыт / В. П. Поляков, Л. А. Московкина. – М. : “ИНФРА – М”, 1996. – 190 с.
182. Поморина М. А. Некоторые подходы к управлению эффективностью деятельности банка / М. А. Поморина // Банковское дело. – 2001. – № 10. – С. 11–16.
183. Поморина М. А. О некоторых подходах к управлению банковской ликвидностью / М. А. Поморина // Банковское дело. – № 9. – 2001. – С. 5–11.
184. Потійко Ю. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках / Ю. Потійко // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 58–60.
185. Примостка Л. Економічні ризики в діяльності банків / Л. Примостка // Банківська справа. – 2004. – № 3. – С. 16–23.

186. Примостка Л. О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління / Л. О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118–125.
187. Примостка Л. О. Управління активами і пасивами комерційного банку / Л. О. Примостка // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 2. – С. 39–43.
188. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л. О. Примостка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
189. Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах / Базельський Комітет з банківського нагляду. – лютий. – 2000. – 24 с.
190. Принципы рейтингового анализа. Методология [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.com.ua/ru/ratings/methodologies.Html>
191. Проект комплексної програми розвитку банківської системи України на 2003–2005 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/Inf_mat/Of_pov/comprehensive_prog/comprehensive_prog.pdf
192. Проект Постанови Правління Національного банку України “Про підходи до впровадження Базеля II” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aub.com.ua/ua/regulation/?_m=publications&_t=rec&id=8320
193. Психофизиология человека. Толковый русско-английский словарь [Електронний ресурс] / Е. В. Трифонов. – 12-е изд. – СПб., 2007. – Режим доступу: http://tryphonov.narod.ru/tryphonov/auth_r.htm.
194. Пшик Б. І. Модель управління активами і пасивами банку / Б. І. Пшик // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 115–120.
195. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш. Экономика и управление: словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский. – М. : Моск. психол.- социал. ин-т, 2005. – 488 с.
196. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. — [5-е изд.], перераб. и доп. – М. : Инфра-М, 2006. – 495 с.

197. Рид Э., Коттер Р., Гилл Э., Смит Р. Коммерческие банки / Э. Рид, Р. Коттер, Э. Гилл, Р. Смит; пер. с англ. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. Лукашевича. – М. : Прогресс, 1983. – 501 с.
198. Річний звіт Національного банку України за 2004 рік. – 193 с.
199. Річний звіт Національного банку України за 2005 рік. – 207 с.
200. Річний звіт Національного банку України за 2006 рік. – 214 с.
201. Річний звіт Національного банку України за 2007 рік. – 207 с.
202. Річний звіт Національного банку України за 2008 рік. – 208 с.
203. Рогов М. А. Риск-менеджмент / М. А. Рогов. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 120 с.
204. Роговая Н. М. Деякі теоретичні аспекти державного регулювання банківської діяльності / Н. М. Роговая // Економіка України. – № 4. – 2004. – С. 36–39.
205. Романенко Л. Ф., Коротеєва А. В. Ризики у банківській діяльності / Л. Ф. Романенко, А. В. Коротеєва // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 121–127.
206. Роуз П. С. Банковский менеджмент / П. С. Роуз пер. с англ. М. В. Белова. – [2-е изд]. – М. : Дело Лтд, 1995. – 768 с.
207. Рудько-Силиванов В. А., Афанасьев А. А., Лапина К. В. Базельские соглашения по банковскому капиталу и риски производных финансовых инструментов / В. А. Рудько-Силиванов, А. А. Афанасьев, К. В. Лапина // Деньги и кредит. – 2004. – № 2. – С. 20–25.
208. Рэдхэд Кейт, Хьюс Стюарт. Управление финансовыми рисками / [Рэдхэд Кейт, Хьюс Стюарт] ; науч. ред. А. В. Ветров, М. В. Кузнецов ; пер. с англ. А. В. Дорошенко. – М. : Инфра-М, 1996. – 288 с.
209. Рябініна Л. М. Роль Національного банку та законодавчих актів України в її економічному розвитку / Л. М. Рябініна // Фондовый рынок. – 2004. – № 27. – С. 34–48.
210. Савлук М. І. Вступ до банківської справи : Навчальний посібник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, А. М. Коряк. – К. : Лібра, 1998. – 344 с.

211. Сафронов В. А., Бездудный М. А. О подходах к оценке финансовой устойчивости российского банковского сектора / В. А. Сафронов, М. А. Бездудный // Деньги и кредит. – 2005. – № 5. – С. 21–26.
212. Святко С. А., Шиллер Р. І. Аналіз і оцінка фінансової стійкості банку як необхідна умова ефективного банківського менеджменту / С. А. Святко, Р. І. Шиллер // Банківська справа. – 1997. – № 8. – С. 48–54 .
213. Симановский А. Ю. Достаточность банковского капитала: новые подходы и перспективы их реализации / А. Ю. Симановский // Деньги и кредит. – 2000. – № 6. – С. 20–27.
214. Синки Дж. (мл.) Управление финансами в коммерческих банках / Джозеф Синки ; пер. с англ. 4-го перераб. изд. ; под ред. Р. Я. Левиты, Б. С. Пинскера. – М. : Catallaxy, 1994. – 947 с.
215. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл. ; пер. с англ. А. Левинзон. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.
216. Склеповий Є. В. Складові стійкості комерційного банку / Є. В. Склеповий // Банківська справа. – 2002. – № 5. – С. 138–142.
217. Словник банківських термінів. Банківська справа: термінологічний словник / [А. Г. Загородній, О. М. Сліпущко, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко] – К. : Аконт, 2000. – 605 с.
218. Словник української мови / Академія наук Української РСР. Ін-т мов-ва ім. О. О. Потебні. [ред. : І. С. Назарова, О. П. Петровська, Л. Г. Скрипник, Л. А. Юрчук]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. ІХ. – 853 с.
219. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
220. Стельмах В. Огляд монетарної політики в Україні за 1991-2001 рр. / В. Стельмах // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 7. – С. 2–8.
221. Стельмах В. С., Єпіфанов А. О., Гребеник Н. І., Міщенко В. І. Грошово-кредитна політика в Україні / [В. С. Стельмах, А. О. Єпіфанов, Н. І. Гребеник] ; за ред. В. І. Міщенка. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 305 с.

222. Структура активів банків України за станом на 01.01.2008 р. // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 48–53.
223. Структура власного капіталу банків України за станом на 01.01.2008 р. // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 58–63.
224. Структура зобов'язань банків України за станом на 01.01.2008 р. // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 54–57.
225. Тарханова Е. А. Устойчивость коммерческих банков : [монография] / Е. А. Тарханова. – Тюмень : Вектор Бук, 2003. – 186 с.
226. Тэпман Л. Н. Риски в экономике: учеб. пособие для вузов / Л. Н. Тэпман ; под ред. проф. В. А. Швандара. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 380 с.
227. Уваров К., Куценко О. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: орієнтир на майбутнє / К. Уваров, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 1. – С. 60–63.
228. Украинский Советский Энциклопедический Словарь: В 3 т. / Редкол.: А. В. Кудрицкий (отв. ред.) и др. – К. : Гл. ред. Укр.сов. энцикл., 1988. – Т. 3 : Протерозой-ящурка. – 1989. – 772 с.
229. Усоскин В. М. Базельские стандарты адекватности банковского капитала: эволюция подходов / В. М. Усоскин // Деньги и кредит. – 2000. – № 3. – С. 39–51.
230. Устойчивость объекта // Большая Советская Энциклопедия. – 2-изд. – М., 1956. – Т. 44.
231. Фабер С., Куценко О., Пожарська І. Нагляд на основі оцінки ризиків: українська перспектива / С. Фабер, О. Куценко, І. Пожарська // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 6. – С. 24–26.
232. Фетисов Г. Г. Устойчивость коммерческого банка и рейтинговые системы ее оценки / Г. Г. Фетисов. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 168 с.
233. Финансовый менеджмент: теория и практика: Учебник / [под. ред. Е. С. Стояновой]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Перспектива, 1998. – 656 с.

234. Фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.01.2008 р.
// Вісник Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 64–69.
235. Хаб'юк О. Вплив Базеля – II на банки та на економіку / О. Хаб'юк // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 8. – С. 10-13.
236. Хандриков А. А. Международный опыт управления проблемными активами / А. А. Хандриков // Финансы и кредит. – 2003. – № 15 (129). – С. 61–66.
237. Черных С. Управление банковскими рисками / С. Черных // Вопросы экономики. – 2004. – № 8. – С. 120–127.
238. Шаркаді Н. В. Управління банківськими ризиками як основа формування залучених ресурсів банків / Н. В. Шаркаді // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 5 (35). – С. 45–53.
239. Шаталов А. Н. Управление ликвидностью в рамках финансового менеджмента / А. Н. Шаталов // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 101–110.
240. Шелудько Н. М. До визначення фінансової стійкості комерційного банку / Н. М. Шелудько // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 3. – С. 40–43.
241. Шелудько Н. М. Фінансова стійкість комерційних банків та механізм її забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / Н. М. Шелудько. – К., 2000. – 18 с.
242. Шеремет А. Д., Щербакова Г. Н. Финансовый анализ в коммерческом банке / А. Д. Шеремет, Г. Н. Щербакова. – М. : Финансы и статистика. – 2000. – 256 с.
243. Ширинская Е. Б. Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт / Е. Б. Ширинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 160 с.
244. Шіллер Р. І. Фінансова стійкість комерційного та шляхи її зміцнення / Р. І. Шіллер. – К. : Наук. думка, 1998. – 158 с.

245. Шпиг Ф. І., Деркач О. В. Стратегія управління діяльністю комерційного банку : [монографія] / Ф. І. Шпиг, О. В. Деркач. – Львів : ВАТ “Бібльос”, 2000. – 124 с.
246. Щибиволок З. Аналіз ліквідності банку / З. Щибиволок // Банківська справа. – 2000. – № 5. – С. 33–37.
247. Экономико-математический энциклопедический словарь / [ред. В. И. Данилов-Данильян]. — М. : Большая Российская Энциклопедия. ИНФРА, 2003. — 687 с.
248. Яворский Б. М. Справочник по физике / Б. М. Яворский, А. А. Детлаф. – М. : Наука. Главная редакция физ.-мат. лит-ры, 1981. – 342 с.
249. Bank of Poland. Annual Report, 1998.
250. Banca D'Italia. Ordinary General meeting of Shareholders. May 31, 2001.
251. Board of Governors of the FRS. An overview of SEER risk rank, SEER statistical methodology, 1996.
252. Cole R. A., Cornyn B. G., Gunter J. W. FIMS: A new Monitoring System for Banking Institutions / R. A. Cole, B. G. Cornyn, J. W. Gunter // Federal Reserve Bulletin. – 1995. – January. – P. 1–15.
253. Enhanced Framework for Supervising the U. S. Operations for Foreign Banking Organization. FRS. SR 95–22 , 1995.
254. German Supervisory Authority. The BAKIS system. Internal presentation paper. December, 1997.
255. Graham Slack. Availability of Financial Soundness Indicators / Slack Graham. – International Monetary Fund. – 2003. – 62 p.
256. Havrilesky, Thomas M., and Boorman, John T. Current Perspectives in Banking: Operations, Management, and Regulation / Havrilesky, Thomas M., and Boorman, John T. – [2nd ed]. – Arlington Heights, Ill.: AHM Publishing Corporation, 1980. – 604 P.
257. Hempel, George H. Bank Management: text and cases / George H. Hempel, Alan B. Coleman, Donald G. Simonson. – [3rd ed]. – New York: John Wiley & Sons, Inc, 1989. – 836 P.

258. Main Features of the regulatory framework of the Argentina Financial System. Central Bank of Argentina. October, 2000.
259. Rating System For International Examinations. FRS. SR 90-21. June 22, 1990.
260. Rebel A. Cole, Jefferey W. Gunter. A CAMEL Rating's Shelf life / Rebel A. Cole, Jefferey W. Gunter // Financial Industry Studies. – December, 1995.
261. Sellers, Bob L. Capital Formation Strategies / Sellers, Bob L. // Independent Banker. – 1990. – March. – P. 50–56.
262. Solvency ratio. Should the prudential treatment of credit risk be modified? Commission Bancaire. Consultation and research paper № 2, 2000.
263. The Netherlands Bank. Risk Analysis as a tool of supervision. A short introduction. December, 1999.
264. UK Financial Services Authority. Risk based approach to supervision of banks. June, 1998.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Зовнішні та внутрішні фактори впливу на фінансову стійкість комерційного банку

№ за/п	Назва блоку факторів	Характеристика блоку факторів
I.	<u>Зовнішні фактори</u>	
1.	Економіка	У даному блоці необхідно враховувати наступне: 1) загальноекономічний стан країни (рівень ВВП; економічний ріст як в масштабі країни загалом, так і регіонів зокрема; рівень виробництва та доходності різноманітних галузей промисловості (енергетики, транспорту та ін.); тенденції змін обсягів іноземних інвестицій; стан платіжного балансу); 2) стан та динаміка грошового ринку (фондовий ринок, валютний ринок, ринок позичкових зобов'язань, ринок страхових послуг), тенденції змін рівня інфляції; 3) стан світової економіки. Стабільність економічної бази країни є фундаментом та основою фінансової стійкості комерційних банків. Кризові ситуації в економіці країни негативно відображаються на стійкості суб'єктів економічного господарювання (клієнтів) банку, що спричиняє відплив коштів та зменшення банківських ресурсів, призводить до збільшення частки простроченої та безнадійної заборгованості і в кінцевому підсумку погіршує рівень фінансової стійкості комерційних банків.
2.	Законодавча база	До складу даного блоку належать: 1) загальноекономічна законодавча база та банківська законодавча база (закони, декрети, постанови), що визначається Верховною Радою України та урядом; 2) нормативно-правове забезпечення банківської діяльності з боку НБУ (рекомендації, положення, інструкції). В сукупності це створює межі діяльності банків, а також своєрідні “правила гри”, яких повинні дотримуватись усі комерційні банки.
3.	Соціальні тенденції	Даний блок передбачає наявність відповідного ступеня довіри до банківської системи та його вплив на обсяги залучення коштів населення. Важливого значення також набуває імідж банку, рівень матеріального та соціального забезпечення населення, демографічна ситуація в країні.

4.	Політичні тенденції	Даний блок включає: ідеологічні погляди суспільства; рівень стабільності внутрішньої політичної ситуації у країні, зокрема рівень стійкості існуючого керівництва, вплив опозиції, а також політична стабільність у світовому масштабі. Зокрема, існуючі проблеми та їх негативний вплив на фінансову стійкість банку, може лише посилитися в умовах політичної нестабільності. Ситуація політичної нестабільності спричиняє зміни, що відбуваються у динаміці окремих показників, зокрема можливе скорочення строків залучення пасивів та розміщення активів, зростання попиту на іноземну валюту як джерело заощаджень, замороження довгострокових проектів. Реальний сектор економіки відчуває дефіцит ресурсів, населення втрачає довіру до банківських вкладів: у свою чергу банки зменшують обсяги кредитування фізичних осіб і зростають депозитні та кредитні ставки. Крім того, можна виокремити ряд умов в яких перебувають банки під час впливу політичних ризиків, а саме: 1) зменшуються можливості банків щодо підвищення рівня своєї капіталізації, оскільки спостерігається зменшення (припинення) припливу іноземних інвестицій у банківську сферу; 2) сповільнюється процес законодавчого регулювання банківської діяльності, що пояснюється концентрацією уваги законодавчої влади на політичних питаннях (йдеться про необхідність законодавчого врегулювання обігу фінансових інструментів; механізму іпотечного та фондового ринку); 3) інвестиційні операції банків на період передвиборчих кампаній скорочуються.
II.	<u>Внутрішні фактори</u>	
1.	Організаційні фактори	<p>Вплив організаційних факторів на фінансову стійкість обумовлюється рівнем організаційної стійкості банку. Важливе значення має належна організація міцних та надійних зв'язків з іншими суб'єктами ринкової інфраструктури, взаємовідносини з державою, міжбанківські відносини, взаємозв'язки з клієнтами, дебіторами та кредиторами. Окрім цього, все більше пріоритетного значення набуває фактор ефективного банківського менеджменту в цілому та фінансового менеджменту зокрема.</p> <p>Надзвичайно важливою є оцінка якості управління банком. Вона здійснюється не на основі окремих показників, а після аналізу усієї системи управління, яка в свою чергу включає оцінку: кадрового потенціалу (компетентності, базової освіти, досвіду); кадрової політики (система оплати і премій, порядок кар'єрного росту); навчання, підвищення кваліфікації персоналу. Об'єктом вивчення в даному випадку є: кваліфікація та досвід адміністрації; здатність керівників середньої ланки у кризових ситуаціях взяти на себе відповідальність за прийняття рішень; якість контролю з боку керівництва; системи навчання та перекваліфікації; структура, склад та ефективність роботи відділів та комітетів; наявність аудиторських програм та аналітичних служб.</p> <p>Водночас, важливо оцінити менеджмент з точки зору здатності верхньої ланки управління банком до інновацій, перебудови, визначення відлагодженості взаємозв'язку структурних підрозділів банку. Висока якість управління безпосередньо відображається на рівні фінансових показників банку.</p>

2.	Технологічні фактори	Вони орієнтують діяльність банку на розвиток та впровадження новітніх банківських технологій з метою збільшення обсягів операцій та зменшення витрат, а також задоволення потреб фінансового ринку в нових банківських продуктах. Окрім цього, використання інформаційних систем управління та автоматизованих банківських систем обслуговування з метою скорочення документообігу в паперовій формі. У сучасних умовах банківська діяльність неможлива без використання комп'ютерної техніки чи телекомунікаційних технологій. Використання ЕОМ та засобів автоматизації дає можливість банкам виконувати аналітичний огляд, робити фінансові прогнози, надавати консультації.
----	-----------------------------	---

Додаток Б

Таблиця Б.1

Рейтингова система CAMELS

Компоненти системи	Рейтинг 1 (міцний)	Рейтинг 2 (задовільний)	Рейтинг 3 (середній)	Рейтинг 4 (граничний)	Рейтинг 5 (незадовільний)
1. Адекватність капіталу (Capital Adequacy)	Отримують банки, що мають рівень достатності основного та сукупного капіталу значно вище 4% і 8% відповідно, та з відмінною якістю активів. Такі банки з високим рівнем капіталу відносно ризиків, що приймаються ними під час діяльності.	Отримують ті банки, у яких не виникає проблем із підтримкою показників достатності основного та сукупного капіталу на рівні 4% та 8%, і якість активів яких є цілком задовільною.	Присвоюється банкам, основний та сукупний капітал яких відповідає регулятивним вимогам щодо достатності основного та загального капіталу. Стан активів таких банків є середнім. Проте рівень капіталу таких банків, не є повністю адекватним рівню ризиків, що приймаються ними. Отриманий рейтинг свідчить про необхідність покращення діяльності банку.	Отримують банки, які не виконують один або кілька показників достатності капіталу, разом з тим коефіцієнти достатності основного і загального капіталів не значно нижчі від гранично встановлених значень (4% і 8%). Стан активів таких банків визнано слабким. Оцінка свідчить про те, що на фоні ризиків, які бере на себе банк, така позиція капіталу загрожує його життєздатності, тому може знадобитись фінансова підтримка і допомога від акціонерів банку або використання інших джерел.	Отримують банки, в яких обидва показники достатності капіталу не відповідають передбаченим вимогам, а також не виключена присутність від'ємного капіталу. Стан активів таких кредитних установ визнано слабким або незадовільним. В такому випадку потрібна негайна допомога від акціонерів і використання інших зовнішніх фінансових джерел.
2. Якість активів (asset quality)	Кредитна політика банку та якість кредитного портфелю оцінюється як висока. Виявлені недоліки мінімальні і вірогідність ризику невисока зважаючи на рівень капітальної бази банку і високий рівень	Якість активів і якість менеджменту оцінюється задовільно. Потенційний ризик відповідає створеній капітальній базі банку і якості менеджменту. Агрегований показник якості активів не перевищує 15% капіталу.	Якість активів і процес управління кредитним портфелем мають недоліки. В таких випадках спостерігається тенденція погіршення якості активів і ріст потенційних ризиків. Рівень класифікації активів та інші недоліки в	Присвоюється кредитній організації з суттєвими недоліками у якості активів і процесі управління кредитним портфелем. Рівень ризику і проблемних активів є значним, неадекватно контролюється зі сторони спеціалістів банку, що	Рейтинг свідчить про недостатню якість активів і значні проблеми в проведенні банком кредитної політики, що створює загрозу життєздатності такої кредитної установи. Агрегований показник якості активів перевищує

	менеджменту. Агрегований показник якості активів не перевищує 5% капіталу.		проведенні кредитної політики потребують підвищеної уваги зі сторони органів нагляду. Агрегований показник якості активів не перевищує 30 % капіталу.	може призвести до значних збитків. Агрегований показник якості активів не перевищує 50% капіталу.	50% капіталу.
3. Стан менеджменту (Management)	Рейтинг характеризує високу якість управління банком зі сторони керівних органів і керуючих всіх рівнів, а також якісний менеджмент у відповідності з розміром, спеціалізацією кредитного інституту і ризиками. Здійснюється постійний моніторинг значних ризиків в діяльності банку, а також ефективний контроль за допомогою відповідних інструментів. Зазвичай таку оцінку отримують банки, які мають рейтинг "міцний" або "задовільний".	Рейтинг відображає задовільний рівень політики банку менеджменту і ризиків, які приймає на себе кредитна установа. Якість управління банком характеризується мінімальними проблемами, але вони не суттєво впливають на його стійкість і своєчасно оцінюються. В основному значні ризики і проблеми ефективно виявляються і контролюються. Такий рейтинг отримують кредитні установи, більшість елементів системи CAMELS яких, оцінені задовільно.	Рейтинг присвоюється в тому випадку, коли є необхідність покращення окремих аспектів політики банку. Діяльність керівних органів потребує покращення. Практика менеджменту і здатність керівництва банку в проведенні політики є недостатніми, у відповідності з розмірами, спеціалізацією і умовами, в яких працює банк. Більшість елементів системи оцінені посередньо або задовільно.	Рейтинг присвоюється банку, який проводить неадекватну політику в порівнянні з його розмірами і спеціалізацією. Проблеми і ризики неадекватно визначаються і контролюються, необхідні негайні дії зі сторони керівних органів банку для збереження стійкості кредитного інституту. Існує необхідність заміни керівництва банку. Компоненти системи CAMEL оцінені посередньо або незадовільно.	Рейтинг присвоюється кредитній організації, в якій існують значні порушення законодавства, в практиці менеджменту відмічені значні недоліки. Керівництво банку не в змозі прийняти відповідні міри для усунення ризиків в діяльності кредитної установи. Значні ризики і проблеми не виявляються і не контролюються. В таких випадках необхідна заміна керівництва банку, зміна політики і зміцнення кадрового складу. В таких банках елементи системи CAMEL оцінені незадовільно.
4. Дохідність (Earnings)	Прибутки достатні для здійснення оперативної діяльності, росту капіталу і повного резервування від існуючих втрат. Політика доходів і витрат адекватна завданням, які стоять перед банком, відсутні порушення законодавчих норм. Дохідність активів більше 1 %.	Доходи достатні для здійснення оперативної діяльності, росту капіталу і необхідного резервування для покриття ризиків від неякісних активів. Банк може отримати рейтинг 2, якщо доходи скорочуються, однак є якісними. Дохідність активів в межах від 0,75 % до 1%.	Доходи є не достатніми для нормальної оперативної діяльності банку і не забезпечують достатнього росту капіталу і створення необхідних резервів у відповідності з розміром і профілем діяльності кредитної установи, і іншими факторами, які впливають на якість, кількість і динаміку доходів.	Динаміка доходів не стійка. Кредитна установа, якій присвоюється вказаний рейтинг, характеризується нестабільністю і мінливістю джерел доходів, неадекватною політикою витрат і зниженням розміру доходів в порівнянні з даними минулих років.	Доходи від діяльності банку настільки невідповідні, що така ситуація загрожує життєздатності банку. Дохідність активів нижче 0,25% або банк має збитки.

			Дохідність активів на рівні від 0,5% до 0,75%.	Дохідність активів в межах від 0,25% до 0,5%.	
5. Ліквідність (Liquidity)	Рейтинг відображає високий рівень ліквідної позиції банку. Кредитна установа має надійний доступ до джерел ресурсів для виконання поточних і очікуваних зобов'язань. Такі банки характеризуються значною часткою ліквідних активів, значними основними депозитами і здатністю збільшувати ресурси за короткий період по розумній ціні.	Рейтинг відображає задовільний рівень ліквідної позиції банку і практику управління активами і пасивами. Банки, які отримують цей рейтинг, мають достатній рівень ліквідних активів, розмір основних депозитів на рівні вище середнього і мають здатність залучати кошти в короткий термін.	Рейтинг відображає недоліки в ліквідній позиції банку і в практиці управління ресурсами. Такі кредитні установи мають певні проблеми, пов'язані з доступом до джерел ресурсів, а також недоліки у менеджменті.	Рейтинг відображає дефіцит ліквідності банку і невідповідну практику менеджменту щодо управління ліквідністю. Такий банк не має можливості поповнювати ресурсну базу коштами на прийнятній основі. У таких кредитних установах спостерігається дефіцит ліквідних активів високий рівень нестабільних джерел ресурсів. Показники ліквідності нижче середніх в порівнянні з іншими банками.	Ліквідна позиція банку настільки слабка і практика менеджменту має такі проблеми, що створює загрозу життєздатності фінансового інституту. Банки, які мають рейтинг 5 потребують термінової фінансової допомоги для виконання всіх зобов'язань.
6. Чутливість до ринкових ризиків (Sensitivity to Market Risk)	Рейтинг відображає ситуацію, коли ринковий ризик добре контролюється зі сторони кредитної організації і існує тільки мінімальна вірогідність того, що це буде мати негативний вплив на дохідність або капітальну базу банку. Практика менеджменту є високоефективною у відповідності з розміром, спеціалізацією кредитної установи і ринковими ризиками які на нього впливають.	Ринковий ризик задовільно контролюється зі сторони кредитної організації і існує тільки незначна вірогідність того, що він буде мати негативний вплив на дохідність і капітальну базу банку. Рівень доходів і капітальна база банку забезпечує захист від ринкового ризику.	Контроль за ринковим ризиком недостатній і потребує покращення. В практику менеджменту необхідно внести корективи, враховуючи розмір, спеціалізацію банку і ринкові ризики, які він бере на себе. Одержаних доходів і обсягу банківського капіталу може бути недостатньо для захисту від таких ризиків.	Контроль зі сторони банку за ринковими ризиками недостатній і існує висока ймовірність того, що такі ризики будуть мати негативний вплив на дохідність і капітал банку. Практика управління ризиками має значні недоліки. Рівень капіталу банку і його дохідність не забезпечують захисту від ринкових ризиків.	Рейтинг відображає незадовільний стан контролю за рівнем і розміром ринкових ризиків. Рівень ринкових ризиків загрожує життєдіяльності банку.

<p>Підсумковий рейтинг</p>	<p>(від 1 до 1,4) Свідчить про те, що банк є надійним та фінансово стійким. Окремі компоненти отримали оцінку 1 або 2. Деякі недостатки мінімальні і можуть бути усунені в процесі роботи. Такий кредитний інститут може протистояти будь-яким несприятливим змінам умов діяльності і зовнішнім факторам, таким як нестабільність і кризи. Такий банк відповідає діючому законодавству і наглядовим нормам, а також має хороший рівень менеджменту і управління з боку керівних органів.</p>	<p>(від 1,5 до 2,4) Свідчить про те, що банк є практично надійним та фінансово стійким. Ні один із компонентів рейтингової системи не оцінений нижче 3. В діяльності присутні тільки деякі недоліки. Така кредитна установа стабільно функціонує і може протистояти змінам в економічній сфері. Практика управління ризиками задовільна. Така ситуація не потребує уваги зі сторони наглядових органів.</p>	<p>(від 2,5 до 3,4) Вказує на те, що в окремих сферах діяльності банку є проблеми. Менеджмент банку має певну слабкість, яка відображається у несвоєчасному реагуванні на зміни економічного середовища. Рейтингова оцінка 4. Такий банк більше піддається впливу зовнішніх факторів. Практика менеджменту може не відповідати розміру і спеціалізації банку. Провали в діяльності таких банків малоймовірні, однак потрібно удосконалювати менеджмент.</p>	<p>(від 3,5 до 4,4) Вказує на значні фінансові проблеми і більшу вірогідність банкрутства. Окремі компоненти рейтингової системи мають оцінку від 4 до 5. Існуючі проблеми не контролюються керівництвом банку. Такі банки не здатні протистояти змінам в економіці, їх діяльність не відповідає діючому законодавству і наглядовим нормам. Якщо проблеми не будуть усунені, такий банк може збанкрутувати.</p>	<p>(від 4,5 до 5) Банк проводить ненадійну і нездорову практику, має збиткову діяльність, часто приймає на себе неадекватні ризики і має незадовільний рівень менеджменту. Як правило, проблеми настільки значні, що менеджмент не в змозі справитися з ними. Для відновлення життєдіяльності банку необхідна фінансова допомога зі сторони акціонерів.</p>
-----------------------------------	---	--	--	--	--

Додаток В

Таблиця В.1

Дистанційні рейтингові системи країн: США, Італії, Франції та Аргентини

№ за/п	Назва рейтингової системи	Характеристика та особливості рейтингової системи
1.	CAEL (США)	<p>Система CAEL базується на методиці CAMEL, проте дана система не передбачає собою оцінку менеджменту (оскільки належить до системи “дистанційних” рейтингів). У даній системі оцінюється чотири компоненти: капітал, активи, дохідність та ліквідність. Методологічно дана система також є схожою до UBSS, проте для оцінки компонент використовується більший набір показників. Дана система передбачає аналіз 19-ти фінансових показників з присвоєнням щоквартального рейтингу за бальною системою від 0,5 (кращий рейтинг) до 5,5 (поганий рейтинг). Підсумковий рейтинг розраховується як середньозважений індикатор за 4-ма компонентами, при цьому основні показники та присвоєні їм вагові значення є в наборі програмних засобів і розраховуються автоматично. Присвоєний рейтинг порівнюється з рейтингом CAMELS, і у випадку якщо він гірший, то до банку застосовують посилений контроль.</p>
2.	PATROL (Італія)	<p>Дана система застосовується банком Італії з 1993 року. Інформаційною базою для розрахунку п’яти компонент системи: достатність капіталу (PATrimonio), прибутковість (Redditivita), кредитний ризик (Rischiosita), організація, як функція менеджменту (Organizzazione), ліквідність (Liquidita) виступає регламентована звітність банків та інформація, що отримана в межах дистанційного нагляду. Система побудована на тих самих принципах, що й CAMELS, проте адаптована до системи нагляду Італії з урахуванням особливостей побудови банківської системи країни. Відмінною особливістю даної системи є те, що діяльність комерційних банків порівнюється з банками, що мають аналогічну категорію активів. При оцінці ліквідності за даною системою проводиться аналіз розривів в умовах статичної еволюції та стимулятор екзогенних шоків явищ, що проходять протягом одного року. Два стресових сценарії імітують несподіваний вплив клієнтів та міжбанківських кредитів, що дає можливість перевірити здатність функціонування банку в таких умовах. Оцінка комерційних банків здійснюється на основі багатофункціонального комп’ютеризованого аналізу за шкалою від 1 до 5, де 1 – краща оцінка, 5 – гірша. Варто зауважити, що підсумкова оцінка будується на узагальненні висновків за усіма елементами системи із забезпеченням необхідного взаємозв’язку усіх аспектів діяльності банку (наприклад, доходів та ризиків, що приймаються банком, на фінансову діяльність, вплив кредитного ризику та ризику ліквідності на ліквідність). Підсумок також містить інформацію про склад власників банку, про стратегічні установки банку. Зрозуміло, що отримана оцінка слугує в подальшому підґрунтям до прийняття органами нагляду відповідних заходів.</p>

3.	ORAP (Франція)	<p>Дана система є багатофакторним програмним комплексом для оцінки конкретного фінансового інституту. Мета даної системи полягає у визначенні існуючих проблем банку на основі оцінки усіх компонентів ризиків пов'язаних із банківською діяльністю, з використанням кількісної та якісної інформації. На відміну від системи CAMELS, рейтингова система ORAP використовує більш широкий спектр інформації – бази даних Банківської Комісії та Банку Франції, результати інспекційних перевірок, звіти зовнішніх аудиторів, а також інформацію доступну в межах двосторонніх угод з органами нагляду інших європейських країн. Дана система як стандартизований комплекс із оцінкою 14 показників, що об'єднуються у п'ять груп: пруденційні коефіцієнти (капітал, ліквідність), балансова та позабалансова діяльність (якість активів, неякісні кредити), ринковий ризик, доходи, якісні критерії (власники акцій, управління та внутрішній контроль). Кожен з компонентів оцінюється за шкалою від 1 (кращий рейтинг) до 5 (поганий рейтинг), а потім трансформується у підсумковий рейтинг.</p>
4.	BASIC (Аргентина)	<p>Національним банком Аргентини фактично використовується система CAMELS, яка є складовою частиною нової системи банківського нагляду, що застосовується в країні з грудня 1996 року під назвою BASIC. Система BASIC включає в себе оцінку таких основних факторів: бонди, зовнішній аудит та нагляд, інформація та кредитний рейтинг. Комбінація даних елементів при оцінці умов функціонування банку та його фінансового стану дозволяє підготувати всебічну оцінку ступеня виконання банками норм та процедур нагляду, а також дати поточну та перспективну оцінку його фінансової стійкості. Система співзвучна із системою CAMELS, проте дана система дозволяє визначити не лише ступінь фінансової стійкості банку та прийняти відповідні заходи щодо врегулювання ситуації, але й використовується для коригування норм нагляду та формування індивідуального підходу до банків, що власне відрізняє рейтингову систему Аргентини від рейтингових систем інших країн. Наприклад, розмір активів зважених за ступенем ризику розраховується за такою схемою: Активи зважені за ступенем ризику = Сума активів * відсоток ризику * вагове значення відсоткових ставок * фактор рейтингу CAMELS.</p>

Додаток Д

Таблиця Д.1

RATE – система комплексної оцінки банківських ризиків у Великобританії

№ п/п	Етапи (фази) наглядового процесу	Особливості та характеристика етапів процесу нагляду
1.	<u>Перша фаза – оцінка ризику</u>	<p>На даному етапі здійснюється оцінка комерційного банку на предмет ризиків та їх менеджменту на основі 9-ти оціночних факторів. Категорії ризику банківського бізнесу (CAMELB) поєднують 6 оціночних факторів – капітал, активи, ринковий ризик (Market risk), дохідність (Earnings), зобов'язання (Liabilities), бізнес (Business). Аналіз базується на банківських звітах, динаміці ключових фінансових показників, стратегічних планах та іншій інформації, що доступна Банку Англії. Варто зауважити, що важливе значення окрім оцінки приділяється й ефективності управління ризиками, яка включає три основних фактори – внутрішній контроль (Control), організація (Organization), менеджмент (Management), в сукупності COM. Після цього дається підсумкова оцінка, яка будується на основі комп'ютерних розрахунків та складається з двох частин: 1) огляд фінансової позиції, висновки про фінансову стійкість та адекватність необхідних дій й інструментів; 2) числовий рейтинг по кожному фактору CAMELB, COM й підсумковий рейтинг, що виводиться на основі середньої арифметичної з урахуванням думки спеціаліста Банку Англії.</p> <p>З метою проведення подальшого оцінювання ризиків за системою RATE, використовується Матриця ризиків (рис.К.1), що характеризує відношення чутливості діяльності банку до ризиків та рівня контролю за ними.</p> <p>Квадрат А – характеризує низький рівень ризику та високий контроль за ними зі сторони комерційного банку. Такий банк контролюється органами нагляду у звичайному режимі і “період нагляду” за відсутності змін складатиме 18-24 міс.</p> <p>Квадрат В – характеризується високим рівнем контролю за ризиками, проте банк має високий ступінь чутливості до ризиків. З боку органів нагляду необхідний контроль середнього рівня, “період нагляду” від 12 до 18 міс.</p> <p>Квадрат С – характеризує банк з високим рівнем ризиків та низьким контролем за ними. Банк повинен здійснити ряд коригувальних заходів, з боку органів нагляду – серйозний контроль. “Період нагляду” – від 6 міс. до 1 року.</p> <p>Квадрат D – характеризує банк з низьким рівнем ризику і низьким рівнем контролю за ними. Коригувальні заходи, програма органів нагляду спрямована на забезпечення ефективного контролю за ризиками, на підвищення якості менеджменту. “Період нагляду” – біля одного року.</p>

2.	<u>Друга фаза – інструменти нагляду</u>	Даний етап передбачає розробку специфічних, притаманних кожному банку зокрема, програм та підходів, застосування своєрідних інструментів для вдосконалення систем оцінки та управління ризиками. Це може передбачати зустрічі з менеджерами, звіти про стан внутрішнього контролю, перевірки представниками департаменту грошового обігу.
3.	<u>Третя фаза – оцінка ефективності інструментів нагляду</u>	Етап передбачає підготовку висновків про роботу протягом даного “періоду нагляду”. Таким чином оцінка фінансової стійкості банків на основі комплексного аналізу ризиків є органічним процесом спільної роботи органів нагляду та банків, і забезпечує як оцінку поточної фінансової ситуації в банку, так і комплекс заходів щодо регулювання діяльності конкретного банку.

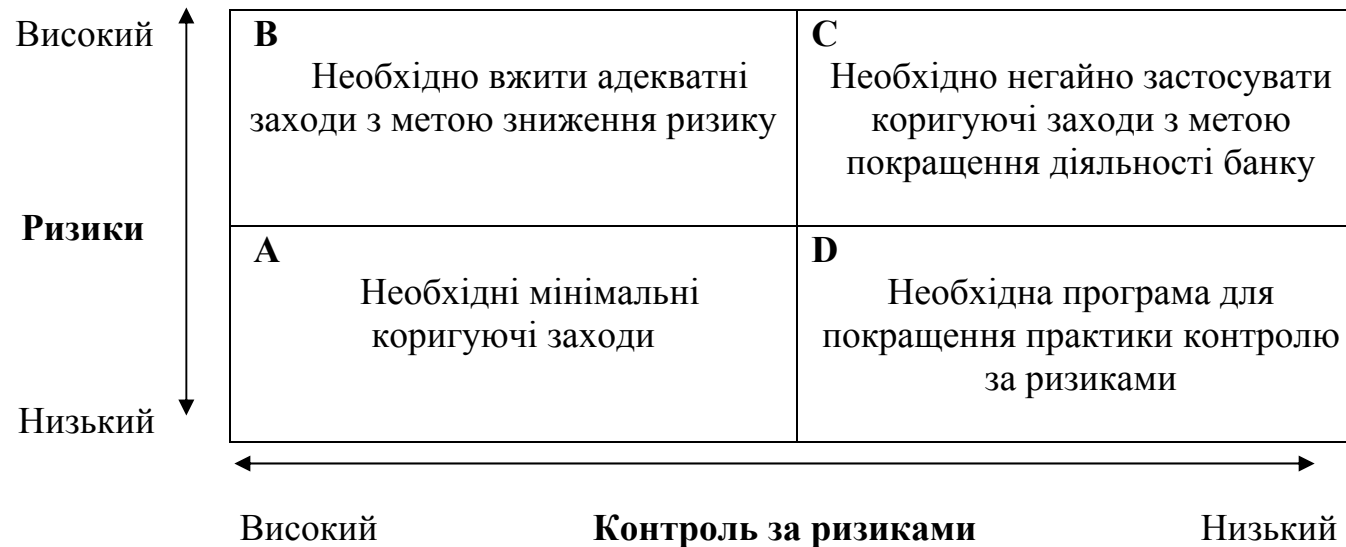

Рис. Д.1. Матриця ризиків у практиці роботи органів нагляду Великобританії

Додаток Е

Таблиця Е.1

**Основні та додаткові показники для розрахунку індикаторів фінансової стабільності
фінансового сектору країни [255, с. 42]**

Основні індикатори фінансової стабільності та показники для їх розрахунку	
Достатність капіталу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Регулятивний капітал до активів, зважених на ризик. 2. Регулятивний капітал 1-го рівня до активів, зважених на ризик.
Якість активів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кредити з порушенням умов контракту до загального обсягу кредитів. 2. Кредити з порушенням умов контракту за відрахуванням резервів до капіталу. 3. Розподіл кредитів за секторами до загального обсягу кредитів. 4. Сукупний обсяг кредитів до власних коштів .
Фактичний прибуток і прибутковість	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прибуток на активи (ROA). 2. Прибуток на капітал (ROE). 3. Процентний прибуток до валового доходу. 4. Непроцентні витрати до валового доходу.
Ліквідність	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ліквідні активи до загальних активів. 2. Ліквідні активи до короткострокових зобов'язань.
Чутливість до ринкового ризику	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дюрація активів. 2. Дюрація зобов'язань. 3. Чиста відкрита позиція в іноземних коштах до капіталу.
Додаткові (рекомендовані) індикатори фінансової стабільності та показники для їх розрахунку	
Депозитні інститути	<ol style="list-style-type: none"> 1. Капітал до активів. 2. Коефіцієнт лівереджу. 3. Кредити за географічним розподілом до загального обсягу кредитів. 4. Сукупність активів, розміщених в фінансових деривативах до капіталу.

	<ol style="list-style-type: none"> 5. Сукупність зобов'язань, розміщених в фінансових деривативах до капіталу. 6. Прибутки (збитки) за фінансовими інструментами до валового доходу. 7. Витрати на утримання персоналу до непроцентних витрат. 8. Спред між кредитною та депозитною ставками. 9. Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками. 10. Депозити клієнтів до загального обсягу кредитів. 11. Кредити в іноземній валюті до загального обсягу кредитів. 12. Зобов'язання в іноземній валюті до загального обсягу зобов'язань. 13. Чиста відкрита позиція в цінних паперах до капіталу.
Інші фінансові корпорації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Активи до загальних активів фінансової системи. 2. Активи до ВВП.
Сектор нефінансових корпорацій	<ol style="list-style-type: none"> 1. Загальні зобов'язання до капіталу. 2. Дохід на капітал. 3. Прибуток до процентних та основних витрат. 4. Чиста валютна позиція до капіталу. 5. Кількість заявок на захист від кредиторів.
Домашні господарства	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зобов'язання домашніх господарств до ВВП. 2. Зобов'язання домашніх господарств за послуги і основні платежі до прибутку.
Ліквідність ринку	<ol style="list-style-type: none"> 1. Середнє значення спреду на фондову ринку. 2. Середнє значення щоденного обороту цінних паперів на фондовому ринку.
Ринки нерухомості	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ціни на нерухомість. 2. Кредити на житло до загального обсягу кредитів. 3. Кредити на комерційну нерухомість до загального обсягу кредитів.

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Основні етапи організації процесу стрес-тестування [180]

Етапи	Зміст етапів процесу стрес-тестування
1. Перший етап	Перевірка достовірності та актуальності інформації, на основі якої здійснюється стрес-тестування. При цьому необхідно враховувати, що звітність, яка використовується повинна відповідати критерію послідовності (безперервний ряд звітних даних) та незмінності методики розрахунку показників.
2. Другий етап	Детальний аналіз кредитного та портфелю на продаж, ідентифікація ризиків, яким в найбільшій мірі піддається кредитна організація.
3. Третій етап	Аналіз динаміки факторів ризику шляхом визначення змін їх значень за визначений період часу. При цьому в розрахунок може братися як різниця між максимальним та мінімальним значенням фактору в межах визначеного періоду часу, так і різниця значень на початок та кінець періоду, що аналізується. В подальшому в залежності від цілей аналізу при розрахунках може використовуватися середнє, чи максимальне значення зміни фактора ризику.
4. Четвертий етап	На основі здійснених розрахунків формується оцінка можливих втрат кредитної організації в результаті реалізації стресових ситуацій. У випадку виявлення серйозної потенційної загрози для кредитної організації керівництвом приймаються відповідні управлінські рішення, коригується політика по управлінню ризиками, здійснюється додаткове хеджування ризиків.

Додаток 3

Таблиця 3.1.

Система економічних нормативів регулювання діяльності комерційних банків України [3]

№ п/п	Групи нормативів	Порядок розрахунку нормативів
1.	<u>I. Нормативи капіталу</u> мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1)	Національний банк установлює залежно від масштабу діяльності банківської установи і його вимоги щодо нього поступово зростають. Усі банки зобов'язані дотримуватися цього нормативу.
2.	адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (Н2)	Значення показника адекватності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу банку до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями. Нормативне значення нормативу Н2 діючих банків не може бути меншим, ніж 10 %.
3.	адекватності основного капіталу (Н3)	Показник адекватності основного капіталу банку розраховується як співвідношення основного капіталу до загальних активів банку, зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями банків. Нормативне значення нормативу Н3 має бути не меншим, ніж 9 %.
	<u>II. Нормативи ліквідності</u>	
4.	норматив миттєвої ліквідності (Н4)	Визначається як співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками. Нормативне значення нормативу Н4 не менше 20%.
5.	норматив поточної ліквідності (Н5)	Співвідношення активів первинної та вторинної ліквідності до зобов'язань банку з відповідними строками виконання (до 30 днів). Нормативне значення нормативу Н5 не менше 40%.
6.	норматив короткострокової ліквідності (Н6)	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань (з початковим строком погашення до одного року). Нормативне значення нормативу Н6 не менше 20%.
	<u>III. Нормативи кредитного ризику</u>	
7.	норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	Показник розміру кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення суми всіх вимог банку до цього контрагента (за мінусом фактично сформованих резервів) та всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента, до капіталу банку. Нормативне

8.	норматив великих кредитних ризиків (Н8)	значення нормативу Н7 не має перевищувати 25 %.
9.	норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	Визначається як співвідношення суми всіх зобов'язань одного контрагента або групи пов'язаних контрагентів перед банком (за мінусом фактично сформованих резервів) і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку. Нормативне значення Н8 не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку.
10.	норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)	Норматив визначається як співвідношення суми всіх зобов'язань цього інсайдера перед банком (за мінусом фактично сформованих резервів) і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього інсайдера, та капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н9 не має перевищувати 5 відсотків.
<u>IV. Нормативи інвестування</u>		
11.	норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11)	Визначається як співвідношення сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком (за мінусом фактично сформованих резервів) і 100 відсотків суми позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів, та капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н10 не має перевищувати 30 %.
12.	норматив загальної суми інвестування (Н12)	Співвідношення розміру коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) окремо за кожною установою, до регулятивного капіталу банку. Не має перевищувати 15 %.
13.	норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції (Н13).	Співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв/часток) будь-якої юридичної особи, до регулятивного капіталу банку. Не має перевищувати 60 %.
14.	норматив загальної довгої відкритої валютної позиції (Н13-1)	Величина загальної відкритої валютної позиції банку визначається як сума абсолютних величин усіх довгих і коротких відкритих валютних позицій у гривневому еквіваленті (без урахування знака) за всіма іноземними валютами. Нормативне значення (Н13) має бути не більше ніж 30 %.
15.	норматив загальної короткої відкритої валютної позиції (Н13-2)	Нормативне значення загальної довгої відкритої валютної позиції банку (Н13-1) має бути не більше ніж 20 %.
		Нормативне значення загальної довгої відкритої валютної позиції банку (Н13-1) має бути не більше ніж 10 %.

Додаток И

Таблиця И.1

Фінансові показники та коефіцієнти, що характеризують фінансовий стан та ефективність діяльності банку

№ за/п	Найменування показника	Алгоритм визначення та економічний зміст показника
1.	Індекс “чистого” капіталу (ФП1)	Розраховується як співвідношення суми балансового капіталу, позитивного сальдо неякісних активів, сформованих резервів під активні операції до чистих активів банку. Значення даного показника у певній мірі відображає рівень достатності капіталу банку.
2.	Імобілізація активів (ФП2)	Розраховується як співвідношення довгострокових вкладень, зокрема й основних засобів до балансового капіталу банку. Значення даного показника, з однієї сторони відображає рівень захищеності капіталу основними засобами банку, а з іншої, свідчить про величину імобілізації активів, що в загальному впливає на зниження рівня рентабельності активів банку.
3.	Коефіцієнт поточної ліквідності (ФП3)	Розраховується як співвідношення високоліквідних активів, державних цінних паперів до зобов'язань банку “до запитання”.
4.	Коефіцієнт короткострокової ліквідності (ФП4)	Визначається як співвідношення суми високоліквідних активів, державних цінних паперів, коштів залучених на міжбанківському ринку до чистих активів.
5.	Коефіцієнт співвідношення дохідних активів і платних пасивів (ФП5)	Якщо значення даного показника менше 1, то відповідно виникає ймовірність виникнення проблеми забезпечення такого рівня дохідності, який би був достатнім для виконання зобов'язань по платним пасивам у довгостроковому періоді.
6.	Коефіцієнт забезпеченості кредитів (ФП6)	Розраховується як співвідношення вартості отриманого та наданого забезпечення за кредитними операціями до загальної кредитної заборгованості банку (балансової та позабалансової).
7.	Коефіцієнт резервування під кредитні операції (ФП7)	Визначається як співвідношення сформованих резервів під кредитні операції до загального обсягу кредитного портфеля.

8.	Коефіцієнт балансової кредитної заборгованості (ФП8)	Розраховується як відношення кредитної заборгованості до загальної кредитної заборгованості – балансової та позабалансової.
9.	Рентабельність активів (ФП12)	Розраховується як співвідношення чистого прибутку до загальних активів банку. Визначає рівень окупності чистим прибутком середньорічних загальних активів банку.
10.	Рентабельність балансового капіталу (ФП13)	Розраховується як співвідношення чистого прибутку та власного капіталу банку. Визначає рівень окупності чистим прибутком середньорічного власного капіталу банку.
11.	Дохідна маржа (ФП14)	Визначається як співвідношення чистого прибутку та доходу банку.
12.	Мультиплікатор капіталу (ФП16)	Розраховується як відношення чистих активів до балансового капіталу банку. Даний показник відображає загальний рівень фінансових ризиків банку.
13.	Коефіцієнт співвідношення процентних витрат і процентних доходів (ФП17)	Високе значення даного показника, як правило призводить до зниження чистої процентної маржі і може свідчити про високий рівень відсоткового ризику та ризику ліквідності.
14.	Чиста процентна маржа (ФП21)	Розраховується як співвідношення чистого процентного доходу і активів, що приносять дохід.
15.	Процентний спред (ФП22)	Розраховується як різниця між середнім рівнем відсотків, отриманих на дохідні активи, і середнім рівнем відсотків, сплачених за зобов'язаннями банку.
16.	“Фінансовий важіль” (ФП25)	Даний показник свідчить про ефективність використання банком залученого капіталу, а також про позитивний чи негативний вплив “фінансового важеля” на рентабельність активів та капіталу можна судити по знаку та величині даного параметра.
Операційна дохідність загальних активів (ФП9); Прибутковість від операцій за загальними активами (ФП10); Прибутковість від операцій з капіталом (ФП11); Дохідність чистих активів (ФП15); Процентна дохідність чистих активів (ФП18); Непроцентна дохідність чистих активів (ФП19); Відношення непроцентних витрат до чистих активів (ФП20); Валова прибутковість активів (ФП23); Ставка залучення процентних ресурсів (ФП24).		

Розрахунок фінансових показників 9-ти вітчизняних банків за період з 01.07.06 по 01.07.08 рр. [79-82]

Дата	01.07.06	01.01.07	01.01.08	01.07.08	01.07.06	01.01.07	01.01.08	01.07.08	01.07.06	01.01.07	01.01.08	01.07.08
Фінансові показники	Приватбанк				Райффайзен банк Аваль				Укрсиббанк			
Банки 1-ої групи	Приватбанк				Райффайзен банк Аваль				Укрсиббанк			
ФП1	10,57	10,46	9,94	8,58	8,79	9,06	12,41	9,67	10,58	8,88	8,96	8,48
ФП2	5,11	5,61	4,44	4,05	6,39	5,22	6,21	4,79	8,57	8,71	5,64	4,52
ФП3	53,05	67,33	39,79	42,06	49,80	78,61	53,38	42,90	95,49	77,40	96,75	51,58
ФП4	25,26	17,26	10,12	8,14	15,43	20,73	12,14	5,54	11,36	-0,98	0,15	-6,67
ФП5	1,18	1,08	1,03	0,96	0,91	0,84	0,97	0,98	0,91	0,92	0,97	1,03
ФП6	1,80	1,92	1,58	1,51	1,55	1,48	1,59	1,63	1,53	1,61	1,75	1,68
ФП7	9,92	10,28	10,45	12,55	4,54	4,34	3,90	6,14	6,12	4,34	3,70	4,14
ФП8	94,57	94,11	95,69	95,42	69,13	68,63	76,10	77,24	92,30	82,17	84,99	88,39
ФП9	11,16	10,65	10,20	9,23	9,28	8,35	8,15	7,81	5,96	5,46	5,19	5,71
ФП10	5,13	5,03	5,29	4,37	0,91	1,61	3,14	3,17	0,36	1,00	2,02	2,32
ФП11	52,60	52,27	58,37	55,92	10,66	18,31	26,18	33,85	3,61	11,67	23,27	28,22
ФП12	2,41	2,18	1,44	1,27	0,13	0,10	1,28	1,66	0,51	0,53	0,31	0,51
ФП13	22,77	20,82	14,52	14,81	1,43	0,10	10,29	17,13	4,79	5,92	3,42	6,03
ФП14	13,09	12,32	8,66	7,93	0,83	0,74	9,79	12,35	3,97	4,84	3,11	4,57
ФП15	18,40	17,67	16,68	16,02	15,16	13,56	13,04	13,42	12,75	10,85	9,87	11,21
ФП16	9,46	9,56	10,06	11,66	11,38	11,03	8,06	10,34	9,46	11,26	11,16	11,79
ФП17	32,93	32,95	30,35	34,37	33,64	33,84	32,39	36,83	48,90	46,17	44,49	46,58
ФП18	9,69	9,91	10,83	11,33	9,80	9,01	9,32	10,30	9,54	7,95	7,35	9,21
ФП19	8,70	7,76	5,85	4,69	5,26	4,56	3,72	3,12	3,21	2,90	2,52	1,99
ФП20	9,93	9,67	10,17	9,26	9,93	8,87	7,54	6,82	6,01	5,31	5,17	5,47
ФП21	4,58	5,24	6,78	7,03	6,04	5,96	6,27	6,32	4,23	3,65	3,41	4,49
ФП22	3,18	4,63	6,62	7,26	6,64	6,93	6,45	6,44	4,98	4,17	3,55	4,29
ФП23	9,13	8,35	6,57	6,39	5,27	4,89	6,04	6,82	6,82	5,88	4,78	5,92
ФП24	9,03	8,07	6,11	6,38	5,82	5,23	5,01	5,71	7,22	5,69	4,92	6,07
ФП25	0,10	0,28	0,46	0,01	-0,05	-0,33	1,03	1,11	-0,40	-0,20	-0,14	-0,15

Продовження табл. И.2

Дата	01.07.06	01.01.07	01.01.08	01.07.08	01.07.06	01.01.07	01.01.08	01.07.08	01.07.06	01.01.07	01.01.08	01.07.08
Фінансові показники												
Банки 2-ої групи	Альфа-банк				Укргазбанк				Вабанк			
ФП1	16,52	9,51	7,86	10,16	9,39	9,09	10,69	10,07	10,11	12,58	12,45	10,04
ФП2	10,24	6,60	3,48	2,42	6,56	6,03	8,15	6,92	4,38	3,45	3,97	4,11
ФП3	267,10	47,22	85,55	71,05	61,53	77,50	52,50	50,01	93,99	118,07	113,43	179,38
ФП4	7,74	-26,13	7,09	19,28	8,04	14,18	12,20	0,05	17,66	18,41	19,39	11,37
ФП5	0,99	1,08	1,00	1,05	0,93	0,91	0,97	0,99	0,93	0,93	0,95	0,93
ФП6	1,83	4,07	3,33	3,06	2,05	1,62	1,42	1,31	3,07	2,94	2,65	2,79
ФП7	4,83	2,54	2,06	3,29	4,46	4,20	2,96	3,17	1,05	0,97	0,93	0,93
ФП8	77,90	73,80	68,34	72,57	88,29	87,25	86,94	85,44	73,31	75,58	78,43	77,08
ФП9	4,87	3,23	4,50	5,89	8,11	6,42	4,96	6,46	5,12	4,44	4,53	4,53
ФП10	1,53	0,75	1,76	3,10	2,87	1,80	1,26	2,46	0,76	1,13	1,18	0,52
ФП11	9,58	8,02	22,86	31,23	31,74	20,48	12,08	25,00	7,53	9,06	9,53	5,13
ФП12	0,26	0,13	0,29	0,35	0,40	0,70	0,69	1,37	0,58	0,64	0,51	0,16
ФП13	1,57	1,39	3,67	3,46	4,21	7,69	6,46	13,60	5,67	5,11	4,09	1,52
ФП14	2,70	2,04	3,63	3,18	2,35	5,07	6,44	10,73	5,19	7,03	5,77	1,45
ФП15	9,61	6,50	7,94	11,04	16,85	13,79	10,72	12,77	11,10	9,14	8,82	10,83
ФП16	6,05	10,51	12,73	9,84	10,64	11,00	9,36	9,93	9,85	7,95	8,03	9,68
ФП17	46,53	48,13	41,21	44,63	47,20	49,25	50,00	46,44	51,57	49,26	46,20	53,03
ФП18	7,37	5,09	5,71	8,10	12,02	10,20	8,02	9,19	8,40	7,01	6,77	8,27
ФП19	2,24	1,41	2,23	2,94	4,83	3,59	2,70	3,58	2,70	2,13	2,05	2,56
ФП20	4,88	3,24	4,38	5,76	8,50	6,30	4,67	5,47	4,80	3,99	4,23	4,93
ФП21	3,72	2,32	2,74	3,40	5,08	4,46	3,29	3,94	3,63	3,18	3,32	3,14
ФП22	3,79	2,00	2,75	3,11	5,81	5,31	3,50	4,01	4,18	3,57	3,55	3,64
ФП23	4,95	3,51	3,77	5,58	8,36	7,59	6,01	7,23	6,31	5,33	4,76	5,94
ФП24	5,68	4,01	3,66	5,58	9,20	8,05	6,42	7,09	7,22	5,32	4,79	6,63
ФП25	-0,73	-0,50	0,11	0,01	-0,84	-0,46	-0,41	0,15	-0,91	0,02	-0,02	0,69

продовження табл. И.2

Дата	01.07.06	01.01.07	01.01.08	01.07.08	01.07.06	01.01.07	01.01.08	01.07.08	01.07.06	01.01.07	01.01.08	01.07.08
Фінансові показники												
Банки 3-ої групи	Тас-інвестбанк				Прокредит банк				“Київ”			
ФП1	10,60	12,35	11,26	12,54	11,92	10,51	7,28	9,38	10,15	9,70	10,01	10,06
ФП2	0,24	1,91	1,36	1,30	5,51	4,69	3,73	3,70	9,07	7,22	11,11	8,66
ФП3	99,88	212,83	51,36	64,73	106,59	141,00	108,84	89,29	36,30	38,42	22,85	46,59
ФП4	0,24	4,41	-6,59	-7,24	17,77	8,52	10,58	8,20	4,29	8,73	7,27	4,86
ФП5	1,07	1,05	1,10	1,09	0,98	0,96	1,01	1,02	0,93	0,94	0,96	0,93
ФП6	1,17	1,17	1,18	1,56	1,19	0,80	2,57	2,24	1,97	1,94	1,94	1,91
ФП7	5,90	6,26	7,17	9,78	3,07	2,90	2,83	3,35	3,43	3,70	4,20	4,22
ФП8	88,02	87,70	87,08	87,25	98,47	98,51	98,19	97,67	84,05	91,17	89,88	92,95
ФП9	5,95	5,52	5,95	8,21	11,71	10,75	9,47	10,13	6,90	7,25	7,56	7,16
ФП10	4,42	4,06	4,49	6,10	5,35	3,49	2,85	1,96	3,13	3,43	3,63	3,69
ФП11	44,26	34,79	42,77	52,83	30,62	34,04	40,18	21,58	31,78	36,58	34,56	38,18
ФП12	0,84	1,21	1,02	2,87	1,83	1,93	1,18	0,38	0,74	1,06	0,99	1,32
ФП13	7,97	9,81	9,02	22,90	15,40	18,38	16,23	4,03	7,32	10,98	9,01	13,15
ФП14	7,78	11,88	8,97	18,19	10,21	11,94	7,70	2,12	5,03	7,47	5,89	8,70
ФП15	10,85	10,21	11,33	15,79	17,98	16,18	15,35	17,83	14,77	14,24	16,77	15,20
ФП16	9,44	8,09	8,88	7,97	8,39	9,51	13,73	10,66	0,85	10,31	9,12	9,94
ФП17	42,80	43,62	42,13	45,23	31,85	30,71	35,69	40,43	50,71	46,43	52,21	50,72
ФП18	9,81	8,98	9,65	16,63	13,85	12,31	13,36	15,72	12,27	11,29	14,13	12,62
ФП19	1,04	1,23	1,68	2,17	4,13	3,86	1,99	2,11	2,51	2,96	2,64	2,58
ФП20	5,36	4,54	5,54	5,78	10,42	9,28	8,69	10,24	6,54	6,57	7,03	6,17
ФП21	5,51	5,04	5,33	6,95	9,64	8,73	8,97	9,58	6,07	5,67	6,45	6,02
ФП22	5,14	4,81	4,80	6,28	9,75	8,96	8,89	9,44	6,76	6,19	6,90	6,64
ФП23	5,53	5,80	5,93	10,32	8,24	7,64	7,18	7,84	8,41	8,19	10,15	9,50
ФП24	5,32	5,90	5,75	8,32	6,69	5,68	6,32	8,27	8,82	7,51	10,06	8,83
ФП25	0,21	0,60	0,19	2,00	1,56	1,96	0,86	-0,43	-0,41	0,57	0,10	0,66

Додаток К

Таблиця К.1

Методологія рейтингової оцінки комерційного банку компанії “Кредит-Рейтинг” [190]

№ за/п	Складові етапи рейтингової процедури	Основні оціночні фактори
1.	Аналіз менеджменту банку	<p>1. Становище банку на ринку і регулювання галузі:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ оцінка поточного стану банківської системи: діючі кредитні організації, концентрація на ринку за видами діяльності і географічній ознаці, оцінка ступеня конкуренції з боку небанківських фінансових інститутів, діяльність фінансово-промислових груп, загальні тенденції розвитку ринку фінансових послуг; ➤ взаємовідносини банку, що аналізується з Національним банком України; ➤ аналіз вимог регулюючих організацій до банківських інститутів, взаємодія регулюючих органів з кредитними організаціями (ефективність роботи, методи регулювання і контролю, досвід роботи з проблемними банками, аналіз прецедентів і дієвості прийнятих мір); ➤ аналіз фінансової стійкості корпоративного сектора, можливі напрямки розвитку; ➤ оцінка структури і рівня доходів населення, динаміка накопичень і витрат та їх зіставлення з рівнем збільшення доходів фінансової системи і конкретного фінансового інституту; ➤ наявність і характеристика ліцензій на ведення окремих видів банківської діяльності, ступінь свободи в межах отриманої ліцензії, імовірність відкликання ліцензії в банку, перевірка відповідності проведених операцій умовам наявної в банку ліцензії; ➤ аналіз спектра послуг, що надаються банком, у порівнянні з існуючими на ринку фінансовими послугами, універсалізація банку, політика банку по формуванню пакета послуг і функціонально-технологічна підтримка пакета банківських послуг; ➤ ступінь залежності банку від окремих операцій і ринків, можливість виходу досліджуваного банку на нові ринки; ➤ географічні аспекти діяльності банку: наявність філіальної мережі, ступінь контролю над діяльністю філій; ➤ оцінка ступеня участі банку у формальних і неформальних фінансово-промислових групах – переваги та недоліки такої участі, якщо вона присутня; ➤ галузева спрямованість бізнесу досліджуваного банку: аналіз стану галузі, динаміка її розвитку, основні операції найбільших клієнтів банку – учасників даної галузі; ➤ у випадку участі банку в статутних капіталах інших організацій – аналіз його впливу на діяльність інших організацій, оцінка імовірності залучення банку в підтримку таких організацій, аналіз інвестиційного портфеля за структурою і ступенем ризику.

Показники цього аналізу впливають на фінансову стійкість банку в довгостроковій перспективі.

2. Аналіз банківської клієнтури:

- аналіз частки корпоративних клієнтів, приватних осіб, органів влади, диверсифікація клієнтури в структурі пасивів;
- детальне дослідження корпоративних клієнтів: розбивка на групи за різними класифікаційними ознаками (розмір компанії, організаційно-правова форма, величина пасивів, приналежність до певної галузі чи фінансово-промислової групи);
- аналіз ступеня залежності банку від вузького кола клієнтів;
- аналіз рівня залежності від бюджетних коштів і усіх форм роботи з державними і муніципальними органами влади, установами й організаціями, оцінка можливих перспектив і ризиків такого співробітництва.

3. Організаційна структура банку:

- склад власників банку, їхньої частки в статутному капіталі банку, оцінка ступеня впливу власників банку на формування його стратегії і на поточну діяльність, імовірність конфлікту інтересів різних власників;
- тенденція зміни складу власників банку, оцінка можливих наслідків такої зміни для фінансової стійкості банку;
- організаційна структура банку (лінійна, дивізійна, матрична; централізований/децентралізований спосіб прийняття управлінських рішень), оцінка ефективності обраної структури для даного банку;
- система органів керування: склад учасників, рівень утворення і кваліфікації керівного персоналу, їхній вік, досвід роботи, якість роботи керуючих середньої ланки;
- наявність у банку різних комітетів (Кредитного комітету, Комітету з питань керування активами і пасивами);
- оцінка ефективності роботи всіх структурних підрозділів банку, враховуючи специфіку їх роботи, аналіз розподілу отриманого прибутку по підрозділам банку, виділення дотаційних підрозділів і підрозділів, що приносять дохід;
- інформаційні технології банку: якість програмного забезпечення, що використовується для моніторингу структурних і торгових ризиків банку, відповідність інформаційних технологій і технічного оснащення банку вимогам безпеки, надійності, швидкодії, зручності користування й обслуговування;
- облікова політика банку.

		<p>4. Стратегія і тактика розвитку банку:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ наявність у банку обґрунтованої концепції розвитку; ➤ співвідношення темпів внутрішнього і зовнішнього росту банку, злиття і поглинання в історії банку, плани злиття і поглинань у майбутньому, аналіз можливого впливу таких заходів на фінансову стійкість банку; ➤ стратегія банку у сфері хеджування ризиків; ➤ характеристика маркетингової стратегії банку по просуванню банківських послуг на ринок.
2.	Аналіз фінансового менеджменту банку	<p>1. Аналіз капіталу банку:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ структура власного капіталу, якісний аналіз складових капіталу; ➤ співвідношення показників достатності капіталу з іншими інструментами фінансового аналізу, виявлення закономірностей; ➤ політика проведення активних операцій банку та їхня частка відносно до власного капіталу; ➤ політика банку в сфері дивідендів: динаміка виплат, періодичність виплат, пріоритетна капіталізація прибутку; ➤ наявність і ефективність використання зовнішніх і внутрішніх джерел збільшення капіталу банку; ➤ оцінка політики банку по збільшенню розміру капіталу; ➤ порівняльний аналіз ринкової ціни власного капіталу банку і його балансової вартості, аналіз вартості репутації банку. <p>2. Прибутковість банку:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ питома вага і рівень доходів банку стосовно власного капіталу; ➤ стабільність доходів банку за минулі періоди ➤ динаміка доходів банку за аналізований період (велика тривалість періоду дозволяє точніше визначити тенденції розвитку банку), аналіз виконання фінансових планів; ➤ структурний аналіз доходів банку: співвідношення процентних і непроцентних доходів; ➤ чистий процентний дохід, чистий непроцентний дохід: рівень, динаміка, структура джерел доходів, аналіз впливу на рівень загального доходу банку; ➤ чиста процентна маржа, чиста непроцентна маржа: рівень, достатність, тенденції розвитку, тимчасові коливання за досліджуваний період; ➤ частка доходів, що носять випадковий характер виникнення (наприклад, по реалізації застави) у сукупних доходах банку; ➤ частка спекулятивних доходів у загальній сумі доходів банку.

3. Ліквідність банку і характеристика його ресурсів:

- структура активів банку за ступенем ліквідності;
- відповідність рівня ліквідності банку нормативам Національного банку України;
- динаміка зміни показників ліквідності комерційного банку за попередні періоди;
- виявлення стійких тенденцій впливу того чи іншого фактора (процесу) на зміну стану ліквідності комерційного банку, визначення випадкових (моментних) факторів, ступінь їхньої диверсифікації;
- аналіз підходів до планування політики ліквідності активів у банку, оцінка ефективності діяльності підрозділу по керуванню і плануванню ліквідності, готовність банку до несподіваних змін на фінансовому ринку, наявність схем переорієнтації пріоритетів діяльності;
- наявність у банку достатніх резервів для покриття, у разі потреби, дефіциту ліквідності (можливість залучення резервів із зовнішніх джерел).

4. Управління ризиками:

- структура кредитного портфеля банку за валютою, якістю, терміновістю, об'ємом, суб'єктами та об'ємами кредитної угоди, забезпечення засобами;
- методи оцінки кредитних ризиків, що використовуються у банку, процес затвердження кредитів для різного роду банківських продуктів і груп клієнтів, розподіл повноважень працівників кредитного відділу;
- адекватність віднесення банком великих кредитів до конкретних груп ризику;
- система моніторингу виданих кредитів у банку, контроль видачі кредитів, функція повторного аналізу, виявлення потенційних проблемних кредитів;
- робота з проблемними кредитами: система їхньої диверсифікації, питома вага і динаміка проблемних кредитів у кредитному портфелі, виявлення найбільших проблемних кредитів, методологія роботи з проблемними кредитами;
- політика формування резервів на можливі втрати по позичкам: оцінка достатності резервів, виконання нормативів Національного банку України, аналіз використання резервів, наявність додаткових резервів та їх обсяг;
- інвестиційний портфель банку: структура за різними ознаками (видами вкладень, розміром, галузями), його частка в об'ємі кредитного портфеля, ринкова ціна, балансова ціна, терміни погашення, класифікація за ступенем ризику;
- політика менеджменту по формуванню інвестиційного портфеля і здійсненню контролю над його якістю;
- стратегія і тактика управління інвестиційним портфелем.

		<p>5. Диверсифікація і гнучкість фінансової діяльності:</p> <ul style="list-style-type: none">➤ диверсифікація операцій, що поводяться банком;➤ диверсифікація діяльності банку за географічною ознакою;➤ оцінка можливості швидкої зміни пріоритетів фінансової політики керівного персоналу банку;➤ оцінка можливості втрати найбільших клієнтів і розміру негативних наслідків для стійкості банку;➤ імовірність доступу банку до різних ринків фінансових ресурсів;➤ співвідношення корпоративних і приватних клієнтів;➤ імовірність отримання банком, у разі потреби, підтримки з боку держави, акціонерів.
--	--	---

Додаток Л
Розрахунок рейтингової оцінки 12-ти банків станом на 01.01.2008 р.

Таблиця Л.1

Показники фінансової стійкості банків станом на 01.01.2008 р.

№ за/п	Назва банку	Коефіцієнти достатності капіталу			Коефіцієнти ліквідності		Коефіцієнт якості активів
		$K_1 = K/PA$ - показує наскільки вкладення банку в робочі активи (РА) захищені власним капіталом (К). (оптим. $\geq 20\%$)	$K_2 = K/Z_{заг}$ показує співвідношення капіталу до сукупних зобов'язань. Вища частка свідчить про вищу стійкість. (оптим. 10-20%)	$K_3 = (K - СК)/K$ - показує, яка частина власного капіталу сформована за рахунок діяльності самого банку (СК – статутний капітал).	$K_4 = PA/Z_{заг}$ - коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань характеризує забезпечення (РА) банку його сукупних зобов'язань і сповіщає про часткове погашення зобов'язань банку поверненнями (РА) (оптим. 70-80%)	$K_5 = A_l / A_{заг}$ - характеризує питому вагу ліквідних активів банку в загальних активах банку. (оптим. 20-30%)	$K_{11} = PA / A_{заг}$ - показує, наскільки ефективно банк використовує ресурси для отримання прибутку. (оптим. 20-65%)
	Банки 1-ої групи						
1.	Приватбанк	0,109	0,107	0,366	0,982	0,178	0,886
2.	Райффайзен банк Аваль	0,146	0,130	0,345	0,892	0,171	0,788
3.	Укрсиббанк	0,107	0,098	0,125	0,909	0,145	0,827
	Банки 2-ої групи						
4.	Альфа-банк	0,100	0,085	0,270	0,852	0,202	0,785
5.	Укргазбанк	0,180	0,119	0,370	0,662	0,438	0,590
6.	Вабанк	0,201	0,143	0,635	0,712	0,367	0,622

	Банки 3-ої групи						
7.	Тас-інвестбанк	0,147	0,126	0,199	0,859	0,305	0,762
8.	Прокредит банк	0,089	0,078	0,443	0,879	0,154	0,815
9.	“Київ”	0,135	0,123	0,525	1,142	0,112	0,810
	Банки 4-ої групи						
10.	“Діамант”	0,278	0,147	0,252	0,529	0,483	0,461
11.	Перший інвест. банк	0,458	0,347	0,263	0,758	0,528	0,562
12.	Трансбанк	0,136	0,109	0,457	0,803	0,273	0,723

№ за/п	Назва банку	Коефіцієнти рентабельності					Коефіцієнт якості пасивів
		$K_6 = \Pi / Z_{заг}$ – характеризує ефективність використання банком залучених коштів (Π – прибуток банку).	$K_7 = \Pi / PA$ – характеризує ефективність операцій банку.	$K_8 = \Pi / K$ – показує ефективність використання власного капіталу. (≥15%)	$K_9 = \Pi / A_{заг}$ – показує обсяг прибутку по відношенню до валюти балансу або ефективність використання усіх ресурсів. (оптим. 1-4%)	$K_{10} = K / CK$ – показує ефективність роботи банку, тобто здатність нарощувати свій капітал за рахунок прибутку, а не за рахунок додаткової емісії акцій.	$K_{12} = (Z_{заг} - KB) / Z_{заг}$ – показує залежність ресурсної бази банку від ринку короткострокових банківських капіталів (KB – сума залучених коштів інших банків).
	Банки 1-ої групи						
1.	Приватбанк	0,016	0,016	0,153	0,014	1,579	0,891
2.	Райффайзен банк Аваль	0,013	0,015	0,105	0,012	1,529	0,729
3.	Укрсиббанк	0,003	0,003	0,034	0,003	2,142	0,455

	Банки 2-ої групи						
4.	Альфа-банк	0,003	0,003	0,036	0,002	1,371	0,498
5.	Укргазбанк	0,007	0,011	0,011	0,006	1,588	0,746
6.	Вабанк	0,006	0,009	0,047	0,009	2,745	0,729
	Банки 3-ої групи						
7.	Тас-інвестбанк	0,011	0,013	0,089	0,010	1,249	0,608
8.	Прокредитбанк	0,012	0,014	0,162	0,011	1,796	0,947
9.	“Київ”	0,011	0,012	0,090	0,009	2,105	0,964
	Банки 4-ої групи						
10.	“Діамант”	0,013	0,025	0,090	0,011	1,337	0,552
11.	Перший інвест. банк	0,018	0,024	0,052	0,013	1,357	0,736
12.	Трансбанк	0,009	0,011	0,084	0,008	1,842	0,838

Розрахунок “фінансових ваг”, що характеризують значимість абсолютних банківських показників та коефіцієнтів фінансової стійкості. Підсумковий рейтинг банків.

Показники “фінансових ваг” Назва банку	Р (К)	Р (РА)	Р (ЛА)	Р (А)	Р (З)	Р (П)	Р (СК)	Р (КБ)	Підсумковий рейтинг банку
Банки 1- ої групи									
1. Приватбанк	0,35	0,028	0,041	0,016	0,016	0,449	0,546	0,016	14,14
2. Райффайзен банк Аваль	0,36	0,034	0,018	0,012	0,013	1,0	0,53	0,02	17,09
3. Укрсиббанк	1,15	0,038	0,62	0,022	0,022	0,34	1,3	0,024	10,57
Банки 2-ої групи									
4. Альфа-банк	1,88	0,15	0,07	0,08	0,14	1,31	1,98	0,12	39,41
5. Укргазбанк	2,5	0,2	3,1	0,12	0,07	4,5	3,8	0,13	23,83
6. Вабанк	3,07	0,29	0,48	0,19	0,21	29,6	8,0	0,75	16,25
Банки 3-ої групи									
7. Тас-інвестбанк	4,6	0,5	0,2	0,3	0,8	3,0	5,6	12,4	12,34
8. Прокредит банк	22,2	0,52	0,46	0,23	0,96	4,63	16,1	11,01	8,17
9. “Київ”	7,6	1,6	0,3	0,3	0,6	3,9	15,4	0,4	10,34
Банки 4-ої групи									
10. “Діамант”	8,4	7,7	0,5	0,5	0,1	5,75	10,8	0,5	55,21
11. Перший інвест. банк	7,0	0,7	0,6	0,7	0,7	6,3	7,19	0,8	14,52
12. Трансбанк	0,3	1,2	12,5	0,6	0,5	11,7	0,32	0,7	13,32

Додаток М

Таблиця М.1

Комплексна система показників щодо оцінки фінансової стійкості комерційного банку (LAMCEL'S)

№ п/п	Групи показників та їх розрахунок	Економічний зміст показника
1.	I. Фінансові коефіцієнти, що характеризують рівень ліквідності комерційного банку (група L) $L1 = \frac{A_{вл}}{З_{пр}}$	<p>Комерційний банк повинен негайно розраховуватися за зобов'язаннями за поточними рахунками. Для миттєвої сплати за даними зобов'язаннями банк володіє достатнім обсягом високоліквідних активів. Якщо миттєва ліквідність є вище середньої і, банк володіє достатнім рівнем поточної ліквідності, то відповідно банк має можливість зменшити частку недохідних активів, тобто високоліквідних активів.</p>
2.	$L2 = \frac{A_{вл \text{ до 31 дня}}}{З_{к \text{ до 31 дня}}}$	<p>Покриття короткострокових зобов'язань строком до одного місяця активами первинної та вторинної ліквідності повинно мати зростаючий тренд. Ріст поточної ліквідності відображає стабільний стан накопиченої ліквідності банку. Чим вищим є рівень поточної ліквідності, тим більше гарантій має комерційний банк для фінансово стійкої роботи в майбутньому.</p>
3.	II. Фінансові коефіцієнти, що характеризують якість банківських активів (група А) $A1 = \frac{A_d}{A_{заг}}$	<p>Показує частку дохідних активів у загальних активах банку. Прибутковість банку безпосередньо залежить від величини дохідних активів.</p>
4.	$A2 = \frac{KP}{A_{заг}}$	<p>Показує частку наданих кредитів (обсяг кредитного портфеля) у загальних активах банку. Коефіцієнт характеризує кредитну активність банку.</p>
5.	$A3 = \frac{ЦП}{A_{заг}}$	<p>Показує частку портфеля цінних паперів у загальних активах банку. Коефіцієнт характеризує активність банку на фондовому ринку.</p>

6.	$A4 = \frac{D_{i\delta}}{A_{заг}}$	Показує, яку частку коштів комерційний банк розмістив на рахунках в інших банках.
7.	$A5 = \frac{KP_{i\delta}}{KP}$	Показує, яку частку кредитного портфеля комерційний банк розмістив на рахунках в інших банках.
8.	$A6 = \frac{KP_{юо}}{KP}$	Показує, яку частку становлять кредити надані суб'єктам господарювання у кредитному портфелі комерційного банку.
9.	$A7 = \frac{KP_{фо}}{KP}$	Показує, яку частку становлять кредити надані фізичним особам у кредитному портфелі комерційного банку.
10.	$A8 = \frac{KP_{np}}{KP}$	Показує частку прострочених кредитів у кредитному портфелі комерційного банку.
11.	$A9 = \frac{ЦП_{ва}}{ЦП}$	Показує частку власних акцій у портфелі цінних паперів комерційного банку.
12.	$A10 = \frac{ЦП_{\delta}}{ЦП}$	Показує частку державних цінних паперів у портфелі цінних паперів комерційного банку.
13.	$A11 = \frac{ЦП_{mn}}{ЦП}$	Показує частку цінних паперів у портфелі банку на продаж у загальному портфелі цінних паперів комерційного банку.
14.	$A12 = \frac{ЦП_{\delta n}}{ЦП}$	Показує частку цінних паперів у портфелі банку до погашення у загальному портфелі цінних паперів комерційного банку.
15.	$A13 = \frac{KP_{np}}{OK}$	Показує частку прострочених кредитів в основному капіталі банку. Непогашені кредити банк повинен покривати за рахунок власних коштів. Даний коефіцієнт характеризує ступінь критичного стану комерційного банку.

16.	$A14 = \frac{P_{\text{вко}}}{KP}$	Даний коефіцієнт оцінює рівень ризиковості кредитного портфеля, тобто свідчить про якість кредитного портфеля.
III. Фінансові коефіцієнти, що характеризують якість управління комерційним банком (група М)		
17.	$M1 = \frac{P_{\text{вко}}}{ПЗ}$	Сформовані резерви під можливі втрати за кредитними операціями повинні бути більше 30% від суми простроченої заборгованості.
18.	$M2 = \frac{P_{\text{цип}}}{ЦП}$	Сформовані резерви під можливі втрати за операціями з цінними паперами повинні бути більше нуля і менші від обсягу вкладень в цінні папери.
19.	$M3 = \frac{P\Phi}{СК}$	Обсяг резервного фонду банку повинен бути в обсязі не менше 25 % від статутного капіталу банку.
20.	$M4 = \frac{P\Phi + P_{\text{вко}}}{KP_{\text{пр}}}$	Сума резервного фонду та резерву під можливі втрати за кредитними операціями повинна бути більше чи рівною обсягу простроченої заборгованості за кредитами.
21.	$M5 = \frac{ЗО\Phi}{О\Phi}$	Коефіцієнт показує можливі майбутні витрати банку на оновлення основних фондів.
22.	$M6 = \frac{A_{\text{м}}}{K}$	Обсяг нематеріальних активів банку у загальному обсязі власного капіталу повинен становити не більше ніж 25%.
23.	$M7 = \frac{ДК_{\text{нфр}}}{P_{\text{вко}}}$	Якщо обсяг коштів, недостатніх для формування резервів у повному обсязі є більшим, ніж величина вже сформованих резервів, то це відповідно може свідчити про негативну ситуацію, зміст якої полягає у тому, що банк не створює нові резерви за кредитами, а тільки здійснює погашення безнадійних кредитів і, не володіє достатнім обсягом прибутку для нарощування необхідних резервів.
24.	$M8 = \frac{B_{\text{уп}}}{B_{\text{заг}}}$	Показує частку витрат на апарат управління у загальному обсязі витрат банку.
25.	$M9 = \frac{B_{\text{уп}}}{П_{\text{б}}}$	Показує частку витрат на апарат управління у загальному обсязі банківського прибутку.

26.	$M10 = \frac{BF}{A_{заг}}$	Даний коефіцієнт вказує на додатковий ризик банку, що міститься в позабалансі.
IV. Фінансові коефіцієнти, що характеризують рівень капіталізації комерційного банку (група С)		
27.	$C1 = \frac{K}{A_p}$	Показник адекватності регулятивного капіталу (норматив адекватності регулятивного капіталу Н2) банку відображає здатність своєчасно і в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торгівельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Повинен становити не менше, ніж 10 %.
28.	$C2 = \frac{OK}{A_{заг}}$	Показник адекватності основного капіталу (норматив адекватності основного капіталу Н3) показує спроможність банку захистити кредиторів і вкладників від непередбачуваних збитків, яких може зазнати банк в процесі своєї діяльності залежно від розміру різноманітних ризиків. Повинен становити не менше, ніж 4%.
29.	$C3 = \frac{K}{D}$	Показує наскільки банк виконує своїм капіталом основну функцію – гаранта коштів своїх вкладників.
30.	$C4 = \frac{K + P\Phi - A_{ня}}{\sum \bar{A}}$	Показує достатність капіталу з урахуванням виявлених “неякісних” активів.
V. Фінансові коефіцієнти, що характеризують рівень прибутковості комерційного банку (група Е)		
31.	$E1 = \frac{ЧП}{A_{заг}}$	Показує, скільки прибутку приносить кожна грошова одиниця активу балансу.
32.	$E2 = \frac{ЧП}{A_o}$	Показує, скільки прибутку приносить кожна грошова одиниця активу із робочих активів банку.

33.	$E3 = \frac{ЧП}{K}$	Характеризує, скільки прибутку приносить кожна грошова одиниця банківського капіталу.
34.	$E4 = \frac{ЧП}{СК}$	Показує, скільки прибутку приносить кожна грошова одиниця статутного капіталу банку.
35.	$E5 = \frac{D_o - B_o}{D_{заг} - B_{заг}}$	Відображає частку прибутку від основної діяльності банку.
36.	$E6 = \frac{D_o}{D_{заг}}$	Показує, частку доходів від основної діяльності банку.
37.	$E7 = \frac{(D_{заг} - D_o) - (B_{заг} - B_o - B_{yn})}{\Pi_6}$	Характеризує, частку найменш стійкого сегменту фінансового результату, оскільки не залежить від нормальної діяльності банку.
38.	$E8 = \frac{(D_{заг} - D_o)}{D_{заг}}$	Характеризує, частку найменш стійкого сегменту доходів, оскільки не залежить від нормальної діяльності банку. Показує, частку отриманих штрафів, пені.
VI. Фінансові коефіцієнти, що характеризують якість зобов'язань комерційного банку (група L')		
39.	$L'1 = \frac{З_k}{A_{заг}}$	Коефіцієнт показує, у якій частині активи банку сформовані за рахунок найбільш нестійких пасивів. Частка короткострокових зобов'язань (в першу чергу депозитів “до запитання”) повинна зменшуватися з метою підвищення стійкості ресурсної бази комерційного банку.
40.	$L'2 = \frac{МБК}{A_{заг}}$	Коефіцієнт характеризує, у якій частині активи банку сформовані за рахунок міжбанківських кредитів, які також належать до найбільш нестійких пасивів банку.
41.	$L'3 = \frac{D_{\phi o} + 3K_{pp}}{3_{заг}}$	Коефіцієнт, характеризує збереженість клієнтської бази, зокрема частку вкладів населення і залишків на розрахункових рахунках до загального обсягу залучених коштів.

42.	$L'4 = \frac{3_k}{3_{заг}}$	Коефіцієнт, характеризує стабільність клієнтської бази, зокрема частку короткострокових зобов'язань у загальному обсязі залучених коштів.
43.	VI. Фінансові коефіцієнти, що характеризують рівень чутливості комерційного банку до ризиків (група S) $S1 = \frac{(3_{ка} - P_{вко}) + 3_{нбк}}{K}$	Характеризує частку великих кредитних ризиків (норматив великих кредитних ризиків Н8), передбачає відношення суми усіх зобов'язань одного контрагента або групи пов'язаних контрагентів перед банком (за мінусом фактично сформованих резервів) та всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента (групи контрагентів) до регулятивного капіталу банку. Повинен не перевищувати 8-ми кратний розмір регулятивного капіталу банку.
44.	$S2 = \frac{3_i + 3_{нбi}}{CK}$	Показує частку максимального сукупного розміру кредитів наданих інсайдерам (норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій, поручительств, наданих інсайдерам Н10), передбачає відношення сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком і суми усіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів до статутного капіталу банку. Повинен становити не більше 30%.
45.	$S3 = \frac{A_{чвс} - 3_{чвс}}{PA} * 100\%$	Індекс відсоткового ризику передбачає відношення абсолютної величини гепу до робочих активів банку. Даний індекс показує, яка частина активів (коли геп додатній) чи пасивів (коли геп від'ємний) може змінити свою вартість у зв'язку із зміною ринкових ставок. Геп є мірою відсоткового ризику (різниця активів та пасивів, чутливих до зміни відсоткової ставки у певному періоді).
46.	$S4 = \frac{\sum_{n=1}^n D\Phi I_n * \Phi I_n}{\sum_{n=1}^n \Phi I_n}$	Дюрація активів, розраховується як відношення суми дюрацій (середньозваженого строку погашення) усіх фінансових інструментів, що входять до загального обсягу активів, які зважують за ринковою ціною до суми ринкових цін даних фінансових інструментів. Дюрація є відносною мірою чутливості активів банку до зміни відсоткових ставок.
47.	$S5 = D_a \frac{A_{заг}}{3_{заг}}$	Дюрація зобов'язань банку, повинна бути довшою від дюрації активів, тобто незалежно від зміни відсоткових ставок активи банку повинні переоцінюватися швидше, ніж зобов'язання. Чим більшою є різниця між дюрацією активів та дюрацією зобов'язань, тим чутливішою до коливань відсоткових ставок буде чиста

48.	$S6 = \frac{ВП_{63}}{K}$	<p>вартість банківської установи, тобто величина акціонерного капіталу.</p> <p>Показує частку загальної величини відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті до регулятивного капіталу банку (норматив ризику загальної відкритої валютної позиції банку Н13). Повинен становити не більше, ніж 30 %.</p>
49.	$S7 = \frac{ВП_{60}}{K}$	<p>Показує частку загальної довгої відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті до регулятивного капіталу (норматив ризику загальної довгої відкритої валютної позиції банку Н13-1). Повинен становити не більше, ніж 20 %.</p>
50.	$S8 = \frac{ВП_{6к}}{K}$	<p>Показує частку загальної короткої відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті до регулятивного капіталу (норматив ризику загальної короткої відкритої валютної позиції банку Н13-2). Повинен становити не більше, ніж 10 %.</p>

Умовні позначення

<p>$A_{вл}$ – високоліквідні активи банку (кошти у касі та на кореспондентських рахунках);</p> <p>$A_{нвл}$ – активи первинної та вторинної ліквідності (готівкові кошти; банківські метали; кошти на кореспондентських рахунках, які відкриті в центральному та інших банках; строкові депозити, які розміщені в центральному та інших банках; боргові цінні папери, що рефінансуються та емітовані центральним банком, у портфелі банку на продаж та на інвестиції; боргові цінні папери в портфелі банку на продаж та на інвестиції; надані кредити);</p> <p>$A_{заг}$ – загальні активи банку;</p> <p>$A_{д}$ – дохідні активи банку;</p> <p>$РА$ – робочі активи банку;</p> <p>$A_{м}$ – активи банку в майні (основні засоби та нематеріальні активи);</p>	<p>$Д_{іб}$ – депозити розміщені в інших банках;</p> <p>K – власний капітал (регулятивний капітал) банку;</p> <p>OK – основний капітал банку;</p> <p>$СК$ – статутний капітал банку;</p> <p>$РФ$ – резервний фонд комерційного банку;</p> <p>$Р_{вко}$ – резерв сформований під можливі втрати за кредитними операціями банку;</p> <p>$Р_{вип}$ – резерв сформований під можливі втрати за операціями з цінними паперами;</p> <p>$ПЗ$ – обсяг простроченої заборгованості банку;</p> <p>$ЗОФ$ – знос основних фондів банку;</p> <p>$ОФ$ – основні фонди комерційного банку;</p> <p>$ВГ$ – обсяг виданих банком гарантій;</p> <p>$В_{уп}$ – витрати банку на апарат управління;</p> <p>$В_{заг}$ – загальні витрати банку;</p>
--	--

<p>A_p – активи зважені на ризик;</p> <p>$A_{ня}$ – “неякісні” активи (сумнівні, безнадійні, низьколіквідні);</p> <p>$A_{чвс}$ – активи чутливі до зміни відсоткової ставки;</p> <p>Z_{np} – зобов’язання банку за поточними рахунками;</p> <p>Z_k – короткострокові зобов’язання банку (кошти до запитання; кошти бюджету країни; короткострокові кредити, які одержані від центрального та інших банків; короткострокові депозити інших банків і клієнтів; короткострокові цінні папери власного боргу, емітовані банком; зобов’язання за всіма видами гарантій, порук, авалів; зобов’язання з кредитування, які надані банкам і клієнтам);</p> <p>$Z_{чвс}$ – зобов’язання, чутливі до зміни відсоткової ставки;</p> <p>KP – обсяг наданих кредитів (кредитний портфель банку);</p> <p>$KP_{іб}$ – обсяг наданих кредитів іншим банкам;</p> <p>$KP_{юо}$ – обсяг наданих кредитів юридичним особам;</p> <p>$KP_{фо}$ – обсяг наданих кредитів фізичним особам;</p> <p>KP_{np} – обсяг прострочених кредитів;</p> <p>$ЦП$ – обсяг цінних паперів банку;</p> <p>$ЦП_{ва}$ – обсяг власних акцій банку;</p> <p>$ЦП_d$ – обсяг державних цінних паперів;</p> <p>$ЦП_{ин}$ – цінні папери в портфелі банку на продаж;</p> <p>$ЦП_{ив}$ – цінні папери у національній валюті;</p> <p>$ЦП_{ів}$ – цінні папери в іноземній валюті;</p> <p>$ДК_{нфр}$ – обсяг дефіциту коштів для формування резервів у повному обсязі;</p>	<p>B_o – операційні витрати банку;</p> <p>$П_б$ – балансовий прибуток банку;</p> <p>$ЧП$ – чистий прибуток банку;</p> <p>$Д$ – обсяг залучених депозитів;</p> <p>$Д_{фо}$ – депозити фізичних осіб;</p> <p>$Д_{заг}$ – загальні доходи банку;</p> <p>$Д_o$ – операційні доходи банку;</p> <p>$ЗК_{pp}$ – залишки коштів на розрахункових рахунках;</p> <p>$ДФІ_n$ – дюрація n-го фінансового інструменту, що входить до загального обсягу активів банку;</p> <p>$ФІ_n$ – ринкова ціна n-го фінансового інструменту;</p> <p>n – кількість фінансових інструментів у загальному обсязі активів банку;</p> <p>$Д_a$ – дюрація активів банку;</p> <p>$Z_{заг}$ – загальні зобов’язання банку;</p> <p>$ВП_{вз}$ – загальна відкрита валютна позиція банку;</p> <p>$ВП_{вд}$ – загальна довга відкрита валютна позиція банку;</p> <p>$ВП_{вк}$ – загальна коротка відкрита валютна позиція банку;</p> <p>$Z_{ка}$ – зобов’язання контрагента або групи контрагентів перед банком;</p> <p>$Z_{нбк}$ – зобов’язання позабалансові, видані банком щодо контрагента або групи контрагентів;</p> <p>Z_i – зобов’язання інсайдерів перед банком;</p> <p>$Z_{ноі}$ – зобов’язання позабалансові, видані банком щодо усіх інсайдерів.</p>
--	---

Додаток Н

Таблиця Н.1

**Система нормативів та коефіцієнтів банківської ліквідності:
економічний зміст та алгоритм розрахунку**

№ п/п	Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника	Нормативне чи орієнтовне значення
1.	Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	$H4 = \frac{A_{вл}}{З_{пр}}$	Показує можливість банку високоліквідними активами здійснювати погашення поточних зобов'язань.	$\leq 20\%$
2.	Норматив поточної ліквідності (Н5)	$H5 = \frac{A_{вл \text{ до 31 дня}}}{З_{к \text{ до 31 дня}}}$	Встановлюється для визначення збалансованості строків і сум ліквідних активів та зобов'язань банку. Для розрахунку нормативу поточної ліквідності враховуються вимоги і зобов'язання банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно).	$\leq 40\%$
3.	Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	$H6 = \frac{A_{л \text{ до 1 року}}}{З_{к \text{ до 1 року}}}$	Встановлюється для контролю за здатністю банку виконувати прийняті ним короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів. До розрахунку нормативу короткострокової ліквідності включаються ліквідні активи та короткострокові зобов'язання з початковим строком погашення до одного року.	$\leq 20\%$
4.	Коефіцієнт загальної ліквідності	$Kл_1 = \frac{A_{заг}}{З_{заг}}$	Характеризує максимальну можливість банку в погашенні зобов'язань усіма активами.	$\leq 100\%$

5.	Коефіцієнт високоліквідних активів	$K_{л2} = \frac{A_{вл}}{РА}$	Характеризує питому вагу високоліквідних активів банку у загальному обсязі робочих активів.	$\leq 20\%$
6.	Коефіцієнт співвідношення ліквідних та загальних активів	$K_{л3} = \frac{A_{л}}{A_{заг}}$	Характеризує питому вагу ліквідних активів банку в загальних активах банку.	20-30%
7.	Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	$K_{л4} = \frac{РА}{З_{заг}}$	Характеризує забезпечення робочими активами банку його загальних зобов'язань і сповіщає про часткове погашення зобов'язань банку поверненнями робочих активів	близько 70-80%
8.	Коефіцієнт співвідношення наданих кредитів і залучених депозитів	$K_{л5} = \frac{КР}{Д}$	Розкриває, наскільки надані кредити забезпечені всіма залученими депозитами. Використовується для визначення незбалансованої ліквідності.	близько 70-80%
9.	Коефіцієнт співвідношення ліквідних активів та робочих активів	$K_{л6} = \frac{A_{л}}{РА}$	Показує частку ліквідних активів у загальній сукупності робочих активів та характеризує масштаб ризиків, що приймаються банком.	-
10.	Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань	$K_{л7} = \frac{A_{вл} + A_{м}}{З_{заг}}$	Розкриває здатність банку здійснювати погашення своїх зобов'язань високоліквідними активами, а також через продаж майна.	-
Умовні позначення				
$A_{вл}$ – високоліквідні активи банку (кошти у касі та на кореспондентських рахунках);		$З_{пр}$ – зобов'язання банку за поточними рахунками;		
$A_{нвл}$ – активи первинної та вторинної ліквідності (готівкові		$З_{к}$ – короткострокові зобов'язання банку (кошти до запитання; кошти бюджету України; короткострокові кредити, які одержані від НБУ та		

<p>кошти; банківські метали; кошти на кореспондентських рахунках, які відкриті в НБУ та інших банках; строкові депозити, які розміщені в НБУ та інших банках; боргові цінні папери, що рефінансуються та емітовані НБУ, у портфелі банку на продаж та на інвестиції; боргові цінні папери в портфелі банку на продаж та на інвестиції; надані кредити);</p> <p>$A_{л}$ – ліквідні активи банку (готівкові кошти; банківські метали; кошти на кореспондентських рахунках, що відкриті в НБУ та інших банках; короткострокові депозити, що розміщені в НБУ та інших банках; короткострокові кредити, що надані іншим банкам);</p>	<p>інших банків; короткострокові депозити інших банків і клієнтів; короткострокові цінні папери власного боргу, емітовані банком; зобов'язання за всіма видами гарантій, порук, авалів; зобов'язання з кредитування, які надані банкам і клієнтам);</p> <p>$A_{заг}$ – загальні активи банку;</p> <p>$Z_{заг}$ – загальні зобов'язання банку;</p> <p>$РА$ – робочі активи банку;</p> <p>$КР$ – обсяг наданих кредитів;</p> <p>$Д$ – обсяг залучених депозитів;</p> <p>$A_{м}$ – активи банку в майні (основні засоби та нематеріальні активи)</p>
--	---

Додаток П

Таблиця П.1

**Система коефіцієнтів щодо оцінки прибутковості банку:
економічний зміст та алгоритм розрахунку**

№ п/п	Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника	Нормативне чи орієнтовне значення
Рентабельність (прибутковість) за доходом				
1.	Загальний рівень рентабельності	$Kn_1 = \frac{\Pi_{\sigma}}{D_{заг}}$	Визначає розмір балансового прибутку на 1 грн. доходу.	8-20%
2.	Окупність витрат доходами	$Kn_2 = \frac{D_{заг}}{B_{заг}}$	Визначає розмір загального доходу на 1 грн. загальних витрат	-
3.	Чиста процентна маржа	$Kn_3 = \frac{\Pi Д - П В}{\bar{A}_{заг}} * 100$	Розкриває рівень дохідності активів від процентної різниці.	4,5%
4.	Чистий спред	$Kn_4 = \left(\frac{\Pi Д}{К Р} * 100 \right) - \left(\frac{П В}{3_{mn}} * 100 \right)$	Визначає рівень дохідності активів від процентних операцій.	1,25%
5.	Інший операційний дохід	$Kn_5 = \frac{D_{oi}}{A_{заг}}$	Свідчить про рівень дохідності загальних активів від інших нетрадиційних послуг банку.	-

6.	“Мертва точка” прибутковості банку	$Kn_6 = \frac{НВ - НД}{A_{заг} - A_n}$	Показує мінімальну дохідну маржу для покриття усіх витрат, після якої банк починає заробляти прибуток.	-
7.	Продуктивність праці, грн.	$Kn_7 = \frac{Д_{заг}}{СП}$	Визначає рівень доходу на одного середньорічного працівника (СП).	-
Рентабельність (прибутковість) по чистому прибутку				
8.	Рентабельність активів (ROA), %	$Kn_8 = \frac{ЧП}{A_{заг}}$	Визначає рівень окупності чистим прибутком середньорічних загальних активів банку.	1-4%
9.	Рентабельність дохідних активів	$Kn_9 = \frac{ЧП}{A_d}$	Визначає рівень окупності чистим прибутком дохідних активів банку.	-
10.	Рентабельність власного капіталу банку (ROE), %	$Kn_{10} = \frac{ЧП}{K}$	Визначає рівень окупності чистим прибутком середньорічного власного капіталу банку.	14-20%
11.	Рентабельність статутного капіталу	$Kn_{11} = \frac{ЧП}{СК}$	Визначає рівень окупності чистим прибутком середньорічного статутного капіталу банку.	-
12.	Рентабельність діяльності за витратами	$Kn_{12} = \frac{ЧП}{B_{заг}}$	Визначає рівень окупності чистим прибутком усіх витрат банку.	-
13.	Продуктивність праці середньорічного працівника	$Kn_{13} = \frac{ЧП}{СП}$	Визначає рівень чистого прибутку на одного середньорічного працівника.	-

Умовні позначення

Π_{ϕ} - балансовий прибуток банку;

$D_{заг}$ - загальні доходи банку;

$B_{заг}$ - загальні витрати банку;

$\Pi Д$ - процентні доходи банку;

$\Pi В$ - процентні витрати банку;

$\bar{A}_{заг}$ - середньорічні загальні активи банку;

$K\bar{P}$ - середньорічні надані кредити;

Z_{nn} - підпроцентні зобов'язання банку;

D_{oi} - інші операційні доходи банку;

$НВ$ - непроцентні витрати банку;

$НД$ - непроцентні доходи банку;

A_n - недохідні активи банку;

A_o - дохідні активи банку;

$ЧП$ - чистий прибуток банку;

K - власний капітал банку;

$СК$ - статутний капітал банку;

Додаток Р

Таблиця Р.1

Теорії управління ліквідністю комерційного банку

№ за/п	Назва теорії	Основні положення	Переваги	Недоліки
1.	Теорія комерційних позик	1) у відповідності до даної теорії ліквідність банку зберігається у тому випадку, якщо банк розміщує свої активи у короткострокові позики (кредитування під заставу товарних запасів); 2) суттєвою умовою для практичного застосування даної теорії є своєчасне погашення кредитів при нормальному стані ділової активності.	1) на початкових стадіях розвитку банківської справи кредитування такого типу забезпечує належний рівень ліквідності та прибутковості; 2) простота застосування.	1) не враховує чинники економіки, що розвивається, зокрема необхідність довгострокового кредитування, участь банків в інвестиційних проєктах; 2) неефективність у випадку економічної кризи.
2.	Теорія переміщення (трансформації активів)	1) передбачає наявність такого типу активів, що швидко та без втрат піддаються реалізації (готівка, високоліквідні цінні папери); 2) можливість рефінансування кредитів в центробанку; 3) необхідність достатньо стабільної ситуації на фінансовому ринку, збалансування попиту та пропозиції.	1) високий ступінь забезпечення ліквідності банку.	1) низький рівень розвитку фондового ринку, що скорочує можливості банків щодо застосування високоліквідних цінних паперів; 2) низька дохідність високоліквідних активів.
3.	Теорія очікуваного прибутку	1) підтримка банківської ліквідності шляхом планування грошових потоків банку на основі аналізу майбутніх прибутків позичальника; 2) поділ усіх активних операцій за ступенем ліквідності й визначення для кожного виду кредитів чи інвестицій графіку погашення, що дозволяє досить точно передбачити поступлення коштів; 3) портфель цінних паперів формується із цінних паперів різної строковості приблизно в однакових пропорціях.	1) сприяє розвитку споживчих кредитів відстрочкою погашення, іпотечним кредитам.	1) неможливість практичного застосування, зокрема здійснення будь-яких прогнозів в умовах масових неплатежів, зростанні темпів інфляції; 2) повний контроль усіх грошових потоків позичальника практично неможливий.

Продовження табл. Р.1

4.	Теорія управління пасивами	<p>1) можливість забезпечення ліквідності шляхом залучення додаткових ресурсів із зовнішніх джерел (міжбанківські кредити, операції РЕПО, кредити центробанку, депозитні сертифікати);</p> <p>2) розміщення ресурсів на більш довготривалі строки порівняно із термінами залучення;</p> <p>3) необхідність ретельного порівняння витрат на залучення ресурсів з доходами, пов'язаними з їх розміщенням, аби нівелювати ймовірний негативний вплив на прибутковість банку;</p> <p>4) необхідність високого рівня репутації банку.</p>	<p>1) оптимізація затрат на проведення операцій не підвищуючи при цьому ризик ліквідності;</p> <p>2) збільшення частки дохідних активів, що позитивно відображається на прибутковості банку.</p>	<p>1) існування дисбалансу активно-пасивних операцій банку за строками;</p> <p>2) високий рівень ризику.</p>
----	----------------------------	--	--	--

Додаток С

Таблиця С.1

Економічна оцінка методів стратегії управління активами банку

№ п/п	Назва методу	Визначення та зміст методу	Переваги методу	Недоліки методу	Основне завдання
1.	Метод фондового пулу	Суть полягає у тому, що створення резервів ліквідності здійснюється шляхом визначення норми резервування за кожним видом залучених коштів. Далі пасиви розміщуються у робочі активи незалежно від виду та строку залучення.	1) прогнозування обсягів кредитів та депозитів для обраного періоду; 2) обчислення очікуваної динаміки зміни обсягів ліквідних коштів протягом планового періоду, що дає можливість залучати кошти за прийнятною ціною.	Відсутність чітких критеріїв розподілу коштів за видами активів, що може призвести до втрати залежності між сумами та строками активів та пасивів банку.	1) максимізація відсоткової маржі за усією сукупністю операцій; 2) створення первинних та вторинних резервів ліквідності.
Доцільно застосовувати у тому випадку, коли ресурсна база банку є достатньо однорідною та стабільною, а можливості застосування недепозитних джерел щодо поповнення ліквідних коштів обмежені.					
2.	Метод конверсії фондів	Даний метод передбачає встановлення норм резервування не лише в залежності від виду пасивів, але й визначення основних напрямів активних операцій у відповідності до залучених ресурсів певного виду.	1) Зменшення частки ліквідних активів та вкладення коштів у кредити та інвестиції, що призводить до збільшення норми прибутку. 2) Існування взаємозв'язку між строками розміщення ресурсів зі строками їх залучення, що сприяє підтримці ліквідності банку.	Відсутність тісного зв'язку між швидкістю обігу та коливанням загальної суми вкладів визначеної групи, що може призвести до недоотримання банками прибутку.	Забезпечити отримання відсоткового доходу в межах окремих груп операцій.
Недоліками розглянутих методів в цілому є наступні: 1) методи спираються на середній, а не на граничний рівень ліквідності; 2) акцент зроблено на формуванні резервів ліквідності та ймовірному знятті вкладів, недостатньо уваги приділяється необхідності активного кредитування клієнтів.					

Продовження табл. С.1

3.	Математичні методи	Дані методи пов'язані із використанням ЕММ та сучасної електронно-обчислювальної техніки.	Дозволяє банкам науково управляти активами, оптимізувати ліквідність та прибутковість. Наприклад, лінійне програмування пов'язує проблему управління активами з проблемою управління пасивами, з урахуванням обмежень в прибутковості операцій та ліквідності.		Оптимізація ліквідності та прибутковості.
----	--------------------	---	--	--	---

Додаток Т

Таблиця Т.1

Переваги та недоліки зовнішніх джерел поповнення капіталу

№ п/п	Способи поповнення капіталу	Переваги	Недоліки
1.	Емісія акцій	<ul style="list-style-type: none"> • досить швидкий спосіб поповнення капіталу; • кошти отримані даним способом повністю використовуються для виконання вимог щодо достатності капіталу; • відсоткові платежі за акціями не є фіксованими витратами. 	<ul style="list-style-type: none"> • труднощі пов'язані із розміщенням акцій на ринку; • зниження ступеня контролю над банком; • вища вартість порівняно із борговими зобов'язаннями, тобто висока вартість нарощування капіталу.
2.	Емісія боргових зобов'язань (кошти залучені на умовах субординованого боргу)	<ul style="list-style-type: none"> • більш дешево джерело поповнення капіталу порівняно із емісією акцій; • менший ступінь ризиковості; • пов'язані із даним способом відсоткові виплати знижують податкове навантаження банку; • не знижує показники прибутку на одну акцію, за тієї умови, що отримані таким чином ресурси приносять вищий дохід, аніж відсоткові платежі за ними; • не знижує ступінь контролю над банком. 	<ul style="list-style-type: none"> • капіталізація відсотків за субординованим боргом не допускається; • для відповідності вимогам щодо достатності капіталу може бути використана лише частина боргового капіталу.

Додаток У

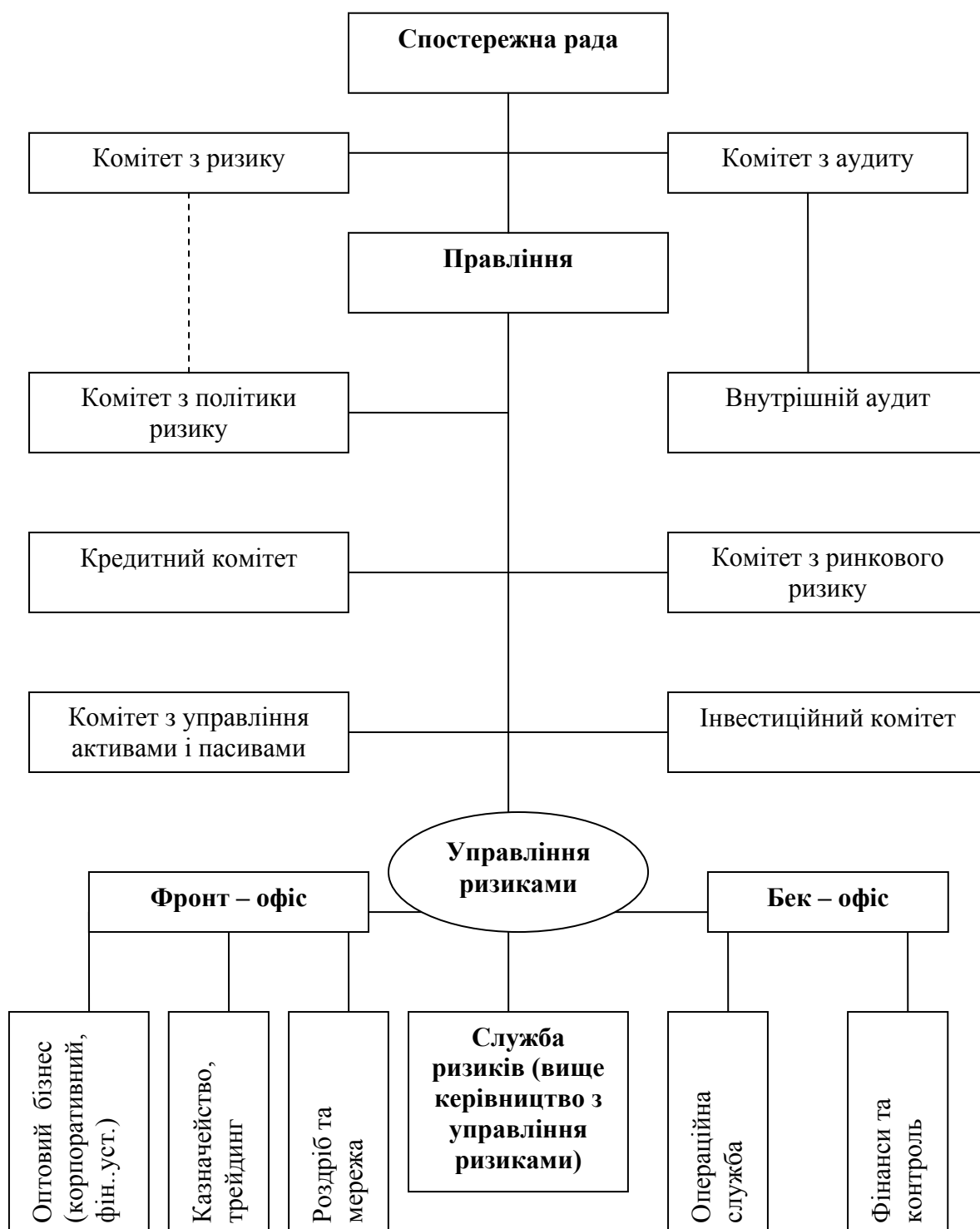

Рис. У.1. Управління ризиками в організаційній структурі банку

Додаток Ф

Таблиця Ф.1

Учасники управління банківськими ризиками

№ п/п	Категорія учасників	Відповідальність за управління ризиком
1.	Органи регулювання та законодавчі органи	Оптимізація та стимулювання через формування законодавчо-нормативної бази
2.	Органи банківського нагляду	Моніторинг
3.	Акціонери	Призначення ключових осіб
4.	Члени Спостережної ради	Визначення політики
5.	Члени Правління	Реалізація політики
6.	Внутрішні аудитори	Перевірка дотримання та надання допомоги
7.	Зовнішні аудитори	Оцінка й складання висновків
8.	Клієнти, зацікавлені сторони (інвестори)	Відповідальна поведінка

Додаток X

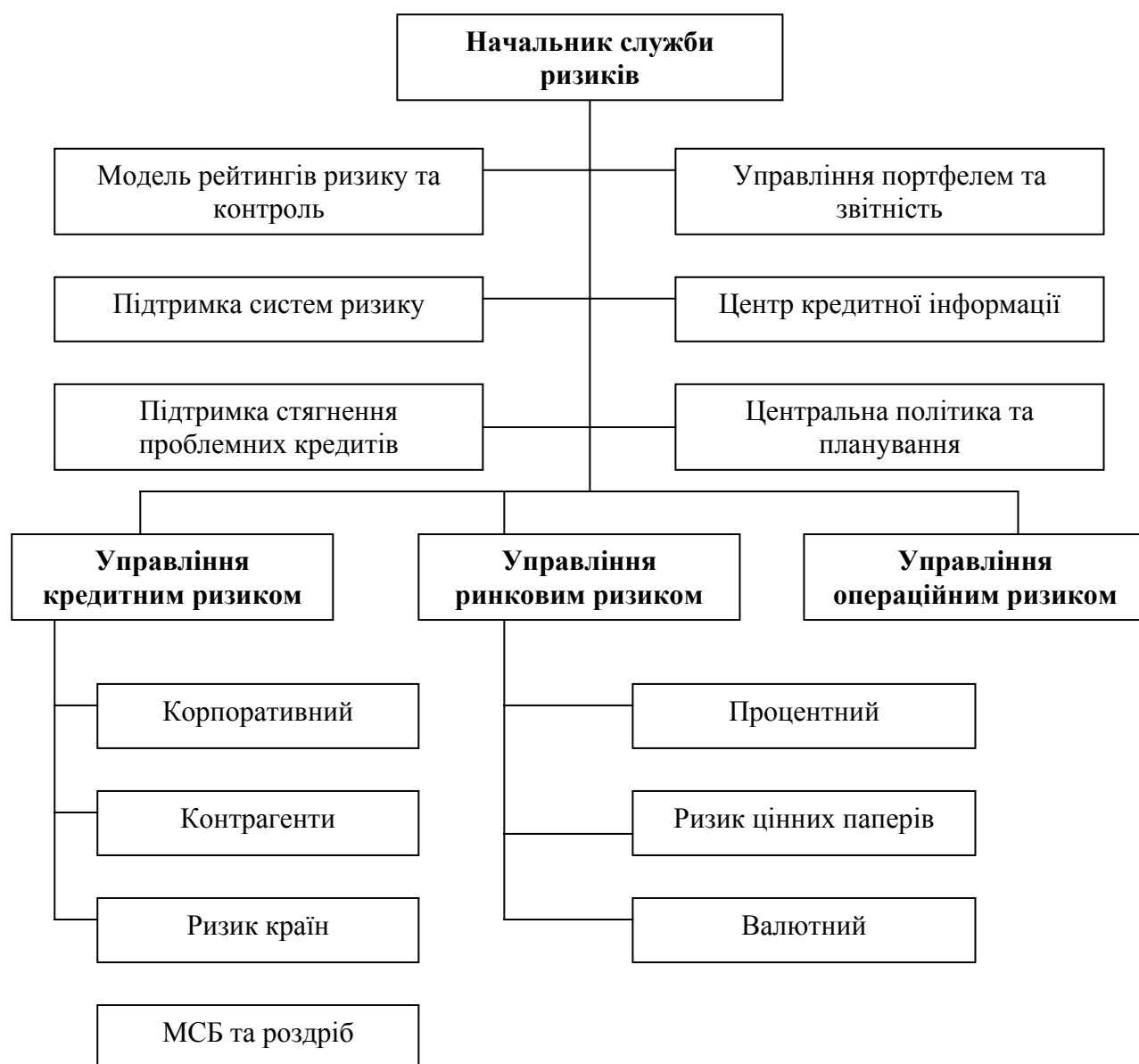

Рис. X.1. Організація управління ризиками

Додаток Ц

Таблиця Ц.1

Компоненти систем управління банківськими ризиками [6]

Види банківських ризиків	Компоненти систем управління ризиками
1. Кредитний ризик	<ul style="list-style-type: none">• політика та положення про управління кредитним ризиком;• положення про кредитування, яке повинно: регламентувати типи й умови кредитів та інших операцій, що несуть кредитний ризик; враховувати характер ринків та галузей, яким надаватимуться кредити; передбачати розгляд до взяття зобов'язання про надання кредиту, різної інформації, зокрема, про фінансовий стан позичальника, характер та вартість застави, характер позичальника та його спроможність погасити кредит згідно з угодою, фінансову відповідальність гаранта тощо; адекватно враховувати концентрацію кредитного ризику і пов'язаних із ним потенційних ризиків; ліміти ризику на одного контрагента, групу взаємопов'язаних контрагентів, за галузями або секторами економіки, за географічними регіонами або іншими кредитними операціями, які можна розглядати в сукупності (експозиціями); комплексну систему оцінки кредитного ризику;• інформаційна база, яка: дозволяє керівництву приймати обґрунтовані рішення про надання кредитів і оцінювати ризик на постійній основі; надає інформацію про розмір, призначення та джерело заборгованості, а також дозволяє оцінити здатність позичальника своєчасно її погасити; надає можливість здійснювати адекватне адміністрування і моніторинг кредиту, кредитних операцій; дає змогу підтримувати зберігання і оброблення даних за попередні періоди;• процес ідентифікації кредитів, якість яких погіршується;• належну роботу з проблемними активами, яка включає: безперервне управління кредитними експозиціями (операціями в їх сукупності), що вимагають посиленої уваги; періодичні перевірки якості активів для ідентифікації проблемних активів; методика ідентифікації, оцінки, обліку кредитів, якість яких погіршується, та створення під них відповідних резервів; порівняння загальних сум проблемних активів із капіталом; оцінку потенційних збитків за проблемними активами і формування резервів, достатніх для покриття цих збитків;• підготовка та подання періодичних звітів керівникам і спостережній раді з достатньою інформацією для оцінки рівня ризику. Ці звіти повинні включати: перелік кредитів у розрізі класифікації за ризиком; аналіз проблемних кредитів; оцінку пряму ризику в кредитному портфелі; інформацію про проблемні кредити за кредитними інспекторами, філіями, галузями, видами забезпечення тощо; аналіз змін рівня резервів банку на основі рівня і тенденцій змін проблемних активів і загальної суми кредитів; аналіз концентрації кредитів за клієнтами, пов'язаними з ними особами, галузями економіки і регіонами.

2. Ризик ліквідності	<ul style="list-style-type: none"> • політика та положення з управління ліквідністю і активами й зобов'язаннями, у тому числі положення щодо джерел ліквідності, які мають підтримуватися банком. • адекватні та ефективні процедури і засоби контролю за управлінням ризиком ліквідності, які підлягають перегляду на регулярній основі з метою забезпечення їх актуальності; • процес визначення потреб у поточній і майбутній ліквідності та фінансуванні, потрібних банку для проведення своїх операцій; • регулярний процес ідентифікації і звітування про концентрацію активів і зобов'язань банку (за всіма валютами в розрізі клієнтів банку та пов'язаних з ними осіб); • форми звітності для спостережної ради, правління або профільних колегіальних органів банку щодо позиції ліквідності та необхідності у фінансуванні; • план на випадок кризових обставин щодо ліквідності та фінансування і запровадження порядку регулярного уточнення цього плану.
3. Ризик процентної ставки	<ul style="list-style-type: none"> • політика і положення щодо ризику зміни процентної ставки, у тому числі процедур ціноутворення для активів і зобов'язань як балансових, так і позабалансових; • адекватні та ефективні процедури і засоби контролю за управлінням ризиком зміни процентної ставки, які підлягають перегляду на регулярній основі з метою забезпечення їх актуальності; • адекватні інформаційні системи, потрібні для зберігання та оброблення даних за попередні періоди; • форми звітності для спостережної ради, правління або профільних колегіальних органів банку щодо ризику зміни процентної ставки, у тому числі на основі методики динамічного розриву активів та зобов'язань, чутливих до змін процентної ставки.
4. Ринковий ризик	<ul style="list-style-type: none"> • політика і положення щодо управління ринковим ризиком, які розглядаються та затверджуються відповідно до обраної банком форми корпоративного управління; • положення щодо видів фінансових інструментів та інших інвестицій як балансових, так і позабалансових, щодо яких банк готовий вести торгові операції або приймати позиції; • положення щодо лімітів ризику за видами фінансових інструментів або іншими інвестиціями чи активами, за галузями або секторами економіки, за географічними регіонами або за іншими ринковими операціями (експозиціями), що можуть розглядатись у сукупності. чітко визначену систему повноважень з прийняття рішень щодо затвердження ринкових позицій; • адекватні та ефективні процедури і засоби контролю за управлінням ринковим ризиком, які підлягають перегляду на регулярній основі з метою забезпечення їх актуальності; • форми звітності для спостережної ради, правління або профільних колегіальних органів банку щодо ринкового ризику, у тому числі на основі методики порівняння очікуваного доходу від ринкової операції із її потенційним ризиком.

5. Валютний ризик	<ul style="list-style-type: none"> • політику та положення щодо управління валютним ризиком; • механізм управління валютною позицією банку відповідно до затверджених політик та положень з валютних операцій та управління валютним ризиком; • форми звітності для спостережної ради, правління або профільних колегіальних органів банку щодо валютної позиції у розрізі валют на індивідуальній та сукупній основі.
6. Операційно-технологічний ризик	<ul style="list-style-type: none"> • політика і положення щодо контролю за операційно-технологічним ризиком з метою його мінімізації; • процедури і засоби контролю за операційно-технологічним ризиком, що притаманні операціям банку, у тому числі: • процедури та засоби контролю за дотриманням облікової політики банку та вимог нормативно-правових актів Національного банку щодо методів оцінки активів та складання звітності; • процедури та засоби контролю за функціонуванням інформаційних систем банку та забезпечення безперебійної діяльності, зокрема процеси дублювання і відновлення інформації, а також резервні системи у разі втрати доступу або знищення важливої інформації або технологій; • інформаційну систему управління (форми звітності, схема документообігу тощо) для спостережної ради, правління або профільних колегіальних органів банку щодо моніторингу уразливості всіх видів діяльності банку до операційно-технологічного ризику; • програму управління персоналом, яка охоплює: постійний, ефективний процес залучення і утримання достатньої кількості кваліфікованого персоналу; контроль за діяльністю персоналу; • процедури забезпечення потреб банку в інфраструктурі (зокрема в програмному, апаратному та іншому забезпеченні) відповідно до його обсягів та складності поточної та запланованої діяльності; • процес періодичного тестування встановлених процедур та технологій здійснення операцій, у тому числі процедур фізичної та інформаційної безпеки.
7. Ризик репутації	<ul style="list-style-type: none"> • політика і положення щодо управління ризиком репутації, які мають бути розглянуті та затверджені відповідно до обраної банком форми корпоративного управління; • інформаційну систему управління (форми звітності) для спостережної ради, правління або профільних колегіальних органів банку щодо моніторингу уразливості всіх видів діяльності банку до ризику репутації; • процес контролю за репутацією клієнтів банку для уникнення контактів із клієнтами із незадовільною репутацією, що можуть негативно вплинути на репутацію самого банку.

8. Юридичний ризик	<ul style="list-style-type: none"> • політика і положення щодо контролю за юридичним ризиком; • система визначення й оцінки дотримання банком вимог усіх законів України, нормативно-правових актів Національного банку та інших державних органів; • методика оцінки легітимності та прийнятності відносин із клієнтами та контрагентами, у тому числі процедури оцінки легітимності контрактів і угод; • процес моніторингу змін у законодавстві України, які можуть вплинути на фінансовий стан банку або спричинити зміну параметрів його роботи; • процес моніторингу всіх судових справ, ініційованих банком або проти банку; • система звітності для здійснення моніторингу рівня юридичного ризику для всіх видів діяльності банку.
9. Стратегічний ризик	<ul style="list-style-type: none"> • процес стратегічного планування, що враховує характер ризиків діяльності банку та потенційну дохідність від операцій, які наражають банк на ризик. Метою стратегічного планування є створення стратегічного плану, який оновлюється щорічно відповідно до змін ринкових умов і визначає потреби банку у фінансових, операційно-технологічних та кадрових ресурсах, а також юридичного супроводження і у разі потреби включає кількісні параметри ризику разом з іншими фінансовими параметрами; • оцінку нових стратегічних ініціатив порівняно з діючим стратегічним планом і наступний моніторинг виконання поставлених завдань або змін, які дають підстави для перегляду нової ініціативи або існуючого стратегічного плану.